II TOMAS NR. 3 (8)

MŪSŲ SENOVĖ

MEDŽIAGA LIETUVIŲ TAUTINIO ATGIMIMO ISTORIJAI

Kauno Tarpdiecezinės Kunigų Seminarijos BIBLIOTEKA

ĮSTEIGĖ 1921 M. KUN. JUOZAS TUMAS
REDAGUOJA VACLOVAS BIRŽIŠKA

V. D. UNIVERSITETO BIBLIOTEKOS LEIDINYS
KAUNAS 1938 M.

Akc. B-vės „Varpas“ spaustuvė. Kaunas, Gedimino 38.

I. Straipsniai.

VACLOVAS BIRŽIŠKA

IŠ VYSK. M. VALANČIAUS VEIKLOS

Neabejotinai žymiausia XIX a. antros pusės Lietuvos visuomeninio gyvenimo asmenybė, vysk. M. Valančius, ypač ryškus savo vyskupavimo metu, ligi šiol nėra susilaukęs išsamios biografijos ir jo veikimas ligi šiol nėra tinkamai nušviestas. Tiesa, turtingas, žymiausia dalimi Kaune užsilikęs, vad. Valančiaus archyvas, kurio tik dalis dar prieš karą buvo slaptai iš vyskupo kurijos (rodos, vysk. Cirtauto laikais) išgabenta į Vilniaus lenkų mokslo draugiją, leistų jau dabar piešti apypilnį Valančiaus veiklos vaizdą, bet niekas dar to darbo nėra pilnai atlikęs, net ir A. Alekna, kuris savo monografijai apie Valančių plačiai Valančiaus archyvu naudojosi. Ką gi bekalbėti apie tuos, kas to archyvo dokumentų ir matyti nematė ir savo išvadas apie Valančių rašė ar iš trumpų asmeninių prisiminimų (*V. Dembskis* Ar vyskupas Valančius nebuvo viliugu lietuvystės 1901), asmeniniu įsižeidimu paremtų, ar vien atsirėmę vienu kitu spaudoje paskelbtu dokumentu. Tačiau ir iš paskelbtų ligi šiol duomenų turėtų visiems būti aiškus Valančiaus asmens ir veiklos platumas, kuris neleidžia apie jį rašant vienon vieton suplakti įvairių laikų Valančiaus veikimo ir kalbėti apie jį, kaip vientisinę asmenybę, kuri per visą savo gyvenimą ėjo vienu, iš anksto nubrėžtu keliu, niekur nenukrypdama į šalį. Gyvendamas Lietuvai ir katalikybei Lietuvoje politiškai labai sunkiais laikais, visuomeninio persilaužimo epochoje, kada pradėjęs vyskupavimą baudžiavos ir pilno sulenkėjusios bajorijos viešpatavimo visuomeniniame Lietuvos gyvenime laikais, o baigęs tarp sutriuškintos po 1863 m. sukilimo bajorijos ir iškilusių laisvų valstiečių, Valančius, norėdamas nenorėdamas turėjo nuolatos laviruoti tarp tų priešingų gaivalų ir tame

laviravime parodė neabejotinų diplomatinių gabumų. Tačiau diplomatija niekados nėjo tiesiais keliais, tai ir Valančiui — diplomatui tekdavo nuolatos sukinėtis tarp įvairių visuomeninių povandeninių rėvų; besisukinėdamas jisai sugebėdavo supainioti ne tik jo kiekvieną žingsnį stebinčią rusų administraciją, bet ir savo visuomenę; supainiojo net mūsų laikų istorikus, kurie dažnai nesugeba įžvelgti tikrojo jo kelio; suklaidino jisai ir A. Alekną, kuris iš jo faktiškai sukūrė tik uolų katalikų vyskupą; pastaruoju metu suklaidino J. Stakauską, kuris 1938 m. Tiesos Kelyje stengėsi nupiešti Valančiaus — lietuvių patrioto atvaizdą (Valančiaus laikų lietuviškasis darbas N 3, 4, 7/8); tačiau nesunaudojęs savo temai įrodyti labiausiai jai būdingo Valančiaus slapto veikimo po 1863—1864 m. sukilimo, nutylėjęs daugelį faktų, kurie atskirais Valančiaus gyvenimo momentais griežtai prieštaravo tikro lietuvių patrioto veikimui, o kas svarbiausia, suplakęs į vieną įvairių Valančiaus gyvenimo laikų veikimą ir beveik neliesdamas 1850—1863 m. laiko tarpo, J. Stakauskas nedavė įtikinančios Valančiaus charakteristikos ir kai kuriuos jo veiksmus netikusiai nušvietė, priskirdamas jam tokias mintis, kurių jis neturėjo ir tokius darbus, kuriuos ne jis darė. Manydamas, kad kiekvieno naujo Valančiaus veikimo fakto iškėlimas gali būti įdomus mūsų skaitančiai visuomenei, aš čia irgi norėčiau paliesti kelis, lig šiol nutylimus faktus, kurie gali būti naudingi pilnesnei Valančiaus charakteristikai ir su kuriais man teko susidurti, tyrinėjant tiek Valančiaus archyvą, tiek kitą jį liečiančią medžiagą. Tačiau turiu iš anksto įspėti, kad tie faktai tai tik medžiaga charakteristikai, iš kurių vienų taip pat negalima daryti kokių nors apibendrinimų, pvz. Valančiaus „lenkiškumui" įrodyti, kaip iš J. Stakausko paskelbtų faktų negalima daryti išvadų apie Valančiaus lietuvišką patriotizmą; mano teikiamieji ir J. Stakausko paskelbti faktai, tai tik atskiri lapai M. Valančiaus gyvenimo knygos, kurie gali padėti visą knygą paskaityti, bet pačios knygos dar toli neatskleidžia.

Tenka visai sutikti su J. Stakausku, kad Valančius per visą

savo amžių išlaikė prisirišimą prie savo gimtosios kalbos. Labai čia būdingas yra atsakymas į Vilniaus vyskupo raštą iš 1855 VI 27 kun. Adolfo Kareivos byloje. Kun. Kareiva prašė Vilniaus vyskupą priimti jį Vilniaus vyskupijon iš Žemaičių vyskupijos, nes jis nemokąs žemaitiškai ir dėl to negalįs tinkamai eiti savo pareigų Žemaičiuose. Vilniaus vyskupo tuo reikalu užklaustas Valančius 1855 VIII 6 atsako negalįs Kareivos atleisti, kol tas neatitarnaus tų lėšų, kurios buvo išleistos jį mokant seminarijoje, tačiau, priduria, „jei ne ši pastaroji kliūtis, tai noriai būčiau jam davęs dimisiją, nes tas jaunas kunigas nežadąs nieko gero. Ko galima iš jo laukti, jei jis taip niekšiškai (haniebnie) išsižada mokėjimo gimtosios kalbos, kuria jis nuo kūdikystės kalbėjo“. Labiausiai savo raštais įgijęs vardą gero lietuvių kalbos žinovo, neabejotinai prie tos kalbos prisirišęs ir ją laikęs savo kalba, reikalavęs, kaip matėm, ir iš kitų prisirišimo prie jos, Valančius vis dėlto savo asmeniniame gyvenime ir kalbos atžvilgiu statė sau kiek kitokį reikalavimą, negu kitiems. Antai, visi, kas tik su juo susidurdavo, žinojo, kad namie jis lietuviškai kalbėjo tik su savo motina, su kitais gi tik lenkiškai; eidamas vyskupo pareigas, jis tesikreipė lietuviškai į liaudį, tiek gyvu žodžiu, tiek raštu, bet ne į inteligentus („Žemaičių vyskupystė“ buvo išspausdinta, jam dar nepradėjus eiti vyskupo pareigų). Su Daukantu, L. Ivinskiu, M. Akelaičiu, A. Baranausku, K. Kairiu ir kitais to laiko sąmoningais patriotais jis ir kalbėdavo ir susirašinėdavo tik lenkiškai (kartais lotyniškai); tokiam, pvz., Ugianskiui, kurs pradėjo su juo koresponduoti lietuviškai, jis atsako lenkiškai net ir tuomet, kai Ugianskis primygtinai prašo jam rašyti lietuviškai (į tai jau atkreipė dėmesį V. Maciūnas savo straipsnyje apie A. Ugianskį — Židinyje 1935 N 5/6 p. 522)[1].

---

[1] J. Stakauskas (N 3 p. 143) kalba apie elektrizuojamą įtaką vieno Ugianskio laiško skaitytojams ir žemaičių dvasininkijai. Tai skamba labai poetiškai, bet nieko bendro su faktais negalėjo turėti, nes laiškas buvo rašytas ne dvasininkijai, bet vienam Valančiui ir jo vieno, greičiausiai, ir

Nuolatos rašydamas lietuviškus ganytojiškus laiškus liaudžiai, Valančius į kunigus tesikreipia ligi 1864 m. lenkiškai ar lotyniškai (nesusirado iš to laiko nė vieno lietuviško rašto) su dviem labai būdingomis išimtimis: 1864 m. balandžio 11 d. Muravjovas uždraudė oficialiuose susirašinėjimuose vartoti lenkų kalbą, ir jau po 4 dienų, balandžio 15 d., Valančius pirmą kartą (dar 1864 III 12 jis panašų raštą rašė lenkiškai) pavartojo lietuvių kalbą, besikreipdamas į kunigus (raštas Rietavo dekanui išsp. Mūsų Senovėje II N 2 p. 304—305), o antrą kartą 1864 m. rugsėjo 14 d. (aplinkraštis paskelbtas J. Stakausko Tiesos Kelyje 1938 N 7/8 p. 511—512). Taigi tik tuomet, kai jam buvo uždrausta rašyti lenkiškai. Bet vėl, nors toli gražu ne visi Valančiaus vardu ėję aplinkraščiai liaudžiai yra paties Valančiaus rašyti (greičiausiai žymi dalis blaivybės gromatų yra rašyta kun. Dovydaičio), bet nėra tikra, ar ir lietuviškai jo paskelbti aplinkraščiai buvo visi lietuviškai surašyti? Bent daugelyje tų susirašinėjimų, dėl kurių Valančius rašė savo aplinkraščius, yra Valančiaus ranka lenkiškai padaryti nurodymai, kokio turinio turi būti aplinkraščiai. Tai galėjo būti ir lenkiška instrukcija tam, kas jo vardu turėjo rašyti lietuvišką aplinkraštį, tai galėjo būti ir paties Valančiaus lenkiška schema lenkiškai parašyto, bet lietuviškai jau kito asmens išversto rašto juo labiau, kad ir stiliaus ir kalbos atžvilgiu daugelis jo aplinkraščių atrodo ne vieno žmogaus rašyti. Ir tai yra visai galimas daiktas, prisiminus, kad ir savo atsiminimus, tą intimiausią ir brangiausią kiekvieno rašytojo darbą, rašytus porą metų prieš mirtį, Valančius irgi rašė lenkiškai. Įdomu čia sugretinti su Valančium Baranauską, kuris kaip vyskupas parodęs savo pasipriešinimą lietuvių patriotiniam judėjimui, vis dėlto paskutinius savo gyvenimo žodžius — „padarė, jog man niekas nebesiseka“ (Liet. Enc. II p. 1178 ir 1182) — parašė lietuviškai. J. Stakauskas (N 7/8 p. 512—544) atkreipė dėmesį, kad kiti ku-

---

skaitytas; niekieno nepastebėtas jis išgulėjo Valančiaus archyve kelias dešimtis metų ir nieko neelektrizavo nei tuo laiku, nei dabar.

nigai, sekdami vyskupo pavyzdžiu, bandė susirašinėti su savo ganytoju lietuviškai ir vieną tokių laiškų (kun. Levickio) išspausdino. Nei Valančiaus, nei tų kunigų lietuviško patriotizmo įžiūrėti čia negalima: J. Stakauskas nepabrėžė, kad prieš Muravjovo uždraudimą nė vienas iš tų kunigų nė vieno oficialaus rašto nėra Valančiui lietuviškai parašęs. Man yra žinomi šių kunigų oficialūs lietuviški susirašinėjimai: kun. Kazimiero Skrodzkio 1864 VI 6, kun. F. Mažeikos 1864 VI 12, kun. Juozapo Ordos 1864 VI 28, kun. Stanislovo Žabos 1864 VII 4, kun. F. Levickio 1864 XI 15 ir XI 16, kun. Ordos antras 1864 X 13 ir po Kaufmano uždraudimo (1865 VI 13) lietuviškai surašyti kun. Enriko Balevičiaus 1865 XII 31, kun. Levkavičiaus 1866 IX 19, kun. Stirevičiaus 1869 III 17 raštai. O Valančius ar palaikė tokį jų „lietuvišką" nusistatymą, ar nors vieną kartą tiesiogiai atsakydamas, ar dėdamas rezoliuciją, ar pavartojo lietuvių kalbą? Ne tik nepavartojo, bet į kun. J. Ordos lietuvišką raštą iš 1864 X 13 atsakė... rusiškai, nors Kaufmano uždraudimas ir lietuviškai susirašinėti buvo paskelbtas tik po pusės metų. Taigi ne reikalo verčiamas tai padarė, bet iš tam tikro nusistatymo. Tokių faktų akivaizdoje sunku kalbėti apie Valančiaus „lietuviškąjį patriotizmą" (Stakauskas N 3 p. 136), bent tuo laiku, t. y. laiko tarpe tarp 1850 m. (įvyskupavimo metai) ir 1865 m. (sukilimo pabaigos ir spaudos uždraudimo pradžios metai). Tačiau yra faktų, kurie to laiko tarpo Valančių piešia ne vien tik pasyviai pasiduodančiu viešpataujančiai kunigų tarpe lenkiškai dvasiai, bet ir aktyviai, ypač savo vyskupavimo pradžioje, besistengiančiu lenkiškai dirbti.

Prieš savo paskyrimą vyskupu pasirodęs viena savo „Žemaičių vyskupyste"[2], kuri daug kam iš aukštesniųjų dvasinin-

---

[2] 1847 m. Valančiaus pagamintas vertimas Litanijos apie szw. Petrą išspausdintas nebuvo ir tik šiomis dienomis susirado pats rankraštis. J. Stakauskas (N 3 p. 144) ypatingu Valančiaus nuopelnu laiko ir tai, kad jis savo Žem. Vyskupystę išspausdino ne lenkiškai, bet lietuviškai. Čia, žinoma, tenka tai įvertinti, tačiau tenka labai abejoti, kad tas veikalas „parašytas lenkų kalba, turėtų geresnes perspektyvas... ir kad leidėjas būtų lengviau atsiradęs su honoraru". Nors vėliau neretai lenkų visuo-

kų ir visiškai nebuvo žinoma (apie ją pirmą kartą daugelis iš jų sužinojo tik jam apėmus vyskupystę ir ją vietoje vizitinės kortelės išsiuntinėjus aukštesniesiems dvasininkams ir įtakingiems dvarininkams), palaikęs glaudžius, bet tylius santykius su Daukantu ir kitais patriotais, su kuriais bendrai svajojo apie lietuvišką darbą, bet savo dvasinei vyresnybei žinomas daugiausia tik savo kunigo veikla (vargu ar kitaip jį Holovinskis būtų siūlęs į vyskupus ir rusų valdžiai ir Romai[3]), atsistojęs staiga jau ne tik visų savo vyskupijos dvasininkų priekyje, bet ir visos Žemaičių vyskupijos visuomenės, Valančius atsidūrė iš karto kiek keblioje padėtyje. Dar baudžiavai gyvuojant, mužikų vaikas iškilęs į vyskupus turėjo iššaukti didelį nepasitikėjimą ir net pasmerkimą. Jei jau patys kunigai iš bajorų neretai neiškęsdavo neužakcentavę jo „mužikiškos" kilmės[4], tai kas ir bekalbėti apie poniją, kuri Valančiaus tėvų nė į kambarius nebūtų įsileidusi, o čia „mužikų vaiką" turi karietomis vėžinti, užustalėje pirmoje vietoje sodinti, o ponios jam ranką bučiuoti. Visa tai daroma, bet su paslėptu paniekinimu, net neapykanta. Visai suprantama, kad ir pats Valančius tai atjautė ir, norėdamas užimti prideramą jo rangui visuomenėje vietą ir nuraminti

---

menėje ir buvo reikšta lyg ir pasigailėjimo, kad veikalas buvo ne lenkiškai išspausdintas, tačiau lenkiškas Hriškevičiaus Žem. vyskupystės vertimas kelias dešimtis metų laukė, kol susilaukė leidėjo ir ne privatinio, bet visuomeninio. Greičiausia 1848 m. jam jokio leidėjo nebūtų susiradę, nes ir tendencija lenkams netiko; o apie honorarus mokslo darbų autoriai lenkai nė tuomet nesvajojo, tik jau žinomų vardų autoriai juos gaudavo; honoraro klausimas ir Valančiui niekados nerūpėjo — jis visas savo knygutes spausdino savo lėšomis, o išspausdintas daugiausia dovanodavo leidėjams. O pagaliau ar jau toks ir paties J. Stakausko ar mano patriotizmo įrodymas yra faktas, kad dabar savo straipsnius rašome ne lenkiškai, bet lietuviškai? Nors tarp 1848 m. ir 1938 m. nuotaikos yra ir didelių skirtumų, bet yra ir panašumų.

[3] Įdomių žinių apie aplinkybes, kuriomis Valančius buvo paskirtas vyskupu, galima rasti ir pas *A. Boudou* Stolica apostolska a Rosja I—II 1928—1930.

[4] Apie tai pasakoja ir *J. Šaulys* str. Kun. S. Vaidila — Mūsų Senovėje I N 4/5 p. 626, o *M. Davainis Silvestraitis* (Litwa 1911 N 14 p. 207) primena kun. Joną Davainį Silvestraitį, kuris laikydamas savo garbės įžeidimu būti valdžioje vyskupo-mužiko, iš Žemaičių vysk. išsikėlė į Saratovo vyskupiją.

nepasitikinčius, nuo pat pradžios visiškai prislėgė savo lietuviškąją veiklą, griebdamasis jos tiek tiktai, kiek tai buvo reikalinga jo pastoracijos darbui, o su didumene stengiasi palaikyti artimiausius ryšius. Norėdamas gi veikti jam nepalankių lenkuojančių kunigų nusistatymą, jis mėgina juos veikti lenkiškomis knygomis. 1851 I 27 vysk. Žilinskiui pasiūlius, Valančius 1851 II 10 išrašo 20 egz. kun. Lunkevičiaus knygos Wykład obrzędów i religijnych zwyczajów Rzymsko-Katolickiego kościoła ir išsiuntinėjo dekanams. 1851 XI 13 lenkišku aplinkraščiu jis praneša dekanams, kad pats įsitikinęs, jog kuniguose nėra literatūros pamėgimo (zamiłowania do literatury), siūlo sudaryti iš kunigų draugijas išrašyti žurnalams; pradžiai užsakė po vieną egz. kiekvienam dekanatui „Pamiętnik religijno moralny“ (iš viso 21 egz.). 1852 IX 15 spausdintu lenkišku aplinkraščiu siūlo įsigyti Holovinskio Pielgrzymka do Ziemi Świętej ir jos užsisako ir išsiuntinėjo kunigams 241 egz., t. y. vidutiniškai po 12 egz. kiekvienam dekanatui. Čia jau kunigai subruzdo. Lydavėnų klebonas, kun. B. Adamavičius 1852 XI 28 rašo lenkiškai Valančiui, kad gavęs 5 prenumeratos lapus šiai knygai, jis pirmai progai pasitaikius pasiūlė parapijonims užsirašyti, o šie, lyg susitarę, visi jam lietuviškai atsakė: „Ejk Pons ar taj mums rup, kadgi bent jau butum kniga maldos ir už kokes tris berlinkas, taj nors bulviu puspure parsidave gal katras ir pirktumem. Dabar aštuoni ruble. O ho! senej jau mes tiek vieno kupeto bematem, kad mes tiek turetumem, taj nestiptumem badu tankej be duonos kąsnio“. Klebonas prenumeratos lapus grąžino dekanui, šis vėl jam atsiuntė, nurodydamas, kad klebonas atsakysiąs vyskupui už jų neišplatinimą. Taigi prašo vyskupą jo nebausti už neplatinimą šių knygų, juo labiau, kad ir jis „nesąs literatas ir net turįs dispensą a recitatione Breviari“. Rietavo dekanas kun. Kulvinskis 1852 XII 9 praneša, kad paėmė po vieną egz. sau ir Kulių klebonui, o 8 bilietus grąžino. Batakių dekanas išpardavė visus 8 egz., Krakių dekanas (1852 XII 5) užsisakė 6 egz. Akmenės klebonas Kasakauskas (1852 X 25) grąžino visus egz. Matyt ir kiti elgėsi

panašiai, o leidėjui Volfui konsistorija jau suspėjo sumokėti už Holovinskį 2084 rub.! Leidėjas Dekert siūlo prenumeruoti Gaume Zasady i całość wiary katolickiej (1852 I 22); Valančius savo raštinei įsakė išplatinti 36 prenumeratos bilietus, be to, sutiko šiam reikalui rinkti prenumeratą ir per apskrities bajorų vadus (visi jie pritarė, o kunigai vargais negalais pasidalijo privaloma prenumerata). Skuodo dekanas kun. Staškevičius 1852 XII 20 praneša, kad jo dekanate nieks nenorįs užsiprenumeruoti Filozofja chrzesciańskiego życia (tai, matyt, ir ši knyga buvo platinama). Valančiui pavedus, vyskupijos raštinė 1853 III 1 siunčia visiems dekanams ir vienuolyno vizitatoriams prospektus pasirodančių naujų lenkiškų knygų ir prašo jai siųsti prenumeratą. Matyt, apie tas knygas praneša Utenos klebonas, kad 1853 m. jau išrašyta Cantu Historja powszechna, Chrzesciańska filozofja życia, Świat zastosowany do pojęcia młodzieży, Pamiętnik religijno moralny, Żywoty arcybiskupów Gnieznieńskich, Zasady i całość religii katolickiej. Leidėjas J. Glücksberg net spausdintu pranešimu informuoja visuomenę (Kilka słów od wydawcy), kad vysk. Valančius savo Žemaičių vyskupijai užsakė Gaume Katekizmo 52 egz., kada grynai lenkiškos vyskupijos užsakė: Kališo 38, Vloclavko 21, Piotrkovo 28, Plocko 53, Liublino 27, Augustavo 25, Lucko-Žitomiriaus 30, net Vilniaus tik 49; daugiau už Valančių — Minsko 62, Varšuvos 99, Kielcų 125 egz. Kiek vėliau, 1855 I 25 (II 6), tas pats Glücksberg, padrąsintas Valančiaus palankumo, prašo jo pagalbos platinti ir kitą knygą, Schmido Katechizm historyczny, apie kurį konsistorija jau 1853 III 1 aplinkraščiu buvo kunigams rašiusi, kad ją Valančius ypatingai rekomenduoja. Varšuvos kunigų misijonierių knygynas siunčia vyskupui jau ištisą krautuvę: 100 egz. Skargos, 100 egz. Michalskio Wywód prawdy, 100 egz. Masalskio O skarbach Sławiańskich, 200 egz. Przestrogi dla mówiących i piszących po polsku — prašo šitas knygas išplatinti nemokamai ir kartu paraginti kunigus, kad jie pamėgintų jas platinti liaudyje už pinigus. Po kiek laiko vyskupijos valdyba misijonieriams pranešė, kad ji pasiūlė kiekvienam klebo-

nui po vieną egz. nemokamai su sąlyga, kad jie rinks toms pačioms knygoms apmokamą prenumeratą parapijiečių tarpe, bet šie esą atsisakė ir nuo nemokamų egz. Vyskupijos valdybai nepaliko kito kelio, kaip likusius egz. išparduoti ir kartu prašyti daugiau panašių dovanų nesiuntinėti... Tokiu būdu platinamų lenkiškų knygučių ir tai ne vien tikybinio, bet ir pasaulietinio turinio, buvo ir daugiau. Nešališkumo dėliai, tenka pabrėžti, kad pavyko rasti žinių iš 1857—1859 m., kad ir viena lietuviška knygutė, Istorije Senoje Istatima, paties Valančiaus parašyta, tokiu pat būdu buvo išplatinta; greičiausia taip pat elgtasi ir su kitomis Valančiaus parašytomis knygomis.

Tačiau šita Valančiaus ir jo įsakomos raštinės lenkiškųjų knygų platinimo veikla intensyviai truko palyginti neilgai — apytikriai 1851—1853 m. Po to laiko ji jau yra labiau atsitiktinė, bet priežasties tos lenkiškos veiklos sustabdymo reikia pradžioje ieškoti ne pasikeitime Valančiaus nusistatymo, bet tame, kad Valančiaus įkalbėtas tas funkcijas perėmė Vilniaus lenkų knygininkas Zavadzkis, įsteigęs Varniuose savo lenkiškų ir kitų knygų krautuvę. Nuo to laiko Valančius imasi platinimo ar tais atvejais, kada jam nepatogu atsisakyti (pvz. Mohilevo arkivyskupui 1859 V 18 parekomendavus knygą Muzyka kościelna, jis apie tai pranešė savo vyskupijos kunigams), ar kuomet tokios rekomendacijos jo prašo jo mėgiamas ir palaikomas Zavadzkis (1860 VIII 31 Valančius išsiuntinėjo dekanams paraginimą užsisakyti iš Zavadzkio Bibliją, Lipnickio Zasady Kaznodziejstwa ir Gaume Przewodnik dla spowiedników). Bet nuo kitų panašių pasiūlymų jau atsisako. Jau 1853 II 1 knygininkas B. Wolff iš Petrapilio, siųsdamas išplatintą vėliau Holovinskio Pielgrzymką, siūlosi įtaisyti Telšiuose knygyną pardavinėti knygoms lenkų, prancūzų ir lotynų kalbomis, o Petrapilyje įtaisyti spaustuvę „žemaitiškoms“ knygoms spausdinti. Valančiaus atsakymo nepavyko surasti, bet turint galvoje Valančiaus santykį su Zavadzkiu ir faktą, kad Volfas nei vieno nei kito sumanymo neįvykdė, netenka abejoti, kad jis buvo neigiamas, nors atrodo, kad, kaipo lietuvis, Valančius turėjo susi-

domėti bent naujos lietuviškos spaustuvės įkūrimu. 1856 I 21 Vilniaus spaustuvininkui Rubenui Rafalavičiui prašant platinti jo išspausdintą lenkišką giesmyną, vyskupo kanceliarija jam siūlo užmegzti santykius su Varnių Zavadzkio knygynu. Kada ark. Holovinskis 1855 VI 25 siūlo platinti Volfo išleistus Skargos Żywoty Świętych, Valančius 1855 VIII 13 jam praneša, kad knygoms pirkti Žemaičių dvasiškija turi Varniuose Zavadzkio knygyną, kur ir turėtų pats Volfas kreiptis. 1857 VI 15 M. Orgelbrandui atsiuntus išparduoti 100 egz. „žemaitiško“ „Pakajus tiems namams“, Valančius 1857 VII 27 užmoka jam 1 rub. už vieną lenkišką to plakato egz. ir jo įsakymu raštinė grąžino 100 žemaitiškų plakatų, nurodydama, pirmą kartą po septynerių savo komisinio darbo metų, kad „vyskupijos valdyba nenori ir negali imtis panašaus darbo, kaip išpardavimas knygų, juo labiau, kad čia pat po šonu turi knygyną (Varniuose), kuris aprūpina visus literatinius priklausančių jai dvasininkų reikalus“. Kada 1857 XI 19 Lvovo knygininkas Kajetonas Jablonskis prašo platinti jo išleistą Vuiko bibliją, tai pats Valančius atsako negalįs uždėti savo konsistorijai prievolės rinkti prenumeratą, nes raštinė ir šiaip turi užtenkamai tiesioginio darbo ir yra sudaryta iš civilinių valdininkų, nepritysusių panašiam komisiniam darbe. Pataria kreiptis į Zavadzkį ir t. t.

Jei dabar kas mūsų rašytojų norėtų įrodyti lietuviškumui kenksmingą Valančiaus darbą ir paimtų tiktai čia minėtus faktus apie Valančiaus nuopelnus lenkiškas knygas Lietuvoje platinant, tai jis galėtų tai tokiu pat rimtumu ir pamatu atlikti, kaip ir J. Stakauskas, kuris, norėdamas įrodyti Valančiaus lietuviškąjį patriotizmą, atrinko iš daugybės įvairių faktų tiktai tuos, kurie jo lietuvišką veiklą rodo, o visus kitus nutylėjo. Bet atrodo, kad nei vienu, nei kitu keliu eiti nepridera, bet tenka imti Valančių tokį, koks jis buvo, o ne tokį, kokį mes jį norėtumėm ar nenorėtumėm turėti. Tuomet ir ta lenkiška jo veikla gal kiek kitaip atrodytų. Be bendro tuo laiku vyravusio ir Valančių veikusio nusistatymo, kad lenkų kalba tai yra ponų kalba, ponybės įrodymas, o lietuvių kalba tai mužikų, priklausy-

mo baudžiauninkams įrodymas (plg. ir M. Davainio Silvestraičio atsiminimai Litwoje 1911 N 14), čia daug nusvėrė ir anas anksčiau minėtas psichologinis momentas Valančiui įžengiant į vyskupijos sostą: noras žūt būt įsigyti vyskupijoje įtakingos sulenkėjusios diduomenės palankumo, o užmezgant santykius su lenkų visuomene už savo vyskupijos ribų, įsigyti platesnį autoritetą katalikų visuomenėje, kuri anksčiau ničnieko negirdėjo apie tą eilinį kunigą, neprivažiuojamų ir neprieinamų Varnių seminarijos rektorių, kurio asmenį tos visuomenės akyse prieš 1850 m. visai uždengdavo plataus garso ir masto vyskupijos valdytojai neva kunigaikštis (nors nieks niekados jam to titulo nesuteikė) Simanas Giedraitis ir plačiai žinomas bibliografas, daugiausia Petrapilyje gyvenęs ir rusų valdžiai artimas Jonas Krizostomas Gintila[5]. Valančius savo tikslą atsiekė, platų autoritetą įsigijo ir ne tik lenkų visuomenėje, bet ir rusų valdžioje, su kuria lygiai taip pat diplomatiškai elgėsi. Tačiau apie 1856—1857 m. jo santykiai su lenkų dvarininkų visuomene pradėjo irti. Pirmiausia čia nusvėrė vad. blaivybės akcija, taip skaudžiai sudavusi per kišenes gyvenančių iš smuklių dvarininkų; tos akcijos oficiali iškaba ir oficialus kaltininkas buvo laikomas Valančius, nors pats jis buvo ne jos iniciatorius, bet savotiška auka: jaunesnieji kunigai patys pradėjo varyti blaivybės akciją, patys jo vardu rašė atsišaukimus ir knygutes, patys daug kur bizūnais žmones į blaivybę varė, o Valančiui krisdavo visa atsakomybė ir valdžios ir dvarininkų ir žydų smuklininkų akyse. Tą kaltę jis ant savęs prisiėmė, savo autoritetu pridengė kartais netikusius savo padėjėjų žygius, dažnai turėdavo pavartoti visas diplomatijos gudrybes, kad išeitų sausas pats ir neleistų savo padėjėjų nuskriausti. Blaivybės akciją jis

---

[5] Šia proga tenka atkreipti dėmesį į šiame Mūsų Senovės num. išspausdintus Pabrėžos laiškus Gintilai, kurie verčia susidomėti ir Gintilos lietuviška veikla ir pervertinti jo charakteristiką, jam Valančiaus sudarytą. Atrodo, kad šioj charakteristikoj Valančius nebuvo objektyvus; jį veikė neabejojamai katalikų bažnyčiai kenksmingas Gintilos bendravimas su rusų valdžia (Valančiaus Gintilos biografiją išsp. *J. Tumas* Pastabos pačiam sau 1929 p. 51—55).

laimėjo (ji buvo Muravjovo likviduota jau sukilimo metu), bet pirmiausia sukompromitavo save dvarininkų lenkų akyse. Kita juoda katė, kuri tuo laiku tarp jų prabėgo, buvo santykio su baudžiauninkais klausimas. Šita Valančiaus veiklos pusė ligi šiol visiškai nėra nušviesta, nors tam pačiam Valančiaus archyve yra apsčiai medžiagos jai nušviesti. Nenorint per daug nuo temos nutolti ir negalint dėl to cituoti visų tuo reikalu gausių dokumentų, tenka tik konstatuoti, kad ypač Valančiui įžengiant į antrą savo vyskupavimo penkmetį paaštrėjo Lietuvoje santykiai tarp baudžiauninkų ir dvarininkų. Dvarininkai nujausdami ir numatydami baudžiavos panaikinimą, stengėsi kiek galėdami išnaudoti likusį savo pilnos valdžios laiką, varydami žmones iš jų užimamų žemių ir kurdami palivarkus (ypatingai čia pasidarbavo Karpiai, 16-oje parapijų turėję 138 kaimus, kurių žymią dalį pavertė palivarkais), kad paskiau nereiktų tos žemės atiduoti iš žemės pašalintiems valstiečiams; kur to nedaryta, tai didintas baudžiauninkų darbo išnaudojimas. Baudžiauninkai daug kur priešinosi, skundėsi, bėgdavo, slėpdavos ir pagaliau ėjo su skundais į Valančių. Šiam, kaipo vyskupui, kuriam tepriklausė tikybiniai žmonių reikalai, sunku buvo įsimaišyti ir į grynai ekonominę ir politinę vidaus kovą krašte. Bet tik suradęs kokį momentą, susietą su religija ar morale (vertimas dirbti šventomis dienomis, nemoralūs veiksmai su valstietėmis ir pan.), jis nepraleisdavo progos į tuos santykius neįsimaišęs ir, stodamas visados silpnesniųjų pusėje prieš stipresniuosius, sukiršindavo prieš save dvarininkus. Galutinai gi jų geri tokiu sunkumu ir nusileidimu įgyti santykiai pairo per 1863—1864 m. sukilimą, kuriam Valančius griežtai nepritardavo, kurį jis viešai smerkdavo ne tik Muravjovo įsakomas, bet ir savo noru, ir už ką jam sukilėlių vadovai kiek atkeršijo dar pačiam sukilimui einant, pridarę jam materialinių nuostolių, ir jam paskirtais eilėraščiais lenkų visuomenės akyse jį kompromituodami[6].

---

[6] Tokį eilėraštį išspausdino *J. Tumas* prie Valančiaus Pastabų pačiam sau 1929 p. 145—146.

Ir tik nuo to laiko savo viešajame darbe Valančius nerodo aiškaus lenkiškumo, nors galimas daiktas, kad tai dažnai darė tik rusų įsakymų ar įstatymų verčiamas. Tai dalimi aiškėja ir iš palyginimo jo mokyklinės politikos po 1863—1864 m. sukilimo ir prieš jį. J. Stakauskas aiškų Valančiaus lietuvišką patriotizmą įžiūri jo kovoje su rusų valdžia dėl tikybos dėstymo lietuviškai ir lietuvių kalbos dėstymo naujai nuo 1863 m. kuriamose valdžios pradžios mokyklose. Gražiai tat išdėstęs ir parėmęs dokumentine medžiaga (N 4 p. 206—212, N 7/8 p. 503—505) J. Stakauskas ir čia liko pagautas savo vaizduotės ir priskyrė Valančiui tokius darbus, kuriuose jisai buvo visiškai nekaltas. Pamiršęs visai tą plačią medžiagą, kurią mes turime nušviesti rusų valdžios 1863—1865 m. politikai lietuvių liaudies atžvilgiu, už Muravjovo nugaros kitų rusifikatorių sumanytą ir Muravjovo įvykdytą įvedimą į pradines mokyklas ir lietuvių kalbos (kartu su rusų raidėmis į lietuviškus vadovėlius ir tikybines knygutes), pamiršęs jų formalų, net įstatymais paverstą reikalavimą pradžios mokyklose dėstyti tikybą, atsižiūrint vaikų religijos, J. Stakauskas, neturėdamas tam jokių įrodymų, priskiria Valančiaus įtakai įnešimą į Muravjovo instrukciją pastabos dėl lietuvių kalbos dėstymo idėją ir t. t. (p. 204, 206), per tariamuosius tuo reikalu pasikalbėjimus Valančiaus su Muravjovu. J. Stakauskas pasakoja tų asmeniškų pasikalbėjimų Muravjovo su Valančiumi turinį, nors ir pats pasisako, kad tam neturi jokių įrodymų. Aš manau, kad lygiai drąsiai galėčiau teigti, kad tų pasikalbėjimų turinį sudarydavo tik užtarimai atskirų kunigų, suimtų dėl sukilimo, ir bažnyčių, kurioms grėsė uždarymo pavojus. Jokių politinių kalbų Muravjovas Valančiui būtų neleidęs, kaip jis jam neleisdavo kištis bendrai į ne grynai tikybinę sritį. Spėju, kad tų slaptų pasikalbėjimų turinį galėjo sudaryti ir perdavimas Muravjovui pinigų už kitus iš kalėjimo išperkamus kunigus — visa to laiko Lietuva žinojo, kad Muravjovas plačiausiai ėmė kyšius. Bet tai tik spėjimas, ant kurio nemanau statyti jokių kategoriškų išvadų. Tačiau šios srities Valančiaus veikime, jo kovoje ir už

lietuvių kalbą mokyklose (šiai kovai įrodyti apsčiai dokumentų pateikė J. Stakauskas), tenka kreipti dėmesio į tai, kad prieš Valančių stovėjo tuo laiku tik du keliai — priimti rusų kalbą ar iškovoti kai kurių teisių ir lietuvių kalbai; trečio kelio, kovoti ir dėl lenkų kalbos, nebuvo dėl tos politinės padėties, kuri tuo laiku susidarė. Bet kaip gi elgėsi pats Valančius, kai jam tos alternatyvos nebuvo, kada jis galėjo tvarkyti mokyklas kaip norėdamas, t. y. laiko tarpe nuo 1850 m. ligi 1863 m. pradžios? Šito momento J. Stakauskas visiškai nepalietė, nors Valančiaus archyvas ir čia duoda turtingiausios medžiagos, kurios vienos užtektų didelei, išsemiamai monografijai apie mūsų švietimo padėtį prieš 1863 m. Tuo laiku parapinės mokyklos Žemaičių vyskupijoje apėmė visą kraštą. Jei 1854 II 13 Valančius savo pranešime Kauno gubernatoriui konstatavo, kad jo vyskupijoje yra 197 par. mokyklos su 5.910 mokinių, tai į parapinių mokyklų gyvavimo pabaigą ir mokyklų ir mokinių skaičius žymiai padidėjo; tose mokyklose pilnai, veik nevaržomai šeimininkavo Valančius. Jis padėjo daug energijos jų skaičiui padidinti, smarkiai pabardavo ir net nubausdavo šiame darbe apsileidusius kunigus; iš klebonų reikalavo metinių smulkių pranešimų (pakartojęs tuo reikalu jau 1846 IX 14 Gintilos reikalavimą) apie kiekvienos mokyklos veikimą, mokytojus, mokinius (net reikalavęs mokinių sąrašo pavardėmis, kad klebonai fiktyviškai nedidintų mokinių skaičiaus) ir t. t. Tačiau Valančiaus to laiko lietuviškumui charakterizuoti būdinga, kad jis visiškai nekreipė dėmesio į mokyklų programą ir kalbą, kuria viskas dėstoma. Tiesa, tik apėmęs vyskupavimą, jis pastebėjo, kad lietuvių vaikams mokyti tikybos stinga vadovėlių ir pats juos greitu laiku pagamino. Savaime aišku, kad daug kur tie jo vadovėliai buvo vartojami, daug kur tikyba buvo dėstoma lietuviškai. Bet savo valdomoms mokykloms jis visiškai to reikalavimo nestatė, kaip ir nereikalavo pranešimo apie tai, kokia kalba — lietuviškai ar lenkiškai — vaikais yra mokomi? Tačiau kai kurie klebonai ir dekanai savo iniciatyva į savo pranešimus ir tas žinias įdėdavo. O iš jų aiš-

kėja, kad, pvz. 1852 m. iš 18 Raseinių parapijos kaimo mokyklėlių 8-se buvo vaikai mokomi tik lenkiškai, 1 lietuviškai ir lenkiškai, 9 tik lietuviškai; Alsėdžių parapijos mokykloje 1853 m. iš 16 berniukų 12 buvo mokomi lenkiškai, 4 lietuviškai, tik 18 mergaičių buvo visos mokomos lietuviškai (nors jų daugumos broliai toje pačioje mokykloje buvo mokomi lenkiškai); Lydavėnų par. mokykloje 1852 viso mokymo tikslas nurodomas pramokti lenkiškai, o tik vienam vaikui pramokti rusiškai ir nė vienam pramokti lietuviškai, nors pradžioje matyt, turint reikalo ir su visai lenkiškai nemokančiais, tekdavo griebtis ir lietuvių kalbos: iš 10 bajoriukų 4 dar mokėsi lietuviškai, o 6 lenkiškai, iš 9 valstiečių 5 lietuviškai ir 4 lenkiškai; visos 3 mergaitės bajorės mokėsi lenkiškai, o iš 8 mergaičių valstiečių 2 mokėsi lietuviškai, o 6 lenkiškai! Panašiai ir kitur. Ir niekur neteko užtikti nė vieno Valančiaus nurodymo kunigams ar mokytojams, kad taip mokyti nedera; net ir tuomet, kada vienas kunigas nusiskundė, kaip sunku nemokančius lenkiškai vaikus mokyti lenkiškų poterių, Valančius tylėjo... Bet akivaizdoje tokio Valančiaus pasyvumo ten, kur jis turėjo pilno galimumo savo lietuviškoje vyskupijoje įvesti grynai lietuviškas mokyklas, visai kitaip atrodo ir Valančiaus kova po 1863 m. dėl lietuvių kalbos mokyklose: jis kovojo ne už mokyklų lietuviškumą, bet tik už katalikybę, kadangi su rusų kalba lengvai galėjo skverbtis ir pravoslavija. Bet apie tai užtenkamai aiškiai jis yra pasisakęs ir savo politinėse brošiūrose[7].

Pagaliau, dar vienas ne visiškai Valančiaus nupelnytas lauras, kuriuo jį J. Stakauskas apvainikuoja, tai laikraščio „Pakeleivingo“ sumanymas. Paskelbęs įdomius, jo užtiktus Valančiaus archyve dokumentus dėl „Pakeleivingo“ leidimo, J. Stakauskas visai nepaminėjo šio sumanymo atsiradimo istorijos,

[7] Plg. *Vc. Biržiška* Lietuvių politinės brošiūros 1860-jų metų gale (Švietimo Darbas 1922 N 3/6 p. 406—415). Savo 1869 rašytame Prajautime Valančius nusiskundžia, kad gimnazijose („didžiose iškalose“) vaikai nemokomi lenkiškai!

nors, tiesa, jos veik ir nėra Valančiaus archyve (išskyrus „Aitvaro“ programą). O tos istorijos šviesoje Valančiaus rolė šitame darbe yra daug kuklesnė. Pirmas konkretus sumanymas lietuviškam laikraščiui leisti tuo laiku išėjo iš L. Ivinskio. Tai buvo jo sumanytas „Aitvaras“[8], kurio programa ir buvo pilnai sunaudota „Pakeleivingo“ programai sustatyti, papildžius ją tik tikybos ir blaivybės dalykais; taigi Valančiui „Pakeleivingo“ programoje jokiu būdu negalima primesti iniciatyvos įvesti lietuviškus dalykus, nes jam čia parūpo tik tikybos ir blaivybės reikalai. Bet ir čia nei Ivinskis, nei Valančius nieko naujo nesugalvojo, tik pakartojo Ivinskio Kalendorių programą, žinomą visiems jau nuo 1846 m.; „Pakeleivingas“ (ar anksčiau „Aitvaras“) jų sumanytojų mintimi, būtų tik tie patys kalendoriai be kalendorinės dalies ir einą dažniau, kaip kartą per metus. Bet viešai mintis leisti lietuvišką laikraštį pirmiausia buvo iškelta ne Ivinskio ir ne Valančiaus, bet M. Akelaičio laiške, rašytame dar Lenkijoje 1857 XII 3 ir išspausdintame lenkiškai rinkinyje „Teka Wileńska“ 1858 N 3. Greit po to atvažiavęs į Lietuvą ir apsigyvenęs Svirlaukyje su Daukantu, Akelaitis ieško priemonių šiam sumanymui įgyvendinti. Daukanto, greičiausiai, suvestas su Valančiumi, jaunas entuziastas sugebėjo jį prie savo sumanymo patraukti, ir Valančius, tą patį Akelaitį numatydamas redaktorium, ir parašė tuomet tuos kelis prašymus, kuriuos išspausdino J. Stakauskas. Bet tų prašymų siuntimas, o gal ir sustatymas (jei jie nebuvo Akelaičio rašyti), tai ir visa Valančiaus rolė „Pakeleivingo“ leidimo sumanyme. Tuo tarpu Akelaitis, nepasitikėdamas vieno Valančiaus oficialia akcija, ieško ir kitų kelių, kreipiasi tuo pačiu reikalu į Oginskį ir kitur. Dėl tam tikro rusų valdžios nusistatymo visos tos pastangos nuėjo niekais, o po kelių metų, 1862 m., jau pati rusų

---

[8] Apie Aitvarą ir Pakeleivingą rašė *Myk. Biržiška* Lietuvių Tautoje II t. 3 kn. ir Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos I 1931 p. 333—353, *A. Alekna* Draugijoje 1919 N 103/104 ir 1920 N 113/114, *A. Janulaitis* Tautoj ir Žodyje IV kn. p. 437—441 ir *Vac. Biržiška* Iš mūsų laikraščių praeities 1932 p. 10—11.

valdžia buvo bepradedanti organizuoti lietuviškai rusiško laikraščio leidimą. Bet jei neįvykdyti Valančiaus sumanymai mokyklų (po 1863 m.) ir laikraščių leidimo srityje turi įrodyti Valančiaus lietuvišką patriotizmą, tai juo labiau reikėtų laikyti lietuvišku patriotu Muravjovą, kuris taip pat buvo ketinęs lietuvišką laikraštį leisti ir tam jau turėjo pinigų, o į valdines pradines mokyklas lietuvių kalbą pradžioje buvo įvedęs daug platesniu maštabu, negu tai Valančius darė savo valdomose parapinėse mokyklose! Prie tokios absurdiškos išvados visados galėsime prieiti, jeigu šių dienų savo pažiūras į šių dienų socialinius reiškinius kelsime į praeitį ir atsitiktiniais faktais stengsimės tas savo apriorines mintis įrodyti.

JUOZAS BAGDONAS

LIETUVIŲ PARODA PARYŽIUJE 1900 METAIS

(tęsinys*)

VIII. Frontonas arba orientacijos dalis

Rengiant parodą, norėta atkreipti parodos lankytojų dėmesį į pačią tautą ir jos gyvenamąją teritoriją, nes lietuvių tauta tuo metu buvo mažai žinoma, ir apie ją beveik visai nebuvo rašoma kitų tautų laikraščiuose. Paroda buvo etnografijos muziejuje kaipo lietuvių skyrius (la section lithuanienne). Bet buvo nuspręsta užrašyti ties gryčia viduryj didelėmis raidėmis „LITHUANIE". Taip siūlė pasielgti ir dr. J. Basanavičius. Aukščiau užrašo „Lithuanie" pasiūlyta buvo nupiešti Lietuvos valstybės ženklą Vytį. Tai darė įspūdžio, tarytum paroda buvo Lietuvos valstybės įrengta. Dr. J. Basanavičius dar siūlė šalia Vyčio užrašyti „Lithuania felix", pats abejodamas, ar leis muziejaus administracija tokį prierašą padėti.

Be to, buvo sugalvota priminti lankytojams ir Lietuvos praeitį iš XIV a., kada Lietuva užėmė plotą nuo Baltijos iki Juodųjų jūrų. Būtų buvę galima paminėti ir Vytauto gadynę, bet tokio žemėlapio ant greitųjų nesurasta ir pasitenkinta Vrotnovskio žemėlapiu „Lithuanie au XIV siècle sous Olguerd, Grand Duc de Lithuanie". Pačiame žemėlapyje buvo įrašyta: „Lithuanie dans sa grandeur" ir „Lithuania felix". Be to, žemėlapyje buvo pravesta linija — rodyklė su prierašu „Expédition d'Olguerd en Crimée". Šalia to žemėlapio buvo iškabinti didžiųjų Lietuvos kunigaikščių Gedimino ir Algirdo paveikslai.

---

* Ž. Mūsų Senovė II N 1 p. 27—49, N 2 p. 194—213.

Bendras lietuvių skyriaus vaizdas

Tokio žemėlapio, o ypač jame įrašytų paaiškinmų paskelbimas, nesutiko su muziejaus administracijos pastatyta sąlyga, kad nebūtų nieko politiško ir kad būtų išstatyta tik tokia literatūra, kuri yra susijusi su etnografija. Bet tuomet Trocadero administracijos nebuvo atsižvelgta, kad lietuvių raštai, rašyti lotyniškomis raidėmis, buvo uždrausti lietuviams vartoti, todėl ir nekalčiausių raštų išstatymą galima buvo pavadinti politiniu žygiu, ir tokis žygis buvo neišvengtinas. Garsiosios Lietuvos praeities priminimas (Lithuania felix) kaip tik pritiko tų metų Lietuvos nelaimingai būklei — politiniam ir dvasiniam pavergimui su spaudos uždraudimu. Tatai galima buvo pastebėti, pažvelgus žemyn, kur buvo išstatyti lietuviški laikraščiai, laikraščių ir literatūros augimo diagrama, kurioj buvo pažymėta spaudos uždraudimas ir blogos politinės sąlygos.

Dr. J. Basanavičius laiške, rašytame 1900 II 7, siūlė į laikraščių diagramą įtraukti ir rusų laikraščius iš Kauno, Vilniaus, Gardino, Suvalkų, Petrapilio po vieną spindulį su raudona

spalva ir lenkų laikraščius, ėjusius iš Varšuvos su geltona spalva (Pr. 25). Bet politinės propagandos sumetimais pasitenkinta vien lietuvių uždraustais laikraščiais, kaip buvo dr. Basanavičiaus pasiūlyta jo pirmutiniame laiške.

Dr. J. Basanavičius savo laiškuose, rašytuose man 1899 X 15 (27) ir 1900 II 7, siūlė iškabinti žemėlapius ir kitų amžių. Iš visų jo siūlytų žemėlapių geriausiai būtų etnografinei parodai tikęs jo išleistas 1892 m. Tilžėje žemėlapis I—II a. po Kr., kaipo priedas prie „Etnologiškų Smulkmenų", kuris lietė lietuvių tautos kilmę iš getų, mažagetų, aisčių, trakų ir kt. Atsisakyta dėl jo hipotetinio turinio, kurį jau buvo sukritikavęs 1894 m. „Varpo" N 2 J. Jablonskis (Obelaitis).

Taip pat jis patarė iškabinti XIII a. žemėlapį, išėjusį prie Skirmuntaitės knygos „Z najstarszych czasów plemenia litewskiego", kur nurodomos prūsų lietuvių to amžiaus giminės: Šalavija, Sudavija, Nadravija, Natangija ir kt. Be to, jis nurodė dar žemėlapius XVI, XVIII ir XIX a. Tais žemėlapiais nepasinaudota. Jei būtų buvę daugiau darbininkų ir daugiau vietos, tai gal ir vienas kitas žemėlapis būtų buvęs sunaudotas, juo labiau, kad svarbu buvo pabrėžti Lietuvos valstybės ribas ir po unijos su Lenkija.

Dar svarbiau buvo pažymėti žemėlapyje lietuvių gyvenamas plotas, geriau sakant, lietuvių kalbos plotas. Tam tikslui buvo panaudotas Kuršaičio žemėlapis, kuriame tiksliai buvo nustatytos lietuviškos kalbos ribos Rytprūsiuose. Žemėlapio viduryje buvo įrašyta: „Domaine de la langue lithuanienne", o iš krašto didelėmis raidėmis prirašyta: „Pays de la langue lithuanienne" su gyventojų skaičiaus nurodymu (3.000.000 gyv.). Žemėlapio autorius didelę Rytprūsių dalį skyrė lietuvių kalbai (nuo Labguvos pro Darkiemį Suvalkų linkui). Kuršaičio žemėlapyj daugiau buvo kreipiama dėmesio į kalbos ribas vakaruose, todėl būtų buvę geriau iškabinti ir kitas lietuviškos kalbos žemėlapis su smulkesnėmis kalbos ribomis rytuose, bet dėl laiko ir šaltinių trūkumo pasitenkinta vien šiuo žemėlapiu.

Dešinioji frontono pusė buvo panaudota Lietuvos rašytojų

atvaizdams, tarp kurių buvo keli emigrantai dėl spaudos uždraudimo: dr. J. Šliūpas, J. Adomaitis-Šernas ir kun. A. Burba. Dr. J. Basanavičius laiške, rašytame 1899 X 15 (27), siūlė iškabinti taip pat atvaizdus A. Mickevičiaus, Lelevelio, Kosciuškos, Duonelaičio, bet parodos rengėjų atsižvelgta tik į uždraustosios spaudos rašytojus. Duonelaičio atvaizdas būtų tikęs išstatyti Prūsų lietuvių skyriuje, bet to atvaizdo nebuvo galima gauti.

Dekoracijai virš žemėlapių ir užrašo Lithuanie su Vyčiu, buvo iškabintas vilnonis tamsios spalvos audeklas su balzganais lietuviškais pagražinimais.

IX. Etnografinės parodos įrengimas

Etnografinė paroda sumanytojų nusistatymu buvo tik priemonė lietuviškiems uždraustiems raštams išstatyti. Bet vėliau, nusistačius išstatyti ir neuždraustus raštus, išėjusius prieš 1864 m., ir raštus, spausdintus gotiškomis raidėmis, politinė parodos tendencija buvo kiek nuslopinta ir nukreipta labiau į kultūrinę pusę. Amerikiečiai buvo nusistatę, kiek galima parodyti svetimtaučiams bendrais bruožais visą lietuvių gyvenimą. Todėl išstatymas ir etnografinės grupės virto ne vien atsilyginimo būdas už leidimą išstatyti lietuviškuosius raštus, bet įgijo ir platesnę reikšmę. Etnografinei grupei papildyti buvo sumanyta išstatyti ir žmonių dirbiniai ypač senoviški audiniai, mezginiai, drožiniai, siuviniai, margučiai, kanklės ir kt. (liaudies menas), senovės architektūra (trobos, kryžiai ir kt.), senovės iškasenos (indai, ūkio padargai, pinigai ir kt.).

Kaip įrengti etnografinė paroda, kad ji atitiktų mokslo reikalavimus, tai buvo sunkus uždavinys, kurį išrišti nebuvo pasirengęs nė vienas iš Europos emigrantų. Nors amerikiečiai dar vasarą 1899 m. buvo išrinkę savo delegatu dr. Basanavičių, bet iš tikrųjų jis nebuvo išjudintas iš vietos, nes tuo metu sirgo ir galėjo patarnauti tuo reikalu tik laiškais. Iš Europos komiteto narių tuo reikalu noroms nenoroms priverstas buvau tuo

užsiimti aš, gydytojas iš profesijos, įsitraukęs į politikos kovą, užverstas įvairiais visuomenės ir pragyvenimo reikalais.

Aš pradėjau susirašinėti etnografinės grupės išstatymo reikalu jau spalio mėn. pabaigoje, kai tik sužinojau, kad dr. Basanavičius nelabai sveikas. Laukti, kol bus paskirtas vieton jo kas kitas, nebuvo galima, nes reikėjo skubėti parinkti tam tikri tipai figūroms, tam tikri drabužiai. Kai aš buvau antrą kartą išrinktas Amerikos parodos komiteto delegatu, ir tokiu būdu ant manęs buvo suversta visa atsakomybė už parodos tikslingumą ir jos pasisekimą, tada aš laikiau savo pareiga įsigilinti į etnografijos, etnologijos, antropologijos, archeologijos mokslus, lankiau muziejus Paryžiuje ir Londone, pirkausi tam tikrus raštus. Be to, naudojausi patarimais dr. Basanavičiaus, antropologų Denikerio, dr. Verneau, Volkovo, etnografo Landrin ir kt.

1. Medžiagos rinkimas parodai

Etnografinei parodai įrengti visų pirma reikėjo surasti lietuvių tipingos fotografijos figūroms padaryti, drabužių toms figūroms aprengti ir kiti liaudies dirbiniai. Be to, reikėjo įrengti gryčia su lietuviškais baldais ir pagražinimais.

Surinkti etnografinė medžiaga Lietuvoje buvo nelengva. Jau pats dr. Basanavičius, kviečiamas rengti parodą, numatė reikalą organizuoti tam tikrą komitetą Lietuvoj. Bet iš tikrųjų tokio komiteto Lietuvoje nebuvo, ir dėl politinių sąlygų sunku buvo tikėtis tokį komitetą organizuoti. Viskas buvo paremta pasitikėjimu ir pažintimis. Medžiaga parodai buvo renkama mano pažįstamų kapsuose, daugiausia Pilviškių ir Vilkaviškio apylinkėse ir zanavykuose — Sintautų apylinkėje (Naumiesčio pav.).

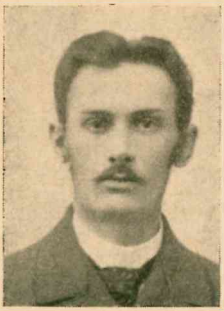

J. Lozoraitis.

Daugiausia darbavosi Juozas Lozoraitis, gyvenęs Pilviškiuose. Surinkti senoviški drabužiai ir kiti senoviški išdirbiniai

kapsuose buvo sunku, nes jau išėję iš mados ir retai užeinami. Viename savo laiške Lozoraitis gailisi neturįs pažįstamų dzūkuose: ten, sako, žmonės dėvį tokius drabužius, kokie kapsuose buvo vartojami prieš 80—100 metų. Vis tik jam pavyko parūpinti fotografijų figūrų veidams padaryti, parinko figūroms senoviškų drabužių, atsiuntė gryčiai baldų, įvairiai margintų audinių, juostų, mezginių, drožinių ir kt. Viso labo prisiuntė apie 200 eksponatų. Jam padėjo dr. Grinius, Naujokaitis, fotografas Viltrakis ir kt. Prie jo prisidėjo ir Sintautų apygardos susipratę lietuviai: S. Banaitis, J. Povilaitis ir J. Kaunas, kurie surinko apie 13 eksponatų, daugiausia Šilgalių valsčiuje. Vieno J. Lozoraičio eksponatų būtų užtekę parodai įrengti, tik ilgai prisiėjo jų laukti.

Deleguotas antrą kartą Paryžiun aš radau tik du atvaizdus (gryčios ir artojo) ir Pr. Mašioto laišką iš Rygos, kuris žadėjo atsiųsti 24 atvaizdus iš ūkininkų gyvenimo Kauno ir Suvalkų gub. Naumiesčio apskrities (zanavykų).

Susirūpinęs, kad nėra tinkamų fotografijų figūroms padaryti, aš išsiuntinėjau laiškus į Lietuvą, ragindamas greičiau jas atsiųsti. Be to, bendrai pranešiau apie parodos įrengimo planą. J. Vileišis, mano prašomas, išsiuntė laiškus, raginančius rinkti parodai medžiagą, savo pažįstamiems į Kauną, Šiaulius, Panevėžį, Liepoją, Rygą.

Kauno gubernijoj daugiausia eksponatų (apie 46) surinko Jakobina Antanavičienė Birželių apylinkėje; kiek mažiau (16) surinko Povilas Višinskis Joniškio, Žeimelio ir Pašvitinio apylinkėse. Be to, aš tuo reikalu susirašinėjau su M. Zauniūte. Nors aš buvau priešingas dalyvavimui Prūsų lietuvių Paryžiaus parodoj, bet aš buvau verčiamas kreiptis į juos, nes abejojau, ar pavyks viską gauti iš Did. Lietuvos. Prūsų Lietuvoj domėjosi liaudies dirbiniais ir drabužiais Sauerveinas, ir jo buvo surinkta 17 fotografijų. Be to, turėjo surinkęs 14 fotografijų Tilžės fotografas Minzloff'as. Tarpininkaujant M. Zauniūtei, M. Jankui, Strėkiui, Vanagaičiui ir kt., surinkta apie 113 eksponatų.

Lietuviškoji gryčia parodoje.

Iki kovo pradžios buvo atsiųsta fotografijų, tarp kurių buvo tik dvi fotografijos, atmuštos iš trijų pusių, bet mažo formato. Ilgai negaudamas atsakymo iš Vilkaviškio, aš paskubomis kovo mėn. 8 d. parašiau M. Zauniūtei ir prašiau apie tai pranešti dr. Vaineikiui, o ne suvalkiečiams, manydamas, kad rašyti jiems neverta, kad nežinia, kaip stovi ten dalykai, gal laiškų negauna, gal kas atsitikę..., ketinau laukti daiktų iki kovo 20 d., o nesulaukęs, rengiaus prašyti M. Zauniūtės važiuoti į Vilkaviškį pas Naujokaitį ir į Pilviškius pas J. Lozoraitį ir dr. Grinių. Bet netrukus buvo gauta žinia iš Vilkaviškio nuo Lozoraičio, kad Viltrakiui pavykę gerai nufotografuoti 4 asmenis ir kad fotografijos būsiančios atsiųstos apie kovo mėn. 15 d. Taip ir įvyko.

2. Figūrų užsakymas ir gryčios įrengimas

Kovo 20 d. 6 figūros buvo užsakytos ir sudaryta tam tikra sutartis su skulptorium Hebertu. Kovo pabaigoj buvo atsiųsti taip pat kostiumai, bet ne visoms figūroms, ir reikėjo tuo reikalu kreiptis į M. Zauniūtę, kad atsiųstų dar du kostiumus.

Gryčią pradėjo rengti kovo 22 d. Pr. Žitkevičius. Kadangi estradoj nedaug buvo šviesos, todėl sienos buvo išbaltintos taip, kaip būna išbaltintos gryčios medinės sienos ir rąstai. Lubos buvo nupieštos su balkiais. Kairėj estrados pusėj turėjo būti senoviškas pečius-krosnis. Gryčiai baldus prisiuntė J. Lozoraitis: abrūsinę, muštuvą, senovišką 70 metų skrynią su raštais, seklytinį apie 180 metų senumo stalą, suolus, ratelį, kėdę, šaukštdėtį, lopšį, indus; gryčiai papuošti buvo atsiųsti 6 šventųjų paveikslai, mūkelė. Užpakalinėj sienoj buvo nupiešti du langai su gėlėmis, didesnis su 6 stiklais ir mažas su 4 stiklais, ir šoninėj sienoj vienas langas su 6 stiklais.

Figūrų padaryta 6. Pradžioj buvo projektuojamos tik 4, bet paaiškėjus, kad, darant didesnį užsakymą, figūra atsieina pigiau, nuspręsta užsisakyti 6. Buvo sukombinuota iš figūrų sudaryti sceną — atsilankymą piršlio su jaunikiu. Piršlį priima šeimininkė, vaišindama jį, duktė atneša lėkštę su sriuba, o jaunikis ir šeimininkas sėdi už stalo. Toliau nuo stalo sėdi vienmarškinis senukas su užleistais ant kelių marškiniais, su baltom kelnėm ir vyžomis. Visi apsivilkę kaimiškais rūbais. Ypač puolė į akį šeimininkės ir jos dukters drabužiai: šeimininkė su nuometu, su senovišku kikliku ir tulpėmis austa priejuoste, o duktė ušsidėjus ant galvos pakalkę su kaspinais. (Pr. 26 a. ir b).

3. Senoviški rankdarbiai, drabužiai ir atvaizdai

Eksponatai, susiję su etnografija, buvo išstatyti stiklinėj spintoj dešinėj pusėj šiapus estrados ir keturiose vitrinose tako vidury. Spintoj buvo sudėti dailesnieji rankdarbiai ir drožiniai: Povilo Višinskio atsiųstos senoviškos kanklės, J. Antanavičienės dvi bonkos, kurių viduje matyt Nukryžiuotojo figūros ir medinė kunigo figūra. Prie kunigo figūros buvo pridėtas paaiškinimas: „On trouve en Lithuanie des semblables figures comme ornements aux vieilles croix (gouv. Kovno)". Iš Suvalkų gub. J. Lozoraičio buvo atsiųstos dvi gražiai išraižytos lazdos — darbas 16 metų niekur nesimo-

P. Rimša.

kiusio Petro Rimšos iš Naudiškių km. Paežerių valsč., ir dvi sidabrinės grandinėlės ir auksinis žiedas — darbas taip pat niekur nesimokiusio sodiečio Juozo Siručio iš Obšrūtų km. Paežerių valsč., ir 80 metų senumo medinė bonka degtinei.

Be to, Pov. Višinskis buvo atsiuntęs mažą medinę tabokinę ir medinę piemenų darbo „sigarnyčią“ su išraižytais ant jų paveikslais. Savo laiške (1900 III 17) jis rašė, kad buv. meno istorijos prof. Kondakov pastebėjęs didelį panašumą tarp jų ir VII a. persų išraižytų daiktų. J. Antanavičienė buvo susekus gražiai išraižytas jauno sodiečio lazdas, apie kurias rašė ir Pov. Višinskis, bet jų neatsiuntė, tik atsiuntė to paties sodiečio padirbtą žuvį-tabokinę.

Vitrinoj N 3 buvo išstatyti du senoviški moterų kostiumai, vienas iš Suvalkų gub., kitas iš Prūsų Lietuvos nuo Ragainės. Tarp tų dviejų kostiumų buvo sidabriniai karoliai ir dvi pakalkės, viena aukso, kita sidabro siūlais austos. Toj pačioj vitrinoj buvo taip pat išstatyti senoviški kiklikai, prijuostės ir atvaizdas senoviškai apsirėdžiusios Juozo Lozoraičio motinos.

Kitose trijose vitrinose buvo išstatyti taip pat įdomesni mezginiai, audiniai ir išsiuvinėjimai iš Suvalkų, Kauno gub. ir iš Prūsų Lietuvos. Iš Suvalkų gub. Šilgalių v. Kiaulupių km. Agota Augustaitytė buvo paskolinusi baltą skepetaitę, austą neva 1234 m., t. y., prieš 666 metus (?). Iš to pat valsčiaus Marijonos Endriukaitytės buvo paskolintos dvi gražios staltiesės, viena austa per 15, kita per 20 nyčių. Be to, Šunskų valsčiuje gauta puikių audinių iš Onos Vosyliūtės, gražiai austa drobė iš M. Kačergienės, graži pijuostė iš Ruškiūtės. Jančaitytė iš Pilviškių paskolino gražų divoną, Vėliuoniškiai — gražią megstinę.

J. Sirutis.

Lozoraitienė.

Senoviški drabužiai buvo užsilikę daugiausia tarp moterų. J. Lozoraitis surado savo apylinkėj vystę ir marškinius, kurie buvo siūti prieš 50 metų. Senoviški marškiniai buvo „su plačiomis rankovėmis su peltakiuotais rankogaliais bei apikakle ir plėškutėmis, išdabinti visaip išsiuvinėtomis kvietkomis“. Senoviškos vystės buvo arba susegamos, arba suvarstomos, kitos su dviem eilėm sagų (knypkių). Sijonai buvo stulpuoti, klostyti su ypatingai austais pagražinimais (pav. marinkiniai). Moterys ir mergaitės nešiojo „prisikišusios rinktinius arba tulpinius žiurstus“ (prijuostes), kurių gėlės buvo ne išsiuvinėtos, bet austos. Galvą dabindavo pakalkėmis (tresais, galionais) su pabriuvėmis ir nuleistais kaspinais.

Iš Kauno gub. Birželių apylinkės J. Antanavičienė atsiuntė marškinius, paklodę, prijuostę ir rankšluostį, su žičkomis išsiuvinėtus. Ypač krito į akį senoviška, brangiai parduota, paklodė, beveik unikatas, ir marinkinis sijonas.

Dar įdomesni eksponatai buvo atsiųsti iš Prūsų Lietuvos. Ypač krito į akį savo orginalumu M. Markšatienės iš Ragainės krašto kostiumas: išskyrus kedelį ir vystę, jis buvo baltas, iš priekio nebuvo matyt vystės, nes buvo nuleistos baltos skepetaitės, kurios nuo kaklo nusileisdavo iki juostos, ir galai buvo sukišti po plačia juosta; pečiai buvo apgaubti drobule taip, kad nebūtų uždengti peties išsiuvinėjimai. Panašius

Prūsų Lietuvos kostiumus jau buvo aprašęs ir nupiešęs Prūsų archeologas ir pedagogas Edvardas Gisevius (1798—1880).

Taip pat krito į akį daugiau kaip prieš 100 metų išsiuvinėtos skepeta ir moteriška kepurė, kurią parodai parūpino Bušė Petraškienė iš Pakalnės krašto, ir prieš 100 metų austa ir gražiai išsiuvinėta perdrobulė, kurią parūpino M. Markšatienė. Įdomūs buvo taip pat šviesiai raudoni rankogaliai su baltais, mėlynais, juodais, raudonais, geltonais, pilkais karoliukais. Be to, buvo daug megztų pirštinių su gražiomis gėlėmis ir įmegstais žodžiais. Ant vienos pirštinės dargi buvo įmegztas briedžio paveikslas. Viena staltiesė buvo specialiai išausta parodai su įaustais žodžiais: „Klaipėdos krašte austa lietuvninkės Paryžiaus parodai mete 1900". Tarp audeklų buvo ir tokių, kurie buvo austi per 20, dargi per 25 nytis.

Vyrams aprengti buvo atsiųsti taip pat senoviški kostiumai: sermėga, kaliausė, vyžos karninės ir plaušinės, kurios buvo vartojamos Naumiesčio pav. rytų daly ir Marijampolės pav. šiaurės daly. J. Antanavičienė atsiuntė sermėgą, vad. „kozačenka", apjuosiamą juoda šilkine skepetaite, užrišamą vienu mazgu, o jos galai pakišami po apjuosimu. Ar ta sermėga buvo senovės lietuvių liekana, reikia, sprendžiant iš jos pavadinimo, abejoti.

Svarbiu etnografinės parodos papildymu buvo atvaizdai. Juose buvo matyti ne tik senoviški drabužiai, ypač moterų, bet ir įvairios apeigos (vestuvinės, religinės ir kt.), namų darbai, ūkio darbai, namų statybos vaizdai. Iš viso buvo atsiųsta daugiau kaip 200 atvaizdų: iš Kauno gub. 78, iš Prūsų Lietuvos 55, iš Suvalkų gub. 34, iš Vilniaus 31 ir kt. Atvaizdai buvo iškabinti žemės ūkio ir Prūsų lietuvių skyriuose, tik maža dalis buvo išstatyta vitrinose. P. Višinskis atsiuntė senovės lietuvių trobų, ūkio darbų, vestuvinių apeigų ir kitokių atvaizdu. Pr. Mašiotas buvo surinkęs atvaizdų iš zanavykų ūkininkų gyvenimo. Dr. Grinius atsiuntė Gedimino ir Algirdo paveikslus. Įdomesni Prūsų lietuvių atvaizdai buvo: piršlybos, kokios buvo prieš 100 metų, Sauerveino

ir „Birutės“ draugijos surinkti senovės drabužių atvaizdai, M. Jankaus paskolinti atvaizdai namo, kur gimė Duonelaitis, ir Duonelaičio kapo akmens, grupės lietuvių iš Vizbarynės kaimo Pilkalnio krašte ir kt.

Norėdamas išstatyti ir archeologinių liekanų, kreipiausi į M. Zauniūtę, kad atsiųstų „Varpo“ 1891 N 6 ir 7, kur tilpo Tado Daugirdo straipsnis apie archeologinius tyrinėjimus Lietuvoje. Bet tų metų „Varpo“ nesurasta, ir tas sumanymas nepavyko įvykdyti. Iš senovės iškasenų vis tik pasiskolinta iš Prūsų Lietuvos, iš V. Kalvaičio ir „Birutės“ dr-jos, 5 pinigai: 1548, 1561, 1664, 1666 ir vienas varinis su raitėliu, šalia kurio matyt raidės: O. L. J. M. A. G[36].

Be minėtų eksponatų būtų gera buvę parodyti velykinių margučių ir daugiau margintų rankdarbių, senovės kryžių, bent paveikslų, bet tam darbui atlikti reikėjo atskiro žmogaus: man rūpėjo įrengti ne tik etnografinę parodą, bet bendrai visos Lietuvos parodą, ypač jos uždraustosios literatūros parodą.

X. Lietuviškųjų raštų paroda

Lietuviškosios parodos Paryžiuje vyriausiuoju tikslu buvo išstatymas uždraustųjų lietuviškųjų raštų ir parodymas visuomenei, kad tie raštai uždrausti. Pradžioje tas uždavinys atrodė lengva atsiekti, įrengus etnografinę parodą ir pasižadėjus aukoti Trocadero muziejui figūras su tautiniais drabužiais. Bet besitariant su Trocadero administracija apie raštų išstatymo būdą 1899 m. spalio mėn. buvo pabrėžta sąlyga, kad nebūtų išstatytos politinio turinio knygos arba brošiūros, kurios galėtų sukelti diplomatinius sunkumus (pouvant susciter les difficultés diplomatiques). Savo laiške 1900 m. sausio 31 d. etnografinio muziejaus administratorius p. A. Landrin dar kartą įspėjo mane, kad būtų išstatyti tik tokie raštai, kurie yra susiję su etnografija (relatifs a l'ethnographie).

---

[36] *M. Zauniūtė* Parodai skolinti daiktai (Rš. 1193 I sąs. p. 19).

Lietuvių delegato padėtis pasidarė gan kebli: lietuviai dėjo aukas lietuviškųjų raštų parodai, o leidžiama buvo įrengti tik etnografinę parodą. Visai atsisakyti nuo parodos rengimo buvo negalima, todėl liko tik viena išeitis — įrengti šalia etnografinės ir uždraustųjų raštų parodą su užmaskuota, sušvelninta politine tendencija. Trocadero administracijai reikėjo išaiškinti, kad esant uždraustai spaudai dargi nekalčiausių raštų išstatymas gali būti palaikytas politiniu žygiu, nes tie raštai atspausti lotynų raidėmis ir uždrausti lietuviams naudotis.

1. Uždraustųjų raštų išstatymo klausimas

Gavęs leidimą išstatyti ir lietuviškus raštus, aš stengiausi išaiškinti, kaip tai reikėtų atlikti. Laiške, rašytame Amerikos Parodos Komitetui spalio mėn. 24 d., aš pareiškiau savo nuomonę apie raštų išstatymo tikslą ir būdą. (Pr. 11). Aš jiems rašiau, kad parodos tikslas yra parodyti svetimtaučiams lietuvių apšvietimo laipsnį, drauge paaiškinant jiems, kad tie raštai yra lietuviams užginti naudotis. Be to, svarbu įtaisyti paroda taip, kad svetimtaučiai į trumpą laiką ir lengvai galėtų suprasti lietuvių kultūros sąlygas. Man rodėsi, kad juo plačiau mes galėsime išgarsinti savo politinį vargą, juo mūsų literatūra pasirodys didesnė svetimtaučių akyse. Aš siūliau išleisti katalogą, kuriame raštai būtų suskirstyti ne chronologiškai, kaip Zanavykučio statistikoj, bet pagal turinį; be to, siūliau išleisti katalogą ne lietuvių, bet prancūzų kalba ir sudaryti tam tikrą diagramą, kad svetimtaučiai lengviau galėtų suprasti mūsų apšvietimo laipsnį.

Kaip išgarsinti, kad spauda lietuviams uždrausta, aš siūliau įvairius būdus: paaiškinti, kad lietuviškų raštų autoriai nevartoja savo tikrų pavardžių, tik slapyvardžius; kad raštai spausdinti ne Lietuvoj, bet Prūsuose, Amerikoje, Šveicarijoje ir kt. Be to, maniau, kad gerai būtų, pasinaudojus dr. Basanavičiaus patarimu, iškabinti laikraščių diagramą, kurioj laikraščiai būtų pažymėti šviesiais spinduliais, einančiais iš užsienio į tamsią Lietuvos padangę.

Bet Am. liet. par. komitetas šį reikalą suprato kitaip. Nors Ciuricho komitetas savo antrame atsišaukime ragino papildyti Zanavykučio „Statistiką“, t. y. buvo sumanęs išstatyti tik raštus, išėjusius po spaudos draudimo, ir nieks spaudoje nebuvo nusistatęs prieš tokį sumanymą, Am. Liet. par. komitetas sugalvojo surinkti ir išstatyti ir raštus, išėjusius prieš spaudos uždraudimą. Be to, ragino surinkti ir visas lietuviškas graždanka spausdintas knygas, dar gi svetimomis kalbomis rašytas knygas apie Lietuvą, jos kalbą ir kt. Jei šitą darbą jie patys būtų galėję atlikti, tai prieš tokį sumanymą nieko nebūtų galima pasakyti, nors jis ir nesirišo su politine literatūros išstatymo tendencija, bet visa bėda buvo ta, kad visa nauja darbo našta buvo verčiama ant M. Zauniūtės pečių, kuri tuo metu ėjo ir „Varpo“ ir „Ūkininko“ knygininkės ir administratorės pareigas[37]. Laiške, rašytame Amerikos Parodos Komitetui 1899 X 20, atsakydamas į kun. Žilinsko laišką, aš įtikinėjau, kad geriau būtų išstatyti tik tuos raštus, kurie išėjo po 1864 m.: viena, to laiko lietuviškos knygos tapo nelegalios, antra, nurodžius, kad mūsų knygos eina nuo XVI a. pradžios, išeitų didelis tarpas, ir toks metų tarpas sumažintų ir mūsų literatūros augimo efektą. Buvau taip pat nusistatęs prieš kun. Žilinsko pasiūlymą surinkti visas knygas, išleistas graždanka, nes tai buvo maža naudos duodąs naujas apsunkinimas.

Svarbu buvo išaiškinti ir katalogo klausimą. Kun. Žilinskas laiške, adresuotame dr. Kudirkai, dar vietos parodai neaprinkus, rašė, kad statistika lietuviškų knygų, Amerikoj išleistų, jau parengta ir kad jie ketiną ją spausdinti Amerikoj maždaug tokiame pat formate ir tokiomis pat raidėmis, kaip ir prūsinė, kad galima būtų ją sujungti su ana tarp I ir II dalies ir būsią viskas atlikta. Aš gi maniau ir P. Mikolainis apie tai rašė, kad katalogą reikėtų sutvarkyti mokslo šakomis, o

---

[37] *KJŽ (J. Žilinskas)* laiškas (be datos) ir *Daumanto (Bagdono)* atsakymas 1899 X 20 (Vien. Liet. 1900 N 24).

ne knygų išleidimo laiku ir kad reikėtų paaiškinti knygų pavadinimus prancūzų kalba.

Sužinojęs iš Vien. Lietuvninkų N 40, kad Amerikos Parodos Komitetas yra nupirkęs 500 egz. Zanavykučio (Angrabaičio) Statistikos, ir kad jis nori įvykdyti aukščiau minėtą kun. Žilinsko sumanymą, aš laiške, rašytame spalio m. 23 d. įspėjau amerikiečius, kad II Statistikos dalis negali būti išstatyta su mūsų literatūra ir kad iš Zanavykučio Statistikos tiks tik I dalis[38]. Be to, pabrėžiau, kad tokia statistika netiks mūsų parodai, kad mes rašome katalogą ne sau, bet svetimtaučiams, kad parodą lankys ne lietuviai, bet svetimtaučiai, tad ir svarbu, kad svetimtaučiai lengvai ir greitai galėtų suprasti mūsų apšvietimo sąlygas. Taip pat pabrėžiau, kad mūsų raštų parodos įrengimas yra svarbiausia parodos dalis, o katalogo atspausdinimo būdas yra vienas svarbiausiųjų klausimų. Laiško pabaigoj aš pranešiau Amerikos Parodos Komitetui, kad esu parašęs M. Zauniūtei ir prašęs jos nesiskubinti su siuntimu tų knygų į Ameriką, motyvuodamas, kad geriau yra atspausdinti katalogą kiek vėliau, bet rimtai apsvarsčius, ne kaip skubėti ir tinkamai neapsvarsčius[39]. Maniau, kad taupumo sumetimais visiškai nebuvo reikalo pirkti Zanavykučio statistiką, kad galėjo būti išleista lietuviškųjų raštų statistika nuo 1896 m. iki 1899 m. pabaigos atskiru leidiniu, juo labiau kad nuo Zanavykučio statistikos reikėjo atskirti II dalį, kurioje tilpo vien politinio turinio atsišaukimai; be to, Zanavykučio statistikos tikslas buvo apskaičiuoti, kiek surinkta pinigų už išleistus raštus, iš kurių kiti buvo net du tris kartus vienais metais spausdinami. Taigi tikslai Zanavykučio statistikos ir katalogo buvo įvairūs.

Bet amerikiečiai pinigų nesigailėjo, nupirko 500 egz. Zanavykučio statistikos, II dalį atskyrė ir prie pirmosios dalies prisegė sąrašą išėjusių Prūsuose raštų nuo 1896 iki 1899 metų

[38] II statistikos dalis (p. 57—95) sudaryta iš 5 rusų valdžiai priešingų atsišaukimų.

[39] *Daumantas (Bagdonas)* Parodos komitetui Amerikoje 1899 X 23 Londonas (Rš. F 363 N 13).

pabaigos ir visų raštų išėjusių Amerikoj. Ta statistika kartu su Baltramaičio statistika buvo panaudota kaipo medžiaga paruošti katalogui prancūzų kalba ir lietuviškų raštų diagramai.

2. Uždraustųjų raštų 1865—1899 metų statistika

A. Jono Angrabaičio (Zanavykučio) lietuviškųjų raštų statistika apėmė tik Prūsuose išleistus 1865—1896 metais raštus. Autoriaus tikslas buvo „parodyti kada kokiuose metuose), kiek egzempliorių kokios knygos atspausta, po kiek tos knygos išpardavinėtos ir visa suma pinigų, kuriuos Lietuviai iš po Rusijos jungo sunešė už savo knygas į Prūsų žemę". Antroj statistikos dalyj buvo paskelbti 5 atsišaukimai lietuvių, lenkų, prancūzų, anglų ir vokiečių kalbomis, kurie nušvietė sunkią lietuvių politinę būklę dėl spaudos uždraudimo. Tomis žiniomis pasinaudojo prof. Volteris, kuris rusų žurnale „Živaja Starina" 1899 N 2 paskelbė, kad iš J. Zanavykučio statistikos matyti, kad „lietuviai per 32 metus Prūsuose atspausdino 4.000.000 egz. visokių knygų už ką vokiečiams spaustuvininkams užmokėjo 1.523.184 rub." Surinkti žinias apie išleistas knygas buvo nelengvas darbas, ypač pirmaisiais metais po spaudos uždraudimo. Statistikos autorius pratarmėje prisipažįsta, „jog toli dar negalėjęs surinkti visų mūsų lietuviškų knygų, atspaustų Prūsuose per 32 metų": „... buvusios prie to reikalo ir tokios kliūtys, kur vos su didele malda ir už pinigus nelengvei apturėtos žinios". Kiti nė už pinigus nenorėję suteikti žinių apie išleistas knygas, trumpai atsakydami, „jog per tokį išrodymą suskaitos galėtų Rusijos valdžia pamislyti grąžinti spaudą tenai, o tada tokio Tilžės knyginino kataliko prekystė galėtų Prūsuose užsibaigti". Po spaudos uždraudimo, nors ir buvo knygos spausdinamos Prūsuose, bet buvo slepiama, kada, kieno ir kur spausdinamos. Dažniausiai buvo skelbiama, kad knyga atspausta „Vilniuje, J. Zavadzkio spaustuvėje", ir nurodomi metai, kada spauda dar nebuvo uždrausta (iki 1864 m. pabaigos). 1865—1871 m.

išleistų knygų nepasisekė nė statistikos autoriui susekti, kada kokia knyga buvo atspausta, tik nuo 1872 m. pradžios knygos surašytos pamečiui.

Lankančiajai parodą publikai ta statistika nebuvo prieinama. Supažindinti publiką su mūsų literatūra, man rodėsi, geriausia bus sustačius spaudinių ir laikraščių diagramą ir katalogą su paaiškinimais prancūzų kalba. Kadangi statistikos autorius ir Amerikos Lietuvių Parodos Komitetas labai vertino statistikos sutvarkymą, todėl ir buvo sustatyta diagrama, imant pagrindan egzempliorių skaičių.

Diagrama apėmė uždraustųjų raštų 35 metų laikotarpį (1865—1899), kada jie daugiausia buvo spausdinami Prūsuose, Tilžėje; priedu pridėjau laikotarpį nuo XVI a. iki 1864 m. pabaigos. Kairėje pusėje buvo nurodyti raštai spausdinti Rusijoj (en Russie), dešinėj spausdinti užsienyj (hors de Russie). 1863 m. buvo pažymėtas sukilimas Lietuvoj, o 1864 m. spaudos uždraudimas. Ties kreivosios kritimo metais nurodytos to kritimo politinės priežastys (causes politiques). Pirmasai kreivosios pakilimas pareina ne tiek nuo naujų knygų atsiradimo kiek nuo seniau, dar prieš spaudos draudimą parašytų arba iš svetimų kalbų išverstų religinių, ypač maldaknygių ir jų pakartojimų[40]. Ta uždraustųjų raštų diagrama bendrais bruožais nurodė spausdinamų knygų daugėjimą ir mažėjimą, bet ji labiau buvo susijusi su lietuviškųjų knygų egzempliorių skaičium. Kitos religinės knygos buvo kartotinai spausdinamos po 5—10.000 egz., ir vienos maldaknygės atspausdintų egzempliorių skaičius buvo didesnis kaip 10—15 pasaulinių knygų, kurios buvo spausdinamos tik po 1—3000 egzempliorių.

Remiantis nurodyta diagrama, sunku būtų spręsti apie išleistų knygų skaičių. Kada buvo išleista Amerikoje statis-

---

[40] Pvz. „Auksa Altorius, Senas ir Naujas. Złoty Ołtarzyk arba didžiausias skarbas del dusziu krikszczioniu. Wilniuje. Kasztu ir sp. J. Zawadzki. 1863" 8° 750 psl. atspaustas 1865—1871 m. 7 kartus: 3 kartus po 5.000 egz. ir 4 kartus po 10.000 egz., o 1872—1896 11 kartų. „Auksa Altorius, arba Szaltinis Dangiszku skarbu" 1879—1896 m. laikotarpyje perspausdintas 18 kartų.

DEVELOPPEMENT de la LITTERATURE LITHUANIENNE

DAPRÈS le nombre des VOLUMES

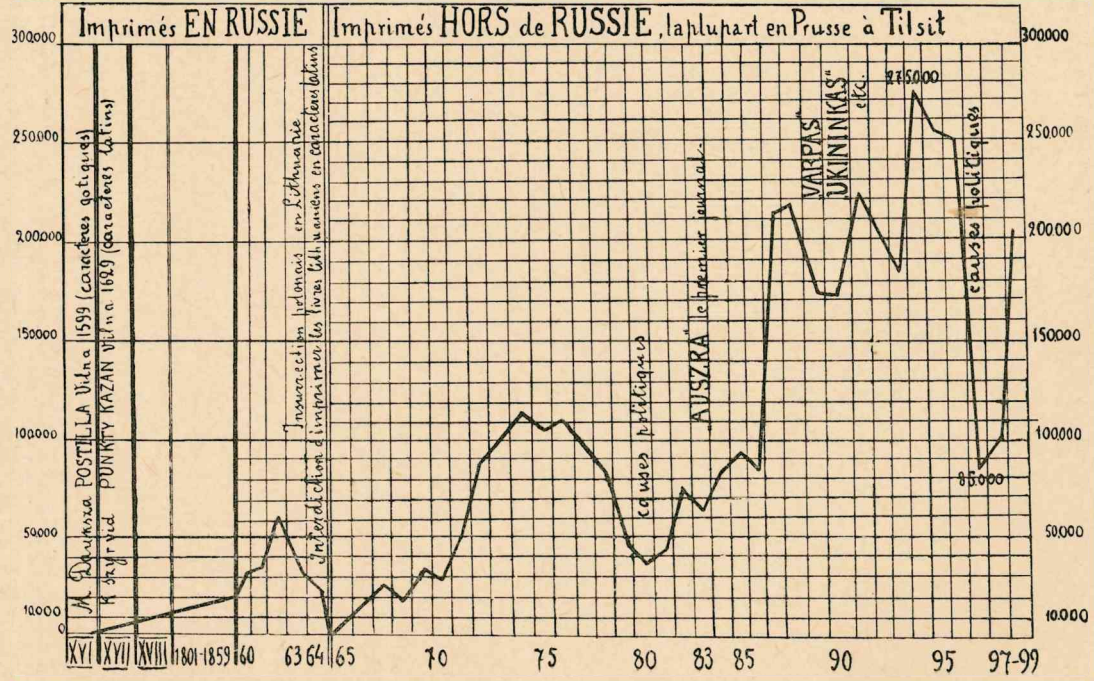

tika lietuviškųjų knygų, atspaustų užsieniuose 1865—1899 metais (J. Zanavykučio papildyta statistika), tai pirmiausia „Vienybė Lietuvninkų“ (1900 m. N 20) savo „Naujų Raštų“ apžvalgoj apskaičiavo, kiek išėjo knygų Prūsuose 1865 — 1871 m., kiek išeidavo Prūsuose pamečiui 1872—1899 m. ir Amerikoj 1879—1899 m. Be to, suskirstė knygas į religines ir pasaulines. Pasinaudodami tų metų duomenimis, mes galime juos suglausti į tokią lentelę:

Metai	Prūsuose: Metų tarpas	Knygų skaičius	Po kiek kas metai	Kas metai vidutiniškai	Knygų rūš.: Religinių	%	Pasaulinių	%	Laikraščių komplektai	Atsišaukim.	Visi leidiniai kartu	Amerikoje: Knygos	Laikraščiai	Kartu	Viso
1865–1871	I 7	45	?	6	37	82	8	18	—	—	45	-	-	-	45
1872–1882	I 11	73	3—10	6	56	77	17	23	—	—	73	2	1	3	76
1883–1888	II 6	106	10—30	18	58	55	48	45	8	—	114	27	9	36	150
1889–1896	III 8	285	20—58	36	118	41	167	59	30	—	315	78	41	119	434
1897—1899	III 3	54	11—27	18	6	11	48	89	15	7	76	75	29	104	180
Viso	35	563			275		288		53	7	623	182	80	262	885

Įsižiūrėję į tą lentelę mes matome:

1) mūsų knygų leidimo augimas sutvarkytas santykiu 6 : 18 : 36 : 18, arba 1 : 3 : 6 : 3. Paskutiniais metais knygų leidimas kiek susitrukdė dėl aršios politinės kovos, susijusios su atsišaukimų leidimu ir jų lipinimu.

2) Per pirmuosius septyneris metus po spaudos uždraudimo, kada viešpatavo didelė netvarka knygas leidžiant, vidutiniškai išeidavo tik 6 knygos per metus. Tą pat mes matome ir vėliau, būtent 1872—1882 m. Tokiu būdu per ištisus 18 metų nebuvo matyti pažangos. Tai buvo nuslopintos tautinės sąmonės laikotarpis, kada daugiausia buvo spausdinamos religinio turinio, ypač maldų ir giesmių, knygos (apie 77—82% visų knygų).

3) „Auszros“ laikotarpy per 6 metus išeina mažne tiek knygų, kiek anksčiau išėjo per 18 metų, t. y. tris kartus daugiau, o daugiausia išeina „Varpo“ ir kitų laikraščių laikotarpy,

kada prasidėjo politinė kova už tautos teises: 1889—1896 m. išeina šešis kartus daugiau knygų negu pirmame laikotarpy (36 kas metai), tik 1897—1899 m. knygų išleidimas dėl sunkios politinės kovos nuslopinamas per pusę (ligi 18 kas metai).

4) Apšvietimui kylant, krinta į akis religinių ir pasaulinių knygų santykio kitėjimas: pasaulinių knygų skaičius pradžioje sudaro vos mažą dalį (18%) visų knygų[41], „Auszros" gadynėj pakyla ligi 45%, o politinės kovos laikotarpy ligi 89%, tuo tarpu religinių knygų nuošimtis kaskart labiau mažėja: nuo 82% („Vienybė Liet." — 91%) „Auszros" laikotarpy krinta ligi 55%, politinės kovos pirmųjų metų laikotarpy (1889 — 1896) religinės knygos (41%) jau nustelbiamos pasaulinių (59%), o aršiosios politinės kovos metais (1897—1899) maždaug 4 kartus sumažėja religinių knygų išleidimas (11%).

5) Per 35 metus (1865—1899) Prūsuose buvo išleista 563 knygos, 53 laikraščių komplektai ir 7 atsišaukimai, taigi 623 leidiniai. Amerikoje 1879—1899 m. išleista 182 knygos ir 80 laikraščių komplektų, viso 262 leidiniai. Viso labo Prūsuose ir Amerikoj išleista 885 leidiniai. Amerikos lietuvių išleisti raštai sudaro apie 30% visų uždraustųjų raštų; ypač krinta į akį didelis skaičius Amerikoj išleistų laikraščių: Prūsuose tarp 623 leidinių tepriskaitoma 53 laikraščių komplektai, arba tik 8,5% visų leidinių, o Amerikoj tarp 262 leidinių yra 80 laikraščių komplektų, kas sudaro apie 30,5% visų Amerikos lietuvių leidinių.

6) Iš 1897—1899 m. statistikos matyti, kad politinis atsparumas pasaulinių uždraustųjų knygų leidėjų Prūsuose buvo didesnis, negu religinių knygų leidėjų: 1897 m. tarp 11 išėjusių knygų buvo tik viena religinė, 1898 m. tarp 16 knygų nebuvo nė vienos religinės knygos, o 1899 m. tarp 27 knygų buvo 5 religinės[42].

---

[41] „Vienybės Liet." recenzento apskaičiavimu 1865—1871 m. yra išėję 44 knygos, tarp kurių buvę tik 4 pasaulinės, arba 9%.

[42] Visi tie skaičiai apie išėjusias spaudos draudimo laiku knygas ir išvados iš jų tuo laiku darytos ir dabar straipsnio autoriaus kartojamos, atitinka tik tas žinias, kurios buvo prieinamos parodos ruošėjams, bet vi-

Uždraustieji raštai buvo sudėti spintoje N 9, kuri buvo pastatyta kairėje pusėje, šalia gryčios. Laikraščiai buvo sudėti dviejose žemutinėse lentynose, o knygos keturiose aukštutinėse, suskirstytos pagal turinį ir pažymėtos prancūzų kalba: religieux, belletristiques, historiques, scientifiques... Už spintos prie sienos iš gryčios pusės buvo sukabinti 1900 m. laikraščiai, kurie ėjo Vakarų Europoj ir Amerikoj (journaux lithuaniens de 1900).

Po dešinei, simetrinėj vietoj mažoje spintoje (N 10) buvo sudėtos knygos, išėjusios prieš 1865 m. Knygos buvo atskleistos: Širvydo „Punktai sakymų", Mielckės „Žodynas", Valančiaus „Žemaičių vyskupystė", viena knyga rusų raidėmis, dvi rašytos knygos (kun. Tumo atsiųstos), rankraščiai Ivinskio ir V. Kudirkos („Keistutis"). Ties tais raštais buvo pažymėta: „Quelques documents sur la litterature lithuanienne".

3. Uždraustųjų raštų katalogas

Aš buvau nusistatęs visų pirma parodyti svetimtaučiams lietuvių literatūros turinį 1865—1899 m. laikotarpyje, bet tas darbas buvo nelengvas, nes pirma reikėjo išversti į prancūzų kalbą tie raštai, kurie tame laikotarpyje buvo išleisti, o paskui jie suskirstyti pagal turinį. Iš susirašinėjimo su stud. Petruliu sužinota, kad tą darbą galėtų atlikti Fryburgo lietuvių draugija „Rūta". Lietuviškųjų knygų statistika nuo 1864 iki

---

siškai neatitinka tikros lietuviškų knygų spaudos draudimo metu padėties. Pvz., jei paimsime 1897—1899 m., tai jau dabar esamais duomenimis turėsime Prūsuose išspausdintų D. Lietuvai knygučių ne 54, bet 128, jų tarpe religinių ne 6, bet 49, o pasaulinių ne 48, bet 79; Amerikos spaudinių ne 75, bet 97 ir Amerikos laikraščių komplektų ne 29, bet 40. Aišku, kad tuomet ir išvados apie pasaulinių knygų leidėjų palyginti didesnį atsparumą, negu religinių irgi neturi jokio pagrindo: 1897 m. pasirodė ne 11 knygų, o iš jų viena religinė, bet nemažiau kaip 32, iš kurių 19 religinių; 1898 m. ne 16 knygų ir iš jų nė vienos religinės, bet 41 kn. ir iš jų 15 religinių; 1899 m. ne 5 religinės iš 27, bet 15 religinių iš 55 kn. Turint galvoje, kad žymios dalies ir pasaulinių knygučių leidėjai buvo tie patys religinių knygų leidėjai (pvz., sargiečių leidiniai), tenka greičiau padaryti priešingą išvadą, negu ta, kuri čia daroma. Apskritai tais visais skaičiais dabartiniu laiku jau remtis visiškai nebegalima, juo labiau, kad ir bendras skaičius knygų, išspausdintų tiek Didž. Lietuvoj, tiek Amerikoj 1865—1904 m., yra bent tris kartus didesnis, negu čia nurodoma. *Red.*

1900 m. buvo nusiųsta Fryburgan, kur studentas Bernys apsiėmė išversti katalogo knygas į prancūzų kalbą ir suskirstyti bent dalį, ypač dvasiškąsias knygas, pagal turinį. Bernys buvo tos nuomonės, kad daug geriau būtų neskirstyti raštų pagal turinį, bet tik surašyti pagal išėjimo metus: literatūra esanti menka, nėra kas dėti į mokslų skyrių, efektas būsiąs blogas, tad geriau būtų visai nespausdinti katalogo, negu išleisti jį taip padalijus. Susirašinėjimas kiek užsitęsė, bet Bernys, vis dėlto, kiek galėdamas tą darbą atliko, palikęs dalį raštų neišskirstytų. Balandžio 19 d. išsiuntė vertimą Paryžiun.

Paryžiuje aš suradau literatą E. Cleemaną, kuriam įteikiau Bernio paruoštą, bet ne visai sutvarkytą, medžiagą. Tarp knygų buvo 16 tokių, kurių turinys buvo nežinomas. E. Cleeman drauge su manim tvarkė medžiagą ir skirstė raštus pagal turinį. Tas darbas užsitęsė gana ilgai, juo labiau, kad aš buvau atitraukiamas nuo to darbo kitų parodos reikalu. Iš mano užrašų matyti, kad ne tik Prūsuose nebuvo galima surasti daug (apie 90) įvardytų statistikoje knygų, bet ir tarp Amerikoj išleistų knygų ir įrašytų į katalogą neatrasta 40 knygų[43]. Neturint knygų, sunku buvo iš vienos antraštės spręsti apie knygos turinį. Lengviausia buvo spręsti apie knygų turinį iš religinių knygų pavadinimų, bet sunku buvo atspėti turinį pasaulinių knygų, juo labiau, kad kitose knygose nebuvo nurodyta nei spausdinimo vieta, nei metai, nei knygos autorius. Užrašuose yra vieta, kur surašyta eilė knygų mano ir E. Cleemano pavadintų „douteux“. Prie tokių knygų priskaityta: „Aš ir Lietuva“, „Istorija septynių mokintojų“, „Pamokslai iszminties ir teisybės“, „Namelis Pustelninko“, A. Pledo „Lietuviškas Ubagytis lenkiškų poniakų“ ir kt. Paskutinė knyga neturėjo nei datos, nei spaudinimo vietos, nei formato, nei puslapių[44].

Kaip ilgai tęsėsi katalogo tvarkymas, sunku tiksliai pa-

---

[43] Ant atsiųsto iš Amerikos priedo prie „Statistikos“ pieštuku mano užrašyta: „iš čion minėtų trūksta 40 knygų“ (Rš F 369 p. 363).

[44] Faktiškai spausdinta 1887 ar 1888 m. Tilžėje, turi 8 p. *Red.*

sakyti, bet galima spėti, kad tas darbas galėjo būt užbaigtas tik birželio pabaigoj arba liepos pradžioj. Dėl taupumo rankraštis buvo įduotas A. Reiffo spaustuvei, vienai iš pigesnių, bet sutartis nebuvo padaryta, tik buvo parinktas formatas ir šriftas. Pirmasai lankas buvo atsiųstas E. Cleemanui prieš liepos 26 d., bet Reiffo spaustuvės tas lankas nebuvo tinkamai sutvarkytas. Savo laiške liepos 26 d. E. Cleeman rašo man, kad pirmoji korektūra, kurią turėjo atlikti spaustuvė, neatlikta, ir kad jis nelaikąs savo pareiga spaustuvės darbą dirbti. Be to, spaustuvė neatsižvelgusi į redakcijos nurodymus, kokiomis raidėmis spausdinti. Rugpiūčio 7 d. vėl rašo man E. Cleeman, pranešdamas, kad klaidos kiek ištaisytos, bet nevisos, kad knygų pavadinimai nevienokiomis raidėmis atspausti, kad nėsą garantijos, kad jis gerai atliksiąs, kad gėda būsią taip atspausdintą katalogą išleisti. Rugsėjo 22 d. E. Cleeman atsiuntė man antrą korektūrą, patardamas peržiūrėti ir leisti spausdinti (bon à tirer). E. Cleeman apgailestauja, kad katalogas išėjęs su ydomis ir kad jam yra nemalonu matyti savo darbą sudarkytą. Matyt, spaustuvininkui pritrūko riebaus šrifto knygų pavadinimams.

Katalogas buvo atspaustas, sugrįžus man iš Prūsų, pirmomis spalio mėn. dienomis, taigi iki parodos užsidarymo beliko tik pusantro mėnesio. Katalogo atspausdinimo užsitęsimas buvo visai netikėtas. E. Cleeman savo laiške (IX 22) rašė, kad būtų buvę galima katalogas atspausdinti jau liepos mėnesį, jei spaustuvininkas būtų tinkamai savo pareigas atlikęs. Be to, darbas kiek susitrukdė dėl mano išvažiavimo (liepos mėn. 15).

Katalogas pirmiausiai buvo įteiktas Trocadero muziejaus administratoriui p. Landrin, ir buvo užklausta, ar galima katalogas dalinti publikai. P. Landrin atsakė, kad pirma reikėtų išbraukti visi politiniai raštai iš VII skyriaus. Politiniai raštai vis tik nebuvo išbraukti, katalogas nebuvo dalijamas publikai, bet įduotas pažįstamiems, ypač prisidėjusiems prie

parodos įrengimo ir išsiuntinėtas Lietuvon asmenims šiaip ar taip padėjusiems parodą organizuoti.

Tas katalogas bandė padaryti apžvalgą ir įvertinimą mūsų dvasios turto, mūsų kultūros XIX a. pabaigoj (1865—1899) Katalogas skyrėsi nuo Zanavykučio statistikos tuo, kad lietuviški raštai buvo suskirstyti pagal turinį. Be to, nebuvo atsižvelgta nė į perspaūsdintų knygų ir egzempliorių skaičių, bet tik į naujai parašytų knygų skaičių (tų knygų perspausdinimai buvo tik nurodomi). Raštai E. Cleemano buvo suskirstyti į 11 skyrių. Turtingumo atžvilgiu tuos skyrius galima suskirstyti tokia eile:

N	Skyriai	Kiek knygų	%	N	Skyriai	Kiek knygų	%
1	Literatūra	169	30,0	7	Politika, Pol. ekonomija, Socializmas	27	4,6
2	Religija	146	26,0	8	Religinė polemika	13	2,3
3	Period. leid.	67	12,0	9	Įvairūs raštai	10	1,9
4	Mokslas	48	8,5	10	Muzika	8	1,4
5	Istorija, Geografija	37	6,6	11	Etnografija	3	0,5
6	Švietimas ir dorovė	35	6,2		Viso 563 knygos		

Iš to sąrašo matyt, kad tuo metu turtingiausias skyrius buvo literatūros su 169 raštais (30%), tik reikia pažymėti, kad tarp jų mažai yra originalių raštų, bet dauguma išverstų iš kitų kalbų: iš 86 apysakų, romanų, pasakų yra tik 17 originalių, arba apie 20%. Palyginti gana daug pasirodė originalių eilėraščių: iš 49 eilėraščių, originalių buvo 21, arba apie 43%. Teatro raštų buvo nedaug; viso išėjo 16, tarp jų 5 originalūs. Taip pat turtingas buvo ir religinių raštų skyrius su 146 knygomis (26%), taigi apie ketvirta visų raštų dalis. Su-

lyginus su uždraustųjų raštų statistika, kurioj nurodyta, kad 1865—1899 m. Prūsuose yra išėjusios 275 religinės knygos, matyt, kad daug religinių knygų buvo atspausta pakartotinai. viso (275—146) 129 knygos, arba mažne pusė (47%). Laikraščių ir periodinių leidinių surinkta 67 (12%): laikraščių 37, kalendorių 20, atsišaukimų 10. Tarp laikraščių kataloge buvo nurodyta 11 einančių ir 26 nustoję eiti. Mokslo raštų išleista 48 (8,5%): aritmetikos 3, astronomijos 4, geologijos 2, fizikos 4, gamtos istorijos 2. Prie mokslo raštų priskaityta ir taikomieji gamtos mokslai: medicina (12), žemdirbystė ir sodininkystė (7), veterinarija (14). Tarp mokslo raštų nebuvo nė vienos knygos iš chemijos. Istorijos ir geografijos raštų buvo 37 (6,5%): istorijos 32, geografijos 5. Prie Lietuvos senovės istorijos (Histoire ancienne) priskirti ir raštai, kurie liečia senumą ir kilmę lietuvių tautos (etnologiją, archeologiją) ir galėtų būt priskirti prie 6, t. y. etnografijos skyriaus. Tokių raštų buvo 7: 4 dr. J. Basanavičiaus, 1 dr. J. Šliūpo (Lietuvių pratėviai Mažojoje Azijoje), 1 S. Daukanto (Būdas sen. liet. Kalnėnų ir Žemaičių) ir 1 be autoriaus nurodymo (Lietuviai amžių gludumuose)[45].

Nors ir pradžios mokyklose lietuvių kalba buvo uždrausta, vis tik gana daug buvo išėję vadovėlių mokykloms: elementorių 15, gramatikų ir žodynų 11, auklėjamųjų 9, viso 35 (6,2%).

Paskutiniais metais vis daugiau ir daugiau ėmė rodytis raštų iš politikos, politinės ekonomijos ir socializmo. Apie politinę Lietuvos būklę buvo išėję 14 raštų, o iš politinės ekonomijos ir socializmo — 12, viso 26 (4,6%).

Muzika tais metais rūpinosi daugiausia dr. V. Kudirka: iš 8 muzikos raštų tik 1 vienas priguli Pranaičiui[46], o visi kiti dr. Kudirkos parūpinti.

Mažiausia raštų priskirta etnografijos skyriui (3). Pri-

---

[45] V. Pietario. *Red.*

[46] Faktiškai Pranaitis išleido du kūrinius Petrapilyje. *Red.*

skyrus aukščiau nurodytus 7 iš senovės istorijos, būtų 10 raštų, arba apie 1,8%. Tie visi raštai buvo pasirinkti Trocadero muziejaus ir jam nusiųsti. Tam muziejui taip pat buvo nusiųsti 6 raštai su pasakomis, padavimais ir dainomis[47].

(b. t.)

---

[47] Čia taip pat reikia turėti galvoje, kad visas tas paskirstymas, neapėmęs nei ¼ dalies visų 1864—1899 m. lotynų raidėmis spausdintų knygų ir laikraščių, turėjo tik tam tikrą parodomąją svetimtaučiams reikšmę, bet nieku būdu neįgalina daryti kokių, kad ir apytikrių išvadų apie tos ar kitos knygų rūšies lyginamąjį svorį lietuvių kultūriniame to laiko darbe. *Red.*

JULIUS BŪTĖNAS

LIETUVIŲ TEATRAS VILNIUJE

(tęsinys*)

„Mindaugis“ ir „Živilė“

1908 m. prasidėjo vėl gerasis Vilniaus lietuvių scenos etapas. Teisybė, „Vilniaus Kanklių“ draugija šiais metais visai užmigo. Valdybos posėdžiai dar buvo daromi kuone ligi metų pabaigos, bet visuotinio susirinkimo taip ir nepavyko sušaukti. Valdyba taip pat savo iniciatyva ir VK vardu surengė vieną kitą šokių vakarėlį, bet tai ir buvo viskas. Dabar vakarus rengia savitarpiečiai ir „Žiburėlis“.

Vasario 6 d. buvo vadinamasis muzikališkai vokališkas lietuvių vakaras, apie kurį buvo ir spaudoj keletas žodžių pabrėžta, kuriuos čia paduodu, norėdamas parodyti, kuria linkme ėjo lietuvių meniškojo skonio reikalavimai ir su kokiu kritiškumu žiūrima į lietuviškuosius vakarus.

„Skambino ir, teisybė, gerai skambino p. Čiurlionis ir panelė Stanek. Skambino sunkius klasiškus veikalus, kurių didžiuma publikos nesuprato. Bet dalykas ne tame. Svarbu ir tai, kad tame „lietuvių“ vakare buvo padainuotos kelios dainelės lenkiškai, viena rusiškai, o lietuviškai... nė vienos. Betgi neveizint į tai negalima pasakyti, kad nieko tame vakare nebuvo „lietuviško“. Lietuviškai prasidėjo vakaras, vietoj 8 val. (kaip buvo paskelbta) tiktai 10 valandą. Taip pat grynai lietuviškai pasielgta ir su vakaro programu. Publikai belaukiant skambinimo tąsos, nes programe buvo paminėti dar keli muzikos numeriai, išėjo tarnas ir pranešė, kad „jau viskas“. Publika už tai davė jam bravo, bet iš tikrųjų vakaro įsteigėjai privalė netaip „lietuviškai“ su savo svečiais pasielgti. Privalė nors kokią priežastį nurodyti tokio neišpildymo paža-

* Ž. Mūsų Senovė II N 1 p. 50—61, N 2 p. 214—236.

dėto programo. Tokiuose atsitikimuose paprastai dargi atsiprašo publikos. Jeigu prie šito pridėsime, kad šoko „klumpakojį", „suktinį" ir „aguonėlę" — tai bus maždaug visa, kas lietuviško buvo tame vakare. Visgi, kad prie to viso būtų pridėta nors vienintelė lietuviška dainelė, tai būtų daug nuosekliaus buvę. Be to, tokiuose vakaruose, taip margai publikai esant visiškai be reikalo skambina taip aukštus veikalus. Kiek davėsi pastebėti, daugybė publikos nesupranta tokios muzikos. Daug geriaus būtų, kad įvairumo dėlei paskambintų šį tą iš vadinamos „salioninės" muzikos, labiau suprantamos paprastai publikai".

M. Čiurlionies vadovaujamas lietuvių choras šiuo metu vėl patobulėjo. Vasario 23 d. buvo savitarpiečių vakaras, kuriame šalia dramos veikalų („Kovos" ir „Valsčiaus sūdo"), dainavo Čiurlionies vadovaujamas choras. Apie dramas recenzentas nieko ypatingo nepasako, bet

„Užtat choras labai didelį įspūdį padarė ne tik ant lietuvių, bet ir ant kitataučių; nes aš pats girdėjau nuo kelių lenkų kaip sakė „Ot tai galima sakyt, kad choras". Už tai širdingą „ačiu" užsitarnavo p. Čiurlionis. Labai gerai padarytų kad draugija pasirūpintų kitą kartą sumažinti mokinių bilietus, nes ir kitataučiai, lenkai, rusai visada sumažina mokinių bilietų kainas, o mūsų lietuviai visai tuo nesirūpina".

Iš šio laikotarpio vaidinimų, kiek galima spręsti iš tuomet Vilniuje gyvenusių lietuvių atsiminimų, stambiausias scenos darbas bus „Mindaugio" pastatymas. Šit kaip prisimena „Mindaugį" G. Landsbergis:

„Kad lietuvių sceną galima būtų pavadinti daile reikia padėti daug darbo, suvartoti daug energijos ir laiko... Sykį inteligentų kuopelė Vilniuje buvo pasirįžus rimtai pastatyti scenoje „Mindaugį". Nuo pat Kalėdų mėgėjai, yt gerai sutaikytos stygos, kuo ne kasdien darbavosi, kad pastačius žmoniškai tą veikalą. Nieks nesivėlino į repeticijas, kits kitam suteikdavo patėmijimus ir patarimus ir nieks už tai nepyko. Dargi tarmiškas patriotizmas nutilo prieš norą vienodai taisyklišKai atlikti sumanitąjį darbą. Ir tikrai balandžio 27 d. 1908 m. dargi svetimtaučiai buvo sužavėti ir nusistebėjo, pamatę nepaprastas lietuvių scenos pajėgas. Bet tai buvo vieną sykį". (Švitu-rys 1912 m.).

Rengiant „Mindaugį“ buvo ilgai posėdžiauta, tartasi, ieškota istorinių motyvų. Tam tikra komisija (G. Landsbergis, M. Sleževičius, A. Žmuidzinavičius ir J. Strazdas) rinkosi pas M. Putvinskaitę (vėl. Žmuidzinavičienę) ir kartu tarėsi. Žmonės atsitiktinai susirinkę, jų tarpe nebuvo nei istoriko, nei archeologo. Tegu ir galėjo nuspręsti, kas reikalinga, betgi trūko lėšų, juk patys vakarai buvo rengiami draugijų kasoms papildyti. Kostiumų, laimei, paskolindavo Vilniaus miesto teatro direktorius-valdytojas italas Gvido Nemetti. Atėjus pas jį prašyti kostiumų, jisai tuojau klausdavo, kurio amžiaus reikia. Jis buvo didelis amžių klasifikacijų specas. Pas jį kostiumai, šarvai, ginklai buvo pagal amžius klasifikuoti. Betgi tasai italas nebuvo mūsų istorijos žinovas, tad tokiam Mindaugiui teko ir itališko dožo drabužiai, — gal ir netiko, bet ir tai buvo gerai, nes kitur nebuvo galima gauti, o pačių įsitaisyti neįstengta. Kiti ir iš jo negaudavo, bet lietuviams pavykdavo. Duodavo slaptai; parsivežus reikėjo tą pačią dieną grąžinti — tad matuoti, taikytis, rinktis nebuvo kada.

Spaudoje iš anksto „Mindaugis“ buvo reklamuojamas, buvo (Viltyje) atpasakotas turinys ir šio veikalo patriotinė svarba lietuviams. Publika buvo rengiama kaip prie ko labai iškilmingo, nepaprasto. Juo labiau nepaprastai buvo nusiteikę artistai.

„Mindaugyje“ vaidino:

Mindaugis, Lietuvos karalius — K. Alyta; Ragnytė, jo motina neregė — M. Putvinskaitė; Heidenrich, kryžiokas popiežiaus pasiuntinys — G. Landsbergis; Daumantas, kunigaikštis — M. Sleževičius; Aldona, jo pati — S. Kymantaitė; Tranaitis, Mindaugo brolėnas — J. Strazdas; Herman, kryžiokas — A. Dirsė; Vaišvilkis, minykas, Mindaugio sūnus — L. Gira; Liutavaris — Stončius; Kryžiokas — Jagminas; Minykas I — Grigalauskas.

Režisavo M. Sleževičius ir A. Rucevičius*.

---

* G. Landsbergis į pabaigą režisuoti atsisakė.

Dabar, kaip praėjo patsai vaidinimas? Vilniaus Žinios, galima sakyti, išpeikia, randa labai daug neigiamumų, o Viltis — negali atsigėrėti tiek pačiu veikalu, tiek vaidinimu. Teko teirautis ir žiūrovų, visai nesuinteresuotų, kurie teigia gerus įspūdžius. Net svetimtaučių atsiliepiama palankiai. Tokio „Kurjer Litewski" redaktorius Korwin Milewski buvo lietuviams didžiai nepalankus, bet tame laikraštyje, rašant apie lietuvių artistų suvaidintą „Mindaugį", barami lenkai, liepiama pasimokyti iš lietuvių, kaip vaidinti.

Vilniaus Žinių aštri Mindaugio kritika rodo, kad šiuo metu į visa žiūrima su vad. dideliu kritiškumu, recenzento statomi artistams reikalavimai žymiai skiriasi nuo lig tol recenzentų bei kritikų artistams mėgėjams statytų reikalavimų. Čia net nerandame, kad vaidino mėgėjai, bet visur matyti kaltinimai, priekaištai kaip tikriems artistams profesionalams. Viltyje, kaip buvo anksčiau minėta, priešingai viskas nušviesta — ten perdaug giriama. Ten įdėtas aprašymas — recenzija be jokio parašo ir baigiama šit kaip:

„Mindaugis" dideliu laipsniu pakėlė augštyn lietuvių ir jų kultūros šlovę. Lietuvių tautybės dvasia žymiai sustiprėjo ir pakilo ir išsiveržė audringu džiaugsmu, kareivių orkestrui užgriežus tautiškąjį himną".

Kitokius reikalavimus ima statyti ir kiti lietuvių teatro recenzentai, kritikai, tad šiuo metu vyksta persilaužimas ir šioje srityje. Antai VŽ 98 N Be-nis nusiskundžia, kad scenos mene nėra progresuojama. Tik atgavus spaudą, vaidinant lietuviškai būta entuziazmo, visi stengęsi ko geriau pasirodyti, o dabar jau artistai maža dėmesio kreipia į pasirengimą. Laukia tik „bis", aplodismentų, o jei negauna, tai keikia publiką, kad ji neįvertinanti, kiek įdėta darbo, dailės neatjaučianti. Artistai užmiršę, kad publika pati žengia pirmyn ir jai nesvarbu, kokiose sąlygose artistai gyvena, kaip rengiamas vakaras, bet žiūri į tai, k a i p j ų atliktas darbas, žiūri į d a i l ė s pusę. Reikėtų viešumoje daugiau rodytis, o ne tik „tarp savų". Į dainos meną atkreipti daugiau dėmesio. Esą, chorai nežengia pir-

myn, bet atgal. V. Kanklės, Daina, Aidas (Panev.) neparodę nieko rimtesnio kaip kaimo chorai.

J. Vileišis VŽ 245 N, aprašydamas „Aukso dievaičių“ vaidinimą, pastebi, kad komedija svetima mūsų dvasiai, kas lenkų kalboje juokinga, lietuviškai išvertus jokio juoko nesukelia. Didelis mūsų teatro trūkumas — visko nepastovumas: nėra vieno režiseriaus, nėra nuolatinės scenos. Vieną kartą vaidina vieni artistai, kitą kartą kiti, vieną kartą vienas režisuoja, kitą kartą — kitas arba ir visai be režiseriaus vaidinama.

VŽ 1909 N 1 skaitome:

„Po naujųjų metų tą šventadienį, t. y. Sausio 4 d. vilniškė savitarpiečių kuopa kels miesto salėje vakarą. Kuopa statys p. Nagarnovskio istorišką tragediją „Živilė“, Karijoto duktė. (Toliau papasakojamas tragedijos turinys).

Gabus autorius dailiai ir klotingai prikelia ant scenos iš numirusių mūsų žilą senovę, senai palaidotą ir užmirštą, todėlei juo labiau akiai ir jausmui įdomią.

Po vaidinimo lietuvių choras, vedamas mūsų gabaus jauno artisto p. Tallat-Kelpšos, padainuos keletą tautiškų, jo paties harmonizuotų, visai naujų, dar niekur ant scenos nedainuotų puikių dainų“.

Taip pat „Vilty“ dar 1908 m. pabaigoj buvo panašiai paskelbtas ir atpasakotas „Živilės“ turinys ir paties veikalo prasmė ir reikšmė gyvenamu momentu.

Veikalas buvo pasiųstas į Petrapilį cenzūruoti. Ilgai negrąžino, bet kai pagaliau grįžo, beveik pusė veikalo buvo išbraukyta. Nei pradžios nei galo... Visos vietos, kur tik paliečiami rusai arba šnipai išbraukytos. J. Strazdas vyksta pas M. Sleževičių ir K. Alytą išbraukyto veikalo parodyti. Čia susitaria niekam nieko nesakyti, o spektaklį ruošti kaip ruošta, — bet tik leidimas gautas. Juk jau daug darbo buvo įdėta, repeticijos kuris laikas ėjo, bilietai išparduoti, afišos išlipintos. Spektaklio dieną sėdi scenoj išsigrimavę M. Sleževičius, K. Alyta, L. Gira, J. Strazdas ir kiti. Įeina dr. A. Vileišis ir ragina pradėti greičiau, nes ir gubernatorius, netikėtai iš Petrapilio sugrįžęs, atėjęs į vakarą ir šnekąsis su dr. J. Basanavičium. Perkūno trenksmas nebūtų taip išgąsdinęs artistų, kaip šitoji

žinia. Žiūrėjo vienas į kitą ir tylėjo. Juk tokiu pasielgimu buvo galima pražudyti draugiją. O vaidinti veikalas toks kaip jis išbraukytas profesionalams artistams ir tai būtų sunku, o mėgėjams — visai būtų buvę neįmanoma: kiekvienas mažmožis, kiekviena vietelė kiekvienam veiksme buvo daugel kartų apgalvota, išmokta, išstudijuota. Vienoje vietoje įnešta pataisa galėjo niekais paversti visą vaidinimą. Sleževičiaus atsakomybe ir rizika nutarta žūt būt vaidinti be cenzūros pataisų. Rusų kareiviams, kurie buvo pakviesti iš kareivinių statistais, liepta žmoniškai mušti „Živilės" veikalo rusus — rubit s pleča (mušti iš peties).

Visa praeina kaip reikiant. Rusai kareiviai, gavę komandą, apsikapojo besigrumdami. Net pačiam gubernatoriui toji kova patiko. Jisai sakė, tegu nelenda, gerai jiems... Padėkojęs už vaidinimą, gubernatorius po 4 veiksmų išėjo. Atrodė, iš didelio debesio mažas lietus, tačiau po kelių savaičių gubernatorius pakviečia dr. A. Vileišį ir sako turįs pranešimų, kad „Živilė" vaidinta be cenzūros. Iš pradžių Vileišis sakėsi nežinąs, bet paskiau prisipažino. Pasirodė, kad gubernatoriui buvo priskųsta tiek ir šitiek: kad tame veikalo buvę rusai labai pajuokti, kurstoma sukilti, bet gubernatorius skundikams atsakė, kad pats vaidinimo žiūrėjęs, ir ten nieko baisaus nebuvę. (Mat, tuometinis gubernatorius Veriovkinas mokėjo lietuviškai ir šiaip lietuviams buvęs palankus). Tačiau dr. A. Vileišį įspėjo kitą kartą taip nedaryti.

„Živilė", įspūdingo ir patriotinio turinio veikalas, publiką gerai nuteikė. Jame parodytas senovės lietuvių narsumas ir pasiaukojimas, kurio ypač reikalinga tokiu priespaudos metu. Apie vaidinimą „Viltyje" 2 N M. pastebi, kad malonu rašyti apie tokį vaidinimą, kuris užvakar teko matyti Vilniaus miesto salėje. Dabar būtinai reikalinga vienybė, kada mūsų priešai nori nugramzdinti minias „lenkiškoje kultūroje". Tiems priešams pasisekė mažą Vilniaus lietuvių inteligentijos kuopą išskaldyti į keletą atskalų. Šito giliai patriotiško veikalo pastatymas neįvertinamos svarbos dalykas. Atlikta taip gražiai,

kad žiūrėtojai suvilgė akių blakstienas. Taigi ir širdy liko nemaža žymė. Vyriausias roles vaidino beveik visi gerai. Nors iš mylėtojų negalima tiek reikalauti, kiek iš specialisto aktoriaus profesionalo, kurs iš to gyvena ir tam visą laiką ir pajėgas pašvenčia. Galima tikrai gėrėtis Alyta (Ivanovas), tiek Antanavičiūte (Živilė), tiek Sleževičium (Karijotas), tiek Gira (Verla). Pora neigiamų vietų. Per didelis susigrūdimas prie durų mušantis su gudais, nes radosi beveik komizmo. Salėje buvo girdėti juokiantis. Vieni kareiviai per ilgai užsiliko. Parajus nudurtas dar per ilgai stovėjo ir paprastu balsu kalbėjo. Režisūros trūkumai: per vėlai arba per anksti uždangos nuleidimas. Taip pat triukšmas salėje. Reikėtų pirma publiką sukviesti, o paskui pradėti vaidinimą. Tatai visai lengvas daiktas, o skaudžiai gadina visą darbą ir dildo gerus įspūdžius. Neatsižvelgiant į trūkumus, tragedijos įspūdis paliks ilgam laikui ir galingai pavarys mūsų tautiškąjį darbą. J.Tallat-Kelpšos vedamo choro padainuota geriausiai iš trijų dzūkiškoji „Tris dzienas, tris nakcis kelaliu ėjau“. Matyt, chorvedys nesuspėjęs pramokyti, sutaikinti, girdėjos nesutarimų. Pasirinktosios dainos ne per gražiausios iš lietuvių liaudies dainų. Publikos pilna salė. Šitas vakaras tokiu būdu yra vienas iš geriausiai pasisekusiųjų Vilniuje, baigia recenzentas.

„Živilė“ draugijai davė gryno pelno 120 rublių 4 kp. Bilietų parduota 735.

Netrukus „Viltyje“ parašė straipsnį dr. J. Basanavičius „Daugiau tikrumo mūsų scenoje ir kostiumuose“ (Vlt 12 N). Dr. Basanavičius pastebi, kad scenos mylėtojų menas aukštokai pakilęs, bet scenai dar daug trūksta tikrumo — ypač iš kostiumų pusės. Reikia kas atvaizduoti istoriško, tad ir kostiumai turi būti pritaikinti tai gadynei. Žinoma, nesant lėšų daug negalima atsiekti, bet ir nežinoma, kokiais kostiumais Lietuvoje įvairiais laikais buvo vilkima. Klaida pačiame tragedijos pavadinime. Turinys imtas iš A. Mickevičiaus. Turėtų būti Dzivilė ar Dzivila. Be reikalo Terla buvo išverstais kailiniais, o Aldutė per moderniai apsirengus. Nereikia tikėti lenkų rašyto-

jais, kaip Stryjkovskiu ir k., kurie rašo apie lietuvius, kaip ir šios dienos endekai, kaip apie „pagonus", kaip apie „dzikie" girios žmones, barbarus ir „neduoda" jiems jokios kultūros. Ir nuo seniausių laikų Lietuva nebuvo atskirta nuo civilizuoto pasaulio. Na, tad Naugardo kunigaikščių laikais (1400) Lietuvos bajorai nenešiojo išverstų skrandų.

Žinia, šitos dr. Basanavičiaus pastabos, galimas daiktas, ir teisingos, bet kai kartais tie patys vaidintojai kreipdavosi į jį patarti dėl kostiumų, tai ir negalėdavo patarimų gauti, nes ir Basanavičius nebuvo visų sričių žinovas.

„Rūtos" įsteigimas

Buvęs kurį laiką nusilpęs lietuvių teatrinis veikimas 1909 metų pradžioje vėl atsigauna. Po pavykusio „Živilės" vaidinimo veiklesnieji lietuvių inteligentai pamatė, jog atėjo laikas vėl subrusti vieningam aktyviam kūrybiniam kultūros darbui. Vilniuje šiuo metu kaip tik atsirado daugiau lietuvių inteligentų, ir tik reikėjo atitinkamos iniciatyvos juos sukelti tam darbui. Dar 1908 metų rudenį buvo suprojektuota ir valdžios įstaigose įregistruota nauja lietuvių kultūrinė draugija vardu „Rūta". Iš pradžių vadino lietuvių susivienijimu, o paskiau klubu. Pats draugijos vardas atsineštinis iš Odesos, iš kur buvo neseniai parvykęs aktyviausias šios draugijos organizatorius, steigėjas Mykolas Sleževičius.

„Rūtos" steigiamasis susirinkimas buvo 1909 m. sausio 11 d. M. Sleževičius, aiškindamas draugijos tikslus ir uždavinius, pastebėjo, kad įstatai sustatyti pagal Odesos „Rūtos" įstatus, pritaikius prie gyvenamo laiko Vilniaus lietuvių būties ir reikalavimų. Du kartu vyriausybė buvo tuos įstatus atmetusi, reikalaudama visokių paaiškinimų ir papildymų; įstatus patvirtino pereitų metų rugsėjo 25 d. „Rūtos" tikslas — jungti ir kelti kultūriškai Vilniaus ir jo apylinkės lietuvius. Jos nariais gali būti tik lietuviai. Metinis nario mokestis nutariamas kas metai, bet ne mažesnis kaip 4 rubliai ir įstojamojo 50 kapeikų.

Svarbiausias „Rūtos“ tikslas rengti vaidinimus, įvairias paskaitas, šokių vakarus, vaikų vakarėlius ir t. t. Vaidinimai ir dainos tik lietuvių kalba. Numatyta įsteigti skaityklą, kur lietuviai kas vakaras galėtų atėję pasiskaityti knygų ir tinkamų laikraščių. Bufetas be svaiginamų gėrimų; svečiai galės pažaisti šachmatais, bilijardu; kortų nebus. Norėdami greičiau pradėti darbą, steigėjai savo vardu išnuomojo „Rūtai“ butą. Reikiamus pinigus sudėjo patys po 200 rublių, be to, dar pridėjo dr. Basanavičius, dr. Paškevičius, P. Vileišis. J. Masiulio pranešimu, „Rūtos“ biudžete išlaidos numatomos iki 2255 rublių; tiek pat tikimasi ir pajamų gauti. Susirinkimo dalyviai nepasisakė prieš, tiktai gąstavo, ar iš pat pradžių „Rūta“ galės tokį didelį biudžetą išlaikyti. Nariais įsirašė 66 asmenys ir sumokėjo, jei ne visą metinį mokestį, tai bent įstojamąjį. 153 rubliai pradžiai sumokėta.

Pirmąją „Rūtos“ valdybą sudarė: agr. Masiulis — pirm., dr. A. Domaševičius — padėj., M. Sleževičius — sekr. ir D. Malinauskas — ižd. Be to, buvo dar išrinkti: dr. Basanavičius, Pr. Valteris, G. Sapkauskaitė, A. Bruožis, Čepukaitis, M. Piaseckaitė-Šlapelienė, T. Juodvalkis, M. Vogonis, kandidatai: dr. Laumianskis, Dargužis, Rimkūnas ir Mačys; visi trys paskutinieji lietuviai darbininkai.

Į draugiją įstojo ir į valdybą išrinkti įvairių profesijų ir įvairių pažiūrų žmonės. Pirma, esant vilniečiams išsisklaidžiusiems, atrodė, kad jie niekados negalės bendromis jėgomis dirbti, bet pasirodė, kad kultūros darbas gali visus jungti. Pačiame pirmajame „Rūtos“ susirinkime apsvarstyta, kas reikia pirmiausia veikti. Pirmiausia valdyba įpareigota kaip galint greičiau pasirūpinti įsteigti knygyną ir skaityklą (knygoms skiriama 100 rublių metams, laikraščiams 75 rubliai), įsteigti informacijos biurą, kurio pagalba būtų galima suieškoti darbininkams darbo ir k.

L. Gira Vlt 5 N aprašydamas minimą „Rūtos“ susirinkimą, baigia šiais žodžiais: „Linkėdami „Rūtai“, kad ji, gražiai sužaliavus, žaliuotų vasarą ir žiemą ir naujajai valdybai, kad pasek-

mingai varytų pradėtąjį darbą tolyn, turime iš tikro širdingą ačiū pasakyti: p. Domaševičiui, Masiuliui ir Sleževičiui, kurie taip energingai griebęsis darbo, užumezgė pradžią".

Atremontavus „Rūtos" butą, buvo paties klubo atidarymas. Sausio 23 „Rūtos" valdybai pakvietus, kun. Januševičius, šv. Mikalojaus bažnyčios klebonas, kun. Liegus ir kun. Tumas pašventino naują lietuvių susirinkimų butą. Ypačiai tat patiko „Vilčiai", kuri N 11 įžanginiame rašo, jog krypstama geran, o sausio 24 vakaras praėjęs kaip sapnas, palikdamas ko maloniausią atminimą. Prasidėjo Lietuvių himnu ir tautos dainomis, Naujalio ir Tallat-Kelpšos harmonizuotomis. Chorą vedė Kučinskas, šv. Mikalojaus bažnyčios vargonininkas. Paskui buvo perskaityta sveikinimo telegramos iš Odesos „Rūtos" ir trijų Petrapilio lietuvių draugijų. Buvo norėta deklamuoti šia proga parašytos L. Giros eilės, buvo manyta ir kalbėti, bet valdžios atstovai neleido. Per šokius vilniečiai išvydo dar vieną naują tautišką šokį — noriu miego, saldaus miego, kurio čia pat išmokė jaunimą žemaitė Moisejevienė. Bufete nė lašo degtinės, vyno ar alaus, o buvo pardavinėjami saldūs mineraliniai vandenys, arbata, vaisiai ir užkandžiai.

„Rūta" iš pat pradžių rengė savybinius vakarėlius nariams. Šit vasario 2 surengiamas pirmas koncertinis vakaras, apie kurį taip pat Vlt N 14 gražiai atsiliepiama:

„Sutraukta artistiškos jėgos, kurių būtų užtekę dideliam apmokamam vakarui. L. Gira ir M. Sleževičius deklamavo tiesiog artistiškai. Liudv. Skalskaitė (sopr.) ir Viburytė (altas) padainavo duetą; paskui Skalskaitė viena pritariant fortepijonui ir smuikui. Tokių balsų Vilniaus lietuviai nėra dar girdėję. Skalskaitei rengiančiaisi į konservatoriją, ateitis užtikrinta. Pilnutėlė klubo salė buvo sužavėta. Dailiai smuiku grojo Varonas. Choras taip pat dailiai padainavo dvejetą naujų dainelių. Susirinkusiems ypač patiko patriotiškosios deklamacijų dalys".

„Rūta", norėdama ko daugiausia duoti savo nariams ir apskritai Vilniaus lietuviams kultūrinių pramogų, pasiryžo kas trečiadienį rengti šeimyninius vakarus. Vasario 18 buvo

pirmas tokis vakaras. Susirinkę pažaidė, pasišnekučiavo, išgėrė arbatos ir apie 12 val. išsiskirstė. Kas šeštadienį numatyta rengti viešesnio pobūdžio vakarėlius — koncertėlius. Antras „Rūtos“ vakaras — koncertas buvo vasario 28. Dalyvavo L. Skalskaitė ir S. Viburytė. Smuikas (Varonas), violenčelė (Smirnovas). „Rūtos“ choras, J. Kučinskio vedamas, padainavo kelias daineles: „Op, op, kas ten, Nemunėli“, „Švint aušrelė“, „Lietuva brangi“ ir pagaliau dar niekur negirdėtą „Sėdėjau, žiūrėjau aš rūtų daržely“. Publikai labai patiko. L. Gira ir dr. Laumianskis deklamavo Maironio, Jakšto ir Vaičaičio eiles. L. Gira „bis“ pasakė porą savo eilių. Tokiais vakarais rūpintis sudaryta teatralinė komisija: dr. V. Laumianskis, J. Kučinskis ir L. Gira. Panelės Skalskaitė ir Viburytė taip pat Varonas ir Smirnovas pasižadėjo dalyvauti ir toliau „Rūtos“ vakaruose. Be to, dar ir daugiau kitataučių pasižadėjo dalyvauti. Kučinskis pažadėjo surengti vyrų kvartetą. Gedvila ir Moisejevas mėgino organizuoti iš vietos vidurinių mokyklų moksleivių mandolinų ir balalaikų orkestrą. Tik vargas buvo su choru, nes iš karto gerą suorganizuoti sunku. Vilniuje būta blogo papročio: pavaikščiojus mesti repeticijas. Tuo ir lenkai nusiskųsdavo.

Savitarpiečiai, „Rūtai“ steigiantis, žvairavo, kam kuriasi lygiagretė draugija, tačiau dėl to ir spaudoje buvo pastebėta, jog „Rūta“ turi savo specifinių tikslų, kurių neturėjo lig šiol nė viena buvusių lietuvių draugijų: jos tikslas kultūrinti lietuvius, rūpintis lietuvybės kėlimu ir palaikymu. Savitarpiečiai šiuo metu tebevaidino savarankiškai, nes ten buvo iš anksčiau specialus scenos mėgėjų ratelis, kurio pastangomis ir buvo rengiami vaidinimai. Tad 1909 m. vasario 7 miesto salėje ir buvo surengtas savitarpiečių vakaras. Vaidino „Pabaigtuves“ (vert. iš lenkų k.) ir operetę „Kaminkrėtį ir malūnininką“. Paįvairinta dainomis ir šokiais. Recenzento nuomonę (J. K-is, Vlt 7 N), „Pabaigtuvės“ išėjo silpniau. Nepavyko parodyti studento J. Strazdui. Artistas jautės ne savame kailyje. Alytai

reikėjo pasiimti žymesnę rolę. Ekonomą jis parodė ko puikiausią.

„Kaminkrėtys ir malūninkas“ išėjo gyvai. Pranys (J. Strazdas) buvo toks pat beveik kaip „Pabaigtuvių“ studentėlis. Matyt, Strazdas pratęs rodyti tik vieną tipą. Sabukui (Girai) galima prikišti, kad pirmuosius kupletus neaiškiai dainavo. Matyt, žodžius netvirtai išmokęs. Tačiau, gyvai vaidindamas, iki soties prijukdė publiką. Kaminkrėtys (Alyta) ir Malūninkas (Paketuris) vaidino pusėtinai. Vienas kupletas („O prakeiktas apšvietimas“) išėjo labai gerai ir komiškai. Klausytojai reikalavo atkartoti. Iš moterų pasižymėjo Antanavičiūtė (Barboros rolėje).

Savitarpiečiai balandžio 12 vaidino porą komedijų: Vaižganto „Nepadėjus nėr ko kasti“ ir Petliuko „Velnias — ne boba“. Apie tą vakarą Vlt 42 N Vaižgantas parašė recenziją. Tarp kita ko pastebi, kad publikos buvo nemaža, bet dauguma atėję vien pasišokti. Svarbiausia tai pasisakymas dėl vaidintų veikalų. Pirmoji komedijėlė (Vaižganto paties) Vilniuje trečią kartą einanti, bet daugiau neisianti, esą, menkas dalykėlis, daugiau tinkąs sodžiui. „Sugriešijau, rašo Vaižgantas, išdrįsęs parašyti keletą sceniškųjų vaizdelių — daugiau pasiskaityti, neg vaidinti. Išvydęs vaidinant ir prideramą „koronę“ gavau“. Išgelbėjusi antroji komedija, kuri reikia priskirti prie geriausių mūsų dramos veikalų. Sąžiningai prisiruošę gerai roles atliko: M. Antanavičiūtė, K. Alyta, J. Matulevičius. Publika patenkinta. Vakaro pelnas skirtas dviklasės mokyklos naudai. Pelno gauta 169 rb. 42 kap.

Susirūpinimas Lietuvių teatro tobulinimu

Dar sausio 29 Žemkalnis VŽ 23 N išspausdino straipsnį „10 metų jubiliejui artinantis“, kuriame priminė, jog šiemet sueina dešimt metų nuo pirmojo lietuviško spektaklio etnografinėje Lietuvoje — Palangoje, kur 1899 m. buvo suvaidinta „Amerika pirtyje“. Autorius kvietė skaitytojus atsiliepti, ar nepra-

vartu būtų susivažiavus iš įvairių vietų lietuvių teatro veikėjams ir aptarti opiuosius teatro reikalus. Tačiau šiuo klausimu niekas neatsiliepė, o netrukus ir pačios VŽ sustojo ėjusios. Tada Žemkalnis pakartotinai atsišaukė Vlt 50 N (V 3). Str. „Teatro reikalais“ vėl tą klausimą judina iš naujo. Primena, kad prieš dešimtį metų vis dėlto padarytas milžiniškas darbas, turėta didelės drąsos išlipinti lietuvių kalba afišas be cenzūros leidimo. Ta proga primena opiuosius gyvenamo laiko lietuvių teatro uždavinius. Reikia tobulėti. Lietuvių scena taip, kaip ligi šiol gyvavo, toliau gyvuoti negali. Toks liguistai skubus estetikos jausmų darkymas veltui nepraeis ir publikos skonį prives iki to, kad grįš tie laikai, kada buvo gėrimasi gatvės „trimis karaliais“, marijonetėmis ar čigonais lokiais vedinais. Jubiliejaus proga reikia susivažiuoti lietuvių teatro veikėjams ir išdirbti šiokias tokias taisykles, įsteigti teatro biurą arba įsirašyta nariais į jau esamas svetimųjų teatro įstaigas, sutvarkyti artistų santykius viens su kitu. Mūsų teatro būtis nepatogi. Bet mūsų dailė trijų keturių žmonių rūpesčiu stoja į egzaminą. Gal ji lengviau suprantama. Bet gi kiek turėjo padirbėti Čiurlionis, Rimša, Žmuidzinavičius ir kt., ligi galėjo savitai vartoti prigimtąją dovaną? Mums gi tuo tarpu pakanka tiek talento, įgudimo, įsiskaitymo ir ypač reikia rimtai pažiūrėti į lietuvių sceną ir įtikėti jos ateitimi. Žemkalnis peržvelgia dabartinę lietuvių scenos padėtį ir nurodo josios ydas, neigiamumus. Pirmiausia, lietuvių scena jau nepatenkina savų žiūrovų. Kiti perka lietuvių teatro bilietus, vien palaikydami savuosius, o eina žiūrėti kitų vaidinimų. Teatro kritika irgi išsigimusi. Laikraščiai šabloniškai giria arba mandagiai peikia. X, Y dailiai vaidino, Z truputį per jaunas balsas, bet jis pasitaisys, p. A stinga veiksmo, bet rolę gerai išmoko ir t. t. Kas dėl to kaltas, sunku pasakyti. Gal rašo literatai, daugiau kaip Betliejaus stainelė nė scenos nematę. Gal stinga kritikų ar artistai geresnės kritikos neverti. Kam rengiami vakarai? Visų pirma vakarus rengia draugijos ir paprastai pelną skiria kuriam labdaros tikslui. Taigi draugijos į sceną žiūri kaip į

priemonę gauti pinigų savo reikalams. O scenai ugdyti įsikūrusios draugijos vaidina, kas pakliūva į rankas: Daktaro kabinete, baigiant klasikiniais Mindaugiu ir Kęstučiu. Paklausus, kaip patiko Kęstutis, mikčiodami atsakys: taip, sunkus veikalas... Ko gi norėti iš mėgėjų artistų, bet užtat materialinis pasisekimas geras. Neklausk, kodel nepasirūpinta tinkamomis dekoracijomis. Tau atsakys, kad nereikia iš mūsų, lietuvių, per daug reikalauti, pasirodėm kuo turėjom. Tuo tarpu bilietų kainos nežemos. Toliau Žemkalnis pastebi, kad mūsų kritika dažnai su daile nieko bendro neturi. Sakysim, Slovackio Mindaugį ruošiant artistai padėjo daug darbo ir laiko. Padėjo dr. Basanavičius ir kiti senovės žinovai, publika tikrai buvo patenkinta, kad veiksmas vykusiai nukeltas į XIII amžių, tuo tarpu lietuviškieji laikraščiai — vienas paprastu šablonu pagyrė, kitas vietoj kritikos įdėjo šmeižiamą straipsnį. Lietuvius artistus autorius skirsto į tris kategorijas: 1) artistai atsidėję kelti ne tik žmonių kultūrą, bet ir gerinti tautinės scenos dailę. Į tokius galima priskirti prigimtus artistus, kuriuos traukia ne kokia idėja, bet pati scena, 2) išsirinkę sceną kaip lengvesnio visuomeninio darbo dalį, 3) randą scenoj žaislo priemonę.

Tik pirmos kategorijos artistai jaučiasi dailės šventikai ir scenos darbą stato didžiausia sau priederme. Antrieji mėgsta šnekėti apie savo atsidėjimą, laiko gaišinimą, vėlinasi į repeticijas, neturi talento. Nepakvietus vaidinti — įsižeidžia. Trečiosios rūšies — jiems nieko nerūpi — bet tik būtų linksma, įdomu. Pagaliau yra tokių, kuriuos traukte traukia į sceną, bet „garbė neleidžia“, bijo, kad kas nepalaikytų nerimtais žmonėmis.

Kai vakarai rengiami dažniausiai kokių nors draugijų vardu, tai veiklesniems artistams sukrauna daug darbo: ne tik režisūra, bet ir visi teatro reikalai. Nesistengiama pritraukti artistų, paraginti nedrąsiųjų. Draugijos valdybos pareiga sujungti artistus su draugija bendro tikslo ryšiais.

Visus šituos klausimus autorius ir siūlo svarstyti per su-

važiavimą. Žemkalnis, kaip matyt, iškėlė gana daug ir aktualių klausimų. Visa tai jis pastebėjo iš savo darbo, nes jam teko ir draugijas organizuoti, joms vadovauti ir režisuoti ir vaidinti. Šį kartą Žemkalnio balsas nepasiliko tyruose šaukiančio balsu, o susilaukė netrukus atbalsio. Netrukus tame pačiame laikraštyje pasirodė vienas po kito straipsniai, nurodą dar naujų trūkumų bei siūlą korektyvų. 51 N įdėtas įžanginis „Mūsų teatras", be parašo, bet A. Smetonos rašytas*, kuriame gyvai pritariama Žemkalnio mintims ir pastebima dar naujų dalykų. Pirmiausia siūloma perleisti per kritiką visos dramos, kurios skirtos vaidinti. Labai svarbu ir artistai. Nėra pas mus išėjusio dramos mokyklą. „Juk negalima, rašoma, dorai vaidinti tik įsižiūrėjus sceną ir pamačius kitus vaidinant. Be mokyklos ir gabus žmogus gali pražudyti savo talentą".

Svarbus dar dalykas, kurį pirmas iškelia A. Smetona — tai kalbos grynumo bei taisyklingumo reikalas. Minimo įžanginio gale rašoma:

„Nesklandžiai rašomos ar verčiamos mūsų dramos. Kaip rusams dabar atrodo juokingi jų pirmieji scenos veikalai, Sumarokovo ir kitų, taip gal atrodys kada juokingos lietuviams jų rašytojų dramos.

Nemaža kaltės ir pačių vaidintojų, kad nesirūpina gražiai ir aiškiai kalbėti scenoje. Jie nenusimano, kiek per kalbos nemokėjimą nustoja. Beveik nėra to vaidinimo, kur nebūtų vieno kito artisto, nei šiaip nei taip kalbančio... Nemalonu nei žiūrėti nei klausytis. Atsitinka ir taip, kad artistas tame pačiame vaidinime kalba įvairiomis nebūtomis tarmėmis: vienur, pavyzdžiui, taria vidūris, kitur vyduris, vienur — debėsis, kitur —dėbesis.

Mūsų artistai nemoka scenoje taip kalbėti, kad visi žiūrėtojai juos girdėtų. Matyti jų krutančios lūpos, bet negirdėti žodžių.

Teatralams reiktų pasirūpinti, kad tie scenos šventikai, kaip sako gerb. Žemkalnis, gražiau lietuviškai kalbėtų. To ligšiol gangreit visur mums trūksta".

Vlt N 52 R. M., rašydamas bendrai dėl lietuvių vakarų,

---

* Šviesos takais p. 295.

nusiskundžia, kad mūsų scenoje vaidinamuose veikaluose nesama rimtos minties, turinio. Pirmąkart galima suvaidinti ir menkesnis, bet antrą, trečią kartą reikia stengtis parodyti šį tą geresnio. Žemkalnio balsas spaudoje dar kartą pasirodė. Vlt 64 N buvo atspausdintas jo darytas Kauno „Dainos“ draugijai pranešimas aktualiais lietuvių teatro gyvenamo momento klausimais. Pirmiausia šį kartą ir Žemkalnis atkreipia dėmesį į tai, kad nemaža mūsų dramos veikalų blogai sulietuvinti. Pavyzdžiui, „Daktaro kabinete“ toks žargonas, kad publika juokiasi ne iš sakinio mitrumo, bet iš to žargono. Prie gerųjų originalių dramų priskiria „Ameriką pirtyje“, Petliuko farsą „Neatmezgamą mazgą“, Šiaulėniškio „Pilėnų kunigaikštį“, M. Petrausko „Birutę“ kaip muzikalinį veikalą. Pagaliau pas mus nežiūrima veikalų pasirinkimo, vaidinama kas papuola. Didelis trūkumas mūsų teatrui, kad nėra profesionalų artistų, nes, pavyzdžiui, dabartinėj būty ne retai pasitaiko, kad niekas nenori imti nesimpatiškos rolės. Būtinas reikalas įkurti profesionalų trupę, kaip kad kitataučių keliaują „komedijantai“ — einą iš kaimo į kaimą. Dabar irgi publika nepaiso, kad vaidina ne profesionalai. Ji moka pinigus ir turi teisės reikalauti, kad rimtai ir gražiai būtų atlikta afišos pažadėjimas. Vengtinas žodžių kraipymas. Artistui teleistinas savotiškas t o n a s. Už toną jis atsako prieš publiką.

Būtinai reikia. Tokia antrašte Sofija Čiurlionienė Kymantaitė Vlt 54 N tarytum susumavo visas pareikštas mintis. Ji primygtinai teigia, jog būtinai reikia susivažiuoti, susirinkti lietuvių teatro veikėjams ir kaip nors sutvarkyti mūsų teatro reikalus. Autorė siūlo paskelbti dramos veikalų konkursą, tada komitetas po kelių mėnesių susilauktų nemaža veikalėlių. Dabar mūsų teatre randa daug trūkumų, tarp kurių ypačiai nemokėjimas vaidinti. Reikia intuicijos, reikia įsigyventi rolę. Tatai nelengva, bet be to negali būti teatro, meno. Turint intuicijos bus galima ir žiūrovams ašaras išspausti. Artistas turi kalbėti ir judėti ne individuališkai, bet taip, kaip tas herojus, kurį vaidina, kalbėjo ar judėjo. Reikia ir gerų veikalų,

kuriuos vaidinant būtų galima parodyti įkvėpimas. Žemkalniui pataria nenusiminti, o iškeltas spaudoje mintis referuoti numatomam suvažiavime.

Teatro jubiliejus

Iškėlus tik ką minėtas mintis ir nuomones spaudoje, persvarsčius jas tarpusaviuose pasitarimuose, nuspręsta rengti lietuvių viešojo teatro sukaktuvių-jubiliejaus minėjimą. Centriniam paruošiamajam suvažiavimui pasirinktas ne Vilnius, bet Šiauliai, nes ten tuomet buvo stipriausia teatrinė veikla. Kaip to pasitarimo rezultatas spaudoje pasirodė toksai pranešimas:

„Susirinkę Šiauliuose artistai mėgėjai, dailininkai ir šiaip scenos mėgėjai svarstė ir išrinko komitetą šiems reikalams tvarkyti: 1) Lietuvių teatro biuro ir 2) Jubiliejinės šventės spektaklio ir apeigų. Nutarė:

1) Lietuvių teatro biuro reikalu: Kiekvienas komiteto narys turi pasirūpinti, pasiteiravęs su svetimtaučių teatralais ir panašiomis įstaigomis, parūpinti savo sumanymą ir pristatyti jį Vilniun liepos 5 d., kad vėl susirinkęs komitetas iš tų sumanymų galėtų galutinai sustatyti taisykles ir įsteigti minėtąjį biurą.

2) Jubiliejaus šventę minėti vyriausia Vilniuje, rugpiūčio 14, 15 ir 16 d.

a) Pirmai dienai — šventei tinkami referatai ir artistų ir artisčių ir konservatorijos mokinių koncertas. Referentais rūpintis prašyti dr. K. Grinių, koncertine dalim J. Tallat-Kelpšą, kuris taip pat turi sukviesti geriausias lietuvių muzikos jėgas.

b) Antrai dienai — jubiliejinis ceremonialas — Amerika pirtyje ir melodrama Birutė.

c) Trečiai dienai — drama Vaidilutė arba Pilėniečiai. Išrinkti iš tų vieną ir pastatyti pavesta Žemkalniui.

Komitetas paveda: K. Alytai, A. Vėgėlei, J. Strazdui ir J. Tallat-Kelpšai, Komiteto vardu, prašyti Vilniaus Lietuvių Šelpimos D-ją kaip vyriausią d-ją Lietuvoje, paimti medžiaginę ir administratyvinę šventės dalį ant savęs, pritraukiant tam tikslui kitas lietuvių dr-jas, kaip Lietuvoje, taip ir svetur esančias, ir sutraukti tam tikslui pakankamai lėšų, kad sekant svetimtaučių pavyzdžiu iškilmingiau atlikus šventę.

Lietuvių scenos sutvarkymo ir šventės įvykinimo komi-

tetas: Alyta Kazimieras — Vilniuje, Bogušytė Stanislava — Šiauliuose, Landsbergis Gabrielis (Žemkalnis) — Kaune, Skardinskas Vladas — Rygoje, Strazdas Jonas — Vilniuje, Žilinskas Kazimieras (Nabagėlis) — Kaune".

Po kokios savaitės buvo paskelbtas naujas komiteto pranešimas, kuriame paduota konkretesnių duomenų:

„1909 m. liepos 5 d. Lietuvių teatro Biuro įkūrimo ir Jubiliejinės šventės įvykinimo komitetas susirinkęs galutinai nuspręsti šventės programai, šelpiamas patarimais: kun. J. Tumo, d-rų A. Vileišio ir A. Domaševičiaus ir M. Sleževičiaus, nutarė:

I. Biuro įkūrimo sumanymą parengti ligi rugpiūčio 16 d. š. m., tuomet ir užbaigti tą klausimą.

II. Jubiliejaus šventę sulig patarimų, kaip vietinių, taip ir provincijos veikėjų — sutrumpinti iki 2-jų dienų, būtent: šeštadienį, rugpiūčio 15 d. iš ryto pamaldos pirmojo spektaklio veikėjams, Jubiliejaus Šventės nesulaukusiems, atminti; vakare — jubiliejinis spektaklis Amerika pirtyje, su tinkamuoju apoteozu ir melodrama Birutė, antraktais bus demonstruojami paveikslai: afiša vakaro 1899 metų (Amerika pirtyje), autorius ir to pirmojo vakaro Lietuvoje artistai — įrengėjai. Sekmadienį, rugpiūčio 16 d., pirmasai didelis lietuvių simfoninis koncertas ir balius."

LŽ 11 N str. „Jubiliejaus šventė" išdėsto šio jubiliejaus šaknis — rašo apie pirmąjį lietuvių viešą spektaklį Palangoje ir paliečia tuos sunkumus, kuriuos tenka patirti gyvenamojo meto teatro meno kėlėjams. Visų pirma, kaip spauda, taip ir teisė lietuvių kalba vaidinti buvo iš vyriausybės veržte išveržta. Tuo metu taip pat buvo nemaža varžymų, nes reikia gauti gubernatoriaus arba generalgubernatoriaus leidimas. Nė vienos tautos teatras nėra taip varžomas. Nors laisvės laikais cenzūros įstatymai neva panaikinti ir išleista neva nauji, tačiau tebeveikia cenzūros įstatymų 84 str., pagal kurį norint vaidinti ne rusų kalba veikalą reikia gauti gubernatoriaus ar generalgubernatoriaus leidimas. Be to, kiekvienas vaidinamas veikalas turi dar būti leistas specialaus cenzūros komiteto. Tad šia proga LŽ kelia balsą, kad būtų mūsų scena išvaduota iš tokio varžymo. Galim pasidžiaugti, kad daug kur vaidinta, bet reikia atminti, kad dar daugiau neleista vaidinti.

Čia pat LŽ pasisako ir dėl pačios jubiliejaus šventės programos. Pirmiausia prikiša, kam pamaldos minint teatro sukaktuves, ar nėra kitos progos pasimelsti. Tai primena oficiales rusų šventes, kur be šventiko neapsieinama. Jubiliejus minimas tik Vilniuje, o reikėtų, kad tat būtų daroma visoje Lietuvoje, visa Lietuva turėtų sukrusti, kad būtų atmainytas 84 str., visoje Lietuvoje turėtų būti renkamos aukos įsteigti kokiai nors artistų mokyklai ar kursams, įsteigti nors mažam, bet savam teatrui, kur būtų nuolatos vaidinama, kur lavintųs mūsų artistai mėgėjai.

Dėl LŽ pareikštų minčių — ne dėl visų — Žemkalnis atsišaukė Vlt 84 N straipsniu „Trukdykit, ponai, trukdykit...“ Jisai LŽ primena „Rūtos“ steigimąsi, kur taip pat neapsieita be kunigų, kad komitetas sekęs tuo pavyzdžiu — „Rūtos“ būstas irgi buvo krapylu šventintas.

Prie jubiliejaus, kaip matome, smarkiai buvo ruošiamasi. Per spaudą visuomenė informuota apie šito jubiliejaus reikšmę, apie reikšmę pirmojo viešo lietuviško spektaklio. Vlt N 92 rašoma, kad gal šitas jubiliejus nesąs vertas jubiliejaus vardo, tačiau atsižvelgiant į spartų mūsų kultūros gyvenimą — dešimties metų laikas gali atstoti dvidešimt penkerius neseniai pergyvento apsnūdimo metus. Scena gyvenamuoju laiku yra vienas didžiausių veiksnių meniškam skoniui pagerinti ir būdui sušvelninti.

Sukaktuvių komiteto iš pradžių buvo manyta sudaryti būrį gerų vaidintojų ir parodyti didiesiems mūsų centrams, kaip reikia pavyzdingai vaidinti. Bet visuomenė pati surengė sukaktuvėms paminėti vakarus. Todėl ir nuspręsta pasitenkinti vienu Vilniumi. 15 d. rugpiūčio į Vilnių sutraukta geros artistinės jėgos: Stanislava Venclauskienė iš Šiaulių, Balčiauskaitė iš Varšuvos, Sapkauskaitė iš Vilniaus, Gabrielis Landsbergis iš Kauno, J. Tallat-Kelpša ir Babravičius iš Petrapilio, Pundzevičius iš Rygos, Alyta ir Gaidelionis iš Vilniaus.

Kaip praėjo pats jubiliejus, smulkiau aprašo LŽ 22 N:

„Rugpiūčio 15 ir 16 d. Vilniuje apvaikščiojome mūsų teatro 10-ties metų sukaktuvių šventę. Suvažiavo daug žmonių iš visų

Lietuvos kampelių, iš tolimos Rusijos ir net iš Prūsų. Šventė ta buvo kaip ir peržvalga viso to, kas mūsų nuveikta teatro srityje per tuos 10 metų, kuomet pirmą kartą Lietuvoje viešai nuo scenos suskambėjo lietuvių kalba. Per tą laiką vis tik nužengėme pirmyn. Vaidinimai (Am. pirt. ir Birutė) parodė, jog mes, lietuviai, turime jau tokias artistiškas jėgas, kuriomis galime pasigėrėti ir pasidžiaugti. Taigi šis vakaras parodė, jog mūsų teatras jau pradeda tvirčiau atsistoti ant kojų, jog jis jau įstoja į tą vagą, kuria eina kitų tautų ta dailės ir kultūros šaka. Be to ši šventė pažymėtina ir tuo, jog salėje mes matėme nepaprastą vilniečiams publiką: ne lenkus ir kitus kitataučius, atvykusius į lietuvių vakarą tik pasišokti, bet vien lietuvius, trokštančius išvysti savo ilgo ir sunkaus darbavimosi vaisius.

Jautėsi dvasios pakilimas, viltis, jog pradėtasai darbas jau giliai ir plačiai įėjo į kūną ir dvasią mūsų visuomenės. Prie šios — teatro šventės — progos, mes dar kartą išvydome, kad einame vis pirmyn ir pirmyn. Tą įspūdį didino dar daugybė pasveikinimų ir telegramų, kuriuos prisiuntė tie, kurie negalėjo atvykti. Taip, tai buvo tikrai ne tik mūsų teatro šventė, bet ir mūsų tautiško atgijimo pirmyneigos pažymėjimas."

Vlt rašo daugiau apie pačią programinę dalį, apie vaidinimą bei dainas. Ameriką pirtyje vaidino: Vincą Pundzevičius, Bekampį Gaidelionis, Agotą Venclauskienė, Faibčiką Alyta; Birutėje: Birutę vaidino L. Balčiauskaitė. „Jos meilus sopranas, rašoma Vlt, mokėjimas laikytis scenoje labai patiko publikai. Zundšteiną dainavo malonus tenoras Babravičius. Choras, J. Tallat Kelpšos išmokytas, gerai pasirodė, iš Valkininkų atvažiavo choristės sodietės su chorvedžiu. Paskutinis Birutės aktas paįvairintas baletu, sutaisytu iš lietuviškų šokių. Tat naujiena mūsų scenoje. Gerai pasisekė gale dainuojant „Lietuva tėvynė" improvizacija, gyvas paveikslas".

Sveikinimo telegramos taip pat buvo gausios ir iš visur, Iš Varšuvos Lietuvių Susišelpimo Dr-ja, Odesos „Rūta", Rygos lietuvių pašalpos d-ja, Samaros lietuviai, Kauno muzikos ir Dainos D-ja „Daina", Šiaulių „Varpo" D-ja ir kt. Skyrium paminėtina gauta telegrama iš Dorpato estų. Didele užuojauta jie sveikina lietuvius. Kitą dieną „Rūtoje" buvo pietūs.

(b. t.)

II. Atsiminimai. Biografijos.

KUN. ANUPRAS JASEVIČIUS (ANUPRAS ŽEMAITIS)

ISZGINIMAS IR SUGRIŽIMAS

(tęsinys*)

Pribuwie czion dasižinoium, iog musiszkiej už Bajkała susibuntawoiu. Prieżasties to niepaduodu, nies niesusisitikau su tokiu, kuris ia butu giaraj aprejszkies: girdieiaus tiktaj, iog pradzia ima nu kielu, kur budami iszginti ant darba (21 sąs.), kiętedami daug warga isz apsunkima, nieturta, szalczia, giwenima rudenies łajkie ant łauka ziemlankosie, pulkie budami isz kielu užwedimu susikalbieiu i pagrižie ant žiemos ing sawa buwimus sutarta kałba dapildie. Neturiedami ginkłu rejkieie iu dasigaut nu komendu užwiedima par gwołta: nieturiedami kuom usiłajkit priniewoliti buwa užpuldiniet ant giwentoiu i ant magazynu, iej niedaugiaus ko ieszkodami, taj duona i drabužius, kajpo nieatbutini dajktaj galieia imt i nienorinczius duot prispirt; tokiem padieimie užtikra nie apsein be błogwartoima, isz to pakiłu garsas, iog lankaj susibuntawoiu, užpuldinieia ant kajmu, griebia, musza, diagina, ar taj buwu, ar nie buwu, o garsas pałajstas łaksti po wi(sas) szalis i gazdinu žmonies i sawa padari. Jog lanku buwa pu wisas szalis, wisosie tas pasiekims prasipłatinu, biioius iu, lenkies, nienorieiu sawa namusie łajkit, pamatie kawoius i usidarie duris diena i nakti buwoiu. Nors tolimiesni apej tai nej misliiu, nej žinoiu, nej girdieiu, gana buwa wiena warda, iog wadinus lanks, tuom pacziu iau buwa bajsus i neprietielis dydziausis, priesz kuri wisi driebieiu.

Waldzia dasižinoius apej taj tajppat nusigandu. Wiena: biioius idant tas sumiszimas nieprasipłatintu. Antra: nie žinodami prieżasties, gaszczioiu idant nie butu pakaltinti; treczia:

---

* Ž. Mūsų Senovė II N 1 p. 78—92, N 2 p. 262—276.

gubernatorius Irkucka Korsaks tikraj buwa sunkiem padieimie: niesieniej buwa dawies, ar taj pats isz sawie, ar taj pakłaustas, grażiausia paswieczima, iog wisi prigulentiej wiadas, tikiej i ramingaj usiłaika, pu kuriem paswieczimuj i manifestas buwa iszduotas; tuom tarpu dar ta nie paspieiu abskielbt, i sumiszims tarp pagirtu pastoiu; tokś atsi(ti)kems nie mażaj ii surupinu: tuom pasirodi, iog siłpnas ira io rundas, iog nieka nieżinu i iog ira miełagium. Dasigirdies apej taj wisas siłas suiudinu i wajska, kuri turieiu pu ranka toiau iszsiunti i giwentoius aplinkinius iszwari, prisakidams, idant ka grejcziausiej storotus numalszit. Tajp i stoius: wieni iszwidie nieiszmintinga sawa abdumoima patis nusiżeminu i pagriżu ing użwedimus. Antri apsupti prawirszoma siła, turieiu nors nienoroms pasiduot, i sudiet ginkła. Bunts tada neiłgaj buwies sudiłu, bet pasiekimaj io traukies.

Pu numalszinimuj buntawnikus wisus sunkiausiej apkausti suwari ing turmus i uzwedi sledstwa diel atidengima kalties i iszradima prawadniku. Tarpu nukaltintu użtikra daug buwa i tokiu, kurie galieiu skajtitis suwisum už niekałtus, budami draugie priesz prawirszesnia dala prieszintis nie galieiu, pagauti kajp pas wietra priesz wala sawa buwa nugrusti i turieiu taj darit, ka wisi. Komisyia iłgaj buwo użimta kolek wisus parkrati i kolek iszradu prawadnikus. Mażiau kałtus apsudiie ant ilgiesnies katorgos, o piękius prawadnikus suszaudi. O taj ant ko pasibajgi buntas, wisi nieiszpasakitaj daug nukiętieiu, buwu użbaditu i sukaleczitu, kiti iszbigioie ing miszkus suszału i isz bada iszmiri, o kiti i likszioł dar kankinas pu katorgas. O tie, kurie pri io nieprigulieiu i nieżinoiu apej ii ligiej datiri błogu pasiekimu: buwa stangiau użwejzdieti nug wiresnibies, nu giwentoiu nieapkięsti, ginti nu miestu, kur giaresni galeiu atrast uzdarbi, o każin gal i prailginims tos cielos niewalos wienajtinaj isz to pajna...

Kolek suwisum nusisztilinu iłgaj pu kajmas wajkszczioiu naktims warta sudieta isz kielu wiru, kuri wienajtinaj daboiu, idant lankaj patamsi niedrajkitus. Nu diewintos adinos niekam

niewałna buvo pasisukt ant uliczios, kiutieium wisi užsidarie i bajsu buwa nosi iszkiszt, nies i pri duriu gal apwanots, o kur ajt priskusts.

Gaspadoristie musu sunki: pasirodi, iog manu draugaj nej skatika pri duszios nie tur, manu funduszas stow ant atsakima, kol duos penimus, iuom rejk majtintis. Giwenum draugie kielas niedielas: Paczynskis kajpo iaunas i swejks wajkszczioia pri gaspadoriu ant darba i uždarbiawa ant dienos pu 30 kop., tas iau turieiu kuom usiłaikit, iog atradu už Angaros prieszaj stowinczioj kajmoj naudingiesni sau giwenima pastanawiiu tian parsinieszt. Pri atsiskirima praszi pažiczit 15 rubliu nie ant iłga, kuriejs turieiu tian wiarstis i žadei iu sau niekoku uždarbi atrast, pasidalinau par pusia. Palikum tada dwieie: iog buwu sunku su duona, pastanawiu manu draugs užwest kiepima ios i dieł sawie i ant pardawima. Pasistoroiu małku, nusipirku miłtu i priesziniej emi kiept. Isz pradzios maž iszeiu, pasku kajp dasižinoiu musiszkiej, kanczejs i pakieliwingi emi tankiau pirkiniet, rejkieiu ant niedielos du i tris sikius kiept isz puda. Uždarbis buwa nie dydelis, atsiskajti małkos i sau turieium lik dawalej dawanaj, nie rupieiu ieszkot i už pinigus kłoniotis. Rokunda tarp musu buwa toki: manu pinigaj, o io darbs. Pasku kiapim pri duonos baronkas. Girdieiau kajp židiełkos kiepa, apsakiau mana drauguj, pamiginu i nusidawi. Nie buwa szwiesios, nies isz niepitlewotu miłtu, bet smoka turieiu baronku, iog cieloj kajmoj giariesnie nie buwa, wisiems pamiega i gan pirkinieiu. Su toms daug buwa kłapata, katiła ant wirima nie turieium, o rundluie niedyckam maž tiłpu, par taj darbs iłgai wiłkus, wasara szejp tajp, o žiema szaldinos stancyia. Isz miłtu pytlewotu butu gieriesnies, bet Syberyioj mielnicziu ant pytlewoima łabaj rietaj, giwentoiej nawet bagoti iu nieturi, wiena iog ira toli brangiesni, antra iog tiktaj miestusie dydeluosie gal iu dasigaut. Uztataj i ant duonos i ant piragu smulkiej mała i gražiej iszsiioti i duona i piragus gražius iszsduoda.

29. Nors su dydziausia paczieda wertiems ant wienos strowos i taj tiktaj ant pietu, o ritmiti i wakara ant herbatos

su duona i be cukraus parstowinieium, wienok funduszas niepasiargitaj diłu pu kożnam mieniesiuj pri ciełos pardoszkias i uždarbia niekad is cielibiej nie dasiskajtiem. Pamietim herbata, gierim kirpiczius, kuris toli yra pigesnis, nies plita arti dwieiu swaru kasztuoia 80 kop., kanczejs i mažiaus, kad herbata mažiausiej rublis, i taj nieko nie macziie; niekad ant ligios nie iszieium i pienimaj i uždarbis tiłpu i dar maž kita tiek rejkieiu pridiet isz kiszenies. Tusztinas grejtaj, o isz niekur niera kuom papildit; wikdams isz Usoles rasziau pas k. Zastarski, pribuwies ing Kamionka wel daniesziau kur asz, nej ant wiena nej ant kita pu kielu mieniesiu nier atsakima. Pradieiu nieżiet iau pakauszi. Rupieiun man, kas diasties su k. Zastarskiu, kuris wisumet iautie apej manie, ant kożna raszta skubinus atraszit; o dabar kajpo suniku isz pasaules i užmirsza apej sawa pupilu. Rejkału prispaustas, nežinodams ku darit, pradieiau io ieszkot: nurasziau pas ponia Burbienia, kłausdams, ar isitiajsinu isz skołos motinos sawa Bilewiczienies, kuri buwa man 200 r. kałta i 60 r. sunaus priimi ant sawies, antra gromata parasziau pas Łaurina Barowski, praszidams wienajtinaj, idant daniasztu, kajp galedams ka grejcziausiej apej K. Zastarski, kas su iuom diasties, ar niesierga, o mažu i miri? nies iam buwau pawieriius wisus mana rejkałus i skolinikus i macziau isz rasztu nug io apturetu, iog tajs usiima. Taj padarius łaukiau paskutinia gała.

Pribuwie ing Kamionka radum toj obszczestwoj posilencu musiszkiu apej du szymtu; kieli diesietkaj buwa artimosie tosie kajmielesie, o kiti iszbłaszkiti pu tolimiesnies. Kajpo su manim buwa trumpa, tajp ligiej i su kitajs nie giariau dieius. Kurie mokieiu majstristi, tie pri procios grauži płuta duonos; kurie turieie pinigu i mokieiu su iejs werstis, užwedi sziokia tokia perkmajnistię, tiems kanczejs i giaraj wiadies, o iej niewisajp nusidawi, taj turieiu nors kuom majtintis; kurie griebis gaspadoriaut, samdi łaukus, tiems obszczestwa dawi siekła pažiczitinaj lik rudieniuj i tie iej uždierieiu szejp tajp iszeiu; kurie buwa swejki, mokieiu prociewot, tie arba pas gaspado-

riu stoiu už biarnus iej nie ant cielu mietu, taj ant wasaros, tie turieiu usiłajkima i alga, arba uždarbawu kur papuołant; bet daug tokiu buwa, kurie isz iaunisties niepripratie pri iokia darba nie norieiu sawi prispaust arba nie mokieiu niekum usiimt, kurie nie turieiu swejkatos, sukoliecziti, tie dydziausiem buwa nuskurdimi, piktesni už wisoki ubaga. Buwa daug mokitu, galima butu pu kancelariias raszit, arba wajkus mokint, bet pri wiena i pri kita isz tola niedalejdu. Penimu nug pat pradzios posilencams niedawi. Kurie kuom galeiu usiimt, arba gaspadoraut, arba pirkmanaut, arba majstristies kokies uzwest, tiems i skarbs padieiu, dawi pinigus pažiczitinaj, dawi pu truput ant nieatidawima, bet tiems, kurie ant wisa niegalingi buwa, nej iokios pagalbos nie turieiu, tu padieims tikraj buwa sunkus i werts pasigajleimo. Susirgusiems dydeles rejkieiu storonies, idant ing szpitola dasigaut, riata i taj iebent siana priimi. Newiens tada isz paties nuskurdima radu gała. Užwedimusie kajpnorient buwa błoga, i darba sunkinu, bet buwa szioks toks usiłaikims, nie rupieiu duona, dawi drabužius, o iej susirgu, taj tuoiaus parnieszi ing szpitola, kur radu daktara i abžiureima, o czion i swejks i ligonis be iokios apiekos.

Toj draugistiej buwau wiens kunigs, galeiau wadintis piłnu klebonu, bet kas isz to, kad nieka nieturieiau, nej knigu, nej drabužiu, buwau kajpo bambizas; ka isiwieżiau isz namu, kielij pawogi, o isiraszius maž turieiau, galeiau paszwęst, wandeni apkriksztit, numirusi pakawot, o daugiaus nieka, i taj pasłaptie, kad nieks nie matitu. Wienok atsieiu, iog i spawiedoiau, wiena apkriksztinau ir du numirusius pakawojau, isz kuriu wiens buwa užmusztas i taj par sawa drauga, wadinas Proniewicza, turieiu is užwesta kažemiekistia; kad pardawi skuras, draugas Wojciechawskis, žinodams, iog turi pinigus, susikalbieia su dwiem razbajnikaj(s), užpuoli trisie nakti i užmuszi. Jej i turieias bucziau wiska i taj butu sunku užwest kokianorent nobazinstwa, nies i wietos nie buwa i maž achatniku: kuriems giaraj wiadies, tie garbinu mamona, kuriems błogaj, tie nuskurdima; kurie iauti palinkima, tie isibarstie, pa-

tis wieni pasimeldi nietroszkuodami ieszkot surinkima, o tajp manu paszaukimas turieiu ant nieatbutinu rejkału bajktis.

Iog isz manies maża nauda, tai niera diwa: wietinis klebons, kuris giwena Irkuckie Szwermickas, żmogus gana diewobajmings, pabażnas, karsztas paszaukimie, o i tas pri cieła pasiszwętima i warga dydelej mażaj naudauna, turiedams parafia ant kiek tukstancziu wiorstu, kurioj awelis pu wisas szalis isibarszcziosios giwena, ważinieia par mietus skiersaj i isziłgaj, o pakłauskiem, ar dapildit wisus priguleimus sawa paszaukima? Kuriuos randa ant kiela wietosie paznoczitosie isz artimu wietu susirinkusius, tuos mażus i dydelus abżiur Sakramentajs, bet kiek taj ira atsitolinusiu, kurie nej żinu, nej girdi apej io ważinieima, tie nug pradżios sawa usigiwenima io nej mati i lik smerczia nie matis? Użgimi be sakramentu i miri be iu. An to tokia płatuma i deszimts klebonu maż, idant wisiems użganu padarit rejkałuosie. Gal but skajtlus i nie dydelis, bet kożna dasiekt wienam niegalinga.

Gaspadoristie Syberyioj tajppat użwesta ira, kajpo Rossyioj, kajmos dydeles, wienokiszkaj dydesniej dalij budawotos, łaukaj atitolinti. Giwentoiej ios wisi isz Rossyios pajna, wieni apsuditi už kalties czion dasistoiu, o kiti pribuwu isz łocnos achatos. Atejdami atsinieszi su sawim wiera, budus sawa genties i cieła pariedka gaspadorawima. Kurie pirma ateiu turi łaukus arti, kurie pasku tolesnej, o paskutiniems patiaku už kraszta wisu pirmutiniu. Iog kajmos ira dydelos użtat i łaukaj traukies už kiek diesietku wiorstu. Pri uždirbima nie galema už kożna sikia tajp toli płunkt, diełto pri sawa dalanku, wadinamu zaimkoms, tur isibudawoia troba, kur tamie łajkie gaspadorius su cieła szejmina isz kajmos parsiniesza i kol darbimietie pasibajgia, wisi tian giwena. Gal kas pasakit, kajp gal namus palikt i su cieła gaspadoristie parsinieszt! Musu szali butu taj sunku, nies mażiausis gaspadorius rejkała(u)tu ant parsinieszima kielu dieszimtu patwadu, o czion gana wienos arba dwieiu; ing tas sudieiu wisus sawa krustułus i wajkus i gatawi. Cieła bagotistie arkluosie i galwiiusie, tu kiek turi

pasku wieżimu nuwaru. Drabużiu tur maż: wiru kasdieniniej i iszejginiej tie patis, tuos sunieszioia, apej naujus rupinus; moteries tur daugiau, ant sudieima iszejginiu gana wienos skrinios. Stotku nie daug: du tris kubilelej, katiłs i kieli puodielej: taj i wis. Łowu nie tur, gul ant sołu arba ant asłos, pasikłoia wajłokus, pu gałwu tur puduszkieles. Asła wisur lentoms iszkłota. Czistatoj dydej miles. Sołaj, stałas, asła, sienos czisczciausiej użłajkiti, mazgoia kas subata, o ant szwencziu nawet isz łauka. Isz wirszaus kanczejs pasirodu trobieli kajpo łusznie sukiużusi, widuri mieła pażiuriet. Pu slenkszczia tur pakłoia skurła ant aptrinima koiu. Pieczius grinczinis isz plitu arba isz mola muritas, su kaminu iszwiestu par stoga. Kaminu niekad nieczistia, iej kada usidieg, stogaj lintoms diengti nie biios. Tamie wiarda walgit i kiapa i giaresniuosie namuosie riat kur kitoniszka gal rast. Łanginiczios su szerdesznikajs, parkimszimajs par sienu i użkimszimajs. Stogaj wisur diengti lentoms i taj taszitoms, czion nieberasi tu łaużiniu sziaudajs apmiecziotu, użtataj łabaj rietaj atsitajku gajsraj; rasztu sudieims namu toks pats kajpo maskolijoj. Dieł arklu i galwiiu szłtu trobu nie turi, łajku pastoginiesie, o kartajs uzwaruosie be iokiu pastogiu dydziausiu szalcziu nie biiu. Su awiniukajs kol paauga, karwies kol suturi, tur pridabot idant niesuszałtu. Kumielu lik piękiu mietu nieszieria, ie par żiema pu krantus i rajstus żiwiias, parbiega kancziejs namo apsiłankit, pawajsziti duona arba awizoms wel atgal griszta. Dawies matit, iog i sienus łajkie atlekamie nu darba tajp pat ganu, prasikazdami kanapoms sniega żiwiias. Už Bajkała, kur daug łajku awiu i mażiaus ira sniego, i awis par cieła żiema iszbuwa ant ganikłos. Wis taj dara sausas oras, czion par cieła żiema nier atidrikia, iej sniega taj su szalcziu, tiktaj mażesniu, pribuwa sniega daugiausiej isz szarmo. Szalcziej tankiej dasiekia 40 gradusu, isz anksta widurdieni ant pusies i mażiau nupuoła. Isz to matitis, iog giwulej grejcziau pripranta pri szalczia, niekajpo darganu szłapiu; diełto taj musu szali, kur tos

tankios ira, giwulej ant atwira łauka pri mażiausiu szalcziu iszturiet niegal.

Syberyioj paldieniuosie pawasaris dregnas, wasara szłapia, ruduo sausas, żiema szałta i sausa be atmajnos. Wisos tos dalis mietu, rietaj su maża atmajna, wienam padieimie usiłajku. Szienpiutie tankiej użgriebi wasaros lietus i kanczejs pripudu. Pjutie wisumet sausa, iej i pasiwelina, niera bajmies supudima. Ant sziauriu wasara ilgiausiej parstowi, o pawasaris i ruduo, kaskarts artindamies pribiagu, nu tru(m)piesni ira, o ant gała suwisum sudiła, nies abu żiema prariia. Pagal to daugiaus, mażiaus i suwisum iewaj nie dieri. Kad tuom tarpu ant paldieniu ko tolaus traukies, ta gieresniej wiskas diari. Szalcziej dydeli niegadinu urodzaiu, bieda su szałnoms, kurios maż wisad ant pradzios i pabajgos wasaros atsitinka, tos ira szkadliwiausios i tancziej pagrozoia sunajkinimu iewu i badu, iej tie nie butu nie rejktu szalies giaresnies.

Kur maż sniegu, arba suwisum iu niera, tian tiktaj wasarieniu iawus sieia. Rugiej, kwieczieį, mieżiej, awiżos, grikaj i prosa grażiej użauga; kur sniegu daugiau, tian sieia i żeminius rugius i giaraj nusiduoda, iems nietajp i szałnos wodiia. Kwiecziu żieminiu ciełoj Syberyioj nie sieia, nies szaltis iuos wisur najkina. Żirniu maż, wietoj linu sieia kanapies i tos gan diari. Ant miedżiu waisiu suwisum niera. Żiemuogies, awieties, milinies, bruknies użauga i prinoksta. Cybulej auga ant kałnu, padabni suwisum naminiems. Linu nors nie sieia, bet pu piewas randas szejp sau augont. Bulbis iau ira użwestos, bet dar nie płacziej i nie moka auginimie iu apsejt, niekaupia i maż rawi. Buroku nie sieia. Kopustus sodina i giaraj nusiduoda, bet gałwos niekietos. Morkaj giaraj użauga, ropiu, kruczku i rydiku tu dawalniej. Agurku ira mażaj i tuos sunku użpopit. Kawonus użaugina su dydeliu sunkumu.

Iszdirbimas łauku ira lengwas: dalina iuos ant triiu dalu, wienam sieia, kits gul pudimu, o treczias suwisum użlejstas; kajp pirmi isigiwiena, miata iuos, iszplieszia użlejsta i tian tuo pacziu pariedku wiel sieia; użweszt mieszłu niekur nie

tur buda i isz to taj tas majnims atsiejna. Aria du sikiu, o rietaj tris. Żuobris su ienoms, nuragaj stori i sunkus, kinku arkli paprastaj kur lengwa wiena, kur sunku du i tris i taj pratiegmu ant pirmu ioia rajts mażas wajks, arba mergajti, o tankiej moteriszkie; akieczios medinies pinotos, su giełażiniejs wirbałajs nietaku matit.

Szienpiutie prasideda nu pusias Lipcziaus i traukies par mieniesi. Pasku prejna iawaj i iuos isz kalejnos wału, piauna su piautuwajs, o rietaj su dalgiejs. Darbimietie bajgus ant pakrowu taj ira pu S. Mikołuj, tancziejs wisur bankietawoia.

Szejminos ant mietu niesamdu, tiktaj ant darbimieties i tancziejs giarai moka: par mietus iej sawos nie turi pats wiens gaspadorius apsejna, iej atsitajku koks darbs nieatbutins taj tik ant to pasamdu i atlikus wel atlajdzia. Dydelesie gaspadoristiesie kur daug tur galwiiu, arklu, awiu, i dydelus łaukus, tian nieatbutinaj rejkalingus tiktaj łajku, o ant darbimieties tajppat nie apseina be samdima.

Jawus sudieia tur użwaruosie arba apej namus, arba kur łaukaj. Kul ant lada: iszliginie asła apleia wandieniu i pu uższalimu ant ios kula naktims i dienoms. Ant siekłos tur sudieia magazinusie skarbawuosie, isz kuriu pawasariejs ima, iog nieturi kancziejs sawa klecziu, tian i ant duonos sudied.

Galwius sziar ant darzu, tuos apwerczia sziaudajs i ant iu tolek łajku, kol suieda; tian pat i arklej sziaries, mietidami sziena kuoksztajs. Ant nakties użgian ing pastogies, o kur tu niera ant wietos stow.

Arklus tur giarus, storus, apskritulus, twirtus, augia widutinia, ważiniet pradied piękiargiejs; lęgwiej ważiuodami szymta wiorstu be pasiganima parbieg. Ant ganikłos turies kruwos, drygants ira wadirium, to wisi kłausa, is daboia, idant nieskirtius i nug uszpuldinieima wiłku gina.

Galwiiey widutinia augia; iaucziu mażaj łajka, wienas tiktaj karwies, wiersziukus żindu cieła wasara, kolek trukt pradieda, tankiausiej be iu piena nieduoda, tur pirma żindit, o pasku mialżia.

Ganikłas tur płaczias, skirium nu łauku aptwiertas, užwarajs wienur ganu, kitur nie. Pu kajmas skierdziu samdu, mok nu sztukos, o pu miestus nu pacienawotos sztukos, kur kancziej už wiena pu rublu, du i tris atsejna pu atsakimu io; iej prażutu tur užmokiet pagal cienos padietos. Wienur i kitur skierdziej tur giara pełna. Uztataj ant daug wietu i musiszkiej niegalingi gani.

Kiaulu nie pu daug łajku, nieks nie ganu.

Awiu tur wisajp: i daug i maž; ira gan dydeles, snukiejs riestajs, su storoms wadiegoms, sakienieiu, iog už Bajkała niekurie wožiia pu dieszimts lik dwi(die)szimts swaru, wadina ias kurdiukajs, taukaj isz iu ira łabaj gardus i dalikatni, nieturia smoka łaiaus i už swiesta giaresni ant smožima.

Tarp oszku paprastu tieku matit łabaj grażia gatunka bałtas su płukajs tankiejs i iłgajs ant czwiarties ar(s)zina, płonajs i szwełnajs, kajpo sziłkaj, kurie gal duotis płoniausiej werpt.

Tarp atwaritu galwiiu isz Mongoliios macziau iauczius i karwias su dydela atmajna: isz sudieima tokie kajp paprasti, tiktaj wugia dydela, tur karczius tankius i iłgus žemiau kielu, szonaj apaugie iłgajs płaukajs lik pazemiej, wuodiegos abdiengtos płonajs szieriejs, storesnies i iłgiesnies už arklu, ragaj dydeli dajlej lenkti, pirszies płaczios, nugara ligi, tur biegi lengwa i grejta, gal but giari ant iodinieima. Miesa turi tamsia, prastiesnia smoka i pri wirima dydej putoia. Karwiu piens toks pats i paczios tajpat abžiełosios, augia mažiesnia, iszrodu, kajpo meszkos.

Walgis prastas pachlopka, kanczejs kopustaj, bajgia ant czaiau isz kirpicza, kuri anksti i par diena kada nori tiktaj walgit giaria su duona arba su kałaczajs, pablindzia kanczejs su miłtajs, užbaltin pienu arba wietoj to diada swiestu i apsudu, namie tur samowarus, tuos isz anksta statu, o ant dienos sutajsie tur czugunkas karsztaj pu pieczju. Ajdami ant darba, arba važiuodami ing kielonie im su sawim katileli, kirpicza, duona arba kałaczus i kad panori walgit, užkur ugnia, užstatu katileli i tur ant kožnos wietos walgi, o tajp nierejk niekad

niesziot darbininkams walgit i kieloniej nie rejk ieszkot kwateros ant pasiganima, gana upiela, wasara arklus palejdzia ant ganikłos, o ziema tur awizu i sziena, pri ugnies sukurtos ir szalcziuosi nakwoia. Herbatos paprastos, kuria wadina bajkowu mażaj kibin, gal diełto, iog brangiesni, o maża diełto, iog kirpiczas łabiau miegsta: girdieiau i bagotus sakant, iog kirpiczas giaraj sutaisits giariau smoku i pats giardams nieka prieszingu nie radau, tiktaj iog nietur kwapa, o su pienu ant wiena iszejna. Miesos pas bagotus tankiau gal rast, rukint nie moka, iej nori użłajkit sudu; pas biednus rietaj, ie parstoj ant wiena czaiaus, pachlopkos, kanczejs imiet omuli. Duona wisi turi grażia, minkszta, rankoms nieminku, tur tokius kriwulus, kuriejs gieraj iszmaiszie kiapa. Giaresniej pasiturin kasdien kiapa kałaczus, arba blinus pri czaiaus isz anksta. Ant darba nesiskubina, wisad iszeina pu pusricziu (30). Wiru drabuzis paprastas chałats isz miła iuodu wiłnu, iuosta apsiiuosie i tamie sziokia i szwęta diena wajkszczioia, lengwiesnie ir wasara nieturi, marszkiniej i kielnies kruminiej. Ant żiemos tur dweius ka(i)linius, iej kur waziuoia, wiałkas ant wirszaus iszwirkszcziejs, tie wadinas dacha, pasiuti isz kajlu oszku: buwa isz stirnu i briedziu, tuos tankiau tiktaj nieszioia bagocziej. Kajlu iszdirbimas pujkus, ipatingaj tam nusimanu Buriotaj, kurie dieł dadawima minksztuma tiapa kiepenom, sutrintom piene arba smietonkoj i swiestu niesuditu, pasku apruku, par ka daduoda gieltunuma i tajp ira minkszti, iog liginus zamcziuj i nie biia szłapuma. Wajkszczioia wisi batuoti, motieries czewierikotos, bataj prasti, płatus, iog gal storaj apwiniot koia i niebiios dydziausiu szalcziu; dar ira untai buriotu iszdirbima isz skuru stirnu pasiuti, kajp bataj su płaukaj(s) widuri, tie dydelej szilti, minkszti ir lengwi ant nieszioima. Motieries i wasara i żiema nieszioia łabaj patogiej, wisad krominiejs, mażaj naminiejs, ant żiemos apricz kailiniu kasdienieniu, tur salopas, pamusztas zujkiejs bałtajs, o palerina apwiłka wowerims i krasztaj aplinku apsiegioti wodiegomis iu, kurios kajpo kutosaj aplinku kaba.

Szwętu dienu niepażista, iosie tancziejs nie dirba, kajp nie turi darba. Iszimtos nuo darba ira tiktaj dydziosios swęties, kajpo Kaledos, naui mietaj, wielikos, siekminies į szwęties patronu cerkwies; tosie truput prisituri. Buda turi szwętoms dienoms talkas darit, prawadnikajs ira patis popaj, ie par tas sawa laukus, piewas suwału. Griebies iu dielto, iog nie rejk mokiet, su achata ajna kożnas, iog giaraj atsigieria i pawałgu.

Tamsa wieros dydziausi: nieks iu niemokina i nieka niemoka; ciela małda bajgies ant ziegnoima, to nie gajles, wisur iuom lub pasirodit; niepejkiems ira taj budas, kad butu suwienawot su iszmanimu i apszwetimu, iog to niera diasties isz papratima burtu tur daugibie, be tu ant kożna żinksnia nie apsejna. Ing cerkwies rietaj wajkszczioia, tiktai ant szwęcziu dydziuiu. Spawiednis niekurie atbuwinieiu priesz wielikas su prisigatawimu wajkszczioia par ciela nediela ing cerkwia, o priesz kamuniia kuom turi grażiausiej apsiriedu.

Apseimaj wietiniu giwentoiu sziokie tokie, ira sukrajpiti, iej kas iuos ligitu, butu imanomi; bet iog nieks prie to niedasiliti, niera diwu, iog mażaj rupinas apej iu isztajsima. Daboia atwiru krywidu i błogdieistu, nies už tas papuoła ing klingie, o iej pasłaptie nusiduoda, taj i už kaltie niełajku. Restitucyios nie girdietis pas iu; ta padabniej bajgies ant pakłanu, i iog nieks nie moka prisakimu, mazu isz to i nie spawiedoias; ligiej i isz kitu parziengimu nie żinau begu gal dasimislit. Pałajstuwistie niesuwisum ira atwira, bet i niepaniekinta, kas kajp giwena, nieks nie saku, iog taj błoga, nieżienotu nieks nieskiria i niepejkia i draugistiej be paniekinima randa wieta. Girtibie numileta, iej tur už ka riats nu ios tolinas: ira ant to i pagundu, nies ant kożna żynksnia pu kajmas szynkius. Tuom tik giaraj, iog tie ira ankszti, niera kur sidiet i iłgaj bowitis, iszgierias tur iszejt, idant kitam butu wieta, uztatai wienoj wałandoj apsigieria. Arielka wisur giara isz grinu iawu i apczistita.

Raszit i skajtit łabaj rietaj kas moka. Pri obszczestwa szkałos ira i mokitoias skarbawas, bet wajku wisur maż; mokitoias už taj niepiksta, nies turiedams ałga iam giariau dikam

sidiet, niegu su iejs kłapatitis. Irkuckie ant cielos Gubernios wiena tik szkała; isz to gal numanit, iog nie gal but daug mokitu.

Budaj wisur wienokiszki i stangiej użłajkiti. Ant Kaledu łankimas wiens wiena susiediioj, ant użgawiniu ważinieims pu uliczias su giedoimu i rieksmu, iodinieimas rajtu iaunumienies, lenktinies su susidieimu. Sklidiniczios ticzia ant to sutajsitos i auksztaj pakiałtos, kur dydeli i maži par dienas, ant rogielu, ant butielu, ant petelniu sklidinieia. Ant weliku supinies wisokia gatunka, graims kranglejs, ritinieims kiauszinių. Ant sekminiu wajkszczioimas wiru kruwoms i giedoims, motieru sidieims ant ulicziu, miergajcziu ratawims. Ta zabowa paskutini man pamiegu, ira taj wienajtinaj Syberyioj użłajkita, Maskoliioj niekur nie tiaku su iaia pasitikt. Mergajcziu susirinkius pułkielis, susikabina rankoms i sukas ratu giedodamos, toie tajp miles, iog gatawos per dienas ratuot; ira taj patogi zabowa, iej turi atsakamas tam giesmes. Ant bankietu nie statu arielkos ant stała, bet gaspadynie turiedam(a) noszalej pripiłdama kaliszka, ant tacos kożnam padawinieia. Użkandaj sudieti ira isz wisokia gatunka piragielu. Imieninas apwajkszczioia wisu pradiaies nug mažiausia łopszij. Wajkaj gražiej ira auginti, drasus, kożnam pasitikie saku zdrastu, o iej kas nieatsaku, taj użbiegie už akiu panauina. Swetima žmogu lub wajszint czaium. Ubagu rietaj, ing widu nejna, pu łangaj(s) praszu ielmużnos, potieriu niekałba.

Ant użgawieniu pirmoj dienos gawenios wajkszczioiu pas kits keta su pasipraszimu. Dar atminimus už numirusius niasz ant kapu samowarus, koszia isz ryžu i użkandus i tian giaria czaiu i użkandinieia. Datirie kokie nupuolu iłgaj nielusta, atsiduoda ant walios Diewa i saku Diews atemi arba dalejdu. Popaj ant Sekminiu pu łaukus atprowinieia processyjas su abrozdajs i ant szwencziu dydziu tajppat su abrozdajs wajkszczio pu namus. Priesz walgima i pawalgie priesz kożna darba lub žegnotis. Ant szwęcziu winszawoia szwęcziu i praajdami

nie aplejdzia sakit zdrastu. Mados sawa genties stangiej turies ipat wiraj; moteries grejcziau gaudit szwieżios lubiia.

Syberyioj didziausiej gadena giarus apseimus brodiagaj, taj ira wałkatos, wieni iszbiegie isz katorgos traukdami ing sawa szali arba walkiodamies pu wisus pakampius. Kancziejs prispausti badu wagia, užpuldiniedami ant namu pleszia i rabawoia, supikie diegina, razbajnikauna, daug par złastia, o kancziej daiusti par ginimasi. Kiti ant pasileniu giwendami nieisižadieie praeiusie giwenima błogdieistiu wel griszta in ias i tajppat wagia i razbajnikauia; niegana ka patis dirba niesuskajtas złasties, dar atradu su błogaj(s) palinkimajs tinginius, piiokus, tuos pawiloia ing sawa draugistie i dydesniej płatina błogdieisties. Giwentoiej iszbauksztiti nors iu nieužkabinieia, pasisukusiems pu łangajs nieatsaku ielmužnos, bet pałaustuwisties kiauri majszai, iu niekad nieprikrauna, o tankiej dienoms žebrawoia idant abžiurietu, o nakti susitełkie užpuoła arba tiłoms apwagia. Par taj turiedami tolimus zaimkus kur wygadniej galetu giwent pu wienam, biios kaimas aplejst, nies tosie bespieczniau ira. Nors waldzia sunkiaj koroia i uz diaginima ant smertia sudiia, wienok wis taj nieko niemacziia i tuom isznajkit niegal. Kur bajmie ginkłu ira nu błoga, o sumienie nieiauczies kuom kitu but niewaliema ant daboimasia io, iog wienam i kitam nusiduoda isisukt, bajmie žuwa, o atwoga pribuwa i wel błogs sawa kalejna kielauna. Norent ii isz szaknu isznajkit, pri bajmes rejk dwasiszka padieima, idant tas užkurtu szyrdisie błogdieiu nie paczia bajmia szemłajkies koronies, bet i amžinos, kuri wisumet primintu iej i nusiduoda priesz akis swieta pasidziaugt su błogdieistia, bet priesz akis to, kuris i tamsibies parmatu, niekad i niekur niepasikawos. To kitajp niegal dastot, kajp tiktaj par wiera, užwestas apszwetimas io ii daug padietu, i užkietieiusia sumnianie pabudintu, bet iog szioj gadiniej wiera absudiu ing klingia i diawiniejs raktajs užrakinu, par taj dawie losibie błogdieistiems, kurios niabžabotos niekum tur łajswiej augt, płatintis i kierot: joks priesz-

tarawims sziemłaikis, kajpo niekad, tajp i sziendie, nie patropis iu sułajkit, o tuom łabiau isz szaknu isznajkint.

Pu uzgawieniu 1867 metusie apturieiau nu kuniga Zastarskia raszta su atsiuntimu; neiszpasakitaj nusidziaugiau, nies iau paskutinie kapiejka lindu isz kiszenies: tokiam padieimie apturiet raszta su pinigajs i kitajs dajktajs rejkalingajs ant apsidiengima nieżinau begu gal rastis toks abiutis, kurs niesidziaugtu budams apnuogintu, be graszia pri kuna giwenancziu nug sawa szales uz tukstanties milu, widur żmoniu, mażaj niepażistamu, dar nieapkiętancziu żwairuojancziu pri kożna pasisakima, nu kuriu sunku tikietis kokia susimileima, o dar sunkiau praszit pagałbos; budams dar dydziausioj niętikribiej ar daeiu rasztas, ar tas pri ko rasziau nories usiimt tuom rejkału, ar ras kokia locnasti, kurios ant to rejkała galetu wartot; tokiem asant abeioimie niesitikietaj apturiet paszelpima, ira dżiaugsmas, kuri sunku apraszit i sunku apsakit, rejk nieatbutinaj but tamie padieimie, idant ii cielingaj suprast i iszmanit.

Apturieias isz pacztos abznajminima, iog buwau niepażistams, turieiau isz obszczestwos dasigaut paswieczima apej tikribia manu asabos, i su tuom nusidawiau ant atimima. Paczta buwa Czeremszoj kajmoj ant wieszkiela dydzioia isz Rossyios, daugiaus už dweiu milu, kur isz Irkucka atgal buwa sugrażinta; rejkieiu tian nusiduot. Priemiau cielibiej i pinigus i dajktus i buwau bagots: 150 rublu diel plikiaus i drobies stukus su kitajs mażesniajs dajktajs, taj daug znocziiu. O kajp diekawoiau kuniguj Zastarskiuj už ta milsta, iog surinkus su dydelu wargu nu skoliniku tejkes man atsiust; niegaledams io dasiekt, bucziewau wietoj io parasza. Daug is man padieiu, iej nie is gal nuskurdimie bucziau prażuwies, is daugiau niekajpo Tiews apiekawoius manim. O duok Diewie iam amżina atilsi! Isz dziaugsmo nusipirkau cukraus, herbatos i usietrinos i pagriżau namon.

Nieużiłga łankidams sprawniks pasilenias pribuwa i pas musu; dasiżinoias, iog asz kuniks, abznajminu, iog czion nie

wieta, diel kunigu paskirta ira Tunka, kur nieatbutinaj turiu parsinieszt. Tuom apiowimu nej kiek nie nugazdinu, priszingaj buwau kantents, iog galesiu widur draugu sawa paszaukima giwent; butu giaraj i su swieckajs giwent, iej butu su kokia nauda, bet iog tos niera i tikietis nie gal, idant kadanorent butu, tada toli wercziaus but tian, kur wisi wiena iausma i iszmanima. Abznajminus apej taj nie pasaki, kada tur mana parsineszims pasiekt, su tuom iszwika.

(b. t.)

JONAS ČERKA-ČERKAUSKAS

IŠ ATSIMINIMŲ*

Prie „Nemunėlio ir Apaščios Susivienijimo"

1886 m. į Nem. Radviliškį atkėlė iš Šenbergo kun. Alb. Alseiką, kuris, kaip greit pasirodė, buvo ir tikras lietuvis patriotas ir veikėjas. Aš su savo jau surinktais draugais greitai aprinkome klebonijoje vietą susirinkimams mūsų slaptos draugijos „Nemunėlio ir Apaščios Vienybė". Kun. Alseika atvėrė mums ne tik klebonijos duris, bet ir savo širdį. Pas jį iš visos apylinkės rinkosi visi klierikai — Jul. Paliukas, M. Venclovas, Biržų par. Ad. Sabaliauskas, Jonas Daugis, kurie vėl be ceremonijų atvesdavo savo pažįstamus ar draugus, kurie čia gyvendavo savaitėmis, nes kun. Alseikai labai patiko, kada pas jį per pietus už stalo sėdėjo jau ne dešimt, bet kartais ir pora dešimčių žmonių, ne tik kunigų ir klierikų, bet ir šiaip parapijonų; čia nedaryta skirtumo ar tai turtingas ūkininkas, ar beturtis, bet tik laikytųsi prie stalo prideramai. Bet čia visų didžiausia kaltininkė bus buvusi klebono nebejauna sesutė Barbutė. Kas pas ją užėjo su kokiu reikaliuku, tas buvo privaišintas visu kuo. Užtat ir klebonija buvo užversta atneštomis dovanomis ir produktais iš visos parapijos... visi norėjo vienas kitą dovanomis perviršyt. Kada kun. Alseika čia išgyveno 11 metų, tai buvo nukeltas į Pagirių parapiją. Pagal Nemunėlį žmonės buvo labai sulatvėję, bet jis tiek tarp jų veikė, kad visi jaunesnieji jau ėmė iš jo lietuviškas maldaknyges. Jo įpėdiniai, deja, nenuėjo jo pėdomis.

* Ž. Mūsų Senovė 1937 II N 1 p. 93—100.

Mūsų draugija „Apaščios ir Nemunėlio Vienybė“ buvo jau pas mane įsteigusi laikraštėlį „Palemoną“, kurio tačiau numerių išėjo nedaug. Gerasis mano pažįstamas, pristavo sekretorius, man pranešė, kad žandarai jau uosto ir mano slaptai pulti, tai aš pasitraukiau vėl į Petrapilį...[1]

Kaip buvo surašomi prašymai dėl lietuvių spaudos

Kada sėdo sostan Mikalojus II, aš buvau Lietuvoje. Pasitaręs su keliais aukštesnio mokslo vyrais, pasileidžiau į tokį kampą, kur sueina trijų apskričių sienos[2] ir padaviau carui prašymą, išreiškiantį pasveikinimą ir pasižadėjimą būti jam ištikimais tarnais ir melstis už jį ir t. t. Kad prašymai būtų iš didesnio ploto, tai rašėm juos atskirai nuo Krekenavos, Surviliškio ir Skiemonių valsčių. Parašus pats rinkau. Kadangi ir tuose kaimuose gyveno visokių žmonių, o aš jiems buvau svetimas žmogus, tai pasidariau iš skardos lazdą, į kurią galėjau įkišti susuktą triūbelę lakštų popieriaus ir nieks negalėjo pažinti, kas joje yra. Apsigyvenau Ibutonių kaime, ir to kaimo žmonių tai vienas, tai kitas mane vedžiojo į kito kaimo savo pažįstamus ir patikimus ūkininkus; čia pavakare susirinkdavo beveik viso kaimo dori žmonės, kuriems aš išdėstydavau, kad rusų caras dabar yra labai doras ir malonus žmogus, kurį aš gerai žinau, seniau tarnavęs prie caro traukinio, kada jis buvo dar vaikezas, kad mes lietuviai nesame blogesni už kitas tautas, kaip latviai, lenkai, estai ir k., kurie visi turi savo spaudą; mums tik reik pranešti carui, kuris apie mus nieko nežino, mūsų skriaudą ir t. t. Kol išvaikščiojau visų trijų valsčių kaimus, praėjo kelios savaitės. Tiktai reikėjo surasti, kas sustatys ir gražiai parašys prašymą. Nuėjau pas gyvenusį tuo laiku Mintaujoje gimnazijos mokytoją J. Jablonskį, norėdamas jo prašyti man prašymą ar jo juodraštį sustatyti. Jablonskis jau buvo paėmęs lakštą popieriaus, bet pagalvojęs sako: „Žinote ką; aš ne to mokslo žmogus, tai man nesiseks, bet nueikit pas p. Lozoraitį; jis baigęs juridinį fakultetą, tai jis tą jums geriau padarys“. Radę p. Vaineikį ar kitą ką, užėjome pas p.

[1] Apie Nemunėlio ir Apaščios Susivienijimą jau rašė kun. A. Sabaliauskas Mūsų Senovėje 1922 I p. 397—398. Pas Joną Čerką buvo išsilikusi klieriko (dabar kunigo) J. Paliuko įdomi korespondencija apie tą organizaciją ir Palemoną; šią korespondenciją, dabar saugojamą V. D. Univ. bibliotekoje, ilgainiui paskelbsime. *Red.*

[2] Tai greičiausiai buvusi vieta, kur sueidavusios sienos rusiškųjų Panevėžio, Ukmergės ir Zarasų aps.

Lozoraitį. Radome gražų jauną ponaitį, kuris, išklausęs mūsų prašymą, kiek paraudonavęs sako: „Tokiam Jūsų reikalui aš negaliu padėti, kadangi tai yra priešvalstybinis dalykas.“ — „Bet mes galime prisiekti, kad neišduosime ir tą jūsų juodraštį nusirašę grąžinsime“. — „Ne, aš to nepadarysiu, aš baigęs mokslą prisiekiau, kad neprabilsiu prieš carą“[3].

Taip ir išėjome nieko nepešę. Grįžęs į Ibutonis nusistačiau vis dėlto visiems sakyti, kad juodraštį gavau, o mano ūkininkas Dionizas Bundziulis, buvęs vargonininkas ir vaikų mokytojas, kuris mokėjo kaligrafiškai rašyti, man perrašys. Per porą dienų juodraštį pats sudariau, o Dionizas jį kaip mašina išspausdino. Čia pasirašė to kaimo gyventojai; paėmęs tą patį Dionizą ir, rodos, Jurgį Urbelį, nuėjau pas Bakainių k. Žirgulį ir taip toliau. Prašymas buvo pasiųstas...

MARIJONA ČILVINAITĖ

IŠ JADVYGOS JUŠKYTĖS ATSIMINIMŲ IR JOS RANKRAŠČIŲ

Kunigas Jaunius sakydavęs, kad iš Pernaravos apylinkės vietovardžių galima esą spėti tas apylinkes labai seniai gyvenamas. Pernaravą senieji žmonės vadina Pernuvara. Senovėje Pernaravoje buvusi pilis ir žinyčia. Miestelis buvęs didesnis nei Ariogala. Kryžiuočiai į tas apylinkes atplūsdavę dviem keliais. Atplaukę Nemunu, kryžiuočiai išlipdavę Seredžiuje ir per Čekiškę, Pernaravą, Josvainius eidavę į Labunavą. Kitas kryžiuočių kelias buvęs per Kampus (bajorų akalica Josvainių valsčiuje, Kėdainių aps.), Josvainius — Labunavos link. Kęstutis dukart sumušęs kryžiuočius ties Labunava. Pirmą kartą kryžiuočiai sunaikinę pilį, antrą kartą žinyčią. Per karus Pernarava buvusi sunaikinta, žemė likusi didžiųjų Lietuvos kunigaikščių, paskui lenkų karalių nuosavybė. Tie po turkų ir kazokų karų daliję žemes kareiviams. Iš kareivių gautųjų žemių įsikūrusios Jankūnų, Milvydų, Sauskojų, Gegužių, Griniūnų, Gibžemių, Milašiūnų, Pakalniškių ir Dagių bajorų

[3] Ar čia viską autorius gerai atsimena? Juk tuo pačiu laiku tas pats M. Lozoraitis labai uoliai bendradarbiavo nelegaliame „Varpe“, tikrai jau priešvalstybinės krypties. Tuo tarpu prašymas turėjo prašyti legalia forma, ir su ištikimybės carui išreiškimu, grąžinti spaudai. Tokio prašymo surašymas nieko nelegalaus neturėjo — galėjo tik Čerka atsakyti už parašų rinkimą. *Red.*

J. Juškytė

akalicos. Akalicos žmonės, nors jų pavardės grynai lietuviškos, ir dabar stengiasi kalbėti lenkiškai, o nepriklausomos Lietuvos pradžioje reikalavo lenkiškų pamaldų. Saksų laikais iš Saksonijos buvę atvežti tarnai Romerai. Jiems buvę dovanoti Leščiai, Leščiukai, Paalonys ir Dratkalnis. Stanislovas Augustas Poniatovskis Lietuvos kariuomenės pulkininkui Kasakauskui dovanojęs Varputėnų, Antanavo (seniau Žvirgždės), Juzapinės (seniau bene Mikailiškės) dvarus su Grinių ir Kupsčių kaimais. Likusios žemės plotus apie Pernaravą po Lietuvos — Lenkijos padalinimo carienė Kotryna II dovanojusi gr. Enrikui Zabielai.

E. Zabiela buvęs dailininkas tapytojas ir architektas, baigęs mokslus Italijoje. Kaip daugelis ano meto menininkų, E. Zabiela glaudęsis Kotrynos II rūmuose. Zabielai buvę rusų šalininkai. Tur būt, už tai E. Zabielos tėvą lenkai pakorę. Kartą per pokylį, kai visi šokę, linksminęsi, Kotryna, pastebėjusi E. Zabielą liūdną jos rūmuose bestovintį, paklaususi, kodėl jis toks nusiminęs. „Mano tėvą lenkai pakorė", atsakęs jaunas menininkas. Už lenkų padarytą skriaudą, Kotrynos II įsakymu, ir buvę dovanota E. Zabielai Pernaravos žemių daugiau kaip keturi tūkstančiai dešimtinių. E. Zabiela atkūręs Pernaravą, pastatydinęs dvaro rūmus mišku apaugusiame, seniai žmonių begyventame plote. Pradėjęs kurtis, jis užsimanęs baudžiavos. Tuose plotuose gyvenusieji žmonės buvę karališki ir kasdieninės baudžiavos neturėję. Žmonės priešinęsi sakydami: „Karališki mes buvome, karališki ir būsime". Daug žmonių buvę užplakta ir nukankinta, kol jie pasidavę baudžiavos nelaisvėn.

Dvaro rūmas buvęs medinis, statytas pagal paties E. Zabielos padarytą planą. Per Didįjį karą rusai, latviai ir vokiečiai stebėdavęsi gražiu rūmų stiliumi, vienodai išlaikytu vi-

daus ir oro įrengime. Bekortuodami per įkurtuves ponai pasijuokę iš E. Zabielos: „Mat, kiek gėrybių gavo ponas Zabiela už tėvo kailį“. Šis supykęs pastatęs Pernaravą ant kortos ir pralošęs gr. Benediktui Tiškevičiui iš Raudondvario.

Pernaravos dvaro rūmai

Pirmoji bažnyčia Pernaravoje buvusi pastatyta Jono Sobieskio laikais 1671 m. Aplinkiniai bajorai prašę J. Sobieskį pastatydinti jiems bažnyčią, skųsdamiesi, kad lietuviai miškuose augina žalčius, kūrena ugnį; tuo tarpu bajorai katalikai neturį dvasiškos pagalbos. Bajoras Milvydas davęs du margus žemės toje vietoje, kur buvusi senovės lietuvių žinyčia. J. Sobieskis, bajorų padedamas, pastatydinęs pirmąją bažnyčią Pernaravoje. Ji buvusi be lubų ir be bokštų. Dabartinio šventoriaus vietoje buvę kapai. E. Zabielai nepatikę, kad per arti dvaro yra kapai, todėl jis iškėlęs bažnyčią ant kapų ir pastatydinęs dabartinę bažnyčią.

Be bažnyčios ir klebonijos E. Zabiela pastatęs Pernaravoje namus ligoninei. Valdydamas Pernaravą, B. Tiškevičius ligoninės nenaikinęs. Joje būdavęs felčeris ir akušerė. Gydytojas atvažiuodavęs iš Ariogalos kartą per savaitę. Žemėje prie ligoninės buvę auginami vaistingieji augalai: mėtos, karda-Benedikta, valerijonai, šalavijos ir kiti. Buvę renkami liepos, ramunėlių ir kitų vaistingųjų augalų žiedai. Vaistinguosius augalus naudodavę vietoje, likusius išsiųsdavę į Kėdainių Radvilų įkurtą vaistinę. Po Didžiojo karo ligoninės namus valdžia paskyrė Konstantinui Daugirdui, kuris rusų laikais buvo karininkas, Nepr. Lietuvoje kurį laiką buvo valstybės kontrolierius.

Kuone kiekviename dvare bei kaime seniau buvę bravorai ir smuklės. Kad įprastų žmonės gerti, bravoruose jie galėję lakti ir aptekti degtinėje nemokamai. Smuklių nuomininkai būdavę žydai, kurie galėję pardavinėti degtinę tik to pono, iš kurio nuomojo smuklę. Smuklininkai buvę ponų šnipai ir visa, kas dėdavosi tarp žmonių, jie nunešdavę ponams. Todėl prireikus ką užtarti pas poną, pirmiausia tekdavę nusilenkti smuklės žydeliui. Buvo ir Pernaravoje smuklė su stadala pakeleivių arkliams ar vežimams pastatyti. Sakūnėlių ir Juodžių dvare taip pat buvę bravorai ir smuklės. Prie vieškelio į Kėdainius

važiuojant ant kalno buvusi smuklė. Dar viena B. Tiškevičiaus smuklė buvusi Pelutavos kaimo gale. Smukles žmonės vadinę raginėmis; net vietos, kur buvo smuklės, iki šiol tebevadinamos raginėmis. Be Tiškevičiaus bravorų ir smuklių, buvusi dar smuklė Jankūnų bajorų akalicos Laurinavičiaus žemėje prie Pernaravos ribos šiapus naujųjų kapų, prie dabartinės pradžios mokyklos. Smuklę laikęs žydas ir mokėjęs nuomą Laurinavičiui.

Dabar J. Juškytės gyvenamas namas esąs E. Zabielos statytas dvaro tarnams. Per 1831 m. sukilimą rusai tuose namuose įtaisę kalėjimą. Ant balto sienos tinko buvusiame degtinės sandėlyje yra užsilikęs 1831 m. įrašas, rašytas paprastu pieštuku ir sunkiai beįskaitomas. Laiške Šiaulių „Aušros“ muziejaus istorijos skyriaus vedėjui B. Pečkauskui J. Juškytė rašo: „Medegos 63 metų sukilimo istorijai turėčiau nemaža. Bet visą šį rudenį sirgau ir negalėjau išrinkti iš tarp visų raštų. Du mano seneliu Petras ir kun. Konstantas Pieslekai buvo ištremti Sibiran katorgon. Petras ten ir mirė. Pernaravoje viename dvaro sandėlyje iš anų laikų atliko parašas ant sienos: „Kostanty Liutostański, ze szlachty, odprawiał tu dniowkę, a razem Иванъ Лебедевъ ruski — bardzo smutno, bo dziesięc miesięcy pod aresztem“.

Neaišku, ar įrašas yra 1831 ar 1863 metų. Juškytė tvirtina, jog jos motina Marija Šeliutaitė per 1863 m. sukilimą gyvenusi Pernaravos dvare, tačiau niekuomet nepasakodavusi, kad 1863 m. tuose namuose buvo kalinami sukilėliai, todėl J. Juškytė mananti, kad įrašas esąs ankstyvesnio laiko, greičiausiai iš 1831 m. sukilimo. Marija Šeliutaitė-Juškevičienė minėdavusi, kad 1863 m. sukilėliai slapstėsi dvaro rūmo kaminuose. Kaminai buvę penki ir slapstytis juose buvę patogu. Iš prieangio buvusios neįstabios lyg sandėliuko durelės, pro kurias galima buvę kaminan įeiti. Bėdos tekę sukilėliai sprukdavę į kaminus ir pasislėpdavę. Spaudos draudimo laikais dvaro rūmuose Juškevičiai slėpdavę spaudą ir knygnešius.

Tiškevičiaus vadinamai Pernaravščiznai priklausę: 1) Pernarava su Pelutavos ir Jakšių kaimais (Pelutavos kaimas buvęs labai didelis, jame buvęs 31 dūmas), 2) Sakūnėlių dvaras su Rudakių ir Jakšių kaimais, 3) Juodžių dvaras ir kaimas. Juodžių dvarą grafas Tiškevičius įkūręs savo meilužei Zavadzkienei, turėjusiai iš jo tris dukteris. Zavadzkienė buvusi grafo vežiko žmona. Vyriausiąją Zavadzkienės dukterį (Tiškevičiūtę) Tiškevičius leidęs mokytis ir išpiršęs savo įgalio-

tiniui Ralcevičiui, kurs buvęs vienas iš doriausių Tiškevičiaus tarnų. Antrą dukterį išleidęs už Raudondvario sodininko Bejermano. Tas turėjęs tris sūnus: Liudviką, Andrių ir Otoną. Otonas buvęs Tiškevičiaus girininkas Vilkijos miškuose. Norėdamas įsiteikti Tiškevičiui, Otonas Bejermanas su dvaro pakalikais buvęs žiaurus nuomininkams; beskriausdamas žmones, Bejermanas palydėjęs savo galvą Vilkijos miškuose — 1919 m. radę jį užmuštą miške. Liudviko ir Andriaus Bejermanų vaikai dabar gyvena Vilniuje ir dedąsi lenkais.

Nujutęs baudžiavos panaikinimą, Tiškevičius sumažinęs Jakšių ir Rudakių kaimų žemes ir padaręs iš jų Bispolio dvarą. Tiškevičiaus anūką Benediktą Tiškevičių mažą vadindavę Biś. Anūko vardu Tiškevičius ir pavadinęs naują dvarą — Biśpol. Žmonės įpykę už atimtas žemes Bispolio dvarą praminę Velnadvariu. Nors dabar raštuose Bispolio dvaras vad. Naujadvariu ir jame yra Rudakių pradžios mokykla, tačiau žmonės po šiai dienai dvarą tebevadiną Velnadvariu.

Nuomininkai bijodavę nuomoti Bispolio dvaro, kad nekeršytų žmonės. Tiškevičiaus administratoriai įkalbėję J. Juškevičiui paimti Bispolį nuomon, žinodami, kad jam žmonės nekeršys. Jonas Juškevičius, J. Juškytės tėvas, išnuomojęs Bispolį savo giminaičiams Eidrigevičiams, Orlauskienės seneliams. Prieš baudžiavos panaikinimą Dovainiškio rakte netoli Radviliškio Tiškevičiaus administratorius Stanislovas Pugačauskas išmėtęs vieno kaimo žmones šventadienį per pamaldas, kada nebuvo namie tvirtesnių žmonių.

Jau prieš pirmąjį lenkmetį 1820—1830 m. tarpe raudondvariškis Tiškevičius nuomojo Pernaravą Mykolui Piesliakui. Prieš mirtį, 1864 m. Mykolas Piesliakas užrašęs visą savo turtą ir pervedęs nuomos sutartį anūkei Marijai Šeliutaitei. Neilgai trukus 1864 m. lapkričio m. Šeliutaitė ištekėjo už Jono Juškevičiaus. Jadvygos Juškytės tėvai, M. Šeliutaitė ir Jonas Juškevišius, visą savo amžių gyvenę iš Tiškevičiaus nuomotame Pernaravos dvare. M. Šeliutaitė mirusi 1898 m., J. Juškevičius — 1916 m. Tėvams mirus Pernaravos dvarą valdžiusi J. Juškytė. Mykolas Piesliakas turėjęs du sūnus — Konstantiną ir Petrą. Konstantinas Piesliakas buvęs kunigu Renavoje, Telšių aps. Per 1863 m. sukilimą atėjęs eigulis ir pranešęs kunigui K. Piesliakui, kad sužeistas sukilėlis prašo kunigo prieš mirtį. Kun. K. Piesliakas savo arkliais nuvažiavęs jo aprūpinti šventais sakramentais. Grįžtantį kazokai suėmę, ir jis

buvęs išsiųstas Sibiro katorgon. Sibire K. Piesliakas 8 mėn. kalęs uolose skyles parakui įpilti, uoloms sprogdinti.

Petrą Piesliaką per 1863 m. sukilimą žmonės įskundę rusams, ir jis buvęs išgabentas Sibiran. Mat, B. Tiškevičius prieš baudžiavos panaikinimą įsakęs už menką nusikaltimą šalinti žmones ir nuomininkus iš dvarų, kad nereiktų jiems žemės duoti. Mykolas Piesliakas tuomet buvęs jau senas žmogus, jo sūnus Petras uoliai ėmęs vykdyti B. Tiškevičiaus įsakymą. Žmonės atkeršijo, įskųsdami rusams.

Mykolas Piesliakas ir vysk. Motiejus Valančius buvę dideli bičiuliai, nes M. Piesliako žmonos, Onos Hulevičiūtės, motina buvusi Giedraitytė, vyskupų Giedraičių brolio duktė. Ona Hulevičiūtė-Piesliakienė mirė 1840 m., o M. Piesliakas — 1864 m. Abudu palaidoti Pernaravos kapuose.

Šeliutai esą kilę iš Mohilevo gubernijos, jie buvę gudai, unitai. M. Šeliutaitės tėvas, Jonas Šeliuta, buvęs Raseinių apskrities ispravnikas ir pravedęs pirmą vieškelį iš Raseinių į Kėdainius. J. Šeliuta nuomojęs kelis iš vienuolynų konfiskuotus dvarus: Valkininkų, Inturko, Smurgainių, Daniševos, Leibdvario ir kt.

J. Juškytės motina, Marija Šeliutaitė, gimusi Leibdvaryje, Vilkijos par. Paskum su tėvais persikėlusi gyventi į Valkininkus. Ten jie gyvendavę vasarą, o žiemą Inturke — į žiemius nuo Vilniaus. M. Šeliutaitei paūgėjus, jų šeima apsigyvenusi Smurgainiuose, Ašmenos aps. Iš Smurgainių tėvai leidę M. Šeliutaitę mokytis į Vilnių; ten ji mokiusis dvejus metus Levonavičiaus pensijone, kur labai buvę stengiamasi išmokyti prancūzų kalbos.

Gyvendama Smurgainiuose, M. Šeliutaitė daug kartų mačiusi garsiąją lokių akademiją, iš kur plito mokyti lokiai po Lietuvą, Lenkiją ir Rusiją. Lokiams mokyti akademijoje buvę įtaisyti mūro takai, karštai įkaitinti. Takai buvę aptverti ramsčiais aukštumo statiems lokiams iki pečių. Varydami į pamokas lokius, apaudavę jų paskutiniąsias kojas medinėmis klumpėmis, pirmąsias kojas palikdavę basas. Ant karšto tako išvaryti lokiai šokinėdavę, šokinėdavę ir pasistiebdavę ant paskutiniųjų kojų. Karštu taku varinėjami lokiai įprasdavę vaikščioti stati.

Jonas Šeliuta buvo vedęs antrą žmoną, dukters boną vokietaitę, ir su ja turėjęs sūnų ir dukterį. Smurgainiuose J. Šeliuta susirgęs ir persikėlęs gydytis į Vilnių. Mirdamas J. Šeliuta vaikų globėju palikęs vyresnįjį savo brolį Juozą Šeliutą

ir prašėsi palaidoti Rasų kapuose, Šeliutų giminės duobėje, netoli Sirokomlės kapo.

Dėdei J. Šeliutai mirus, M. Šeliutaitę atsiėmęs senelis Mykolas Piesliakas (motinos tėvas) į Pernaravą. M. Piesliakas leidęs M. Šeliutaitę mokytis į Siaucilų pensiją Kaune, kur ji mokiusis dvejus metus. Paskum M. Šeliutaitė mokiusis dar privačiai su savo pusseserėmis Kupstaitėmis Vilniuje pas Vilniaus akademijos profesorių Aleksandrą Zdanavičių. J. Juškytė turi savo motinos M. Šeliutaitės užrašus iš A. Zdanavičiaus joms skaitytų paskaitų.

Jadvygos Juškytės tėvas — Jonas Juškevičius gimęs Girsteikių ūkyje, Ramygalos parap. Girsteikių ūkį 60 dešimtinių žemės pirkęs kunigas Mažeika ir padovanojęs trims savo sesers dukterims Gabonskaitėms, kurios ūkį pasidalijusios į tris lygias dalis. Viena Gabonskaitė ištekėjo už Juozo Bortkevičiaus, kita už Donato Juškevičiaus, trečia už Žongolavičiaus. Jonas Juškevičius buvo Donato Juškevičiaus sūnus. Baigęs Panevėžio gimnaziją, jis kurį laiką mokęs vaikus dvare, paskum patekęs į Kauno teismą raštininku. Kauno, Raseinių teismo raštininkai buvę garsūs kavalieriai. Net mergelė, laukdama žinios iš mylimojo bernelio, dainuodavusi: „Raseinių palestra gromatas rašė, Dotnavos studentai man žinią davė". Kauno teismo rūmuose Jonas Juškevičius tarnavęs dešimtį metų ir išsitarnavęs laipsnį koležskogo registratora.

Baudžiavą panaikinus, buvę siunčiami į valsčius žmonės iš Kauno teismo rūmų žemės reformai vykdyti. Išvažiuojant į darbą, rūmų pirmininkas išleistuvių kalboje liepęs jiems tenkinti valstiečių, o ne ponų reikalus. Jonas Juškevičius buvęs išsiųstas atskirti kaimus nuo dvarų Pernaravos valsčiuje. Turėdamas rusų valdžios įgaliojimą ir būdamas valstiečių šalininkas, J. Juškevičius nemažinęs žmonėms žemės, kurią jie valdė. Už tai jis labai įtikęs žmonėms ir patekęs ponų nemalonėn. Žemės reformą bevykdant, užėjęs 1863 m. sukilimas. J. Juškevičius, pritardamas sukilimui, slaugęs sužeistus sukilėlius miškuose, parsivesdavęs jų į savo kambarį valsčiuje, kur ateidavęs iš ligoninės felčeris perrišti žaizdų ir gydyti. Jei kas, svetimą žmogų įspitriojęs, klausdavęs J. Juškevičių: kas čia toks, J. Juškevičius atsakydavęs: „Tai mano brolis". Kadangi J. Juškevičiaus „broliai" dažnai mainėsi, tai jis įtartas sukilimo dalyviu, buvęs suimtas ir išvežtas į Kauno kalėjimą. Žmonės spėję, kad ponai J. Juškevičių įskundę už palankumą valstiečiams. Valstiečiai nutarę J. Juškevičių gelbėti. Star-

šina Rimkus (iš Juodžių kaimo) surinkęs 30 ūkininkų Pernaravos valsčiuje ir nuvykęs Kaunan J. Juškevičiaus vaduoti. Kaune ūkininkai užstatę savo žemes, išlaisvinę J. Juškevičių ir parsivežę namo. Kalėjime būdamas, J. Juškevičius padaręs M. Šeliutaitei žiedą iš kaulo su įrašu „zgasły nam nadziei promienie 1864“ (dingo mums vilties spinduliai) ir sukilimo gedulo kryžiuką, taip pat iš kaulo su juodo medžio kryžiavone viduryje. Žiedą ir kryžiuką J. Juškytė atidavusi Šiaulių „Aušros“ muziejui.

Mykolui Piesliakui mirus, kunigas Zastarskis supiršęs M. Šeliutaitę su J. Juškevičium ir sutuokęs. Juškevičiai likę gyventi Pernaravoje, nes senelis Piesliakas prieš mirdamas palikęs M. Šeliutaitei visą savo turtą su B. Tiškevičiaus nuomos sutartimi. Paėmęs M. Šeliutaitę globoti, Mykolas Piesliakas paėmęs ir jos pasogą. Pasogos pinigus jis paskolinęs kaimynams dvarininkams ir, nebesitikėdamas skolintų pinigų atgauti, nenorėjęs našlaitės skriausti, tad ir užrašęs savo turtą M. Šeliutaitei.

Ištekėjusi už Juškevičiaus, M. Šeliutaitė nuvažiavusi pas vyro gimines į Girsteikius ir, mažai temokėdama lietuvių kalbos, vargiai tegalėjusi susikalbėti su vyro giminėmis bei artimais žmonėmis. Susigėdusi grįžusi Juškevičienė namo ir tuoj ėmusi mokytis lietuviškai.

Norėdami įpratinti vaikus iš mažens kalbėti lietuviškai, Juškevičiai paėmę iš Pelutavos Arštikių sūnų Juozuką Arštikiuką į pradžios mokyklą Pernaravoje. Juškevičių namuose J. Arštikiukas kalbėdavęs su Juškevičiais lietuviškai, o Juškevičių vaikai mokę jį rusiškai.

Lietuvių dainų, pasakojimų, pasakų ir padavimų meilę Jadvyga įgijusi iš senutės Marcijonos Rimkytės. Nebgalėdama sunkiai dirbti, M. Rimkytė ravėdavusi tik daržus ir šiaip šį tą dirbinėdavusi. Paklodavo ji gėlėtą žiurstą, pasisodindavo greta savęs tarpežyje Jadvygą ir ravėdama pasakodavo, būdavo, dainuodavo be galo, be krašto. Pirmoji J. Juškytės daina, išmokta iš M. Rimkytės ši:

Kregždutėle lakūnėle,
Ką girdėjai lekiodama?
Aš girdėjau lekiodama,
Bernužėlis ateis namo.
Kad žinočiau, kad atjotų,
Aš jam kločiau patalėlius,
Penkias šešias perynėles;

Aš jam dėčiau po galvelės
Penkias baltas poduškėles.

Senosios bažnyčios vietoje buvusi žinyčia, pasakodavusi M. Rimkytė. Pavasarį būdavusios šventės daug gražesnės už Velykų šventę. Jaunos mergaitės, baltomis drobėmis apsidangsčiusios, su rūtų vainikais ant galvos, paimdavusios šventą ugnį iš Pernaravos aukuro ir bėgdavusios į gojų prie Lėdo upelio. Iš gojaus ugnimi nešinos mergaitės bėgdavusios namo ugnies užkurti. Ugnį mergaitės nešdavusios ant ilgų kotų pataisytų taip, kad ugnis neužgestų. Nelaimė būdavusi tai mergaitei, kurios ugnis benešant užgesdavusi.

J. Juškytės atminimu, šeimininkės saugodavusios gyvas anglis ir žarijas, į krūvą sukasusios ir pelenais apkopusios, kad prireikus galima būtų iš jų ugnį įsikurti. Senos moterys sakydavusios: „Bloga šeimininkė, kuri leidžia ugniai židiny užgesti". Dar J. Juškytės amžiaus žmonės, išeidami iš namų Didįjį šeštadienį Velykų ugnies šventinti, užgesindavo ugnį namuose ir atkurdavę su šventąja, iš bažnyčios parsinešta ugnimi.

Pernaravos žmonių pasakojimais, po tiltais gyvenančios „deivės tetos", nuskriaustųjų užtarytojos. Jos padedančios našlaitėms baudžiauninkėms ir šiaip vargo prispaustiesiems. Deivės tetos labai daug verpia, todėl jų storos strėnos ir suploti pirštai. Kai baudžiauninkei ponai ar našlaitei pamotė per daug užduodavusi suverpti, tai verpalu apkrautos eidavusios į patiltę ir prašydavusios: „Patilčio tetos, padėkit man". Ir dabar mergaitės, motinų varginamos sėdėti prie ratelio, atsikalbinėjančios: „Ar nori, kad mano strėnos pasidarytų kaip deivės". Viena mergaitė, pasakodama J. Juškytei apie Pernaravos moteris, pasakiusi: „Negaliu žiūrėti į moteris susikniaubusias Pernaravos bažnyčioje plačiomis kaip deivių strėnomis".

Pro Pernaravos gyventojų daržus iš vakarų pusės tęsiasi slėniukas, bene seniau buvusio upelio vaga. Slėniuką žmonės vadina Drėšvėmis. Apie dvaro sodą susodintos liepos, ypač tame gale, kur miestelis, yra gerokai pasvirusios į Drėšves ir už liepų pasidarius įlindusi daubelė. Drėšvės — velnių buveinė. „Drėšvių ponaičiukai" — velniai, pasivertę į ponaičius, gundą ir klaidiną Drėšvėse vėlai grįžtančius žmones. Gundydami žmones blogiems darbams, „Drėšvių ponaičiukai" seniau pamesdavę ant kelio batus ar šiaip kokius daiktus, kad žmonės, paėmę ne savo daiktą nusidėtų ir velnią pradžiugintų. Pernaravos dvaro sodo gale iš miestelio pusės seniau buvusi pirtis.

Žmonės sakydavę, kad pirtyje velniai dirba čeverykus ir mėto ant kelio. Pirtis buvusi žmonių pabaisa ir nepasikęsdamas J. Juškevičius pirtį nugriovęs.

Kartą debesiui su griaustiniu užkilus, ėjusi moteris pro Drėšves ir išgirdusi ne savo balsu žviegiantį paršiuką. Paėmusi moteris paršiuką, įsidėjusi į sterblę ir nešanti guosdama: „Paršytis, paršytis“. Paršiukas atsiliepęs, pamėgdžiodamas moterį pro nosį: „Paršytis, paršytis“. Žiūri moteris — paršiuko nosyje tik viena skylutė, atseit velniūkštis, ir pliupt pametusi paršiuką iš išgąsčio. Pakvipę degutu, ir paršiukas išnykęs.

Kita vėl moteris, eidama pro Drėšves, debesiui iškilus, išgirdusi saidriuose žąsiuką cypiantį. Išpainiojusi žąsiuką iš saidrių, įsidėjusi į sterblę ir guodžianti: „Žąsytis, žąsytis“. Žąsiukas, pamėgdžiodamas moterį, pro nosį ėmęs kartoti: „Žąsytis, žąsytis“. Išsigandusi moteris paleidusi sterblę, ir iškritęs žąsiukas dingęs. Moteris užuodusi tik sieros kvapą ir niekur nieko nebesimatę.

Be pasakų mokslo vaikystėje, paūgėjusią J. Juškytę mokę tėvai. Motina mokiusi J. Juškytę lenkų, vokiečių kalbų, literatūros, istorijos, geografijos ir muzikos. Tėvas mokęs rusų kalbos ir matematikos. Motina mokiusi geografijos ir etnografijos iš Fridriko Hewaldo, visuotiniosios istorijos iš Korzono, lietuvių istorijos iš Narbuto, Šainochos, Jaroševičiaus ir Kraševskio, lenkų istorijos pagal A. Zdanavičių ir Lelevelį, lenkų literatūros istorijos iš K. Vójcickio. Vienerius metus J. Juškytė mokiusis Kėdainiuose pas mokytoją Vyšniauskaitę. Drauge su ja mokiusis vaistininkės Girdzijauskienės dukterys. Kirpti ir siūti J. Juškytė išmokusi iš tetos Hulevičienės, Stepono Hulevičiaus žmonos, buvusios kirpėjos Hersės drabužių siuvykloje.

Maždaug 13—14-kos metų J. Juškytė susipažinusi su studentu Jonu Šliūpu, kai jis atnešęs Juškevičiams „Aušros“ 1 N. Laikraštis ir studentas J. Šliūpas padaręs J. Juškytei didelį įspūdį. Pradėjus eiti „Varpui“ ir „Ūkininkui“, buvę skelbiama, kad Tilžėje už 1 rb. parduodamas Vytauto Didžiojo portretas. J. Juškytė nusiuntusi 1 rub. ir prašiusi atsiųsti portretą. Siunčiant portertą per sieną buvę užspausti antspaudai: „Vospreščeno, vospreščeno“ ir prancūziškai „retourné“. Ariogalos paštininkas buvęs geras Juškevičiaus pažįstamas, tad ir atidavęs siuntinį, nors ir buvo draudimo antspaudai.

Rašydama korespondencijas iš savo apylinkės, J. Juškytė pasiskundusi V. Kudirkai, kad nemokanti lietuvių kalbos gramatikos. V. Kudirka atsiuntęs J. Juškytei hektografuotą gra-

matiką, dvilinkame sąsiuvinio lape surašytą. Tą gramatiką J. Juškytė dovanojusi Kėdainių muziejui. Vėliau, apie 1892 m. V. Kudirka atsiuntęs J. Juškytei platesnės gramatikos sąsiuviniuką apie 20 pusl., laiškų lapelių didumo. Gramatiką V. Kudirka prašęs nusirašyti ir grąžinti jam. Gramatikoje buvę surašyti daiktavardžių, būdvardžių, skaitvardžių linksniuotės ir, rodos, viena asmenuotė. Persirašiusi gramatiką, J. Juškytė grąžinusi ją V. Kudirkai. Jos persirašytą gramatiką pasiskolinęs Stanislovas Narutavičius. Per gaisrą Telšiuose gramatika sudegusi.

Klier. F. Juškevičius

Kai J. Juškytės pusbrolis Felicijonas Juškevičius, baigęs Panevėžio realinę mokyklą, įstojęs į Kauno kunigų seminariją, kur 1885—1891 m. K. Jaunius mokė klierikus lietuvių kalbos, tai jis su dviem draugais perrašinėdavęs Jauniaus aiškinamą lietuvių kalbos gramatiką ir siųsdavęs J. Juškytei. Vėliau Felicijonas Juškevičius buvęs kapelionu Palangoje, rašinėjęs Tėvynės Sarge. Miręs Palangoje ir esąs palaidotas Palangos kapuose. Ant F. Juškevičiaus kapo esąs užrašas: „Mylėjo žmones ir gerai darė“.

Per daktarę Antaniną Danilevičiūtę, paskum ištekėjusią už Zmačinskio, J. Juškytė susipažinusi su G. Petkevičiūte. A. Danilevičiūtė pasakodavusi, kad G. Petkevičiūtė yra lietuvė, labai simpatinga, maloni panelė. J. Juškytė pažinusi G. Petkevičiūtę tik iš raštų. A. Danilevičiūtės pasakojimų padrąsinta J. Juškytė parašiusi G. Petkevičiūtei laišką. G. Petkevičiūtė pakvietusi J. Juškytę į Joniškėlį paviešėti ir asmeniškai susipažinti.

J. Juškytė ir G. Petkevičiūtė susidraugavusios. G. Petkevičiūtė pasipasakojusi, kad pažįstami klierikai užrašo ir atsiunčia jai K. Jauniaus lietuvių kalbos sintaksės paskaitas. J. Juškytė taip pat pasisakiusi gaunanti lietuvių kalbos gramatikos užrašus. Juodvi susitarusios pasikeisti užrašais, kad tuo būdu pasidalytų lietuvių kalbos mokslo žiniomis. Daug apie ką juodvi tuomet kalbėjusios, tarusios „Žiburėlio“ reikalais ir nuo to laiko likusios neskiriamos draugės.

Fel. Juškevičiaus siuntinėjamus lietuvių kalbos gramatikos užrašus ir G. Petkevičiūtės lietuvių kalbos sintaksę, klierikų užrašytą, J. Juškytė surašiusi į vieną storą sąsiuvinį.

Užrašus palikusi pas G. Petkevičiūtę. Dorpato universiteto studentai, radę tą sąsiuvinį pas G. Petkevičiūtę, pasiskolinę ir, niekam nieko nesakę, hektografavę. Blogą hektografą turėdami, studentai nedaug egzempliorių teatspausdinę, tačiau atspausdintuosius paskleidę i visas puses. Sužinojęs apie tai Jaunius labai pykęs, kad be jo žinios išleido gramatiką su daugybe klaidų ir nedavę jam nė vieno to leidinio egzemplioriaus. Atgavusi iš studentu J. Juškytės sąsiuvinį, G. Petkevičiūtė grąžinusi jį J. Juškytei. Tą sąsiuvinį J. Juškytė atidavusi Šiaulių „Aušros“ muziejui.

Spausdinant K. Jauniaus Lietuvių kalbos gramatiką (S-Peterburg 1911) J. Juškytės sudaryta tvarka nebuvo pakeista, bet tik taisyta žodžiai, rašyba, gramatika ir sintaksė, kur buvo suklysta. J. Juškytei buvę labai nemalonu, kad studentai hektografuodami jos sąsiuvinį padarė K. Jauniui nesmagumą. Sutikusi kunigą Jaunių ji atsiprašiusi teisindamasi, kad gramatiką atspausdino be jos žinios. Kunigas Jaunius atsakęs: „Negi aš galiu ant tamstos pykti“. Mat, kunigas Jaunius turėjęs gerą širdį ant J. Juškytės už jo išvadavimą iš Kazanės psichiatrinės ligoninės. Apie kunigo K. Jauniaus vadavimą J. Juškytė yra rašiusi straipsnį „Kun. Kazimiero Jauniaus liga“ (Vairas 1914 N 3). Iš ligoninės parvežtas kun. K. Jaunius aplankęs J. Juškytės tėvus. Jonas Juškevičius jau anksčiau pasižinęs su kun. K. Jauniumi, būdamas Raudondvaryje pas gr. Tiškevičių, kur atvažiuodavęs vyskupas M. Paliulionis su sekretorium kun. K. Jauniumi. J. Juškevičius mėgęs kun. Jaunių, kaip mokytą, daug kalbų mokantį žmogų ir nuolat ginčydavęsis su kun. Šliūpavičiumi, teigdamas, kad K. Jaunius esąs didesnis mokslininkas nei Baranauskas. Besisvečiuojant K. Jauniui Pernaravoje, J. Juškytė išsiklausinėjusi lietuvių kalbos neaiškumus. K. Jauniui J. Juškytė atrodžiusi labai gabi. Jis apgailestavęs, kad J. Juškytė nemoka graikų kalbos, nes graikų kalba, jo manymu, esanti visų kalbų mokėjimo pagrindas.

Išvykęs į Petrapilį, K. Jaunius norėjęs kuo nors atsilyginti J. Juškytei ir jos tetai Žadarnauskienei už jų vargą belaisvinant iš psichiatrinės ligoninės ir rūpestį bei globą iš ligoninės išėjus. Uždirbęs pinigų, K. Jaunius nupirkęs Žadarnauskienei gramafoną, o J. Juškytei aukso apirankę, auskarus ir sagą. Už tokią dovaną J. Juškytė labai įsižeidusi, manydama, kad K. Jaunius ją palaikė niekdžiuge ir apdovanojo blizgučiais. Jausdamosi pažeminta ir nemėgdama aukso papuošalų, apirankę J. Juškytė dovanojusi „Žiburėlio“ loterijai per G. Petkevičiūtę, aus-

karus ir sagą atidavusi seseriai. Vėliau K. Jaunius dovanojęs J. Juškytei knygą apie Panevėžio tarmes, kurią ji iki šiol tebeturi. (b. t.)

ANTANAS RUCEVIČIUS

„ARTOJŲ DRAUGIJA"

Apie 1895—7 m. veikė Suvalkijoje slapta lietuvių organizacija „Sietynas". Apie ją tiek tegaliu pasakyti, kad apie 1897 m. Marijampolės žandarų viršininkas rotmistras Vonsiackis ėmė krėsti susipratusius lietuvius ir daugelį pasodino į kalėjimą: Peliksą Vitkauską, d-rus Petrą ir Stasį Matulaičius, Joną Česną, Juozą Luobikį, dr. Juozą Bagdoną, Juozą Kačergį, stud. Antaną Daniliauską, stud. Praną Matulaitį, ūkin. Oleką, kunigus Bulvičių ir Arnastauską, ūkin. Andrių Matulaitį, klier. Matą Rudvalį ir kt., daugiausia inteligentus, kurie, sako, priklausę „Sietyno" organizacijai. Kai kas iš sietyniečių suskubo dar į užsienį pasišalinti. Šiais suėmimais, sako, buvęs išardytas „Sietynas". Ir iš tikrųjų. 1900 m., man atsikėlus iš Liepojos į Marijampolės gimnaziją, apie kokią nors lietuvių platesnę organizaciją jau nebeteko nugirsti. Tik daug kalbėta apie ištremtuosius lietuvius, apie buvusįjį „Sietyną" ir apie žandarų „žiaurumą". Likusieji nuo žandarų nagų laisvi inteligentai lietuviai, kaip dr. K. Grinius, Petras Kriaučiūnas ir kt., nesenų įvykių įbauginti, kažkaip laikėsi nuošaliau nuo žmonių didesnių masių. Bent man taip atrodė ir taip guodėsi susipratusis jaunimas, su kuriuo aš veikiai susipažinau. Jaunimas dėl Vonsiackio žygių buvo susinervinęs, atmosfera įkaitinta.

1901 m., man bedraugaujant su kaimo ir Marijampolės miesto susipratusiu jaunimu, kaip dailide Pranu Penčyla, vargon. Juozu Senkum, buv.gimnazistu Jonu Kidoliu ir kt., kilo mintis vėl įkurti kokią nors slaptą lietuvių organizaciją, kuri turėtų lyg ir „atkeršyti" žandarams už lietuvių suiminėjimus ir ištrėmimus (nes suėmimai dar vis nesiliovė), lyg ir „parodyti jiems", kad jų pastangos užgniaužti kylantį lietuvių susipratimą yra bergždžios. Po kelių pasitarimų ryžomės sušaukti platesnį susirinkimą. Pirmon galvon buvo pakviesti sietyniečių giminaičiai ir jų draugai, kurie jau buvo „užgrūdinti" konspiracijoje. Paskum ir daugiau prisikvietėme. Savo organizaciją pakrikštijome „A r t o j ų D r a u g i j a". Šis vardas mums atrodė būsiąs praktiškas, viena, kad tai iš tikrųjų beveik visi

buvome artojų vaikai, antra, jis jau ne taip garsiai skambėjo „nereikalingųjų“ ausyse.

Savo tikslams siekti draugija gabeno iš Prūsų knygas bei laikraščius, pati skaitė ir skleidė juos tarp nesusipratusių kaimiečių, rengė slaptus spektaklius su vaidinimais ir deklamacijomis, šaukė platesnius susirinkimus ir suvažiavimus, lipdė pakelėmis atsišaukimus, naikino nuo kryžkelių ir viešųjų įstaigų tik rusų kalba rašytas iškabas ir jų vietoje dėjo lietuviškas, ruošė, kur galėjo, viešas demonstracijas-mitingus ir kitaip ragino žmones tautiškai susiprasti. Per „Artojų Draugiją“ 1901—02 m. ėjo didelėmis partijomis (po 10—12 pūdų) iš Prūsų knygos ne tik marijampoliečiams, bet ir Šiauliams, ir Vilniui, ir kitiems Rusijos miestams — Ekaterinoslavui, Odesai, Varšuvai ir kt. Į Šiaulius pradžioje teko vežioti knygas man; įteikdavau jas P. Višinskiui, J. Biliūnui arba Augustinui Janulaičiui, paskum iš tenai atvažiuodavo jų pasiimti gimnazistas Juozas Paknys, p-lė Gediminaitė ir kt. Į Vilnių vežiojau du kartus Jonui Vileišiui, vėliau mažesnėmis siuntomis siuntinėdavau paštu. Į Rusijos miestus taip pat paštu išsiuntinėdavome. Slaptų vaidinimų per tą laiką buvo suruošta daugiau kaip 10; vaidinta: „Amerika pirtyje“, „Velnias spąstuose“, „Neatmezgamas mazgas“, „Nepadėjus — nėr ko kasti“, „Monologas caro tarno“ ir deklamuota įvairūs eilėraščiai.

Tokios draugijos darbais policija negalėjo nesusirūpinti ir pagaliau griebėsi aštresnių priemonių. 1903 m. įtariamus narius ėmė krėsti. Iš kratų nors ne ką pešė, nes gyvenimas jau buvo išmokinęs apsisaugoti, tačiau vis dėlto mane ir studentą Juozą Matulaitį, gyvenusius tuomet Rusijoje, susodino į kalėjimą. Vėliau, po 3—4 mėnesių, mane su J. Matulaičiu už gerą laidą iki galutinio bylos išsprendimo iš kalėjimo paleido. Oną Matulaitytę (dabar Aglinskienę) kiek trumpiau kalėjime palaikė. Į viešąją policijos priežiūrą pateko apie 20 narių. Tik 1904 m. gruodžio mėn. manifestu visos mūsų bylos buvo panaikintos.

Savo narių registracijos, dėl atsargumo, nedarėme, statuto-reguliamino jokio nerašėme (nors mėginimų buvo), kiekvieną reikalą aptardavome demokratiškai visumos susirinkimuose, kurie įvykdavo vieną kartą per mėnesį Marijampolėje šventadieniais pas vargon. J. Senkų ar pas mane, arba kuriam viešbučio kambaryje. Tiesa, nevisados visi susirinkdavo, tačiau mūsų kvorumui pakakdavo.

Draugija susilikvidavo kažkaip savaime 1905 m., kada jau buvo spauda atgauta ir prasidėjo 1905 m. revoliucija. Atsirado kiti šūkiai ir kiti vadai: balsą pakėlė socialdemokratai. Tautinį judėjimą pakeitė socialrevoliucinis. Tada dalis „Artojų Draugijos" narių pasinėrė revoliucijos bangose.

„Artojų Draugijos" nariai:

1. Rucevičius Antanas, spaustuvės vedėjas, Kaune;
2. Penčyla Pranas, prekybininkas (pirmiau dailidė), Marijampolėje;
3. Senkus Juozas, vargonininkas Marijampolėje (miręs 1903 IX 13);
4. Kidolis Jonas, Amerikoje;
5. Ambraziejus Juozas, Amerikoje;
6. Vitkauskas Viktoras, ūkin. (vėliau agronomas) Putriškių k. Marijamp. apskr. (miręs);
7. Vitkauskas Pijus, ūkin. Putriškių k., Marijamp. apskr. (miręs);
8. Ambraziejūtė-Bagdonienė, d-ro žmona, Marijampolėje;
9. Matulaitytė-Aglinskienė Ona, Kaune;
10. Matulaitytė-Rimšienė Justina, Margių k., Gižų v., Vilkaviškio apskr.;
11. Vitkauskytė-Lepšienė Pranė, Putriškių k., Marijamp. apskr. (mirusi);
12. Staugaitis Antanas (pirmiau siuvėjas), Marijampolėje;
13. Bliūdžius Juozas, pramonin., Tarpučių k., Marijamp. aps.;
14. Navikas Kazys, ūkin., Trakiškių k., Marijamp. val. ir aps.;
15. Grigaitis Pijus, buv. gimnaz., Amerikoje „Naujienų" redaktorius;
16. Kancleris Juozas (buv. knygnešys), Kalvarijoje (miręs);
17. Rimša Juozas (buv. knygnešys), ūk., Margių k., Gižų val., Vilkaviškio apskr.;
18. Kisieliūtė Magdė, Anglijoje;
19. Matulaitis Andrius (pirmiau ūkin.), pensininkas, Marijampolėje;
20. Bliūdžius Juozas, ūkin., Bliūdziškių k., Marijamp. val.;
21. Grinius Jonas (d-ro brolis), Amerikoje;
22. Katilius Kazys, ūkin., Paluobiškio k., Marijamp. val. ir apskr.;
23. Matulaitis Liudvikas, ūkin., Klaipėdos krašte;
24. Brazys Jurgis, ūkin., Trakiškių k., Marijamp. val. ir aps.:

25. Luobikis Jonas (buv. knygnešys), pensininkas, Kalvarijoje;
26. Alseika Danielius (buv. gimnaz.), gydytojas, Vilniuje (miręs 1936 I 9);
27. Demikis Juozas, provizorius Kelmėje;
28. Paršaitis-Siūlelis Pranas, Amerikoje (miręs 1911 I 30);
29. Ramonaitis Juozas (pirmiau kalvis), pensininkas, Marijampolėje;
30. Stebulis Kazys, Skriaudučio k., Marijamp. v. ir apskr.;
31. Ambraziejus Vladas, ūkin., Panuosupio k., Igliškėlių v., Marijamp. apskr.;
32. Bulota Juozas, ūkin., Putriškių k., Marijamp. apskr. (miręs 1927 m.);
33. Navikas Stasys, ūkin., Uosinės k., Igliškėlių v., Marijamp. apskr.;
34. Navikaitė-Klimienė Ona, Marijampolėje;
35. Griniūtė-Bacevičienė Ona, Salemos Būdos k., Sasnavos v., Marijamp. apskr.;
36. Dabulevičius Mikas, ūkin., Panuosupio k., Igl. v., Marijamp. apskr.;
37. Natkevičius Juozas, prekybin., Marijampolėje;
38. Bartuška Juozas, malūnų statytojas (miręs);
39. Kaminskas Motiejus, ūkin., Igliškėlių v., Marijamp. apskr.;
40. Pajaujis Pijus, ūkin., Padovinio k., Liudvinavo v., Marijamp. apskr.;
41. Akelaitis Juozas, ūkin., Paežerėlių k., Liudvin. v., Marijamp. apskr.;
42. Gurevičius Antanas, Marijampolėje;
43. Masaitis Jurgis, ūkin., Pabaigų k., Marijamp. v. ir apskr.;
44. Šmulkštys Kazys, ūkin., nuo Igliaukos, buvo Amerikoje, karo metu Lietuvoje vokiečių sušaudytas;
45. Vitkauskas Petras, inžinierius (miręs 1923 II 21);
46. Verbyla Andrius, valdininkas, Marijampolėje;
47. Matulaitis Juozas, buv. valdinink., pensininkas, Kaune;
48. Kriaučiūnas Laurynas, ūkin., Mokolų k., Marijamp. v. ir apskr.

Čia surašiau tik tuos „Artojų Draugijos“ narius, kuriuos dar šiandien prisimenu. Be abejo, daug ką būsiu praleidęs, kurie jau iš mano atminties išdilo, ypač tuos, kurie toliau nuo Marijampolės gyveno ir rečiau į susirinkimus atvykdavo. Į sąrašą neįtraukiau ir tų, kurie apie „Artojų Draugiją“ gerai žinojo ir su jos nariais santykiavo, bet į jos susirinkimus nebuvo kviečiami

tik dėl jų padėties, kaip inteligentų, kuriuos žandarai galėjo labiau sekti, negu kaimo jaunimą. Čia turiu galvoje studentus Juozą Grigaitį ir Liudą Ciplijauską, dabart. Tribunolo teisėjus, dr. K. Grinių su žmona (mirusi), Kazį Akelį (miręs), V. Mickevičių-Kapsuką (miręs) ir kitus inteligentus. Pvz., K. Akelis net vaidindavo. Artimas buvo ir adv. Andrius Bulota, Kazys Merkevičius (Kėdainių notaras), mokytojas Vincas Palukaitis (miręs), į kuriuos tik reikalui esant tesikreipdavome.

Apie „Artojų Draugiją“ ž.: 1) Lietuviškoji Enciklopedija I p. 1216; 2) A. Rucevičiaus atsiminimai Sunkiaisiais laikais 1920 m.; 3) „Knygnešys“ I p. 288; 4) „Lietuvos Aidas“ 1931 m. NN 245—247; 5) Metr.-alman. „Šviturys“ su kalendorium, Vilniuje, 1912 ir 1913 m.; 6) „Lietuvos Aidas“ 1938 m. NN 177, 179, 181, 183, 185, 187, 189, 191 ir 193.

PROF. PETRAS LEONAS

MANO PERGYVENIMAI (1914—1919)

(ištraukos)
(tęsinys*)

b) Dalyvavimas nukentėjusių dėl karo šelpime

Savo šeimos, ypač vaikų mokymosi, reikalus įstačius į vėžes, reikėjo ir galima buvo užsiimti visuomenės reikalais. Pradėjo plaukti Vilniun karo veiksmų išvaryti iš savo gūžtų žmonės; vis daugiau ir daugiau ėjo į organizacijų centrus ir į laikraščių redakcijas žinių apie nukentėjusius dėl karo.

Kauno Apygardos Teismas, kilus karui, išsikėlė į Maskvą, paskiau jo veikiamoji dalis atvyko į Panevėžį. Iš Maskvos to teismo pirmininkas atsiuntė man kvietimą prisidėti lėšomis prie Maskvos teismo įstaigos įkurtos sužeistiems ligoninės išlaikymo. Pasiunčiau tris rublius...

Ėjęs tuomet Maskvoje geriausias Rusijos dienraštis „Russkija Viedomosti“ kreipėsi į rusų visuomenę, iškeldamas reikalą šelpti kenčiančią dėl karo Lenkijos liaudį, bet Lietuva buvo užmiršta. Mums lietuviams atrodė būtinas reikalas priminti rusų visuomenei Lietuvos gyventojų skriaudas ir nuostolius dėl karo. Man teko surašyti kreipimosi į rusų visuomenę juodraštis...

Prieš tai buvome suorganizavę „draugiją nukentėjusiems dėl karo šelpti“. Tą kreipimąsi į rusų visuomenę ištaisėme čia

* Pradžia Mūsų Senovėje II N 2 p. 282—292.

nurodytos draugijos komitete, kurio vardu kreipimasis buvo atspausdintas...

Sumanymą kurti draugiją nukentėjusiems dėl karo šelpti davė Martynas Yčas; įstatus surašyti ir juos registruoti daug teko prisidėti ir man. Kai, vokiečiams okupuojant Lietuvą, tos draugijos daliai teko kraustytis Rusijos gilumon, M. Yčas išrūpino valdžios leidimą tai draugijai veikti visoje Rusijoje...

Vilniaus gubernijos valdžiai registravus draugiją, tuoj sekmadienio vakarą buvo sukviestas visuotinis steigiamasis susirinkimas draugijos komitetui rinkti. Kunigai atsikvietė susirinkiman daug tarnaičių ir davatkų, kurių balsai nulėmė rinkimus. Išrinkti komitetan tapo tie, ką nurodė narių daugumai kunigai. Pirmininku buvo išrinktas Martynas Yčas, Valstybės Dūmos narys. Į pirmininko padėjėjus norėta rinkti mane, bet aš atsisakiau, ir buvo išrinktas Antanas Smetona; be to, dar Jonas Basanavičius.

Kai Andriaus Bulotos neišrinko nė į komiteto narius, aš jam išreiškiau užuojautą. Jis man atkirto, kad man reikėjo iš to padaryti tinkamą išvadą, nesutikti būti komiteto nariu. Aš atsakiau, kad nematau tam pagrindo, nes reikia pasiduoti daugumos valiai. Komiteto rinkimai sukėlė daug nepasitenkinimo „kairiajame" sparne. Augustinas Janulaitis per spaudą užprotestavo prieš rinkimus, tvirtindamas, kad jie klastingu būdu buvo padaryti, ir reikalavo, kad būtų padaryti antrieji rinkimai. Kiek atsimenu, buvo sukviestas antras draugijos susirinkimas komitetui rinkti, bet išdavos buvo tos pačios, ką atspėti galėjo kiekvienas... Nepatekus „kairiesiems" į komitetą, jų daugelis visai išėjo iš draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti narių... Kadangi draugijai nukentėjusiems dėl karo šelpti reikėjo viešai veikti ir dargi tikėtis pinigų iš valstybės iždo ir iš rusų visuomenės, tai jos raštų kalba turėjo būti valstybinė, t. y. rusų kalba. Ir išeidami iš jos narių, asmenys savo pareiškimus rašė rusų kalba...

Komitetui tuoj teko imtis įvairaus darbo: steigti bendrabučius mokiniams ir šiaip atbėgusiems iš karo lauko Vilniun, rūpinti lėšų, rinkti žinių, kokie nuostoliai yra padaryti žmonėms vietose. Pastaruoju tikslu buvo siunčiami vyrai į provinciją; siųsti reikėjo dėl to, kad vokiečių kariuomenė jau du kartu buvo įsiveržusi į Suvalkiją ir Kauniją. Iš sugrįžusių Vilniun buvo gauta žinių, kad mūsų krašto gyventojai ne mažiau skriaudžiami yra rusų kariuomenės, kaip vokiečių kariuomenės. Atsimenu Antano Žmuidzinavičiaus papasakota jam

vieno ūkininko padarytą sulyginimą: vokietis kareivis, jei išgėręs pieno puodynę nemokės, tai nors padėkos, o rusas kareivis ne tik nepadėkos, bet ir puodynę trenks į aslą ir sudaužys.

Aš turėjau rašomąją mašinėlę, tai kai kuriuos komiteto raštus pats spausdinau. Čia pridedu dviejų raštų... vertimus[1].

Jo prakilnybei, p. Vilniaus gubernatoriui Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Komiteto Prašymas. Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti Komitetas laiko garbe prašyti Jūsų Prakilnybės įsakyti išduoti jam pažadėtus iš jos Imperatoriškos Aukštybės didžiosios kunigaikštytės Mikalojaus dukters Tatjanos komiteto lėšų po dešimts tūkstančių rublių už gruodį ir sausį mėnesius, iš viso 20.000 rublių ir užtarti prieš tąjį komitetą, kad jis asignuotų Lietuvių draugijos komitetui po 25.000 rb. kas mėnuo. Šiam savo prašymui pagrįsti Komitetas laiko garbe pateikti Jūsų prakilnybei sekančius savo darbuotės ir paaiškėjusių iki šio laiko reikalų duomenis.

Komitetas pradėjo savo darbą nuo 1914 m. lapkričio mėn. 22 d., kurią dieną jisai tapo suorganizuotas po to, kai to pat lapkričio mėnesio 21 d. jisai buvo bendro draugijos susirinkimo išrinktas. Nuo lapkričio 22 d. iki šio laiko į draugijos kasą įplaukė šios sumos:

1)	iš didžios kunigaikštytės Mikalojaus d. Tatjanos komiteto	10.000,00 rb.
2)	iš miestų sąjungos	4.000,00 rb.
3)	per „Rusų Žinių“ redakciją	4.737,88 rb.
4)	per „Vilties“ redakciją	1.003,94 rb.
5)	iš Odesos lietuvių komiteto	800,00 rb.
6)	iš Kijevo	750,00 rb.
7)	iš savo įgaliotinių Maskvoje surinktieji lietuvių kioske Visuomeniškame turguje	500,00 rb.
8)	įvairių smulkių aukų ir narių įnašų	2.248,06 rb.
	Iš viso	24.040,08 rb.

Iš tos sumos išleista viso...
Draugijos kasoje liko...
Draugijos išlaidos dalimis pasireiškė šiomis didesnėmis sumomis:

1) Komiteto pirmininkui išaiškinus kai kurių pasienio su Prūsija Kauno gubernijos miestelių gyventojų žydiškos dalies vargingą padėtį, perduota per Valstybės Dūmos narį Naftalį Marko s. Fridmaną žydų organizacijoms 3.500 rb.
2) Buvusiam Vilniaus lietuvių Komitetui duota 800 rb.
3) Perduota draugijos skyriams: 1) Marijampolės — 2.676 rb., 2) Liškiavos — 1.100 rb., 3) Simno — 1.000 rb., 4) Vilniaus — 1.000 rb., 5) Alytaus — 600 rb., 6) Kapsodžio — 500 rb., 7) Miroslavo — 400 rb., 8) Alvito — 500 rb., 9) Vladislavovo (Naumiesčio) — 500 rb., 10) Žaliosios — 500 rb., 11) Ratnyčios — 300 rb., 12) Merkinės — 300 rb., 13) Naujųjų Švenčionių — 300 rb., 14) Leipūnų — 1000 rb.
4) Duota Kauno Karmelitų Komitetui 500 rb.
5) Išdalinta įvairių mokslo įstaigų mokiniams, kurie karo aplinkybių buvo

[1] Čia spausdiname tik vieną. *Red.*

priversti bėgti į kitas vietas ir kurių tėvai nukentėjo dėl karo, mokslapinigiams įmokėti, drabužiams ir pragyvenimui 4.118 rb.

6) Išdalinta pašalpų smulkiomis sumomis Vilniaus mieste tremtiniams, kurie negavo prieglaudos bendrabučiuose, butui apmokėti ir t. t.

Pinigų skyrimai skyriams buvo daromi, remiantis skyriaus pateiktais komitetui duomenimis arba draugijos įgaliotinių duomenimis, tačiau minimaliomis sumomis, toli neatitinkančiomis reikalo, gi asignavimų menkumas eina iš draugijos lėšų nedatekliaus. Marijampolės skyrius prašė vienkartinės pašalpos 6050 rublių ir kas mėnuo po 390 rb., pranešdamas, kad jis duoda duonos po 2 svaru į dieną suaugusiam ir po 1 sv. mažamečiui iki 10 metų amž., o į antrą dieną — pietus ir tą dieną, kai asmuo gauna pietus, jis gauna duonos tik 1 sv. Šiuo būdu šelpiamųjų buvę 97 asmenys. Šitie skaičiai aiškiai rodo reikalingos pagalbos aštrumą ir didumą.

Draugijos įgaliotieji kun. Stankevičius ir p. p. Žmuidzinavičius ir Penkaitis apvažiavo šias vietas, ypatingai nukentėjusias dėl karo: A) Suvalkų miestą, Kalvariją, Vilkaviškį, Naumiestį, Seinus, Simną, Alytų, Ūdriją, Kriokialaukį, Metelius, Lazdijus, Veisiejus, Kapčiamiestį, Šventežerį, Liškiavą, Kaletniką, Šipliškius, Kadariškius, Punską, Vyžainį, Liubavą, Šunskus, Gižus, Alvitą, Virbalį, Pajevonį, Kapsodžius, Vištytį, Gražiškius, Bartininkus, Žaliąją, Liestnistvą, Šakius, Griškabūdį ir Pilviškius, B) Vilniaus gubernijos: Ratnyčią, Merkinę ir Perlojų ir C) Gardino gubernijos: Druskininkus. Visos tos vietos labai nukentėjo dėl priešo kariuomenių praėjimo ir buvimo, dėl įvykusių mūšių ir rekvizicijų. Ypatingai nukentėję yra: Suvalkai, Druskininkai, Marijampolė, Vilkaviškis, Naumiestis, Alvitas, Virbalis, Kybartai, Pajevonys, Kapsodžiai, Vištytis, Simnas, Liškiava ir kt. Tuo tarpu laimė gauti pašalpos nevienaip nusišypsojo toms vietoms: taip, pvz., Druskininkai gavo Viešpaties Imperatoriaus pašalpą 3000 rb. ir iš Gardino miesto — 5000 rb., Suvalkų miestas — 16.000 rb., o visa Suvalkų apskritis 30.000 rb., gi Alvitas, Pajevonys, Kapsodžiai, Vištytis ir Žalioji Vilkaviškio aps., kur neturinčių maisto šeimų įgaliotiniai priskaičiavo 915, gavo iš mūsų draugijos viso 1325 rb. Kol kas neturinčius priglaudžia ir maitina likučiais nuo rekvizicijų ir sunaikinimo jų kaimynai, tačiau kiekvieną dieną nedateklius didėja dėl to, kad ir tie, kurie šelpia artimus, pateks į neturinčiųjų eiles.

Pačiam Vilkaviškio apskrities ypatingai nukentėjusios vietos centre, Alvite, veikia gydymo-maitinimo draugijos punktas, todėl mūsų draugija paskyrė tos vietos savo skyriui mažesnę sumą, bet per tat du kartu pasiuntė ten per savo įgaliotinį Penkaitį šiltų drabužių ir atidarė valgyklą kaimynystėje su Alvitu Virbalio mieste.

Galop reikia pridurti, kad draugijos išlaidos žymiai padidės nuo šios dienos dėl to, kad ji paėmė savo žinion ir išlaikymui visus tremtinių bendrabučius Vilniuje, kuriuos išlaikė buvęs, ką tik užsidaręs Vilniaus lietuvių komitetas, išskyrus vieną bendrabutį, kuris perėjo gydymo-maitinimo draugijos žinion.

Situose bendrabučiuose buvo laikoma vidutiniškai 600 žmonių kasdien. Komitetas išleido per apie 4 mėnesius 6007 rb. su kap. (iki 1915 sausio 1 d.), t. y. vidutiniškai išleidžiama buvo kasdien vienam asmeniui apie $8^1/_2$ kapeikos, kas dėl darbo naujumo, dėl stokos tinkamų patalpų ir k. atrodo visai maža suma, todėl išlaikymas buvo ribojamas tuom, kas reikalingiausia, jis buvo menkas ir atrodė Jūsų Prakilnybei nepakankamas. Aišku, kad tai buvo nepakankamų komiteto turimų lėšų pasėka. Mes gi norėtume pagerinti tremtinių šelpimą, tačiau to negalima padaryti, netu-

rint pakankamų lėšų. Tuo tarpu nėra galima tikėtis surinkti žymias sumas iš privatinių asmenų dėl šių priežasčių: A) Kauno gubernijos parapijose vietos vyskupo įsakymu buvo sudaryti komitetai aukoms rinkti, kurie surinko tam tikras sumas ir perdavė jas Raudonajam Kryžiui ir kitoms įstaigoms, gi B) didesnė dvarų bajorijos dalis savo aukas siunčia Varšuvos lenkų komitetui.

Baigdami negalime nepaminėti, kad tame plačiame rajone, kurį aptarnauja mūsų draugija, taip pat teikia pagalbą gubernijai jos Imperatoriškos Aukštybės didžiosios kunigaikštytės Mikalojaus d. Tatjanos komiteto skyriai, bet neturtas yra toks didelis, kad teikiamoji pagalba, palyginus ją su neturtu, atrodo visai nepakankama.

... Iš pradžių komitetas posėdžiavo labai dažnai, paskui, nusistovėjus darbo tvarkai, jo posėdžiai buvo daromi maždaug du kartu į savaitę. 1915 metų vasario mėnesio pabaigoje aš apsirgau inkstų uždegimu, kuris pasidarė chroniškas, ir liga ilgai išlaikė mane lovoje ...

Kaip matoma iš to, kas anksčiau pasakyta apie draugijos komiteto rinkimus ir „kairiųjų" reagavimą į tuos rinkimus, aš, sau netikėtai, patekau į klerikališkai nacionalistinį lietuvių visuomenės sparną. Kokių juokų neiškrečia tasai juokdarys gyvenimas! Anuomet Pakuonio klebonas kun. Justinas Staugaitis viename iš savo politinių straipsnių pasodino mane ant kėdės, sudėtos iš kairiosios ir dešiniosios srovės, o dabar patekau stačiai į dešiniųjų, ne bet kokių, grupę, „kairiųjų" malonės dėka.

Komiteto pavedamas rašiau Amerikos lietuvių visuomenei per d-rą Joną Šliūpą. Iš jo gavau laišką, kurį čia įdedu. Jonui Šliūpui atrašiau, suteikdamas informacijų apie draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti veikimą. Rašoma buvo rusų kalba, karo cenzūros aplinkybių atsižiūrint: karo cenzoriui nemokant mūsų kalbos, korespondencija ilgai būtų nepasiekusi adresato ...

(Vertimas)

P-nui Petrui Leonui, Vilnius.

Gerbiamasis Pone!

Aš gavau Jūsų laišką, karo cenzūros tikrintą. Ačiū! Atsakau Jums rusiškai, nors po 30 metų aš jau užmiršau ir rašyti ir kalbėti.

Mes suorganizavome tris šelpiamuosius fondus: katalikų, socialistų ir liaudies. Pastarieji du siuntinės pinigus Mokslo Draugijai. Tiktai mes nežinome, ar Mokslo Draugija užsiims nukentėjusiųjų dėl karo šelpimu. Parašykite apie tai tuoj. Nėra abejonės, kad tautiečiai surinks pas mus žymias sumas, jeigu Jūs arba koksai atsakingas komitetas parašysite apie krašto vargus ir reikalavimus. — Yra pas mus dar vienas fondas kitiems reikalams. Gal būt, laikui bėgant teks kam mūsų vykti Londonan. Bet aš dabar nesiskubinu dėl to, kad nematau reikalo. Dar prieš

laiką! Linkėdamas Jums visokios laimės ir rusų kariuomenei pergalės, lieku su pagarba (pas.) Dr. J. Šliūpas.

P. S. Ar negalite atsiųsti Amerikon žmogaus, įgalioto rinkti pinigus alkstantiems tautiečiams ir kitiems žmonėms, pašalpų reikalingiems, šelpti? Jeigu galima, neatidėliodami atsiųskite gerą oratorių, gi aukų bus pakankamai.

Rusų kariuomenė, antrą kartą įsiveržusi į Vokietijos ribas, ėmė gabenti Rusijon Prūsijos civilius gyventojus, kurie užsilikdavo savo ūkiuose. Po pirmojo rusų kariuomenės įsiveržimo Prūsijon ir jos išvijimo atgal, daug buvo gandų, kad visi Vokietijos civiliai gyventojai padeda valstybei kariauti: tai telefonais, slaptai įtaisytais ir pravestais, duodami žinių, tai šnipinėdami, tai kitais būdais kenkdami priešo kariuomenei. Todėl antrą kartą įsiveržusi rusų kariuomenė nepalikdavo užpakalyje civilių gyventojų, o siuntė juos Rusijon. Į Vilnių buvo atvežami Mažosios Lietuvos lietuviai. Mūsų Komitetui buvo reikalo ir jais rūpintis. Bet kad Rusijos valdžia neįtartų Komiteto politine neištikimybe, kas būtų labai kenksminga visai draugijai, formaliai atskirų asmenų buvo imtasi išsirūpinti valdžios leidimą šelpti belaisvius civilius. Tuo reikalu pirmiausia mes trise: p. Viktorija Landsbergienė, kunigas Kukta ir aš atsilankėme pas Vilniaus gubernatorių. Čia pridedu mūsų prašymą, mums grąžintą su gubernatoriaus rezoliucija.

Jo Prakilnybei Ponui Vilniaus Gubernatoriui. Vilniaus miesto gyventojų: Viktorijos Mykolo s. Landsbergienės, kun. Juozo Kuktos ir pris. advokato P. S. Leono Prašymas.

Dabartiniu laiku, kariuomenės valdžioms įsakius, iš rusų kariuomenių užimtos Rytų Prūsijos dalies ištremiama į vidurines Rusijos gubernijas civilių gyventojų masė: seniai, moterys, vaikai. Karo meto aplinkybėmis ištrėmimas skubiai yra vykdomas ir ištremiamiems neduodama galimumo pasirengti kaip reikiant kelionei. Iš kitos pusės, dėl tos pat priežasties, ir Vyriausybei nėra galimumo aprūpinti tuos žmonės reikiamam kiekyje maistu ir šiltais drabužiais. Šitie žmonės yra vežami šaltuose prekiniuose vagonuose, tuo tarpu jų daugelis yra basi, vasariniais rūbais, alkani. Šitų žmonių, vežamų per Vilnių, dauguma yra lietuviai. Mūsų gaunamomis žiniomis jie yra taikingai nusistatę Rusijos atžvilgiu.

Šitų aplinkybių akivaizdoje, mes norime organizuoti kokią pajėgiame pagalbą jiems maistu ir apvalkalu. Būdami nusistatę prašyti, kad mums būtų leista steigti draugiją sakytam tikslui, mes prieš steigiant ją nuolankiai prašome Jūsų Prakilnybės leisti mums, kaip laikinam komitetui, užsiimti organizavimu maitinimo, pagalbos tremiamiems Rusijon lietuviams, Prūsijos valdiniams. Vienkart turime garbės nuolankiai prašyti Jūsų Prakilnybės dabar duoti vienam mūsų, V. M. Landsbergienei, Petrapilio politechnikos instituto studentui Zigmui Valaičiui, p-iai Antaninai Povickienei, Juzefai Višinskienei, Liudui Noreikai ir A. Zavišai leidimus raštu prieiti prie sakytų tremtinių Vilniaus stotyje. Vilnius, 1914 m. gruodžio m. 17 d. (Pasir.) V. Landsberg. K. Kuchta. P. Leonas. — Žemiau mūsų

adresai. Gubernatoriaus rezoliucija: „K. Vyriausiojo apygardos Viršininko nuožiūrai. 17/XII".

Gubernatoriaus buvo duoti leidimai šelpti geležinkelio stotyje pravažiuojančius tremtinius, Vokietijos valdinius. Bet į vyriausiąjį kariškos apygardos viršininką mes su prašymu nesikreipėme dėl to, kad mums atrodė, jog tas žygis būtų visai bergždžias. O ir karo aplinkybės gana greitai pasikeitė: Rusijos kariuomenei daugiau neteko įsibrauti į Vokietijos ribas.

Mūsų visuomenės kairysis sparnas įsteigė „Agronomijos draugiją" karo aukoms šelpti. Į šitą draugiją įėjo kai kas iš Lietuvos dvarininkų lenkų. Kiek atsimenu, rodos, ir aš įstojau į šitą draugiją, įnešdamas nario mokesnį. Tedirba žmonės gerą artimui darbą! Viso krašto didžiausioji nelaimė turi versti kiekvieną, kas kiek gali, dirbti tos nelaimės sunkumams palengvinti!

c) Politinis veikimas Vilniuje

Greta su anksčiau aprašytu visuomenišku darbu ėjo ir politinio pobūdžio darbas. Mes visi, Vilniuje gyvenantieji lietuviai inteligentai, buvome labai nusiminę ir pasipiktinę, kai Valstybės Dumos posėdyje, kuriame įvairios frakcijos ir įvairių tautų atstovai padarė tam tikrus pareiškimus dėl kilusio karo, Dumos nariai lietuviai nė žodžio nepratarė. Paskiau sužinojome, kad jie ginčijosi, varžėsi dėl to, kam ir kas kalbėti, ir nepriėjo prie jokio susitarimo. Po to Vilniuje buvo gautas Maskvos lietuvių raštas, kuriuo buvo siūloma, kad buvusieji ir esamieji Valstybės Dumos nariai lietuviai sudarytų bendrą grupę, kuri ir rūpintųsi Lietuvos reikalais ir tartų žodį, kuomet reikės, lietuvių tautos ir apskritai Lietuvos vardu. Tam siūlymui buvo pritarta; buvo išsiuntinėti kvietimai susirinkti nuskirtą dieną ir valandą Vilniuje, rodosi, draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti komiteto bute, ar gal pirmą kartą Andriaus Bulotos bute, -- tikrai kur, neatsimenu. Susitarėme veikti bendrai, išrinko mane nuolatiniu pirmininku. Bet tuoj kaip tik susiorganizavome, Ant. Povylius pasiūlė nutarti, kad mūsų grupės nutarimai tik tie bus vykdytini, kurie bus padaryti visų posėdy dalyvaujančių balsais, — vienbalsiai. Aš prieštaravau tokiam pasiūlymui, priminiau pragaištingą „liberum veto", bet mane ėmė raminti, kad bus reikalų, kuriais rasime galimumo susitarti. A. Povyliaus sumanymas buvo priimtas. Tačiau greitu laiku draugiją nukentėjusiems dėl karo šelpti organizuojant, griežtai suskilo mūsų inteligentiškoji visuomenė. Tuomet aš radau reikalo išeiti iš atstovų grupės.

Buvusių ir tebesančių atstovų susiorganizavusi grupė buvo inteligentijos sutikta su didele simpatija ir pritarimu. Jai susiorganizavus, man pasisekė kartą gauti leidimą įvažiuoti Kaunan savo vedamų bylų pasiimti. Kaune radau lietuvių gydytojų grupę; jie buvo mobilizuoti; viso, rodosi, 7 žmonės... Gydytojai tuoj sumetė gana nemažą rublių sumą atstovų grupės reikalams. Tuos pinigus parvykęs Vilniun, aš įdaviau mūsų grupės iždininkui Andriui Bulotai.

Kai aš išėjau iš grupės, tai gyd. Jurgis Alekna, mano didelis bičiulis, atvažiavo Vilniun jau mane kalbinti, kad aš grįžčiau grupėn. Aš jam išdėsčiau savo motyvus, bet jis buvo neįtikintas, kad aš būčiau tinkamai pasielgęs.

[Tuo tarpu P. Leonas sunkiai susirgo inkstų liga. Kiek pasitaisius, gydytojas Šabadas patarė važiuoti į sodžių].

4. Gyvenimas Maskvoje

a) Vasarojimas Zarasų apylinkėje ir kelionė Maskvon

...Mano, kaip prisiekusio advokato, padėjėjas Antanas Tumėnas, kuris tuomet gyveno Zarasuose, toli nuo karo veiksmų fronto, ėmė kalbinti mane laiškais atvykti vasaroti į Zarasų apylinkę. Tokį pat pasiūlymą jis padarė ir Jonui Jablonskiui, kuris tuo laiku mokytojavo Velyže, Vitebsko gubernijoje. J. Jablonskis seniai buvo sirgęs inkstų liga ...Man sergant, jis daug patarimų rašė man, kaip maitintis, kaip laikyti save. Mes ir susitarėme šitą vasarą gyventi Zarasų apylinkėje arti vieni kitų, — Jablonskiai ir Leonai. A. Tumėnas nusamdė mums butus. Gegužės m. pabaigoje aš su šeimyna išvažiavau iš Vilniaus, laikinai perdavęs butą „Žiburėliui", studentams gyventi, ir palikęs jame savo daiktų dalį, manydamas rudeniop grįžti Vilniun...

Apsigyvenome ūkininko Vitkaus ūkyje ...J. Jablonskis tuomet dar šiek tiek paeidavo, ir mudu su juo buvome kartą Zarasų bažnyčioje pasiklausyti, kaip žmonės gieda. Lietuvių kalbos bažnyčioje neišgirdome. Kitą kartą aš vienas nuvykau. Buvo žinoma, kad klebonas garsins vyskupo Kerevičiaus įsakymą, kad tam tikrais sekmadieniais būtų lietuvių kalba giedamos giesmės. Taip pat žinoma buvo, kad sulenkėję parapijiečiai yra nusistatę neleisti lietuviškai giedoti. Man biauru buvo klausyti klebono žodžių iš sakyklos: tai buvo esmėje žmonių kurstymas prieš vyskupo parėdymą. Kalbos turinys buvo toks: nėra reikalo lietuviškai evangelijos skaityti, pamokslas sakyti arba pamaldos giedoti dėl to, kad visi len-

kiškai mokate; bet vyskupas liepia, tai reikia pildyti jo įsakymas. Po kiekvieno sakinio jis vis kartojo: „Tak biskup każe“ (taip vyskupas liepia).

Kai važiavome į Vitkus vasaroti, buvome nusistatę gyventi ten kokius tris mėnesius. Bet iš karo fronto ėmė eiti vis blogesnės ir blogesnės žinios. Vis dažniau ir dažniau ėmė važiuoti žmonės iš vakarų į rytus ir pro mūsų gyvenamąją vietą. Turėjau gavęs raginimą į Kauno Apygardos Teismą, kuris dirbo Panevėžyje; atvykęs į Kalkūnus, jau negavau važiuoti geležinkeliu į Panevėžį; tai buvo apie liepos mėnesio vidurį. Galop paaiškėjo, kad į Vilnių negalėsime grįžti, nes valdžia leidžianti tik išvažiuoti iš Vilniaus. Ir šeimininkas Vitkus pradėjo kalbinti, kad mums jau laikas vykti kur nors toliau į rytus. Nusistačiau keliauti kartu su visa šeimyna ir virėja į Maskvą ir ten apsigyventi. Motyvai buvo tokie. Maskvos, kaip valstybės sostinės, valdžia nepaliks, maniau sau, neaprūpintos maistu. Maskvoj turiu du gerus pažįstamus...: inž. T. Naruševičių, turintį žymią tarnybą miesto savivaldybėje, ir provizorių Baltrų Čepulį, kuris nuo senų laikų gyveno tame mieste, — tad turiu nemaža santykių; per juodu greičiau pasiseks man gauti koks darbas ir uždarbis ...Be to, Maskvoje lengviau nei kuriame mažesniame mieste rasti vaikams vietos mokyklose ...Iš Vitkų išvažiavome apie 25 liepos mėn. dieną ...Maskvon nuvykome laimingai ... Čepulis labai maloniai mane sutiko ir priėmė su visa mano skaitlinga šeima laikinai jo bute apsistoti, iki susirasime butą ...Nusisamdžiau butą nedidelių 4 kambarių su virtuve Michajlovų namuose Mirties pergatvėje už 540 rb. metams Sucharevo bokšto aikštėje..., prisipirkau pigių baldų ir virtuvės rakandų ... Pirmiausias tolimesnis rūpestis man buvo sutalpinti 4 vaikus: 3 sūnus ir dukrelę į mokyklas ...Tuo pat laiku ėmiau ieškoti darbo: atsilankiau pas pris. advokatą Teslenko, su kuriuo buvom pažįstami iš 1907 metų, kai buvome Valstybės Dumos nariais; p. Naruševičiaus patariamas vaikščiojau pas Miesto Galvą, pas miesto savivaldybės vieno skyriaus viršininką. Kuriam laikui praslinkus, pastarasis buvo atsiuntęs raštu žinią, kad aš galiu gauti jo skyriuje tarnybą, apmokamą 125 rb. mėnesiui. Bet tos vietos jau negalėjau priimti dėl to, kad kol gavau tą pranešimą, jau buvau apsiėmęs lietuvių komitete apmokamu darbininku tarnauti ...Tuo pačiu laiku man teko vaikščioti kartu su p. Naruševičium, jam kviečiant, į Maskvos miesto savivaldybės kviečiamus pasitarimus karo tremtinių, tikriau sakant pabėgėlių, šelpimo reikalu. Rusai vadino juos „biežency“.

Tai žmonės, kuriuos karo fronto aplinkybės, rusų karinės valdžios įsakymai ir vokiečių kariuomenės vis tolesnis ir tolesnis į Rusijos valstybės ribas įsiveržimas privertė bėgti, kraustytis gilyn į Rusiją. Jų daug vyko ir į Maskvą. Kai Vokietija pilnu smarkumu puolė rusų frontą, rusai greit buvo išvyti ir iš Galicijos ir iš Rytų Prūsijos ir dideliais šuoliais ėjo gilyn į Rusiją, kurios tvirtovės, kaip kartono nameliai, griuvo nuo vokiečio artilerijos ... Į Maskvą tiek daug „pabėgėlių“ plaukė, kad Maskvos savivaldybė, pasitarusi su labiausiai nukentėjusių tautų atstovais, kaip lietuviai, lenkai, latviai, baltgudžiai, — kreipėsi į administraciją, prašydama, kad „pabėgėliai“ būtų kreipiami vykti į gilios Rusijos provinciją. Maskvoje gyvenantieji lietuviai turėjo nuolatinę šelpiamąją draugiją. Toji draugija organizavo specialų „komitetą karo aukoms šelpti“. Kol buvo suorganizuotas tas komitetas, buvo padaryti keli posėdžiai, tai p. Olekienės bute, tai išvardintos draugijos bute. Inž. Naruševičiaus pasiūlymu, draugija ėmė kalbinti mane, kad aš apsiimčiau vesti „komitetą karo aukoms šelpti“, būdamas jo pirmininku. Už darbą algos paskyrė man du šimtu rb. mėnesiui. Alga kur kas didesnė, nei miesto savivaldybės pasiūlytoji, kas man, turinčiam didelę šeimyną buvo labai svarbu; be to, dirbti komitete lenkė mane ir tai, kad saviesiems dirbsiu. Savaime suprantama, iš anksto žinojau, kad darbo sąlygos savivaldybėje būtų nepalyginti lengvesnės, nei komitete ir kad komiteto šelpimo darbas teiks man labai daug nemalonumų. Komitetas pradžioje ėmė dirbti nuolatinėje lietuvių labdaringosios draugijos patalpoje, kurią turėjo Maskvos katalikų parapijos rūmuose; ta parapija buvo bendra: lenkų, lietuvių ir vokiečių katalikų, bet vyravo joje lenkai. Greit paaiškėjo, kad toji patalpa yra per angšta komitetui: kasdien daugybė žmonių, „pabėgėlių“ ateidavo ieškoti pašalpos, prieglaudos, darbo ir įvairiais su tuo susijusiais reikalais. Nusisamdėme kitą patalpą, kiek didesnę, bet taip pat nepatogią, nes žiūrėjome, kad būtų nebrangi.

Vilniuje susiorganizavusi lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti, vokiečiams užimant kraštą, gavo leidimą veikti visoj Rusijoj. Jos komitetas pasidalino: viena dalis liko veikti Vilniuje, pirmininkaujant Ant. Smetonai, kita dalis nuvyko į Petrapilį; šitai daliai liko pirmininkauti Mart. Yčas, visos draugijos pirmininkas. Maskvos komitetas, kaip sakiau, buvo suorganizuotas prie Maskvos lietuvių labdaringosios draugijos; reiškia, M. Yčo vedamai organizacijai Maskvos komitetas ne-

priklausė. M. Yčas rado reikalo, kad jo vedamasis komitetas, kuris pasivadino „Centraliniu", turėtų savo organą ir Maskvoje. Aš dar iš Vilniaus darbuotės laikų buvau „lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti" centralinio komiteto narys ir likau juo tos dalies, kuri veikė Petrapilyje, apie ką gavau pranešimą iš centralinio komiteto. M. Yčas pasiūlė man dar būti centralinio komiteto įgaliotiniu Maskvoje su 200 rb. algos mėnesiui, žadėdamas duoti ir lėšų man, kaip įgaliotiniui, veikti. Aš sutikau. Šita aplinkybė daug padėjo šelpimo darbui Maskvoje lietuvių tarpe. Maskvos komitetui nepavykdavo pakankamai lėšų gauti iš Maskvos savivaldybės, per kurią eidavo ir valstybinės lėšos, šitam reikalui skiriamos. M. Yčui gi pavykdavo Petrapily gauti gana daug lėšų, ypač iš vadinamojo „Tatjanos komiteto", kuris rūpinosi besimokinančia jaunuomene, karo aplinkybių ištremta iš gyvenamųjų vietų, arba atskirta nuo savo tėvų, kaip pvz. studentai.

Darbo pradžioje buvo mūsų komiteto, Maskvos miesto savivaldybės ir kitų tautų organizacijų siųsti žmonės artyn karo fronto tais keliais, kuriais tremtinių daugiausia buvo keliauta, ištirti vietoje, kokie vargai ir nelaimės yra ištikę tremtinius ir kokios priemonės būtų tikslingesnės pagalbai teikti; taip pat duoti dar keliaujantiems patarimų, kur vertėtų keliauti, kad nekeliautų Maskvon, nes šitas miestas jau tremtinių perpildytas. Po kelių savaičių siųstieji vyrai grįžo ir suteikė komitetui žinių. Iš tų vyrų pranešimų man liko atmintyje studento teisininko Mykolo Marmos pranešimas, kuris buvo labai turiningas surinktomis žiniomis. P. Marma nupiešė mums nelaimių jūras, kurios ištiko tremtinius. Vietomis jų buvo daug užmuštų vokiečių bombomis iš lėktuvų; priėmus tremtinių, apsistojusių su vežimais ilsėtis, daugybę už kariuomenę; kitoje vietoje tremtinių daugybė išmirė nuo ligų, bado ir nuovargio; pvz., prie kelio 3 km ilgio ruože buvo priskaityta 1500 kapų!

(b. t.)

III. Tekstai.

1831 M. SUKILIMO EMIGRANTŲ LIETUVIŠKIEJI SPAUDINIAI

Lenkų Mokslo Akademijos Krokuvoje bibliotekoje 1830—1831 m. sukilimo emigracijos raštų rinkinyje (Teka Emigracyjna VII) yra keli spausdinti lietuviški tekstai. Nenurodyta nei autoriaus nei vertėjo pavardės; nepažymėta ir spausdinimo data. Viename spaudinėlyje (15 p., 32°) yra 3 dalykai: Wendraunikas, Jaunas koriotojus ir Hymn. Tai yra vertimai ištraukų iš F. Lamennais „Paroles d'un croyant" 1833, būtent: XLI, XXXVI ir XXIII skyrių (plg. Oeuvres complètes de F. de La Mennais XI Paris 1836—1837). Antrame spaudinėlyje (7 p. 11×7 cm) randame 2 dalykus: Litania Pakielawinga ir Malda Pakielawinga. Tai vertimas iš Ad. Mickevičiaus „Księgi narodu i pielgrzymstwa polskiego" 1832, kurių pabaigoje yra Modlitwa pielgrzyma i Litanja pielgrzymska[1].

Ištraukas iš Lamennais, matyt, bus išvertęs kun. Kipr. Nezabitauskis, kurs emigracijoje būdamas yra parašęs daug lietuviškų eilėraščių. Paryžiaus lenkų bibliotekoje yra jo rankraštis: Słowa Wieszcze De Lamenego z Polskiego na Język Litewsko-Żmudzki przełożone 1834 roku[2]. Karštas laisvės skelbėjas, bažnyčios naujintojas ir lenkų bičiulis F. Lamennais, garsus tuo laiku visoje Prancūzijoje, buvo populiarus Lietuvos ir Lenkijos emigrantų tarpe. Jo „Paroles d'un croyant" buvo 1834 A. Jełowickio išversti lenkiškai ir tuoj išpirkti, kad net teko tais pačiais metais leisti antrą laidą[3]. Ad. Mickevičius ir F. Lamennais turėjo vienas kitam didelės įtakos (plg. *M. Kridl* Mickiewicz i Lamennais 1909). Kipr. Nezabitauskis, matyt, irgi buvo Lamennais gerbėjas. Jo lietuviškųjų eilėraščių tarpe randame: Apsijréiszkijmas, wiénam Kunigui Prancuzijjuoja, dijdélei pabažniuo giwianijmuo, wardu Laménéuszas, Miatuo-

---

[1] Plg. *M. Brensztejn* Bibljografja utworów Mickiewicza przełożonych na język litewski — Ź r ó d ł o M o c y 1927 N 1 p. 73.

[2] *P. Galaunė* Žiupsnelis archivalijos — Lietuva 1924 N 183.

[3] *A. Janulaitis* Kipr. Juozas Zabitis-Nezabitauskas, Žemaičių rašytojas ir politikos veikėjas 1778—1837. Padidintas ir pataisytas atspaudas iš „Tautos ir Žodžio" V ir VI t. 1931 p. 57.

sia 1833 priėsiįtruopyjijs[4]. Tai yra „Paroles d'un croyant" XIII skyriaus perdirbinys.

Kipr. Nezabitauskio yra dar vienas rankraštis: Iszguldimas Priėguliėjimu Tėisibiuos Dieł Giminu Swiėtuo, pagal Rasztuo Szwęntuojuo, yr pamuoksłuo Wiėszpatiės Chrystusuo yr pagal Małuonies Artymuo. Krykszcziuoniems tuomi Liežuwiu Liėtuwyszkai Žiamaityszkuoju skaitantiems kningu rasztuo. Metuosia 1835 ysz Liėžuwiuo Prąncuzyszkuo parguldi-tas, yr Drukarnieja N. N. yszpaustas[5]. Vac. Biržiška spėja: „Ar tai tik nebus Lamennais Knygos teisybių išleistos Dębskio 1870 m.?" (Liet. Bibl. II N 673). Bet taip nėra, nes Lamennais „Le livre du peuple", kurią V. Dembskis išvertė pakeista antrašte, buvo išleista tik 1838 m., o anasai Nezabitauskio rankraštis, kaip matėm, parengtas 1835 m.

Galimas dalykas, kad Kipr. Nezabitauskis bus vertęs ir anas ištraukas iš Mickevičiaus, kurį labai gerbė ir kuriam dedikavo savo lietuviškus eilėraščius — Juomilastai Aduomui Mickiewicziai Szłuowingam yr Mokintam Eiłuotuojui Leżuwieja Lankiszkamia, Bendrui musu Lėtuwijninkui[6]. Buvo tačiau lietuvių emigrantų tarpe ir daugiau žmonių, mylinčių savo gimtąją kalbą[7]. Antai žemaitis L. Korilskis-Kobeckis dainuodavęs Ad. Mickevičiui lietuviškas dainas ir savo veikalus rašęs žemaitiškai[8]. Buvęs Telšių aps. maršalka Vl. Gadonas išspausdino 1843 m. Žemaičių krašto statistiką, tiesa, lenkiškai, bet iš įdėtų ten lietuviškų vardų ir šiaip žodžių[9] matyti, kad jis tą kalbą mokėjo ir mylėjo. Emigrantas Dom. Daubaras rašė savo draugui laiškus lietuviškai: „Paszniekiekiem męs saw lieżuwiu..." Toliau tame laiške (1835 I 22) skaitome šią įdomią vietą: „...Kaip tau pasywedas, ar gieru iau esy drukoriu, ar mokiesy „knygas" bromas, giesme werkiet aniołay, kur ira kad Salamandra ugnie ne degi, ir kitus dayktus muso žiemio užiwotus, iszdrukawoty, ar mok diel tawys ałga, kayp daug im tawa procy, ar giers gaspadorius, ir ar giero turiesy

[4] *Janulaitis*, op. cit. p. 105—109.
[5] *P. Galaunė*, op. cit.
[6] *Janulaitis*, op. cit. p. 75.
[7] Plg. *M. Biržiška* Žemaitis Pr. Šemeta — Ad. Mickevičiaus bičiulis — Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos II 1938 p. 99—103.
[8] *M. Brensztejn i J. Otrębski* Dajny litewskie zapisane przez Adama Mickiewicza, Wilno 1927 p. 1, 7.
[9] Plg. *M. Urbšienė* Medžiaga kan. Zabičio ir Vladimiro Gadono biografijoms — XXVII knygos mėgėjų metraštis I 1933 p. 81—83.

po tam waysiu. Mokikies, mokikies styprey, parneszi i sawa žiemy pamęksła, o par wys, busy dydeley pamacnius dieł žiemavcziu“[10]. Ar nebus kartais ir tie lietuviškai korespondavusieji asmenys galėję prisidėti prie anų lietuviškų ištraukų iš Lamennais ir Mickevičiaus spausdinimo?

V. Biržiškos Lietuvių Bibliografijos II d. (N 648) nurodoma, kad ištraukos iš Lamennais spausdintos 1833 m.; bet jo šaltiniai (Estreicheris ir jį kartojąs Baltramaitis) pažymi 183? m., taigi netikrą datą. Panašiai Baltramaitis nurodo ir Litanijos spausdinimo datą: 183?. Vac. Biržiška (Liet. Bibl. II N 686) spėja, kad Litania bus buvusi išspausdinta apie 1836. Tais metais, Estreicherio nurodymu, buvo išspausdinti Mickevičiaus „Księgi nar. i pielgrz. pol.“ ištraukų lietuviški vertimai. Paryžiuje buvo išspausdintas ir visas „Księgi nar.“ vertimas[11]. Spaudinys nedatuotas; M. Brenšteinas žymi[12] 183.., Vac. Biržiška (Liet. Bibl. II N 687) spėja — apie 1836 m.

Perspausdinamųjų tekstų kalboje randame kiek barbarizmų: szczastliwas, wendraunikas, sprawedliwastis, pazwalik, pakalenia ir t. t. Taigi vertėjas nebus buvęs didelis mūsų kalbos žinovas. Atrodo, kad vertėjas bus skaitęs Ks. Bohušo „O początkach narodu i języka litewskiego rozprawa“ 1808 (1810) ir iš ten pasiėmęs kai kuriuos žodžius, pvz., koriotojus — soldat, žolnierz (Bohušas Rozprawa p. 121: koriatoias, Širvydas: kariautoias, karieywis); bindriste — Rzeczpospolita (Bohušas p. 136: bindriste, Širvydas: Rzeczpospolita — wisotime, społeczność — draugiste, bindriste); ing kantinas — w kopalniach (Bohušas p. 143: Kopalnie — kantiney, Širvydas: Minera, ruda, kopane rzeczy w ziemi, kruszce — kastiney, iżkasamiey dayktay żemiey); nułayme gimtines — orły narodowe (Bohušas p. 121: godło — nułayme, Širvydas: zinkłas, łemimas, nuołayma); ant koriawietiey — na polu bitwy (Bohušas p. 119: poboiowisko — koriawiete, Širvydas: kariawiete); kieytieimas — la tristesse, la misère (Bohušas p. 138: cierpienie — keyteimas, Širvydas: kuncia, kinteimas) ir t. t.

V. Maciūnas

---

[10] *P. Galaunė* op. cit.
[11] *Wł. Mickiewicz* Żywot Adama Mickiewicza 1892 II p. 209.
[12] *M. Brensztejn* Bibl. utworów Mick. p. 72.

Wendraunikas

Jeja bludit par swietu Wendraunikas.
Tegul Diewas neapleydżia ir wadżaja jo pedams.

Waykszczaiou tarp żmonies, regieja anis mani, ir asz ant jos regiejou, bet mes ne susipażynam.

Wendraunikas wisadas ira wienas. —

Użmatis ant sauła sedima kayp dumas wirszau kiemu iszgulditas ant liguma, regiedamas kałbejou sau: szczastliwas tas, kotras grižunt wakara, sawa namos runda ugni pri kotram atsiłsi tarp sawa drużinas.

Wendraunikas...[13]

Kur płaukia tay diebesiey kotrus dargana wara? ir mań dargana nesza, o kur? Ko iey darba?

Wendraunikas...

Ir aukszta medźiey, ir grożi kwietkieley, ne mana ziemias, ne ko anis mań ne kałba.

Wendraunikas...

Tarp piewu tiku płauna werszme, bet bałsas meyłas wandienia ne toks, kotru kłausiou budams wayku: anas mań ne atmina neka.

Wendraunikas...

Tas meyłas giesmes, dziauksmas ir kieytieimas sioy-dienoy kitoniszkas.

Wendraunikas...

Wienoy dienoy kłausia mani dialko werkiu? o kayp jim atsakiau, ney wienas slezu nepałeydia, anis mani negałeja supraśt.

Wendraunikas...

Matiau senielus tarp wayku, kayp medźiey obala apipilti obaleys, bet ney wienas isz senielu ne pawadina mani sunum sawa; ney wienas isz tu bernielu ne wadina mani brolu sawa.

Wendraunikas...

Matiau jaunus mergużełas dalinnosius szyrdziu su sawa jaunikiem; mani ney wiena nemiłeja.

Wendraunikas...

Matiau jaunikayté spaudźiunti grudis su grudim[14] kaypo dwi duszias norunt staties wienu; bet ney wienas ne suspaudia runkas mana.

Wendraunikas...

---

[13] Čia ir toliau, nebekartodami tų pačių žodžių, dedame daugtaškį.
[14] Poitrine contre poitrine.

Nera prietelu, pacziu, tiewu ir brolu tam, kotras nutratija gimtini sawa.

Wendraunikas...

Bednas Wendranikau! ne dejok, wisi esim nieszczastliwi sioy dienoy kaypo tuiey; wisiem numirszta tiewey, broley, paczias, prieteley.

Gimtines nera ant żiamies, ir darmey czonay żmogus ieszkoja: ko tury szioy dienoy už gimtini, tay ira miegas wienas naktes.

Ir eja talau ing swieta bednas Wendraunikas. — Tegul Diewas ju wadżiaja.

Jaunas koriotojus

Kur eyni jaunas korjotoju?

Eynu musztes už Diewa ir Gimtini sawa.

Tegul Diewas błagasławia tawa ginkła jaunas korjotoju!

Kur eyni jaunas korjotoju! Eynu musztes už sprawiedliwasti, už szwentu prawu żmoniu, už szwentu prawu gimini żmogisties.

Tegul Dievas...

Kur eyni jaunas koriotoju?

Eynu musztes dial iszwadavima brolu mana isz sunkias niewalas, dial sułaużimo lincugu kuriems aszkaustia ji runkas tyroney.

Tegul Dievas... Kur eyni...

Eynu musztes prisz żmoniems negadnam už tos kurios pikti żmonies łumdzia kojam sawa, prisz ponam už newalnikas, prisz tyronam už Layswe.

Tegul Dievas... Kur eyni...

Eynu musztes dial to, idant kielas asabas nepłesztu wisu, ir pastiprint polunczis.

Tegul Dievas... Kur eyni...

Eynu musztes kad tiewey negrunditu dienam kotram dawia giwenimu sunam[15] eynuntim prapulti; ney maczas kurie sunus sawa paskutini razu spauda ing szirdius sawa.

Tegul Dievas... Kur eyni...

Eynu musztes, kad broley ne raudatu regiedami ant seseris kurie dziusta kayp rutu żalinieley[16] neturunti isz Żamies

[15] Pour que les pères ne maudissent plus le jour où il leur fut dit: Un fils vous est né.

[16] Comme l'herbe.

pasilima, kad seso ne matitu daugiau iszeynuncziu bralu sawa isz namu ir daugiau negaleńcziu sugriszti.

Tegul Dievas... Kur eyni...

Eynu musztes idant kożnas pażiwotu spakayniey waysibi warga sawa[17], bet nutrint aszaras mażu waykielu praszunti duonas; kuriems atsaka: ne turiu duonas, iszpleszta mums paskutini kusnieli.

Tegul Dievas... Kur eyni...

Eynu musztes už ubaga, idant ne nutrotintu ant amżinu daliiu kotra dial ja prypoła isz wisu tiewibies[18].

Tegul Diewas... Kur eyni...

Eynu musztes dial iżginima bada isz kiemu, dial sugrużima giminiem gieribies, pakajous ir dżiouksma.

Tegul Diewas... Kur eyni...

Eynu musztes, kad tie kurios głumditiele[19] turmay pasadina, bet anis atkwapintu walna kwapa, ir pamatitu dena szweysibi.

Tegul Diewas... Kur eyni...

Eynu musztes dial suardima tiarpwartu dialinczių żmonies[20] wiena giminia no kita, kurie ne leydżia susispaust tayp kaypo sunam wiena tiewa, bet giwintu draugi ir miletus tarp sawi.

Tegul Diewas... Kur eyni...

Eynu musztes dial iszwadawima sugłumditu muśti[21], kałba, ir sumnena.

Tegul Diewas... Kur eyni...

Eynu musztes už nenumirsztu prawu kotru turim isz Dangous, už sprawdliwastis kotra ju sargauna, už miłoszerdisti kotra pastiprina szirdżius no pikta.

Tegul Diewas... Kur eyni...

Eynu musztes kad wisi turetu wiena Diewa danguy ir wienu gimtini ant Żamies.

Tegul Diewas błagasławia ginkła tawa jaunas koriotoju!

Hymn

Isz giłuma kieytieima musu szaukiam ing Tawi Pony.
Kaypo żwieriey neturunti pasiłka dial wayku sawa.

[17] Le fruit de son travail.

[18] Pour qu'il ne soit pas à jamais dépouillé de sa part dans l'héritage commun.

[19] Les oppresseurs.

[20] Pour renverser les barrières qui séparent les peuples.

[21] Pour affranchir de la tyrannie de l'homme la pensée.

Szaukiam ing Tawi Pony.
Kaypo aweła kuriey pagauna awiniti
Szaukiam...
Kaypo karweła kotru płesza wanagas
Szaukiam...
Kaypo styrna płeszta duntim szunu,
Szaukiam...
Kaypo jauczys ing junga pryiłsis prociay sukruwintas badiklu.
Szaukiam...
Kaypo poukszstis paszaustas, kotru szuwa gauna.
Szaukiam...
Kaypo krekżdie połuńcziu mariey isz pryiłsima,
Szaukiam...
Kaypo pakielawingi błudżunti karsztay pustiniay be wandienia.
Szaukiam...[22]
Kaypo tas, kotras nakti eynunt pri kapa użmata numirusia,
Szaukiam...
Kaypo Tiewas, kotram iszpłesza paskutini kusnieli duonas kotru nesza ałkanam weykam sawa,
Szaukiam...
Kaypo aresztantas, kotra nesprawedliwas macaris użdara giłumay turmas,
Szaukiam...
Kaypo newalnikas po ryksztiem muszima sawa Ponu,
Szaukiam...
Kaypo nekałtas westas ant smerti,
Szaukiam...
Kaypo giminis Izraela ing żiamies nawalas
Szaukiam...
Kaypo waykey Jakuba, kotrus wiresniosius sunus, Karalus Egipta upiey prigirdit prysakia,
Szaukiam...
Kaypo dwilka iszgimiusiu pakaleniu, kuriems pikti wiriesniei kożnay dienay użdawinieja daugioy procias, o kożnay dienay maziau dawinieja pawalginima,
Szaukiam...
Kaypo giminis wisa swieta łaukiunti iszwadawimu sawa
Szaukiam...

[22] Toliau praleista: Comme des naufragés sur une côte stérile, Nous crions vers vous, Seigneur.

Kaypa Chrystusas ant kryżaus, kałbeja: Tiewie Tiewie ir dial ko mani apłaydiey?

Szaukiam...

O Tiewie! Tuiey neapłaydiey sunaus tawa, Chrystusa tawa, ney wienoy adinoy, neapłaysk ant amżina brolu Chrystusawu — Jo krouis diewiszkis kuriu atpirka żmonius isz nawalas szatoniszkius, atpirks taypodżiu isz niewalas tarnaytiu szatoniszku. Użragiek ant ji kojas ir runkas paskiławatas ant grudis sułaużytas[23], ant gałwas apipiłtas krouju. Żiamioy kuriu jem dawiey dial giwenima, iszkasta jim didielis grabas, priguldia jos dobiey smerties ir ant akmenia ta graba pridieja pieczati, ant kuriey kaypo dial pażieydzima tawi, paraszyta szwentas wardas Tawa. O teypo Pony wisagalis! tay wietay anis guli; bet ne gułes tam daykti ant amżinu. — Trys dienas daugiau, o pieczatis neszwenstas paganiszkas, bus sułauzytas, ir akmo bus suarditas, o tie kurie miega atsibus, ir isipradies karalistie Chrystusa kotra ira sprawedliwastis, ir meyłumas, ir pakajus, ir dziauksmas ing Dwasias Szwentas. Amen.

Litania Pakielawinga

Kyrie eleyson. Chryste eleyson.

Diewie Tiewie kuris iszwadia żmonius tawa isz niewalas Egipta, ir sugrażina ing żiamia szwiento.

Sugrużenk mumis ing Tiewiszkie musu.

Sunau atpirktoiau kuris uszkamotas ir nukriżawotas, acikieła isz numirusiu ir karalaui garbiey.

Pakialk isz numirusiu Tiewiszkie musu.

Motina Diewa katra Tiewey musu, wadina karaleniey Łanka ir Latuwas.

Iżgalbiek Łanku żiamie ir Latuwa.

Szwientas Stanisławey Apiekunau Łanku Żiamies.

Mialskis už mumis.

Szwientas Kazimierey Apiekunau Latuwas.

Mialskis už mumis.

Szwientas Jozapatey Apiekunau Gudu Żiamies.

Mialskis už mumis.

Wisi Szwientiey Apiekuney Bindristes musu.

Mialskities už mumis.

Nung Niewalas Maskolu, Austryaku ir Prusoku.

Iżgałbiek mumis wieszpatie.

---

[23] Leur côté ouvert.

Par mukas Koriatoiu ażknutawatu Kronsztadie par Maskolis[24].

Iżgałbiek mumis wieszpatie.

Par mukas trisdiaszimtis tukstańcziu ryceriu Barsku pagułasis už wieru ir layswe.

Iżgałbiek mumis wieszpatie.

Par mukas dwidiaszimtis tukstańcziu ukiniku Pragus iszpiautu už wieru ir layswe.

Iżgałbiek mumis wieszpatie.

Par mukas Iaunikayczіu Latuwas užmusztu pagaleys, numirusiu iż procios ing kantinas ir kitosiu szalonie (?).

Iżgałbiek mumis wieszpatie.

Par mukas ukiniku Oszmianas iszpiautu bažnicziosie ir namosie.

Iżgałbiek mumis wieszpatie.

Par mukas koriatoju užkumotu Fischau par Prusokus, *ir Triesti par Austriakos*[25].

Iżgałbiek mumis wieszpatie.

Par krauiu wisu koriatoiu pagułusis ing korionay aż wiera ir layswe.

Iżgałbiek mumis wieszpatie.

Pas ronas, aszaras ir kiantima, wisu niewalniku iżguntu ir pakielawingu Łanka.

Iżgałbiek mumis wieszpatie.

O Korionu dial ciela swieta aż layswe žmoniu.

Praszam Tawie wieszpatie.

O ginkła ir Nułayme gimtines.

Praszam Tawie wieszpatie.

O smiertie szczastliwa ant koriawietiey.

Praszam Tawi wieszpatie.

O Graba dial kaułu musu ant žiamies musu,

Praszam Tawi wieszpatie[26].

Wardan Diewa ir Tiewa ir sunaus ir Dwasies Szwentos Amen.

Małda Pakielawinga

Pony Wisagalis! waikey Łanku waiauniku prasza Tawi isz wisu szalosiu swieta. — Szaukia ing tawi isz Kantinu Sy-

[24] Lenkiškame tekste toji eilutė yra kiek toliau (plg. Adama *Mickiewicza* Dzieła wszystkie VI 1933 p. 99—101).

[25] Kursyvu atžymėtųjų žodžių nėra lenkiškame tekste.

[26] Toliau vertime praleista: O niepodległość, całość i wolność Ojczyzny naszej Prosimy Cię, Panie.

biros, ir sniega Kamczatkas, ir isz pustyniu Aprykas[27], ir isz Prancyas, ir isz nouia swieta[28]. — O ing tiewibies Łanka tikra Tawi[29] niewalna szaukt ing Tawie! Senieley musu, Motieras ir waikey meldżia ing Tawie su tikru sutrinimu szyrdżia, sumušti ir su ślezam[30]. — *Diewe Karalu Latuwas, Diewie Karalu Łanka*[31], Diewie Jagałłu, Diewie Sabiesku, Diewie Kaściuszku; susimilk ant Tiewibie musu ir ant mumis. — Pazwalik mums melstes ing tawi tai kayp meldżias musu Tiewey ant koriawietiu tarp Ałtariu padaritu isz ginkłu, armatu ir tarabanu, po baldakimu padaritu isz nułayme, ir karunu musu; o gimini musu pazwalik melstes ing bažniczios miestieliu ir kiemu musu, o waikam ant graba musu. — O wisieyp tegul bus isztarita ne musu, bet Tawa Wala Szwenta. Amen.

JULIAUS ANUSAVIČIAUS NEŽINOMI EILĖRAŠČIAI

(tęsinys*)

Rieszutinaj

Krumosy augąns — bagots rieszutini!
Kas tau užmata, kožną palinksmini;
Łoc girts pijokas nuwyrtaj ant szali,
Wajsiaus tu sawa pakielti nebgali. —
Bet ar pagirsi tuje toki swietu?
Kursaj nesułauk kol wajsius paspietu;
O par pus żali, wienas par kitu,
Skubinas idant daugiaus priraszkitu. —
Koksgi taj łajkas? — pradzioj teber rudo
Ant myszką puse sodzios iszsygrudo;
Kur pasysłepsi? biednas rieszutini?
Norins tu wajsiu, dabar tebugini. —
Oj tas skubeims! skubeims be łajka,
Daugale giera nu musu pawajka. —
Yr tie rieszutej rinkty nepaspieje.
Ne wienas żinot — ant niekus iszeje.
Bet kągi maczis? — gieresnej tiłeti.
Grudas ant miszku — jau nebatkałbeti.

---

[27] Ze stepów Algeru.
[28] Ziemi cudzej.
[29] A w ojczyźnie naszej, w Polsce wiernej Tobie...
[30] Modlą się do Ciebie w skrytości, myślą i łzami.
[31] Kursyvu atžymėtųjų žodžių nėra lenkiškame tekste.
* Ž. Mūsų Senovė II N 1 p. 123—133, N 2 p. 307—309.

Wienok žiuresem terpo pułka tokie,
Ar ne atsyras kałbaj wieta kokie.
Cziuži łazdinaj — ne wiena łuszt szaka,
Rodos par myszku szimtas meszku kaka:
Užczio, atsylep — o dažnaj yr wardus,
Neszio po myszku rudenies łajks skardus. —
Wiena mergajte rieszuczius aptika.
Rinkdam nu kitu tolaus pasylika;
Kur ne kur buwys atsyrąnd berniokas,
Swejkin mergajtę — ant wejda jam jokas.
Ano toks jokas — ar iszejs ant dika?
Ar ne wanagas taj wisztu aptika?
„Kajpo szcziesliwa to ir pawakarie!
„Tamstu patikau — tolesnej is tarie.
„Aprejkszti noru galu tamstaj wienas:
„Ot jau rudienies prasydieje dienas
„Rejkie prietełkos — szirdies delej szirdies —
„Nu tamstos kągi ausis mana girdies? —
Ant tokios kałbos ano netikietos,
Mergajte tiktaj paeje isz wietos;
Ar isz iszgąszczie — ar tiktaj isz diwa,
Žode isztarty negal neszcziesliwa. —
Berniokas žodzius patepdamas medu,
Apsaka anaj pyrmos mejłas bedu,
Jog be jos szirdys negale jau rimti,
Del kitos mejła nebgale užgimti,
Jog pyrmą mejlę užmyrszty ir griekas,
Jogiej lig smerties neatrauks ja niekas.
„Tegul isz kaktos akis iszoks szitos,
„Jej padumoczio ranku suspaust kitos,
„Tegul nutruksiu su gałwu yr sprandu.
„Kągi betarty yr žodziu nebrąndu?
„Wot priesz adwentu stosemos pri krotu.
„Neatstumk rąnku isz mejłas paduotu,
„Gejdancziu tamstą pri szirdies prigłausty
„Ag yr tu mejłas negali nejausty? —
Yr pri mergajtes jau prisyartina.
Ką atsakity — yr czionaj ne žina. —
Rieszutej mana pamasina akis,
Kas tolaus stojos — łajkas gal apsakis,
Jej neapsakis — gałesem užmyrszty,
Jogiej tropijos dwiem tejp susipyrszty.

Łauktas ne sułauktas

Nu tos taj dienos yr nu tokia drauga
Mergajtę koks taj rupesnis priauga;
Skajta nedelu kiek dar lig adwenta,
Yr dusawimajs dažnaj ir warginta. —
Septinios dienos — nedela apskrita,
Wel dar septinios — toj nedela kita,
O jejgu treczią kietwyrtą pridiesi;
Taj iszpildisi yr czielu mienesi. —
Kad pasymajsza szarka ant skiedina,
Sweczej gal buti — giera jej nauina,
O jejgu szuwa nors kartu soloje,
Pamet ij darbą — beg pri łunga toje. —
Iszeje menow, antras jau pradzioje,
Betgi berniokas łauktas neatjoje.
Priryszty stiprej o paskow atstoty,
Oj sunku nawet ira padumoty. —
Žmogą newysad kad nori pritrauki,
Bet ją łajks weda — atejn nors nełauki;
Szit yr adwentas artie — łoc ąngoje.
Mergajte smutna — dažnaj aszaroje...
Ejna yr adwents — bet kažikas kuna
Pamažu rodos mergajtej pribuna.
Dziaugies nebagie jog artie Kaledos.
Yr myslij sawiep — pasybajks mań bedos. —
Bet par Kaledas grausmas netikietas
Ka tikt nepaded mergajtes ant wietos;
Iszgirda — jogiej łaukamas berniokas
Kitu žad milet — o isz anos jokas. —
Giere arielką yr dawe dowinas,
Žiedus sumajne — nu anos jau ginas;
Wysy numana yr wysy jau mata,
Jog ant jos tiktaj nukrita sarmata. —
Linksmibe anaj suwys atsakita,
Szniuraj aszaru par wejdu nukrita;
Numyrt noretu — błogo wałandoje,
Nawet yr smertis nu žmogaus atstoje. —
Biedna mergajte! ką dabar darisi?
Nieks tau negajlin — bet iszjok dar wysi.
Oj tas skubieims! skubieims be łajka.
Daugale giera nu musu atwajka. —
Motina baras — rankas pati łauža,

Tiewas ne kartu kumszty tawi dauża.
Bet pasykłausty można tewa tokie
Kajpo ugina, yr ką ję iszmokie.
Dażnaj kamaro użsydarius wiena,
Szaukias pas Diewu yr aszaras lena:
„Diewe mielausis! prispausta neszcziesty!
„Yr ant Tau małdas ar begalu neszty?
„Atłajsk kaltibes kajp mes atłajdziamy!-
„Bet kągi darit? mań buwimy tamy?
„Tejpo mań skaudej tas szuwa ikundu,
„Argi użtiesa nenutruks is sprunda?
„Susymilk Pony! Ką betarsiu kita?..
Tunkiej ant żemes be pomietes krita
Kad tejp kas dienu duszioj bajsi wajna,
Razums każikas anaj parsymajna:
Akis mielinos skajstuma nustoje,
Ant wysas szalis kajp musis łakioje;
Rodos jau anos yr wysamy swiety,
Nebatrąnd wietos kur atsyilsiety.
Yr sunki tartum apłajde ję bieda,
Pati su sawim tunkiej kałbą weda:
„Tris Karalos szwęns Jurdonu,
„Yr iszgidis duszios ronu.
„Wandenelis czistas, szałtas,
„Duszi, kunas bus mań bałtas —
„Tyn żuweła grażej marga,
„Be aszaru yr be warga:
„Bet kurs manie tejp meławа,
„Ką su duszie daris sawa? —
Gal yr nie wienaj tejpo atsytika,
Jej tikt nier znoka — spakajni palika.
Bet tokiu sztuku rejktu mum saugoties;
Jejgu nežinom kas gal isz to stoties:
Oj tas skubieims! skubieims be łajka —
Daugale giera nu musu atwajka. —

Tris karalej

Iszausza diena Kriżejs użżimieta,
Szwęnte taj treju walditoju swieta.
Ne tol nu tyłta — ant upes wot płaczios,
Łoc tyn auganczios stow puszełas staczios.
Ant szałta oru kiłst isz wandens garas,
Tartumej kriżius yr isz gara daras;

Nesgi ekietis ant Kriżiu iszroda,
Yr delto wardu Jurdona jej duoda. —
Kad jau dewinta adina iszmuszie,
Skubinas tynaj kożna giwa duszie;
Szwęnta wandene trokżdam atsygierty,
Rądas akwatniks kits yr pasynierty. —
Pyrmu dukauny — giwą wejdmajnisty
Ant wejdu gali nenorint iszwisty
Buk taj sawieje dydzia siła jauty
Wyską paszwęnsty — o griekus nupłauty,
Wyską padarit — bet wys už dowinas,
Be to — łaj niekas pri ju neartinas.
Kożnam rejkali tas tiktaj gaus suda,
Kursaj pyrmesnej yr suriaus užsuda.
Szit jau aplinkou apstoje ekieti,
Bet kągi anie gawa paregieti?
Pusy skarełas myrka wandenieje;
O ąntru pusy ładas užturieje,
Wiens prasyjokie, kiti padiwije,
Betgi skarełą pakielt wysy bije;
Atejn bobełą — mergajtes motina,
Pažint skarelę anaj ne nauina,
Czie — kada szirdys bajsiej jos nuluda;
Tarie: „o Diewe! meldziu Tawa suda!
„Jos taj skarełą palikus ant łada,
„Roda jog bedos gałą czie atrada. —
„Duktite mana! grieką nuskaława. —
„Bet kajpgi yr kur nuskałaus is sawa?
Nier jej ko słepties — atsytikims skardus,
Wysy žinoje pawardes yr wardus;
Skundies dukauniems yr pri wiresnibes,
Jeszkoje ana nors kokios tejsibes;
Bet kur tą rasi — ko senej nebiera?
Tas buwa tejsus kam kieszene giera...
Nieks negajłeje — gal kas yr linksminos;
Maž kas tekłausies kałbos tad motinos:
Upe tejp gili, o ładas tejp storas;
Kagi yr kamgi? jeszkoti bus noras?..

Weselijos

Kas par pawietre? ant sodzią atkaka,
Jej ko pakłausi — tad retas atsaka:
Szęn yr tyn wajkszczio — o kożnas skubinas,

Tas pas kajminu — o pas tą kajminas.
Dažnaj iszgirsti: „bagoty, bagoty!
„Kagi negałes ant swoczias važioty?
„O toksaj pyrszlu ko negale buty?
„Arklej, galwijej nepatełp ing kuti...
„Isaj net karsztas — pana gieraj szilta
„Ne diwaj spirta, kad baczka pripyłta
„Tokios weselos retaj atsytika;
„Žinoma rejkies yr brolems skatika. —
Diena pasybajg — pakajaus nier nakti,
Szęn yr tyn žmonis neparstoje kakti. —
Po nakties diena gieraj nepraszwita,
Trauk, kajpo žusis, wienas paskuw kita,
Begio yr begio, sauła jau nulinka;
Kol kompanije wysa susyrinka. —
Szitaj uliczioj susytink dar duje:
„Ką tyn regiejej? pasakik man tuje —
„Wys jau gatawas — arklej užkinkity,
„Yr jau po bałnu stow, kajp rejkie, kity.
„Drużka jau tajsa yr pariedku weda:
„Nors tokims ar gal nutikty yr beda?
„Drużka! taj Drużka! wysas sztukas žina.
„Ką is patajse — nieks nepagadina.
„Kad kits padarie kartajs apijoku,
„Isaj patajse mergą yr bernioku;
„So tokiu Drużku — norins butum akłas,
„Drąsej parejti gałetum yr pekłu. —
„Gieras wysados pasyjeszkos giera,
„Yr toki gauty — jam isz ko ar niera?
„Oj atsygersem, kajminaj! kajp rejkie,
„Bus anie linksmy — kajp rudmeses swejkie,
„Dydelis dajktas kad ana par szirdi,
„Łoc isz rupesne, pati pasygirdy. —
Seny yr jauny griszt ant namus sawa;
Sziodzioj nutiła — szluban iszwažiawa. —
Saułaj užsedus pradeja wel traukty,
Idant po szluba weselijos łaukty. —
Bet neužilga — koks diwas nutika?
Łoc upes sraunios dwije susytika. —
Uliczia žmoniu kajp kiszty prikiszta
Wieny dar ejna o kity jau griszta.
Beg jau pro mani — łoc jos meszka witu,

Kasgi taj ira? klausa wienu, kitu —
Bet kajp nežadej nieka neatsaka —
Ejna pažistams: užejau ant taka,
Asz noriu ejti o tuje jau griszti.
Kas taj kajminaj — ar kiele neklisti?
Oj! weselijos! jau tinaj iszira:
Wietoj weselu pakasinos ira. —
Kągi tu kalbi? błusos man užszała —
Kajpgi ant tokie ateje taj gała?
Ne tiktaj liga — bet yr smertis tynaj!
Ar sztukuwoi? ar gal pats nežinaj?
Kas czie par kałba sztukas dar myniety?
Antras toks diwas ar gal rasties swiety?
Musiet už tiesa Diewas pakoroje,
Jogiej nu pyrmos mergajtes atstoje. —
Nebuwy girty — tik truputi drusy,
Kada ijoje jau i tyłta pusy;
Łoc kas po tyłtu szowe isz muszkietos;
Arklis paszoka auksztaj toj isz wietos,
Paskiau nu tyłta kajp toj dar nuwyrta;
Jaunoje sprundu, kajp kirsty nukirta. —
Yr dar koks diwas! tartumej ant joka,
Akis kajp bulwos isz kaktos iszszoka.
Surika wysy: „Drużka macia czerta,
„Padarie smerti ne tikt koki žerta. —
Kajpo wowerys po tyłta toj szoka,
Kad but czerts buwys nerada yr znoka.
„Tą yr žinojau kad tyn nebus nieka:
„Diewa korone taj už sunki grieka:
„Czertaj su manim sztukawot nedrinstu,
„Norens par pusy isz nora je plisztu. —
„Bałsu girdejau tiktaj ausims sawa:
„Kam, kam meława! kam kam pameława.
Tarczio — jog nieka tyn nebuwa kita,
Ładas po tyłtu žemesnej nukrita. —
„Jej ant to nori iszwersty kajmini,
„Tarsiu, jog sawa kałbos užsygini;
„Skiełbdawaj: žodi nemajnik isztartu.
„Už mełagisty, kad Diews nepabartu. —
Lig tos Weselos newierije niekas.
Apgaut, meloty, kad butu koks griekas.

(b. t.)

KUN. PETRO RIMKEVIČIAUS (?) EILĖRAŠČIAI

S. Didžiulio rankraštiniame palikime susirado rinkinėlis S. Didžiulio nurašytų apie 1880—1890 m. lietuviškų dainų ir eilėraščių. Rinkinėlio pabaiga dingusi. Likusiuose 46 puslapiuose nurašyti 42 eilėraščiai; jų tarpe du su kun. A. Strazdelio pavarde (Jau snegelis nubego ir Praswido, praswido), žinomi iš L. Didžiulienės pateiktų tekstų, bet kitais variantais; keletas eilėraščių be parašų, bet L. Didžiulienės ir kitų priskiriamų A. Strazdeliui (irgi skirtingi variantai, nors 1938 m. A. Strazdo giesmių leidėjai ir tvirtina, kad tų visų eilėraščių variantai nėra žinomi); dar keletas kitų dainų ir eilėraščių. Rinkinėlio pirmoje vietoje įdėtas eilėraštis „Szirdinga ir łajkswi tur buti gesmeła“ su parašu *K. P. R.* Aišku, kad šio kriptonimo pirmoji raidė tai „kunigas“, antroji reiškia vardą, trečioji pavardę. Išvarčius atitinkamų metų rubriceles paaiškėjo, kad Žemaičių vyskupijoje tuo laiku buvo tik du kunigai, kurių vardai ir pavardės turi raides P. ir R.: tai kun. Platonas Rimkevičius ir kun. Petras Rimkevičius. Pirmasis ilgus metus gyveno Liepojoje ir, matyti, maža bendro galėjo turėti su lietuvišku judėjimu. Užtat antrasis, Petras Rimkevičius, visą gyvenimą dirbo Lietuvoje ir keliolika metų gyveno labai netoli nuo S. Didžiulio.

Kun. Petras Rimkevičius, valstiečio sūnus, gimęs 1842 m., mokėsi Panevėžio gimnazijoje, 1862 m. įstojo Telšių dvasinėn seminarijon, kunigu įšvęstas 1869 m., 1869 IV — 1881 m. buvo vikaru Kupiškyje, 1881 VIII — 1886 m. klebonavo Joniškėlyje, o 1886 III — 1896 m. klebonavo Pušalote, kur nuo 1896 m. liko altaristu; mirė ten pat 1907 XII 7 (sen. stil.) (žinios iš kunigų tarnybinių lakštų, rubricėlių ir mirimo metrikos N 89; šias žinias suteikė kun. P. Veblaitis).

Kitame palaidame to paties S. Didžiulio palikimo lapelyje (nors ir pažymėtame p. 42—44, taigi tai dalis kokio didesnio rankraščio) įdėta plačiai dainuojama ir dabar, kaipo liaudies daina „Tikus buwo wakarielis“, kur pabaigoje padėtas parašas *K. Petras*, o pavardė smarkiai ir tyčia užbraukyta, bet iš šono žiūrint, prie atitinkamo apšvietimo, lyg ir pavyksta išskaityti pradžią pavardės: Rimk... Tai, matyt, tas pats asmuo, juo labiau, kad ir abiejų eilėraščių rimavimo būdas visiškai panašus. Abudu eilėraščiai yra nurašyti S. Didžiulio ranka; matyt, S. Didžiulis bene pats iš kun. Rimkevičiaus, šiam dar Kupiškyje gyvenant, nurašė. Abudu eilėraščiai žemiau

spausdinami taip, kaip Didžiulis nurašė; tik ištaisytos jo aiškios klaidos. Kitų kun. Petro Rimkevičiaus raštų šiuo tarpu nepavyko surasti. Neaišku, ar korespondencija įdėta Aušroje 1883 N 5 apie Tukalos mirtį, pasirašyta Rym., yra rašyta kun. Petro Rimkevičiaus, ar kun. Juozo Rimkevičiaus, kuris 1863 m. pasiuntė L. Ivinskiui ilgą laišką apie Ivinskio kalendorių rašybą ir savo eilėraštį „Pagirtine Pakruojcziu“ (šis eilėraštis, rodos, nebuvo spausdintas, o laišką dr. K. Grinius išsp. Lietuvių Tautoje 1908 I 2 p. 274—276). Gal būt, tas pats J. Rimkevičius, dar klieriku būdamas, vertė Mokslą krikščionišką didįjį, kuris 1845 m. buvo išsp. kaipo kun. Antano Janikavičiaus darbas. Tačiau aiškus daiktas, kad gimęs 1842 m. ir 1869 kunigu įšvęstas kun. Petras Rimkevičius su šiais pastaraisiais darbais nieko bendro turėti negalėjo; ar jis nebuvo kun. Juozo Rimkevičiaus broliavaikis, savo dėdės vėliau į mokslus leistas?

Vac. Biržiška

Szirdinga ir łajkswi tur buti gésméła,
Kajp romi ir łajkswi szilta wasaréła:
Siaust szirdi, kajp siaudžia žałoja giréła,
Kvépéti kajp kwépi židunczia péwéła.
Kajp židi kwétkélej, kaj žéme ikajsta,
Kajp lingwa szirdéle, kaj bajmé pragajszta,
Kajp szilłas ir lingwas wasaros wéjélis,
Kajp skumba płaukdamas sraujasej upélis.
(G)riaudinga ir opi tur buti gésméła
Kajp szałta ir opi giłoja žémała,
Griaudeti, kajp griaudžia szirdis motinélu,
Kaj jaunus wajkélus lidžia unt kapélu.
Kajp žému swirůja suwitus rutéła,
Kajp łajszkus pakunda ásztrioja szałnéła,
Kajp stowi nuludis jaunas bernužélis,
Kaj rejké palikti sawosaj krasztélis.

K. P. R.

Tikus buwa wakarielis,
Szwiete skajstus mienésélis;
Kej asz skubiau nuo szénélo
Łajstit rutelu darzélo.
Ir préjau Dunojeli
Ir szi baltu léptéli,
Ir pabajso wakaréli
Ejti vienaj par léptéli.

Pałaukésiu asz sésucziu,
Griszma draugal prié rutucziu.
Brolej iszpjowi szénéli,
Pérwes mumis par lépteli.

Ir sužwingé žirgužélis,
Ir atjojo jauns bérnélis,
Ir nustojo prie kriauszélo,
Ir nusedo nuo žirgelo.

Ku czé stowi sésutéła,
Ku cze wejki lelijeła?
Beg né skajsta wéjdeli,
Prausi sra(u)jam undénéli?

Par dén łunkoj szénužéli
Grebjau bałtu dobiłeli,
O sułaukus wakarelo
Ejnu łajstitu darželo.

Sraujies upes undénélis,
Siauras bałtasaj léptélis,
Ir nugundo mań szirdeły,
Kad né pułczio ing upéły.

Brolej kartu paskutini
Dalgéłes pasipustini,
Kaj iszwaris pradalgeli,
Taj mań pérwes par léptéli.

Duok mań bałtu runkitéły
Asz pérwésiu par upéły,
O jej bajsus tas léptélis,
Pernesz szirmasaj žirgélis.

Płatus sraujas undénélis,
Ilgas siaurasaj léptelis,
Nors pristosi prie kriauszelo,
Né paseksi už pirsztelu.

Asz runkeły kaj pratisiu,
Aukso žédus iszbarstisiu.
Je nuslidi nuo runkélu,
Nuskis grejtaj lig dugnelo.

Norint grejtas szirmužélis,
Norint jaunas tu bérnélis,
Asz né sésiu unt žirgelo,
Anéj płauksiu Dónajelu.

Gal mań nori bernužéli
Paskundinti Dunojeli,
Kad namuola nébégriszczio,
Kad rutelu nebłajsticzio.
Jei tu bijej undénélo,
Jej gajli aukso žédélo,
Asz perpłaukis su žirgélu,
Tau pernésziu unt runkelu.
Asz né siesiu unt runkélu.
Ir né płauksiu su bérnélu,
Papus szałtasaj wéjelis,
Nuskis rutu wajnikélis.
Skista auksinis žiédélis,
Płaukia žalas wajnikélis,
Tau prinészis unt krasztéli
Asz pripłausiu wajnikélu.
Nepriwisi wajnikélo,
Nors né skijsta unt dugnélo,
Anas srauju undénélo
Nupłauks tolaus lig marélu.
Nej brołužis, néj sésute,
Nej tewélis, néj motute,
Jej pamesiu wajnikéli
Né pirks kito kiermoszéli.
Nébékalbink mań bérnéli,
Atejn balti brołajtélej,
Je mań perwes už runkélu
Ir palides lig daržéli.

K. Petras...

JUOZO MILIAUSKIO GRAMATIKOS PRAKALBA

Duodamoji aušrininko J. Miliauskio[1] rankraštinės lietuvių kalbos gramatikos prakalba gal geriau tiktų specialiam kalbotyros žurnalui. Bet ji, rodos, bus įdomi ir „Mūsų Senovės“ skaitytojams, nes toji prakalba iškelia aikštėn ir lig šiol mažai teliečiamą arba ir kuone visai neliečiamą lietuvių atgimimo istorijos dalyką — mūsų bendrinės, pirmiausia rašomosios, kal-

[1] Pavardę čia rašau taip, kaip dabar labiausiai įprasta. J. Tumas (ž. Lietuvių liter. pask. Aušrininkų grupė. 1924) rašė Myliauskis. Matyti, jo remtasi tuo, kad pats M. rašėsi Miileauskis. Bet, autoriaus rašyba, šitokį rašymąsi — M. rašė maišyta žemaičių dūnininkų tarme — į bendrinę

bos kūrimą. Rašomosios kalbos kūrimas anais laikais taip pat buvo labai svarbus ir daug rūpesčių bei pastangų reikalavęs uždavinys.

„Aušra“ yra tam tikras naujas etapas ir mūsų bendrinės rašomosios kalbos istorijoj: mat, nuo jos jau be pertrūkio eina dabartinės mūsų bendrinės kalbos raida. Tiesa, šios raidos „Aušra“ pati nepradeda — ji jau buvo seniau prasidėjusi, o tam tikrų jos elementų (pvz., augštaičių vakariečių tarmę) jau randame kuone pačiuose pirmuosiuose mūsų rašto paminkluose. Bet ilgą laiką ta raida nėjo, taip sakant, tiesiąja linija, bet visaip vingiuodama, kartais ir pertraukiama; tai priklausė nuo įvairių politinių, ekonominių, visuomeninių ir kultūrinių sąlygų. Kai Prūsinėje Lietuvoje jau nuo XVI a. raštuose pagrindu įsigali augštaičių vakariečių tarmė ir juo toliau, juo labiau ji apdorojama ir pritaikoma rašto reikalui (ypač čia daug svėrė D. Kleino, A. Schleicherio ir Fr. Kuršaičio gramatikos), Didž. Lietuvoje tokios vientisos rašomosios kalbos tradicijos nebuvo. Čia turime ne tik keletą atskirų raidos etapų, bet ir keletą atskirų mėginimų sukurti bendrines kalbas: M. Daukšos vidurinių augštaičių tarmės pagrindu, K. Širvydo rytiečių, o XVIII a. gale ir XIX a., pirmiausia žemaičių kultūrinio judėjimo (romantikų) tarpe — žemaičių tarmės pagrindu. — Žemaičių tarmės pagrindu sudarytoji rašto kalba XIX a. buvo didžiai įsigalėjusi Didž. Lietuvoje: su mažomis išimtimis, Didžiajai Lietuvai, bent Žemaičių vyskupystei, ji ėjo bendrine rašomąja kalba. Bet ta kalba nebuvo grynai žemaitiška, nebuvo viena kuri gryna žemaičių tarmė išlaikyta, bet buvo tam tikras mišinys ne tik žemaičių tarmių, bet dar ir su priemaiša augštaičių. Matyt, toks mišinys buvo ir sąmoningai daromas, norint įtikti kuo didžiausiam įvairiatarmių skaitytojų būriui[2].

Maždaug tokia padėtis Didž. Lietuvoj truko iki baudžiavų panaikinimo, net iki „Aušros“ pasirodymo. Kai tuo metu atsirado daugiau inteligentų, ypač vadovaujančių, iš augštai-

---

kalbą galima dvejaip išversti: Myliauskis ir Mieliauskis. Mieliauskių augštaičiuose randame nemaža. Plg. Mielys, Mieliulis, Mieliūnas... Myliauskių, tiesa, gyvojoje žmonių kalboje beveik nėra, bet yra labai daug Miliauskių (ir Žemaičiuose). — Miliauskis bus sudarytas pagal jo lenkiškąją pavardės lytį — Milewski. Galutinai tikrąją pavardės lytį nustatyti tebus galima pasiklausinėjus M-o gimtinėje bei giminėse ir susipažinus su įvairiais pavardės dokumentais.

[2] Plg. mano — Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos idėja prieš-aušrio metu — Arch. Philologicum VI p. 36—73.

čių (suvalkiečių ir kt.) tarpo, pradėta linkti į augštaičių (vakariečių) tarmę rašomojoje kalboje. Pabrėžtina, kad rašomojoj, nes šnekamoji bendrinė beveik dar nesiformavo. Prie to linkimo ypač turėjo prisidėti minėtosios Schleicherio ir Kuršaičio vakariečių tarmės pagrindu parašytosios gramatikos. Bet čia didelio sutarimo ir ypač vienodumo toli gražu nebuvo net pačių aušrininkų tarpe. Bet aušrininkams buvo labai svarbu turėti vieną rašto kalbą, kuria galėtų įmanomai prabilti į visus lietuvius, jau nekalbant apie tai, kad jie labai brangino ir idealizavo lietuvių kalbą.

Štai šitokioje aplinkoje iškyla ir mūsų aušrininko vainutiškio žemaičio J. Miliauskio (1845—1937) kalbinė veikla. Tiesa, tas kalbos darbas jo veikloje neužima svarbiausios vietos, bet vis dėlto aušrininkų būrelyje tuo darbu jo labai rūpintasi. — Miliauskis nebuvo kuo ypatingiau pasiruošęs kalbiniam darbui, apie mokslinį tyrinėjimą jau visai nekalbant. Pats reikalas spyrė aušrininkus tvarkyti, spręsti rašomosios (bendrinės) kalbos klausimus; palinkimo tam Miliauskio, matyt, turėta, nes jis visą savo amžių tų dalykų nemetė; besiryždamas kada nors išleisti savo lietuvių kalbos gramatiką ir savaip pertvarkyti lietuvių bendrinę kalbą, jis ir mirė.

Miliauskis, pats, Tumo tvirtinimu, nė 4 klasių neišėjęs, buvo savamokslis kalbos srityje. Specialaus kalbos mokslo jis negavo, nors, prieš ruošdamasis lietuviškai rašyti, pasistengė susipažinti su esamaisiais lietuvių kalbos vadovėliais, gramatikomis. Kaip pats man pasipasakojo, apie 1879 m. rašęs A. Baranauskui (kurį iš matymo jau Vainute pažinęs) klausdamas, iš kokių vadovėlių reikią lietuviškai mokytis; mat, žinojęs Baranauską domintis kalba. Baranauskas nurodęs Kiemelio knygyną Rygoje. Ten Miliauskis radęs Schleicherio ir Kuršaičio gramatikas, žodynus. Pas kitą latvį radęs Nesselmanno žodyną; taip pat radęs Mielckės ir kitus žodynus. Susipažinęs su J. Karłowicziaus „O języku litewskim“; Karł. gerai pažinęs lietuvių kalbą.

Miliauskis sakėsi daug pasimokęs iš Schleicherio ir Kuršaičio gramatikų, ypač iš Kuršaičio. Bet Miliauskiui atrodžiusios tos gramatikos nepakankamos. Ypač kam jos viena tarme tesiremiančios (note jo betariant, tilžiškiu kalbesiu). Taigi Miliauskis sumano pats parašyti gramatiką, geriau atvaizduojančią lietuvių kalbą. Ją rašyti pradėjęs apie 1879 m. Rygoje. Daug medžiagos ėmęs iš minėtųjų Schleicherio ir Kuršaičio gramatikų.

Kaip iš dedamosios prakalbos matyti, didžiausias Miliauskio nepasitenkinimas buvusiomis lietuvių kalbos gramatikomis buvo jų kitas tarminis pagrindas. Miliauskiui atrodė, kad pagrindinė ir, be to, gryniausia lietuvių kalbos tarmė yra Viduklės tarmė; iš jos būsiančios ir kitos išaugusios, tik vėliau daugiau iškrypusios, pasidavusios svetimajai įtakai. Juk ir pati Viduklė, jo etimologija, Lietuvos krašto vidurį reiškianti. Be to, Lietuvos galybės laikais čia būta lietuvių politinio ir tikybinio centro[3]. Tatai ir turi paremti jo Viduklės tarmės „viršenybės teoriją"; juoba, kad ir XVIII—XIX a. rašytojai (Poška, Ivinskis, Valančius), apskritai, šiuo „vidukliškiu kalbesiu" (tarme) rašę. „Aušrai" jis vis rašydavęs savąja kalba ir rašyba, nors redakcija vis jo straipsnius ištaisydavusi. Miliauskis neprotestuodavęs: girdi, „ką aš jiems padarysiu!.."

Kituose savo rašiniuose — Žodis dielei iszdavima lietuviszkoses gramatikos, Žodis Apei Skaidruma Lietuviszkoses Kalbos, Lietuviszkoses Kalbos Mokslas (parašytas jau Šiauliuose, atsirėmus jo lenkiškuoju lietuvių kalbos gramatikos originalu) ir kt. (rankraščiai VDU bibl. rankr. skyriuje) — jis reikalauja lietuvių kalbos pagrindu gramatikai imti Viduklės tarmę ir, kaip bemokėdamas, niekina dabartinę lietuvių rašomąją kalbą kartu su Jablonskio gramatika. Ir pats jis iki mirties rašė savo „vidukliškiu kalbesiu" ir sava susidaryta rašyba (žr. jo knygelę Viduklės krásztas ir kitas), nepripažindamas dabartinės mūsų bendrinės kalbos su jos gramatika bei rašyba. Žinoma, Miliauskio „teorija" jokio rimtesnio pagrindo neturi, bet ji yra būdinga kai kuriems aušrininkų kartos žmonėms: jie dažnas ir vėlesniais laikais susigūžę užsidarė savyje su savo anų laikų idealais, svajonėmis ir romantika ir nemokėjo sutapti su progresuojančiu gyvenimu. Bendrinės kalbos atžvilgiu tam jų užsispyrimui, nepasidavimui laiko srovei yra svarbus tas psichologinis veiksnys, kad jų daugumas patys dalyvavo bendrinės rašomosios kalbos kūryboje, patys dėl jos pešėsi, ir vėliau nejautė tos pagarbos ar nuolankumo be jų kurio susidariusioms bendrinės kalbos normoms, kurios vėliau jaunajai kartai, mums, be kitko, atrodė neišvengiamos ir būtinos. —

Prakalbą, arba įžangą, (kurią 1937 m. iš M. išsiprašiau man padovanoti) žemiau duodu išvertęs iš jo lenkiškojo origi-

[3] Žr. J. Miliauskio (Miglovaros) laišką Tumui (jis išsp. Lietuvių liter. pask. Aušrininkų grupėje 98 tt.).

nalo, vardu Materjał | do | Gramatyki Litewskiej. | Zebrał Józef Milewski. | 1879—1909 r.

P. Jonikas

Įžanga

Medžiaga lietuvių kalbos gramatikai pirmiausia turi būti renkama iš gyvosios lietuvių kalbos. Veikalai, liečią lietuvių kalbą, lietuviškai arba kita kalba parašyti, dažnai yra su klaidomis, dėl to jie negali būti priimami nei visai, nei iš dalies, pirma jų neperžiūrėjus ir nepalyginus su gyvąja kalba.

Bet lietuvių kalba, kaip ir kiekviena kita, per laiką kito ir kito savaip įvairiose vietose, taigi ir negali būti pakankamas medžiagos rinkinys tos kalbos gramatikai. Tas ir parodo reikalą palyginti lietuvių kalbą su visomis kalbomis, kurios kada nors buvo ar yra giminaitės arba ir susidūrusios su ta kalba — senų senovine, atskira ir savarankiška, išlikusia ne tiek literatūroje, kiek gyvojoje kalboje žmonių, kurie, tam išlikimui maža tesivadovaudami literatūros kūriniais, visada tausojo savo kalbą sakytinais padavimais įvairiaip įvairiose tarmėse, kurios taip pat reikia viena su kita palyginti, ypač atsižvelgiant į vieną bendrą tarmę, labiausiai atvaizduojančią teisingą kalbą.

Visos vienos kalbos tarmės, savu būdu išdirbtos ir nustatytos, gali būti geros; bet bendrajai vartosenai ne kiekvienos jų gali būti paisoma, nors ji patiktų kad ir žymiausiam literatui: priešingai literatai, kurių niekas labai neverčia leisti į pasaulį savo minties produkto, turi žiūrėti tiktai vienos kalbos tarmės, labiausiai visuomenei prieinamos, suprantamos ir malonios ausiai, bet turinčios kuo daugiausia jaukumo elementų. Dėl to rašančiajam veikalą pirma reikia pagrindinai išmokti kalbą su visomis jos tarmėmis, gerai pažinti ir pačius žodžius ir visus jų skambėjimo garsus, lyginant viena su kita tarmes, taip pat ir visą kalbą su kitomis kalbomis, su kuriomis kalba kaip nors syji.

Lietuvių kalbą, pagal įvairiuose kampuose daugiau ar mažiau susiskirsčiusias žmonių šnektos formas, galima suskirstyti į devynias žymiausias tarmes: 1. Viduklės, 2. Šiaulių, 3. Marijampolės, 4. Tilžės, 5. Kretingos, 6. Telšių, 7. Panevėžio, 8. Anykščių ir 9. Merkinės. Nė vienos iš tų 9 tarmių negalima laikyti atskira kalba, kokia yra, pavyzdžiui, lietuvių kalbos giminaitė latvių kalba; bet kiekviena jų savo pakraščiuose turi ir savo patarmes, nes kalbos vienumui maža tekenkia žodžių tarimo skirtumai; o maži kiekvienos tarmės skirtumai gali būti

pakenčiami. Pirmosios keturios minėtosios tarmės, dėl tarpusavio panašumo, gali būti suvedamos į vieną tarmę; bet jų skirtumas nušviečia prieš visas kitas pirmenybę Viduklės tarmės, mažiausiai tepasidavusios svetimųjų įtakai ir pasižyminčios gražiausiu žodžių skambesiu ir reguliarumu gramatinių formų, saugojamų gyvojoj kalboj.

Kalboje tos Viduklės tarmės turi būti labiausiai paisoma dėl šių labai svarbių priežasčių: 1. Ji užima didelį etnografinės Lietuvos plotą apie Viduklės miestelį, keletą mylių pločio prie Nemuno tarp Dubysos ir Jūros upių; dar ši tarmė, nesibaigdamatuo apribojimu, iš dalies siekia toliau: lyg peršokusi, ji atsiranda Pakapės parapijoj; toliau už Šiaulių tarmės matome Viduklės tarmę Kruopiuose, Šakynoj ir Žagarėje; su mažomis pakaitomis ji prieina ir Nerį (Viliją). Tai parodo, kad ta tarmė kadaise užėmė žymiai didesnį Lietuvos plotą. 2. Į Viduklės tarmę yra panašios Šiaulių, Marijampolės ir Tilžės tarmės, kurios skiriasi nuo pirmosios gausybe germanizmų ir trupučiu latviškumo žodžiuose ir garsuose dėl įtakos vokiečių kalbos, vadinamosios „hochdeutsch", iš vienos pusės nuo Tilžės, iš kitos nuo Rygos. 3. Nors į Viduklės tarmę taip pat labai panašios Kretingos ir Telšių tarmės, bet jos labai yra paliestos „platt-deutsch" germanizmų, taip pat ir latviškumo dėl santykių su kuršiais arba latviais, kalbančiais lietuvių kalba, iki atsiskyrimo sugadinta, pajūryje susijungus su lietuviais variagams, kadaise dėl maisto stokos iš Danijos ir Švedijos atvykusiems į tuos kraštus. 4. Likusios 3 tarmės — Panevėžio, Anykščių ir Merkinės, — būdamos eilę amžių labiau nuo Viduklės tarmės atskirtos, daugiau sulatvėjo ir kiek surusėjo. 5. Viduklės tarmė turi tą ypatybę, kad ją visi kitų tarmių lietuviai lengviausiai supranta. 6. Neveltui į šią tarmę buvo didesne dalimi atsižvelgta lietuvių rašytojų iki 19 a. pusės; tai matome iš knygų, anuo laiku išleistų, ir 1846—1864 m. Ivinskio kalendorių. 7. Viduklės tarmė visuotinai yra vadinama *žemaitiszka*[1]; tas pavadinimas parodo, kad ji yra lietuviška: nes ano laiko politika tikrajai Lietuvai davė lig šiol lietuvių nepriimtą Žemaitijos vardą, o senąjį Lietuvos vardą toji politika paliko rusų kraštui, politiškai sujungtam su Lietuva. Lietuvių žodis *žemaitis*, senovėje lietuvių vartotas tautiečio *(ziomek)* reikšme, tada žymėjo lietuvį; o priešais šį žodį kalboje tada buvo statomas lietuviškas žodis *gudas*, kuris reiškė kiekvieną svetimtautį.

[1] Šis ir tolimesnieji kursyvu atžymėtieji žodžiai lietuviškai įrašyti paties Miliauskio.

Į Viduklės tarmę turi būti atsižvelgta dėl jos pirmenybės prieš kitas kraštines tarmes, kurios juo toliau atskirtos nuo centro, juo labiau pasidavė įtakai, lietuvių kalbai neįprastai, ir nė jokiomis sąlygomis nė viena kraštinių tarmių negali norėti pirmenybės, kaip ir klaida negali būti laikoma tiesa. Nesvarbus yra klaidingas pačių lietuvių supratimas, rašančių lietuviškai be pagrindo, tiktai pasirėmus klaidingomis lietuviškomis gramatikomis, sudarytomis remiantis kokiais prietarais arba asmeninėmis kurio autoriaus pažiūromis. Nesvarbi yra ta aplinkybė, kad gramatiką rašė profesorius ar koks mokytas dignitorius, lietuvis marijampolietis ar kitos kurios kraštinės tarmės, koks įžymus patriotas, demokratas ir visokių kitokių asmeninių sugebėjimų literatas. Svarbus čia tėra kalbos nesudergtumas, koks iš tikrųjų labiausiai yra išlikęs Viduklės tarmėje. Lietuvių kalbos gramatika visiems lietuviams ir turi būti sudaryta atsirėmus šios tarmės pagrindu, bet ne kurios kitos, didžiau sugadintos svetimų elementų įtakos.

Lietuvių kalbos rašyba pagal Viduklės dialektą visai nereikalinga lygioms lotynų raidėms kokių pridėtinių ženklelių. Lotynų alfabeto net su kaupu pakanka lietuvių kalbos rašybai pagal Viduklės tarmę, lengvai suimamą gramatikos taisyklėmis. O šito nematome lietuvių kalboje kitų tarmių, visada reikalaujančių alfabeto raidžių skaičiaus padidinimo ir turinčių kalboje taisyklių, nesutinkančių su lietuvių kalbos grynumu.

Kadangi visos aukščiau išskaičiuotosios 9 lietuvių tarmės sudaro vieną kalbą, visiškai nesudarkytume kalbos, jei iš kitų tarmių būtų paimta kas Viduklės tarmei papildyti, kas būtų joje nusitrynę (nusidėvėję), o kitose išlikę: nes ką kalba turi savo senojo būvio ištisime, tai yra jos nuosavybė, jei tik tai būtų kalbos jaukumo ypatybė. Bet kas vyriausiojoj tarmėj visuotinai priimta, ypač jei tas pats atrandama ir kai kuriose kitose tarmėse, to jau nebegalima iš kalbos išmesti, nors tas žodis ar žodžio forma ir nebūtų jauki: mat, toks išmetimas turi būti laikomas kalbos „meistravimu“ ir darkymu; kas išmesta, turėtų būti pakeista nauju, o to be tautos pamėgimo ir valios negalima daryti.

Ir terminologija, kai jos kalboje trūksta, turi būti labai atsargiai kuriama, kad nebūtų vartojama žodžių, mažai tetinkančių arba visai neatitinkančių kalbos dvasios ir formos. Svetimi pasiskolinti žodžiai ne tiek kenkia kalbai, kiek nevykusiai pasidaryti.

Lietuviszkasis liežuvis yra vienas iš indogermanų kalbų Europoje. Jam giminė yra latvių kalba ir labiausiai jis panašus į slavių kilmės kalbas; šis panašumas pasireiškia daugiausia asmenavimo formomis.

Vardas *Lietuva* yra nežinomos kilmės, nors Lietuvos istorija stengiasi tai nušviesti iš senovinio politinio gyvenimo tautos, kuri tame krašte tvarkai palaikyti rinko vyresnybę iš savo labiausiai pasitikėjimo vertų vyrų tarpo; šie prireikus rinkdavosi į kuopą, o tokia kuopa buvo vadinama *liita*, tai reiškia kuopa (gromada), arba susiliejimas į visetą, bendruomenę (rzecz pospolita); kiekvienas įeinąs į tokią kuopą vadinosi *liitos viiras*, valstybės vyras. Todėl kraštas, kuris taip valdėsi, vadinosi *Liituva*, o to krašto gyventojas — *liituvininkas*, arba ir *liituvis*. Santykiaujant lietuviams su vokiečiais ir latviais, tie žodžiai dėl aštriojo garso *i* palinkimo į raidę *ie* buvo pakeisti, ir tokiu būdu jie paliko modifikuoti į *Lietuva, lietuvis*. Nes vokiškoji aštrioji *i* rašte paprastai žymima *ie*, o latviai, sekdami švedais, tą aštrųjį garsą perkreipia čia į *ie* (ee), čia į *e*, o kartais į *a*. Tokiu būdu lietuvių kalboje ir Viduklės tarmėje yra iškreiptų daug žodžių su aštriuoju garsu *i*, pakeitus jį garsu *ie*. Bet jau senojo aštriojo garso *i* (ii) lig šiol atkakliai laikosi Kretingos ir Telšių tarmės, kuriose ir dabar Lietuva palieka senoviškai *Liituva*, o lietuvis — *liituvis*.

Gramatyka litewska lietuviškai — *lietuviszkoji gramatika*. Bet kuris kitas pavadinimas, šiai sąvokai improvizuotas, atrodo nevykęs vartoti ir apskritai gramatinė terminologija, lietuvių mokslų užuomazgoje, negali dar būti jų gimtojoje kalboje absoliučios reikšmės, kol nėra perėjusi per tautinio papročio mėginimą.

Šiame lietuvių kalbos taisyklių rinkinyje yra trys dalys: 1. *balsuutine* [išbraukta: *tariitine. P. J.*], kurioje yra tinkančios lietuvių kalbai rašybos taisyklės *(rasziitine)*; 2. *kalbos dales* ir 3. sintaksė *(taikintine)* [išbraukta: *santaika. P. J.*]. Šis rinkinys nepilnas, bet, tik pagal galimybę sudarytas, lieka dar daug kuo papildytinas[5].

---

[5] Plg. Vac. *Biržiškos* Raszliavos Pasztas — Mūsų Senovė 1937 II N 1, kur yra pateikta tų pačių Miliauskio minčių užuomazga. *Red.*

IV. Korespondencija.

J. A. PABRĖŽOS LAIŠKAI KUN. J. K. GINTILAI

Kun. Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemiau spausdinamieji 4 laiškai kun. J. K. Gintilai rasti Kauno Metropolijos kun. seminarijos bibliotekoje. Čia jie pateko iš Kauno kapitulos bibliotekos, kuri savo didžiąja dalimi sudaryta iš J. K. Gintilos (1788 XI 24 — 1857 VII 25) jai paliktų knygų*.

K. Sendzikas

I.

Jaśnie Wielmożny Mości Dobrodzieju!

Ile razy na Adres przez Jaśnie Wielmożnego Pana mojego w Rubrycelli mey zostawiony napadam, tyle razy grożnego bodca wyrzucającego mi na oczy niedbalstwo me istotne w pisywaniu Listów do swego nayosobliwszego Dobrodzieja muszę doznawać: aby więc pozbyć się tak nielitosciwego domownika; biorę się do pióra nie zważając na wnętrzne przekonanie o niezdolności mojey: Dobroć albowiem i Łaskowość Jego sentymentow wszelką stylu chrapowatość, i nieudolność moją w skrytosciach swey Duszy łatwo ukryć, a klientowi swojemu przebaczyć raczy.

Nie mam żadnego Interessu głównego fatygowania Go mojem pismem: oprócz doniesienia, iż Darowizna pod Tytułem *Stephani Blancardi Lexicon Medicum* od Niego dla mnie postąpiona, niezmiernie mi pożyteczna. Tam bowiem nietylko rozmaitych wyrazów medycyinych dostateczne opisanie: lecz i wyrazy anatomiczne (,) fizyologiczne, patologiczne, chirurgiczne, chemiczne (.) farmaceutyczne ze swojemi explikacyami: w koncu, co mi naybardziey gustuje, wyrazy roslin aptekarskich tak dawniey używanych lubo dopiero zaniedbanych, jako i teraz w officynach lekarskich utrzymywanych, z dokładnym opisem samychże roslin, ich skutków, oraz nazwań

---

* Kun. Jonas Krizostomas Gintila 1828—1844 gyveno Petrapilyj, kur jis buvo vad. katalikų dvasinės kolegijos nariu. 1844—1850, pavyskupiui Simanui Giedraičiui mirus, buvo Žemaičių vyskupijos administratorium. Pabrėžos laišką Gintilai iš 1844 X 15 išsp. *J. Tumas* (Raštai XI p. 69—71). *Red.*

każdey rosliny po niemiecku (,) francusku, angielsku etc. z wyłożeniem analyseos lacińskich imion z jakiego powodu imie to Lexikonu nadane: co wszystko bardzo wielką czyni dla mnie przysługę w nadawaniu przezwań żmudźkich roślinóm w porządku systematyczno-botanicznym. — Dar pomieniony ile razy biorę w ręce, tyle razy niewypowiedzianie ku Dawcy onego wdzięcznoscią się napełniam, prosząc zarazem Naywyższego, by Go raczył obdarzyć tem wszystkiem, co widzi dla Niego bydź potrzebnem.

Dałby to Bóg komu podobny instynkt do obdarzenia nas Dziełem któreby nauczało użytku innych roslin przydatnych farbierniom, malarstwu, garbarstwu, gospodarstwu, różnym innym rzemiosłom, z wyszczególnieniem sposobów przygotowania ich do użytku: a chociaż to w Dziełach X. Kluka po części się znayduje, nowe wszakże odkrycia muszą zapewne cóś nowego, tak co do sporządzenia, jak równie co do wykonania praktycznie każdego preparatu w swoim celu, zawierać. Niepotrzebne w prawdzie to Dzieło hic et nunc do Botaniki żmudźkiey: ponieważ niepodobno wszystko to ogarnąć: przewiduję jednak, iż po wyisciu pomienioney Botaniki znaydzie się Ochotników w dyalekcie naszym chcących wydawać osóbne dzieła zawierające już same rosliny służące do poratowania zdrowia ludzkiego, już rosliny przydatne różnym przemysłóm krajowym: nie od rzeczy więc byłoby wzmiankę przynaymniey uczynić w Botanice o takowych roslinach: a że roslin nawet krajowych tyle na nowo odkrytych, o których użytku w Dziełach dawnieyszych na próżno szukać: dla tego i powod żądania Dzieła udzielnego, ktorém by Botanika żmudźkiego jeszcze ciężey, a bardzo pożyteczne obarczyć można bylo: choćby w koncu to dzieło było w języku rossyiskim, niemieckim lub francuskim znaydują się albowiem w Konwencie naszym osoby posiadające mowy te.

Co do Botaniki żmudźkiey: już ona posiada wyrazy glossologii botaniczney w swém dyalekcie, a to daleko obfitszey liczbie niż słownik wyrazów botanicznych przez Alexandra Pławskiego w polskim, który jest w tem przedmiocie naypóźnieyszy. Już ma osobną książkę czyli rejestr wyrazów botanicznych Żmudźko-Łaciński. — Trzebaby w prawdzie to wszystko na czysto przepisać z ułączeniem explikacyi każdego wyrazu: lecz Pabrezowicz mający już tylko trzy zęby

w gębie, a z nich jeden niby xięcia udzielnego do niczego nieużytego, dwoch zaś innych tak pokornych, jak słupy w ostrokole schylone prawie aż do ziemi: a do tego rozmaitych gumbów propaść, mysląc codziennie o smierci już nad nosem wiszącey; wszystko na bok usuwa, a spieszy do ważnieyszych przedmiotów botanicznych. Tak dopiero nadawa roslinóm imiona systematyczno-botaniczne Żmudźko-Łacinsko-Niemieckie: przy każdey zaś roslinie, jeżeli ktora posiada, nie omija ułączyć imion triwialnych żmudźkich, żmudźko-pruskich, Łotewskich, i Rossyiskich. Wypadało by nieopuszczać Litewskich, lecz dotąd z niskąd niemógł ich dostać. — Denominacya takowa opatrzywszy cztere pierwsze klassy, jak się zdaje, imionami nie od rzeczy, wkroczyła znacznie do klassy piątey. Nie opuszcza autor nawet tych roslin, których dotych czas w swym zielniku nie posiada, lecz znayduje one w Dziele J. P. Jozefa Jundziłła zawierające rosliny całego kraju Litewskiego, Wołynia, i Podola przez P. Bessera zacytowane. Powodem do nieopuszczenia żadney rosliny z pomienionego dzieła stała mu się tegoroczna wizyta w Szawelskim i Upickim, gdzie wynalazł niektóre takie rosliny, których w Jundzile nawet nie znayduje zapisanych, i musiał z determinacyą udadź sią do ogólney botaniki Sprengela. Między wszystkiemi rarytessami kollekty roslin wojazu znayduje się szczególny gatunek *Astrantiae* około Żagor, i jeżeli tylko nie pomylił się w terminacyi, nawet w samym że Sprengelu nie wyczytał gatunku podobnego znalezioney roslinie: przetoż nadał iey przezwanie *Astrantia Samogitica.* — Jeżeli więc tak małe kawałki ziemi żmudźkiey przeyrzane pokazały swe osobliwości, czegóż nie spodziewać się przy ogólnym z Botaniką Żmudzi odwiedzeniu w każdey roku porze? Słusznie więc, lubo dotąd przez siebie samego nie znalezione, wszelako w Dziele Jundziła już opisane rosliny nie opuszcza, bo to następnym Botanikóm z wielkim byłoby nieukontentowaniem znalazszy roslinę nie znaleść iey w żmudźkiey botanice, ale szukać w polskich lub łacińskich Autorach.

Po nazwaniu roslin, weźmie się autor żmudźki do pisania samey Botaniki. — Ta zapewne większa urosnie, niż opisanie roslin P. Jundziła: a to z przyczyny, że się dodają niektore rosliny cudzoziemskie, lubo w niewielkiey liczbie, które opuszczone stały w Dziele Jundziłła: potem z przyłączenia triwialnych imion; daley z namienienia skutków roslin, w końcu dla

pisowni żmudźkiey daleko więcey mieysca potrzebuiącey od pisowni innych narodów, ile że ten żmudźki Półgłowek przyjął do swojey Pisowni podwóyne samogłoski, a to dla pokazania w wyrazach żmudźkich prozodyi tego języka nie tylko dla cudzoziemców niezbędnie potrzebney, lecz i dla samych rodakow wielce pożyteczney zwłaszcza (w) wyrazach botanicznych mianowicie z kilka wyrazów złożonych. — Będzie to Czytelnikóm z początku smięszno i dziko wydawać się: ale po oswojeniu się naydoskonalszą od wszystkich kresek przez tegoczesnych żmudźkich pisarzów używanych, naydoskonalszą mówię, w podwóynych samogłoskach znaydą Prozodyą.

Nożęta Jego serdecznie uciskając, a Swiętym Jego modlitwom polecając się, zostawam nazawsze z naywyższym Poważeniem Jasnie Wielmożnego WMPana Dobrodzieja Nayniższym sługą *X. Pabreż* Tercyar. Z. S. O. Franciszka.
1834. Xbra 19. Z Kretyngi.

P. S. Quod huiusqui pisało się wys tay dreń, quia smutny daaktaa. — Sine Illustrissime! bęn byszki co smiesznego prikiknąć.

Bówa pri muusó hoc anno Nobilis Juvenis wadyynams Jomiilesta Pons Symóns Dawkąts: hic atsytoolindams a nobis ku S. Pieters Burg mnogo spopondit, ut primum hanc urbem adveniet, sieyczas pas mus paraszik. — Bet, si non laborat aliquo morbo, vel in via kas Jo ne nookawa, arba jec kokio in szwarckamera niezasiadł rekollekcyi; o! quam valde hreszny. Bo jau ketwyrts tam ira mensis, a On ani pisnął o swojem pobyciu. Quid hic de hocce Juvene dumare? O! per multum mendax! Kad butu galema apee Ji dasyżynare, sprasiłbym Was Illum de crimine hoc pessimo admonere, et bene Jemu nakiware.

Pas mus u w pruskiey granicy co tydzień jest weselej a casem kilka razy u w tydzień. Teep grazee strelaiuć, jak u priezdi łayky pariedku żemaytiu. Nieszczęsliwy podorozny, który trafi na akt weselny, bo kap anam praded około uszu gwizdąć pulki, musi biedny albo wiernuć się do miasta, albo dobre koniom pripuścić bicz pod ogon, żeby kak szalony wybiegł i z placu wesela. To jest i szczera prawda. Nu! częstokroć wychodzy muy to na wielką wesołość, gdy się pristawi u w tamozniech kilka fur roznegiech towariech: ale u w czasem i smutniech bywaią zdarzeniech, jak naprikład, kiedy ubiło Nazaretela Antoniegiech Kaminskoy sinowca X. Nieboscyka uw Kaminskiego, albo jak podstrelono Pomocnika

Priszmątskiegiech, co ledwie wyskrobał się od śmierci. Nu! jezeli to Rząd rossyiski i pruski temu złemu nie będzie zapobiedź, a co i z tego będzie? Już woyt jeden pakinul ten swiat dla kontrabandów. — A tu sledztwo po sledztwie. Oy! Co te zydiech nie cierpią. O mums klosztoriów gyrdąt Phu! Phu! grażó naktymis ożmygty.

Illustrissime Domine! Vos non poenitet, żeście mómis paametiet, sed ego Jusu milestos dyyde gaylóws. — Ot gdybyscie byli Korcianis, mes paraaszyis kooki arkóza Botanikos niedałbym pokoju, póki byscie nieraczyli skorrigować. A tiepier niczawo. Jak sobie vultis, jeżeli dożyię powrotu JWŁaskawcy mojego; nieuydziecie tey uczynności dla mnie.

II.

Jaśnie Wielmożny Mości Nayosobliwszy Dobrodzieju!

Wedle żądania JWM Pana Dobrodzieja zyskawszy Dzieła następne: 1° *Biblia, tay esti Wissas Szwętas Rasztas* wytłómaczone przez D. L. J. Rhesa Profesor der Theologiae. — 2° *Littauisch-deutsches und Deutsch-littauisches Woerter-Buch etc. von Christ. Gottlieb Mielcke.* — 3° *Anfangs-Gruende einer Littauischen Sprach-Lehre etc. von Christ. Gottlieb Mielke,* przesyłam one do Niego pocztą, życząc z nich co do języka żmudźkiego naywięcey profitować. A że to się zapewne sprowadza końcem napisania i wydania jakiego Dzieła w naszym oyczystym Dyalekcie, z czego niezmiernie się raduję, razem też proszę i zaklinam nayusilniey w przedsięwziętym zamysle nie ostygać, pracą mozolną nie odrazać się, krytyki się nie obawiać, żadne albowiem Dzieło w naszym języku nie wyda się bez wielkich trudów. — Co do Pisowni żmudźkiey: naylepiey tak pisać, jak mówiemy: a jeżeliby się to zdawało niedorzecznością; lepiey trzymać się pisowni Litewskiey, (: lubo do żywego jey nie lubię,) niżeli prusko-żmudźkiey, która stosowana jest do pisowni niemieckiey, dla niemców bardzo dogodney ale nie dla Żmudźinów, ile że w pisowni prusko-żmudźkiey brzmienie liter niektórych poodmieniane (,) litery jedney przeniesione na drugą, a tey na tamtą; tak w tey pisowni brzmienie *i* małego przeniesiono na *y* wielkie, a tego na *i* malenkie, co dla każdego żmudźina rzeczą jest niesłychaną i bardzo niemiłą; litery *ą, ę,* powyrzucane: przytem znaki rozmaite literom ponadawane, jedne oznaczające iloczas

syllab, drugie skracanie wyrazu, *de quibus neque Patres nostri audierunt*, a gdy jeszcze przydamy znaki właściwego brzmienia naszego języka liter, przyidzie się położyć miescami znaki nad znaki a to nad jedną literą, tak iż sami czytając swoje piśmo będziemy rozmyslać co który znak ma znaczyć. Cóż tu powiedzieć o czytelnikach naszego pisma? Pewno jak *Amen* w pacierzu, iż taka Pisownia czytelników w naywyższy sposód nudzić będzie, a nawet odrażać od zajęcia się czytaniem, widząc się bydź przymuszonemi do medytowania nietylko nad każdém wyrazem, lecz nawet i nad literą każdą. Doszło rąk moich jedno Dziełko w manuskrypcie, i w pięknym przedmiocie napisane teraznieyszą pisownią żmudźką literacką. Przyznam się JW. Łaskawcy memu w szczerości, że ile razy czytam ono, tyle razy widzę je będące za bardzo niejaśne, i wielce niezrozumiałe: a to jedynie z przyczyny Pisowni teraznieyszey literacko-żmudźkiey, i wyrazów nowych od żmudzinów nigdy nieużywanych, albo bardzo przestarzałych i z używania iuż wyszłych: lepiey by nierównie było też samą rzecz wyrazami zwyczaynemi kreslić, albo z polskiego przyswojonemi wyrażać; aniżeli swoją myśl wyrazami całemu Narodowi nieznajomemi zaciemiać. Wszakże nie ja tylko jeden tey przykrości w pisówni wzmiankowaney doznawam; lecz i drudzy. Komu kolwiek bowiem wspomnione Dziełko w ręce dałem; każdy czytając z usmiechem zapytywał się, po jakiemu to pisano? — Kilka wierszow Panstwo Dobrodzieje ułączyliście w listach swych po żmudźku, lubo dosyć zrozumiałe było napisano, wszelako czytelnicy ich z tem się oswiadczyli, czemuż znaczenia znaków razem nie ułączono? Ztąd miarkować można o niedogodności nowey Pisowni Literacko-żmudźkiey. Cóż dopiero mówić o Czytelnikach niewiele co uczonych? — Daymy to, iż w Greckim języku niektóre litery przeciwne mają brzmienie naszym literom w inszem przez nas od dawna przyjętem brzmieniu; cóż ztąd? wszakże u Greków nawet sam kształt Liter ani podobieństwa niema do naszych? i dla tego mamy już nawet same kształty liter naszych odmieniać? Niech sobie Grecy będą ze swojemi literami i ich brzmieniem Grekami; a Żmudzini Żmudzinami. W końcu co do nas Grecy należą? Wszak my nie z Greckiego lecz z Sankryckiego pochodzim narodu? Czemuż Niemcy wymawiają *z* przez *c*, — *v.* przez *f*? etc. Za cóż oni nie stosują się zupełnie do brzmienia liter greckich.

Toż mowić o wszystkich innych narodach. Resztę zostawuję obszerney Dyssertacyi recenzyiney mającey pokazać, iż naylepiey trzymać się brzmienia każdey litery od niepamiętnych czasów przez naszych Przodków przyjętego, a pisać tak jak się wymawia w języku rodowitem: bo żmudzin nigdy się nie zgodzi z litwinem co do mowy, ani z prusakiem albo łotyszem; chcąc zaś uniknąć pospolitego okrzyku trzeba się wyrzec wszelkich nowomodnych tegoczesnych hieroglificznych znaków pisarskich, które lubo mogą bydź przyjęte, lecz nie tak raptównie ale za czasém i to nie wszystkie. — Niech to jednak nie odraża JW. Pana Dobrodzieja od przedsięwzięcia pisania Dzieła: piszcie tak, jak wasi przezacni Rodzice i Sąmsiedzi mówią, a zobaczycie iż każdemu niezmiernie gustować będziecie. Będzie to z początku przytrudno kreskować litery *é* scisnione, *ó* scisnione, *śź* miękko się wymawiające, toż *ćź*, po *g*, *k* nie pisać *i*, jesli po nich następuje samogłoska *e*. np. *gers*, nie *giers*, *kers* nie *kiers*, ponieważ *g*, *k* mające po sobie *e*, *i*, *y*, miękkiemi się stają. — *l*, że u żmudźinów jest brzmienia niemieckiego *l*, przetoż dla zmiękczenia jego kiedy po nim w wymawianiu brzmi *i* małe, trzeba go dodawać, np. *Liepis* nie zaś *lepis*, — *Lepnos*, a nie *liepnós*. — *Denique usus vos plura docebit.*

Dzieła do mnie przesłane, lubo nieco w kropce po wierzchu niektóre nadtarte, ale z resztą zdrowe doszły: które, po odczytaniu przedmowy ich, sam na zapusty zawiozłem do Korcian i w ręce WJX. Administratora oddałem, uwiadomiwszy Go o dalszey tych dzieł przez JW. Pana Dobrodzieja Dyspozycyi: razem nie przepomniałem exekucyi do skutku przywiesdź za niepisywanie Listow do Petersburga. — Zatrzymałem u siebie Botanikę Willdenowa we czterech Tomach. — Dykcyonarz Holla, i Dziełko Bellarmina *De septem verbis a Christo in cruce prolatis.* — Wildenów przez Linka w inszy układ systematyczny przeformowany, lubo bardzo skrocony (: bom go czytał daleko obszernieyszego). Z tém wszystkiem, iż, mianowicie w kryptogamii, jaśniey się od Sprengela tłómaczy, z tego powodu bardzo go ulubiłem: rozumiem, że i w inszych Tomach toż znaydę. Z takowego powodu Willdenów kochany wedle pozwolenia JW. Dobrodzieja mojego przechodzi do Biblioteczki mojey, jeżeli tylko darujecie superatą ceny Willdenowa, która jest *70 flor.*: gdyż Dzieła w zamian posyłające się na mieyscu kosztują tylko *30 flor.* — Dykcyo-

narz Holla żeby był łacinsko-niemiecki, był by niezmiernie dla mnie potrzebny: z tem wszystkiem może się potem przyda i niemiecko-łaciński, lubo wiele roslin w sobie nie zawiera. — Gdyby to w Petersburskich Bibliotekach kupców znaydowało się Dzieło *Nomenclator botanicus* Stendela kosztujące sześć Talarów, prosiłbym nayusilniey zakupić dla mnie. — Dziełko *De septem verbis Christi,* że traktuje o przygotowaniu się na śmierć, dla mnie starego naypotrzebnieysze: nie chciałbym go do Korcian odesłać: proszę tylko jeżeli tak się będzie zdawało JW. Panu mojemu, o wyjawienie wartości jego, i komu ją mam oddać.

Dziękuję naypokorniey za Powinszowanie Roku nowego z życzeniem jeszcze mi stu lat życia: po skończeniu których, oby to przykładnie! zapraszam Jego na móy sollenny pogrzeb, a to cum verbo Dei, w ubiorze kiedy niewspanialszym to przynaymniey w owym, w którymem Go widział na ambonie w czasie pogrzebu JW. Gorskiego w Sałantach, za co wszystko *sedens in aeternitate* naypokorniey podziękują.

Denominacya roslin Botaniki moiey wkroczywszy do klassy ostatniey, już się zbliza do konca sekcyi 2. restant jeszcze trzy sekcye. Jeżeli gdzie, tu naywiększey doznawam trudności w nadawaniu Imion roslinom: już tu ani Blonkard, ani żadna moja xięga dadź rady nieumie, jedyne refugium do Willdenowa, i gdyby nie to Dzieło, choć człowiek fixuy. O jak to nasz Pan Bóg dobry! gdy we wszystkich naszych potrzebach opatruje nas przez naszych Przyjacioł i Dobrodziejów nayukochańszych — Dziękuję, i stokrotnie Dzięki JWielmożnemu Panu mojemu, za opatrzenie w tak potrzebne Dzieła mnie składając; zostawam na zawsze z pełnem wdzięczności sercem we łzach prawie rozpływającem sie

J Wielmożnego WM Pana Dobrodzieja Nayniższym sługą

X. Pabrež Tercyarz Zakonu S. O. Franciszka.

Kretynga. 1835. Marca 20.

[P. S.] Ukyniiks Daukąts teyszbooćżyi, kad negaliejau wysyms Jo geydóleems óżgaana padariity. — Kónygs Bauźinskis óźimts paarsydągynymó ysz Laukźymy i Pałąga, ąt ałtarystas, neatsiunty pri mónys niejokiu Gyismiu źemaaytyszku: noris Jo pats praśźiau Kretingoo par tris Karalus. — P. Goyźewskis teep jautrós apee reekałus Daukąta, jog, pagalaaus par Dókteri Jo żyny dóuts ónt Tryju Karaalu, anie

akiun sawa neparoody pri móónys. — Dó stódęteló atradau ókatliiwó ąt yszraaśźima Paasaku, Miišluu, yr Priižodźiu źemaytyszku: ysz tuu, wyinaam priwadzioojy Alseyka Kriaaućźiós, ąątrós pats kóu mokieejy, ysz łosnoos gaałwos paraaszy: neżynau tyktaa ar galies paarskaytity, yr myyslys Raśźitoju doeeyty. — Tus Yszraszus prijungtus pri siuuntynamuju kniingu teyksis Szwyisiausis Jomiilesta atadóóuty bastaam Ukynikóu Petersburga Daaukątóu. Tesóleeyd món tóóu kaltiiby, jog teep Ji waadynó: teep nees paats Jis noores wadyynams: yr kyteep Ji praamynąt, reektu pasydóóuty ónt łojoonys.

Jomiilesta kónygs administraatoriós Kaartynas dyydemy ir strooky: Daarżynys ysz paaszara puustas, myyigas bee gruduu, walstaalis mękaa dóunas betóóris, Paarakwyje bieedna, o cze swetiis po swety, óbags po óbaga. — Wyinook riimtos ira śźyrdyis, wysus priiym, wysus wargdyinius apweeyz, wysyyms dóud rooda gera. — Kad asz buućźio Jo wyyitoo niekados neysztóriećźio. — Nóusykuulau łaykó óżgawieniu pri Jo, o tay dar só trymis arkles, só broló Sociuszó, yr fórmonó, atradau pati administratorió ysztabaławósi i Płungy ąt mógys. Kłausóus okmystrynys ar galiesió paarnakwoty: bo tórió Jem atadóuty woożnius daaktus, ta, óksneyks, ne jóóuda, ne bałta: eytó pri sósieedu, teriaujóus ar tór administratoriós paaszara? tyi atsaaka, jog nesenee pats pyyrka 30. weżyymu śźyyina. Oy! swećźiów cze negeraa! tay kaap eesąt só pacziuu strowó, galietu yr pri sósiedu tóu naakti paarmysty, bet kór pasydies aarklee? O cze kap sójóta Dawaatkas, wyina poo kytoos, prasza o prasza nakwooty, wyłdamoos pasyregieety rita spawiedniiczioy. Ką ćźe żmoogóu dariity? At! myslyjó, kónyga Administraatoriaus par tóu wyina nakti asz ne paóbaagisió, neeba prabagotiinsió. Nóuejyis tad pri Panos Okmistrynys, sakau, kad asz ćźe nakwoosió, atsaka kóu padariisi! nakwook jók. Nuudnaa bowyiymos lig pat deszimtas adiinas, kórioy sółaaukiem patyis kónyga Administraatoriaus: o! cze wysy daaktaa łosnaa auszty yszaausza: liinksmó atweró yr meylingó szyyrdy priiimty bóówom, nóućźestawoojy móómis só wysó ćźiistaa, yr dayniióóudamis kelaawom i łoowas ąt aatylsv. — Rita meta po myśźiu szwętuu kaap sieedaus i spawiedniićźy, paarsysókymiejau lig pós dewiintos. Pagriižys ysz Bażniićźys noriejau touliidy sódyiwó sakiity, ale be pyyitu newałnó bówa atsytoo-

linty. Belaaukąt pyyitu kaap pakyłs puuga; o puuga só tooky daargnó, iog bóksztó bówa yr gaałwa pro dóris yszkyszty. Paargaliejau wyinok sawi, yr par gwoołta, ne leeydams yszważiawau, o tay dariau gaylieedamoos Geradieejy Kónyga administratoriaus. Bet óztataa igawaau graaży guumba, ysz kórioo ledwa par keles dyinas teysztysaau.

(b. t.)

PRIE MASKVIEČIŲ STUDENTŲ ŽEMAIČIŲ 1849 M.

(Žiūr. Mūsų Senovė II N 2 (7) p. 310—313).

Laiško adresatas Liudvikas Grajevskis, Adolfo Grajevskio tėvas, g. 1827 Maksvuose ties Kvėdarna, m. 1880 kitam savo Papinaujo dvare irgi ties Kvėdarna. Gimnaziją ėjo Kražiuose. Baigė Maskvoje univ. kameralinį fakultetą. 1861 m. Bronislovo Bucevičiaus byloje, žinomoje pirmosios bylos dėl lietuviškų raštų vardu, buvo suimtas ir kalinamas Kaune, kaipo įtariamas padėjęs M. Akelaičiui spausdinti Prūsuose lietuviškus raštus dar prieš spaudos uždraudimą. Nepavykus jo kaltės įrodyti, iš kalėjimo buvo išleistas, bet vėliau vėl įsipainiojo į 1863 m. sukilimą (Plg. Liet. Encikl. IV p. 872—873). Laiške minimi asmenys tuo būdu, matyt, buvo dalimi Grajevskio draugai iš Kražių (ir Kauno) gimnazijos, dalimi jo draugai iš Maskvos universiteto. Laiške minimasis Kaziukas Gabrylis, be abejo, bus K. Gabrialavičius, 1852 m. baigęs medicinos fak. Maskvoje, kur atsikėlė iš Kauno gimnazijos (plg. Maskvos un-to 1852 m. „otčiotus"). *Vac. B-ka*

L. IVINSKIO LAIŠKAI

Žemiau spausdinami du L. Ivinskio laiškai: 1) Vysk. M. Valančiui 1858 V 13, imtas iš Kauno Metropolijos kurijos archyvo, ir 2) G. Petkevičiūtės motinai 1868 VI 2; šio laiško originalas yra VDU bibliotekos rankraščių skyriuje, kur jis gautas iš „Varpo" ir „Ūkininko" redakcijos archyvo Prūsuose. J. Tumo spausdintose paskaitose apie Ivinskį 1924 p. 31 G. Petkevičiūtė užsimena: „Dar buvo likę keli Ivinskio laiškeliai, motutei rašyti; juos senai atidaviau p-lei M. Zaunytei į archyvą".

Vac. B-ka

I.

Jaśnie Wielmożny Pasterzu Dobrodzieju!

Tak jak Kalendarz Żmujdzki i na rok następny ma bydź tejże samej treści i tejże samej formy a nie jest jeszcze napisany, załączam do przejrzenia Materijały do dodatku, z pomiędzy których „Miniejimaj“ aż do „Atgajsza mieneśia ant żoliun ir isz źiames kasamun dalijku“ jest nieco religijnej treści. — Dalej idą artykuły gospodarskie rozmaitych przedmiotów, między nimi: „Pramźimas Lietuwiu diewajtis pirm Krikszczionistes amźiu“ i powieść gminna „Salamonas“. Z poezij ma się umieścić: Atsiżegnojimas ir barne Mikoła su Wariełka i Witolorauda przekład Panny Karoliny Proniewskiej. Z resztą, w Dodatku do Kalendarza nic innego pisać niebędę prócz artykułów tu przedstawionych z najpokorniejszą prośbą o Wolność Druku i poświadczenie. — Polecając najpokorniejszę prośbę moją łaskawym względom Jego Pasterskiej Mości mam wysoki zaszczyt pisać się Waszej Pasterskiej Mości Najniższym Sługą *W. Iwiński* Retów 1858 r. 13 Maja.

II.

Wielmożna Moscia Pani Dobrodziejko!

Umyślnie dłużej zatrzymałem się w Smilgach dla odwiedzin chorej, dla pocieszenia i upewnienia powrótu do zupełnego zdrowia, bo inaczej być nie może. Niecierpliwie czekałem powrótu albo raczej przybycia P. Doktora bardzo pożądanego i bardzo oczekiwanego z niespokojnością; miałem tąż zręcznością powtórnie pożegnać się, powtórnie usciśnąc ramieniem przyjacielskiem a dłonią braterską. Dla tego to proszę ode mnie kłaniać i razem całemu drobnemu towarzystwu pewno wesoło bawiącemu, pełnemu życia i swobody. P. Gabryelli kłaniam najwięcej, nie wychodzi z pamięci i to miejsce gdzie chwilowe lekcyjki miały swoje miejsce i ta niemogąca wygasnąc pamięć nieodstępnie będzie towarzyszyć w drodze lub w przechadzkach. Miałem tym zachodem więcej napisac, lecz pora nagli siadać na pocztowy rydwan i nieść mię wraz pośpieszniej ku brzegom lądu — gdzie niegdyś łzy Helijad w bursztyn pozamieniały się, zupełnie nie tak jak...

Podróż dotąd była pomyślna mniej przyjemna z powodu dolegających cierni, które niełatwo wyplenić i pomimo czynionych prób nieudało się — Kiedy tak ma być to pozostaje tylko pisać się WMP Dobrodziejki Najniższym Sługą *Iwiński.*
M. Smilgie 1868 r. 2 czerwca.

A. J. LAIŠKAS J. KRAŠEVSKIUI 1861 M.

XIX a. bekyląs lietuvių tautinis susipratimas neišvengiamai turėjo susidurti su įsigalėjusia lenkų kultūrine ir apskritai visuomenine hegemonija. Jau nuo XVIII a. pabaigos stiprėjo polonizacinės tendencijos. Antai, vienas iš ano laiko Lenkijos visuomenės vadų H. Kołłątaj manė, kad viena iš žuvusios respublikos silpnumo priežasčių buvęs kalbų įvairumas toje valstybėje; valdžia turėjusi tą įvairumą silpninti, o neslavų kalbas ir visai išnaikinti (wytępiać)[1]. Ir vėliau kaskart didėjęs susirūpinimas lietuvių kalbos ugdymu neramino dažną lenkiškos orientacijos žmogų. Pvz., Kurjer Wileński 1860 V 24 Vilniaus gyvenimo apžvalgoje rašoma: „Kwestja popierania i rozwijania litewszczyzny ma swoich zawziętych stronników, ale ma też, nie powiem obojętnych, lecz raczej trwożnie i z niedowierzaniem przypatrujących się tym nowym drogom i usiłowaniom... Będziemy zawsze powstawać, ile to w naszej mocy przeciwko tym, co pod pozorem bronienia litewskiego języka rzucą kość niezgody między braci..."[2]. Buvo ir tokių, kurie kreivai žiūrėjo net į liaudžiai skiriamas lietuviškas knygas. Tokią nuotaiką išreiškia žemiau spausdinamas kažkokio A. J. laiškas J. Kraševskiui. Laiško originalas yra Krokuvos universiteto bibliotekoje esančio Kraševskio korespondencijos rinkinio III serijos I tome. *V. Mc.*

W numerze 133, Gazety Polskiej czytaliśmy ogłoszenie premijum za napisanie elementarza w narzeczu pińskiem i puźniejsze Pana Michała Sołtana. — Najchwalebniejsze są to chęcie, gdyż oświata ludu jest głownem zadaniem obecnej chwili, w kraju naszym, i obecne oświecone pokolenie, odpowiedzialnem będzie za kierunek umysłu i serca swych młódszych braci, gdyż lud jest teraz białą kartą, na której co kto napisze zostanie nawieki, zadaniem więc naszem jest na tej karcie wyryć imie dobrych polaków, zatem budzenie do życia nowych narzeczy, które nigdy nie miały swej literatury i życia umysłowego, najzupełniej sprzeciwia się temu celowi, gdyż umiejąc czytać w swem narzeczu coż czytać będą? Na polesiu, wołyniu, ukrainie, żmudzi, słowem w każdej prawie prowincyi jest inne narzecze,—czyż dla każdej prowincji będziemy two-

[1] *H. Kołłątaj* Stan oświecenia w Polsce w ostatnich latach panowania Augusta III. Warszawa 1905 p. 25.

[2] *M. Biržiška* Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos II 1938 p. 139.

rzyć osobnę literaturę? to niepodobna i niezgadza się z interesem Polski, bo w przyszłości może ją narazić na takie rozterki jakie są teraz w Galicji.—Przypatrzywszy się zbliska jakie na ten biedny kraj zciąga partja Swięto Jurców, która jest zawsze w antagonizmie z żywiołem polskim i tworzy w narodzie naród mu niechętny, którym posługują się nieprzyjaciele kraju. Można zadrżeć o przyszłość widząc że i w Litwie pobudzają do życia ten element nie w taki sposób żeby się on budząc z letargu odnalazł się polakiem. Powinniśmy się starać o połączenie wszystkich odcieni narodowości, w jeden jednolity naród a wszystkie stare niechęci niszczyć. — Napisanie elementarza wprawdzie zdaje się małą rzeczą która niewiele wpłynąć może, lecz zawsze jest to nasionko z którego mogą wyrość chwasty, które puźniej trzeba będzie może wypleniać, szczególnie jeśli na tej drodze dalej postępować będą, popierając to dążenie.

Znając z bliska lud litewski i jego usposobienia, przekonani jesteśmy że z nim bardzo oględnie działać powinniśmy, i wiele pracy przyłożyć by go zwrócić by na dobrę drogę i dla tego prosimy o zwrucenie uwagi na tą kwestyję Szanownego Redaktora któremu przyjemnie mi jest wynurzyć prawdziwą cześć, i szczerą wdzięczność, gdyż na pismach Jego kształciłem się i nie jedną chwilę mile spędziłem. —

Oby łaska Boska i nadal Cię nieodstępowała

R 1861 czerw. 16 (28) *A. J.* z nad Niemna

STANISLOVO RAILOS IR NIKODEMO VENCKAVIČIAUS-BAUKAUS LAIŠKAI 1872—1877 M.

(tęsinys*)

VIII.

12 Sausio 1875 m. „Бѣлозерскъ".

Meilas Nikodemai! Bene ąt dwieju Tawo rasztu ne sulaukei nů mannes atsakimo. Ąt pabaigos metu turéjau daug darbo, par szwętes truputi papałaistuwawau, szit ir priežastis. Tůj po nauju metu turéjau suważinéti tokę kelonę, ape kokę jus ne turét ir nůmanęs. Iszweikslik sau (wyobraź sobie) du szimtu dewinioliką warstu i wieną gałą, po neiszpasakitas sniego pustines pri —25° réaumur'o ąt teip wadinamu „обывательскихъ

* Pradžia Mūsų Senovėje II N 2 p. 315—324.

полводахъ". Wietoje stacjos smirditi pirtis isz kures giwętoju sunku ira pasakit' kas aukszcziau stowia intellektu — giwolei, ar žmonis. Walgit' Biełozierskam pawieti niera ko gauti, sawo gi wežama strowa suszałusi nemieła.

Pasidalisiu su Tawim ką lig sziolei padirbau ąt musu kelones. Nurasziau ing Warszuwą praszidams atsiust' mań kningas: „Brzegi Niewiaży, opisał J. B. autor Dubissy, z widokiem zboru Radziwiłłowskiego w Kiejdanach Wilno 1873. C. 70 kop." ir „Opisanie historyczne, statystyczne powiatu Rossieńskiego gubernji Kowieńskiej, z dodaniem listy poprawnej generalnych starostw b. Księztwa i popisu Żmujdzkiej szlachty 1523 r. przez J. B. Wilno 1874 c. 1 rub." Noriu žinoti, kas toks ira ponas J. B.[1] ir kur možna gaut kningele „Dubissa". Kningas tos reikalingas mań del pažintęs žemes, kurę męs mileme. Isz Tawo grometu mań rodas, jog nežinai gerai etnographios Lietuwninku. Etnographia — tas mano daiktas, tą szaką žines asz łabjausei mėgiu. Łaukiu iszdawimo „Этнографической карты" Rittich'o, kur bus paznoczitas kožnas sodis wisu weislu giwenącziu Rossijoje. Dabar gi turiu mapelę, ne łabaj teisią, kuri duod wienok nůmani ape musu žemę. Siuncziu Tau nujęmtą nu jos paweikslą Lietuwos. Atmindams ką mes raszéme ape grinumą kałbos, noriu Tau pasakit' (gal tu to nežinai), jog griniausi Lietuwiszka kałba ira ne Sziauluosi, bet Trakuosi. Kauna gubernioje Lietuwei daro 73% wisu giwentoju, o Traku pawieti 90%. Miszkuosi to kraszto rasi Lietuwius sułaikiusius paweikslą koki turéjo Lietuwei dienosi Keistuczio! I tą krasztą reik mums atgręžti akis, tén rasme mes szirdi Lietuwos!

Gawau žinę, jog Peterburgi kniginiczioje A. Münx (K. Ricker) persp. de Nevski, maison Maderni N 14, parduod „Kurschat Littauische Woerterbuch Bd. 1 pr. 1 r. 10 k." noriu jį sau iszrasziti, ar ne žinaj daugiau knigu to pates autoro, iszrasząt kartu butu pigiau. „Woerterbuch" turia tą wertumą, jog ira iszduotas par Prusą, kałba jo tur but nesumiszus su lenkiszka.

Ape žmoną, ar mergaitę, ne turiu ką pasakit! Seniau ir asz pats žadéjau westi paczę isz Lietuwnikiu, isz tos prižastes, jog budams Lietuwniku greicziau rasiu draugę terp sawuju. Macziau wieną mergitę kuri pritiktu mań wisiszkai. Kałba jin lietuwiszkai, kiek reikia dėl gaspadoristes, bet uk-

[1] Ignas Bušinskis. *Red.*

wacziau sznek lenkiszkai. Ji ira łabai dori mergaite, szio to pramokita, bet tikra dukte sawo amžiaus ir žemes. Atsitika mań juoktis, nota bene lietuwiszkai „kas tai ira, duona ir mésa užaugę ąt lietuwos žemes — gardžes, o kałba jos smirdia?“ Mano atęti žmona ir nesuprato tu juoku! Wienok-gi jei rasiu patogę mergaitę, žinoma mokitą, milęczią sawo kałba — wesiu, neweizdédamas jos turtu, bijau tiktai to phenikso ne rasiąs! Gułowe nepatink mana korakteriui — ape tai tilesiu, kłausdams: ar bus koks isz jos naudas? Mań rodas paléka wienas kelas, kuriuom tureme mes važiuoti, tai: kelas ing Lietuwą. Wisomis siłomis weržkimes ing tą krasztą, Diews mums padés tame gražiame darbe. O dabar gi apmislikim ką turiam pradeti. Bene rasziau jau Tau ape giwenąti Biełozierskie daktarą Borodzicz'ą isz Słucko, tas žmogus turédams turtus jau senei mislija kaip padét Lietuwai (Lietuwa pas ji geographios terminas), bet asz ji pradéjau szwęsti ing tikrus Lietuwninkus jei ne kałba, tai dwasę. Ilgiau paraszisiu ape musu projektus kitą kartą. Dabar gi pasilik sweiks ir ne užmirszk manę *S. E. Railło*

(apačioje ranka nubraižytas lietuvių gyvenamo ploto žemėlapis)

IX.

Apt. 1875 m. Bałandžo 16 d.

Milemas Nikodemaj! Galecziau Taw atsakiti „infandum o regina renovare dolores“ — jau ątrą kartą atmeni mań apé tarnawimą ąt téwiszkés (rukůjęt Suwałku guberniją prie Lietuwos). Negaliu nieko pasakit' tamé daliké, nes pats'ai lig sziol nieko nežinau. Leidiau grometą į Peterburgą klausdamas: kas bus pasodintu ąt sosto Warszuwos sudinicziu ir prie ką galétumem pripulti su praszimu apé perkélimą ig aną krasztą. Palauk lig apturęt mań tas žinias.

Apturéjau ir truputi jau parmaniau Kurszajti, Geitlerą ir kittus. Kurszaitis mań nepatiko. Jo „Woerterbuch's“ susided isz dwieju daliu. Pirma dalis balsés A-K, ątra — l-z. Pirma dalis du kartu didesne už ątrą (723 ir 390 laksztu); matit' pirma dalis geriau apdirbta. Pratarmej Kurszajtis sako, jog norédamas prasiplatinimo sawo „Woerterbuch'o“ terp Lietuwiu musiszku, rasząs lotiniszkais žęklais; wienog wietoj sz — pas ji stowia *β*, wietoj s — *f*, be jokio apreiszkimo dél kokio naudo jis paliko tas szwabiszkas balsés. Nekalbąt apé tokius žodžius kaip „oberdirekteris, pusthalteris, jumprawa (als titel), sztotsrots ir tt.“ — pilna wokiszku žodiu, wietoj ku-

riu ira wisiems žinomi žodiai lietuwiszki, k. w. žakas (sack) — maiszas, muczia (mütze) — kepurė, sztuba (sztube) — grįczia, sztule (stuhl), kleida (Kleid) — drabužis, edelmonas (edelmann) su pridejimu „in polnischen Litauen — bajoras", kaip tartum bajoras tai lękiszkas žodis. Tokiu žodiu nėr galo. Kitti teip iszwersti wokiszkai, kad nei jůkai ąt ju žiuréti — student- sztadentas, studiren-sztadierůti, szkała-sziuilė, plaster--ploszteris, kawa-kafija, filižanka kawy-kafios tase, cavalierist -raitelis (w. raitojas) ir tt. ąt kožno lakszto po kelias szpėtnibes. Ortograpija jo ar wėl mądri. Atskir jis ai nů a^{i} (k. w. laikas, la^{i}bas,) au né a^{u} (k. w. plaukti (płynąć) pla^{u}kti (kłosić się), žino tris e, ą, ę, į, ų ir t. tolaus; kaip prigul — bet raszo: weszti (wežti), usz (už), bėkti (bėgti) lig wanaks (-gas), warts (-das)! „Woerterbuch" kasztůj — 12 rubliu.

Labjau mań patiko Geitler'o „Litauische Studien". Ira tai surįkimas Senowės ir nauju gadiniu lietuwiszku rasztu ir wisokiu dialektu, kožno po truputi: Catechismusa prasty szadei — 1557 m.[2], Forma Chrikstima 1559 m., isz Biblios Bretkuna 1586 m., Jonas Dauksza Postilla Catholicka 1599 m., Punktay Sakimu Kastantino Szirwido 1629, Buch der richter von Ejnars (kalba Klaipėdiszka), Pasaka paraszyta pagal kalbos Endrejawiszkiu von Jawnys (klėriką), Apsakymas wena berniuka, rasze Konstantinas Butkys (dialect von Neu-Alexandrowsk), Dajnos aus den Kreisen Szawli und Poniewież, ąt gało wisas „Anikszcziu Szilelis — Baranauskio". Potam keli laksztai „Ueber einige dem litauischen und slavischen gemeinsame lautgesetze", „beiträge zum wortschatze der letto-slavischen periode" ir ąt galo 48 laksztai retu žodiu „beiträge zu Nesselmanns litauischen wörterbuche" — surektu Klaipėdoje, Sziaulůse, Paneweži, Wilkmergėje su pridėimu Jawnio, Jakoby'o — klebono Klaipėdoje, Einaro — mokitojo Klaipėdos Landwehrschule'je ir isz rasztu: Daukonto: 1) Pasakoimas apej wejkalus Letuwiu (nicht gedruckt). 2) Budą senowes Lėtuwiu Kałnenu ir Žiamajtiů iszraszę Jokubs Łaukys (Petrapilie 1845) (wisiems žinomas rasztas), 3) Kningele apej žinias draugistes Nuosituriejimo (Petr. 1846) ir 4) Prasma Lotinu kalbos K. W. Myle (Petr. 1837) — lotiniszką gramatiką. 5) Wołonczewskio „Žemajcziu Wiskupiste (Wil. 1848)", 6) Juszkewiczios „Kałbos Lėtuwiszko lėžuw'o (Peterburge 1861) 7) Литовскія народныя пѣсни (Peterburge 1867)

[2] Tai Mažvydo katekizmas 1547 m. *Red.*

8) Jonas iszmisłoczius par Rupejką (Wil. 1863) — pilnas polonizmu, 9) Genaweité par Iwinskį (Wil. 1863) ir isz jo kalendoriaus (1847—63) 10) Naudingos biczu knigeles von Settegast (macziau namie) 11) Žodininkas letuwiszkas ir lenkiszkas pas kunigą Dominika Sutkiewicza su didelu wargu isztaisitas (handschrift in der Wilnaer bibliothek — siulijąs maž naujo) 12) Anikszcziu Szilélis ir kittu.

Paržiurejęs tą knigelę (kasztůja tris rublus) iszmokau apseiti be ł[3], ta balse mums wisiszkai nereikalinga jai senei man matesi, dabar matau jog ir kitti tos patios mislés. Geitleris gir ortografiją Szleikerio. Mań jin ne wisiszkai patinka. Isz kokios priežastes mes turiam mainiti ie, prie kurios wisi priprato ąt ë — niekam nežinomo žęklo; ir wél ar geriau butu rasziti dia, dio, diu, tia, tio, tiu wietoje Szleikerio dza, dzo, dzu, cza, czo, czu, kad ne wisur teip isztaria (Endrejawiszkiai taria tsa, dsa, Telszietiai skaito kaip paraszita)? Dia ir t. t. rodo geriau szakni žodiu, o del skaitimo mes turiam pawejklą lotiniszkame, prancuziszkame ir kittuose liežuwiůse. Pasilik sweiks lig kittam rasztuj *Stanislows Railla.*

Asz pats žadu rasziti ape budą raszimo.

Sąnaris sudo mań nů praddios ne patiko, norėjau tą žodį parmainiti ąt „straipstis" rądama senůse rasztůse (Catechismose, prasma ir tt.), bet paskuj pamatiau „straipstis" pažeklinąs articulum, o ne membrum.

X.

(22 Séjos m. 1875 m.) Meilas Nikodimai. Iszpažįstu esąs taw kaltu dwë grometas. Szia atsakisiu ąt wënos nů 20 Balądio. Geitlėrą pirkau Peterburgë, par prëtelį, pas A. Münx (K. Ricker) už tris su wirszum rublius. Knigele tur iszwiso 122 laksztus, teisibę pasakąt, truputi brągei atséjo. „Woerterbuch" Kurszaitio atsein 12 su kaupa rub., ne rodiju jį pirkti, ne werts tų pinigų. Ten pat-gi gawau už 7 griwénias „Litauische und Lettische Drucke des 16 Jahrhunderts, herausgegeben von Adalbert Bezzenberger. 1. Der Litauische Katechismus vom Jahre 1547 Göttingen, Robert Peppmüller 1874". Tas Bezzenbergeris, surękęs kelius rasztus, žada jůs iszspausti. Ątra knigele turésęt sawë latwiszką „undeudschen Katechismus" 1586 m. Paskum iszspausiąs „Euangelias bei epistolas per B. Willenta 1579; undeudschen psalmen, 1587; Evangelia und Episteln (let-

[3] Raila šiame laiške dar painioja l ir ł. *Red.*

tisch) 1587. Sudėtoju Katechismus'o esąs Mosvidius, kaip rodąsi isz prakalbos Willento Euangeliu bei Epistolu, buwęs klebonu Ragnėtos ir isz palėpimo Kunigaiksztio Alberto pirmas emęs raszitі, mokiti ir spaustinius platįti Letuwiszkoj kalboje „illa lingua Lituanica antea nullis literarum monumentis clara vel comprehensa". Ostermeyeris „Erste littauische Liedergeschichte, Königsberg 1793 m." pasakojęs: Martins Mosvidius buwęs „ein National Littauer". Jo tėwas turėjęs pawardę Mažwyds, t. i. kurzsichtig. Mokitas sunus parsimajne į Moswidius'ą. Jis buwęs wė isz stipendiotu erzogo Alberto. Benuzzenbergeris wėnok nesutar su Willentu, ąksztiau Mažwidio buk raszęs lėtuwiszkai Rapagelan's (ein Grosslittauer, gestorben 1545), kaip tai matoma esą Ostermeyer s. 15, Rhesa s. 4. Truputis isz to Katechismus'o ira pas Geitlerą. Ir teip pradejom rasziti Lėtuwiszkai mės Auksztėtiai; gal dūs Dėws mums ir toliau stumti tą darbą! (Raszau Auksztėtiai, o ne kalnėnai, nes Witold's sawa raszte pas Popežiu apė Lėtuwą wadin kalnėnu žemę „auxtote").

Dabar pasikalbėsmė apė ortografią. Grėbiu tavi už tawo patės žodiu. Prėpratis, raszai, kad ira blogus, dažnai daro kliutį geram naujui įwidimui. Tokiu blogu prėprotiu ira pas mums raszimas lękiszko ł, sz, dz, wėtoje tį, dį, an, in wėtoje ą, ę.

1. Musu kalba, kaip ir slaweniszka, taria wėną l, mįksztumas jo, arba kėtumas rądas nů balses, kuria po jům eina: lapas, lopas, lupa tur paketįtą l, letena, lėkti, lėpsna tur pamįksztįtą. Suligінims wisokiu lėtuwiszkų kalbėsių rodo mums, jog tą patią rodbalsę mes isztaremė wisaip pagal to, kokiai balsei priduodam wirszunę. Ir teip emsmė žodi lękas (ляхъ) Žemaitiai taria lenkas (l mįksztas); widurinej Lėtuwei lankas (l kėtas, nes jė e tar kaip an), ritinei — linnkas (Baranowskis), nes pas jůs ę iszwirta įg inn. Lėkti kožnam žinoma paejna nů „лечу". Žemaitiai teip ir sako, mės gi tareme „łekti, łakiu" o dėl ko? Dėl to jog e tamė žodi pas mums pamažia iszwirsta įg a. Ta pati istorija su ledas (ледъ), „ładas", lęgwas (легкій) „łangwas". Pamažitas žodis knigele mes sakom „knigeła", nes e iszwertėm wisiszkai įg a. Cze tur buti ąt galo e, ne a, tą galem matiti isz to patio gało pamažitų wardų gen. masc. elis, o ne „ełos" (ar atsein gen. fem. a). Žodį lakstiti wisur skaito, kaip „łakstiti", nes tas žodis paein da isz teip wadinamo lėtto-sławeniszko łaiko, kada e, ѣ, slaweniszkė ligiuoti musu ai (łaikstiti): звѣзда = žvaigzde, мѣшокъ = maiszas ir t. t., cze tas pats l kaip ir žodė lėkti, bet tarės wisur wėnodai, nes

e wisur wënoda ai. Woketiai, nepripratę prë lękiszko ł, nei žodio nekalb apé tą rodbalsę, nors wisi jë žino, kad més ją dewėjom.

2. Mįksztą tį, dį rądom galu žodiu turętiu pradią tis, dis, gaidis, ątis, didis, — di(dia), pradia. Genitivum daroma sziteip: atmetom s ir pridedom o, — gaidi-o, femini: atmetom is, pridedom és, ątés (cze į nebelëka ir dél to nieks ne sako ąties, gen. plur. ąt-ių (ącziu), didis, did-io, accusativum tur didį, o ne didžį dél to, jog cze į susilëja su į. feminin'ą turem rasziti didia (nors sakom didžia), nes Žemaitiai tar dide (tamë žodi pas jûs ja iszwirto įg e, teipat gi ir su žodiu pradia (pas žemaitius prade). Kad tûse wisûsë žodiusë ira czistas d, gaunąs mįksztą bałsą nů į, galéme matiti isz to jog jis palëka czistu kur tikt į prapůl; ne tikt pas wënus žemaitius, bet ir pas auksztëtius, ir tejp pasakoj pagal kalbos N. Aleksandrowa ira žodis: giminëtis, pas mums ir Žemaitûsë bus giminëcziu (gen. plur.). Pas Mažwidį rądom szitokius žodius, „Jei kursai biskupistes ureda gieidza tasai giera darba gieid". Abudu žodiai gieidza ir gieid 3ª asaba praesentis, iszkreipti į du nepadabnus į sawi par nemokëimo rasziti = geidia, žinoma jog *a* ąt galo žodiu mes dažnai isztariame trumpai, mes sakom geidž, Žemaitiai gi dažnai į iszmeta (waka = waikai), geidį = geid. Mažwidiui reikia rasziti: Jei kursai biskupistes urėdo geidia, tasai gero darbo geidia, o skaitąt ąt pirma „geidia" mes pakelsma balsą ir isztarsme czistą geidia, ąt paskutinio gi nulękiam ir lëka geidį (musu geidž, Žemaitiu geid). Jei Inglei, Francuzai, Maskolei raszitu teip kaip kalba, tai arba wisiszkai ne mokėtu rasziti, arba raszitu kožnas sawiszkai ir wëns kitą nesuprąstu. Isz tos prëžastés ne galiu pripažįti tawo principo: raszit teip kaip kalbi. Wisoki ipatįgumai kalbos Žemaitiu ir Aukszt ëtiu ne důd mums prowos (?) iszkelti tą, arba kitą ipatįgumą į nacios ipatįgumą, bet lëpia mums rasti tikrąjį ipatįgumą lëžuwio (o ne kalbesio). Tamë darbë daug mums padés mokėimas maskoliszkai ir lękiszkai, woketiai — lëtuwnįkai ticziom tą daro, kad galėtu sziokią-tokią nůmanį turėti apé sawo lëžuvį. Labjausë reikalinga ira žinot' slaweniszką ležuwį dél iszbridimo isz chaoso sumaiszimo ir iszkreipimo noses-rodbalsiu. Cze žinoimas ipatįgumu rodo mums, jog raszidami an, en, in, on, ůn wisiszkai susipajniosmé, nes wënamë ir tamë patémë žodi raszismé, pagal wëtos isz kurios paeinamé, wisas tas atmainas dwėjų rodbalsių ą ę ir į ų. Starobulharu lëžuwis, artiausis prë musu turėjo dwë nosines ą ir ę, mes turém tas patias, nesunku

bus pažįt jas žodžiūsė wėno paeimo su slaweniszkais, maskoliszkai tur y, я, lękiszkai ą, ę. Sunkiau mums bus su į ir ų, kures rodo, jog lėtuwiszkas lėžuwis ira senesniu už slaweniszką, nes ten ju jau nebėra. Newalna mums rasziti in, un, ir i, u, nes kur wėnos wėtos sako i, u, ten kiti sako in, un r atwertąt, ir teip: Baranauskis 110—11 l. sako: Egi łope unt ołu žusioku intskundus, egi barsiukas bega iszlinndis isz łundos. Ęmsme žodi „intskunsti". Ar ne sako kitur „isikasti"? Isz to matom, jog tamė žodi ira dwė nosinės, ir reikia rasziti jį sziteip: įsikąsti. Žodiai „iszlinndis isz łundos" paein nu wėno žodio „lįsti", kas patwirtin tą, ką sakiau apė ł ir l, ir lepia mums rasziti nosines rodbalses, o ne painiotis su an, in, on, un, en wėnam žodi: „lendu, lindau, landė ir t. t.". Tas pats autoras raszo „peczełunda", o mes sakom „peczlinda", katras gi isz musu tur raciją ir kurio turėme klausiti, argi ne geriau bus neklausąt nei wėno, nei kito paklaust galwos kas tas do žodis ir rasti, jog tai ira žodis sudėtas isz dwėju „peczias" ir „lęda" arba lędia (lędžia), ir reik ji rasziti „peczlęda". Ne sakau jau apė tokius žodius kaip: ranka, kunęgs, wikszna, jog tai sloweniszkė: ręka (рука) knięź (князь), wiąz (вязь). Jūkai wėni butu turęt nosinės raszit tūs žodius per an, en, in, on, un ir t. t.!

Žadu važiūt į Lėtuwą pabaigoj wasaros Rugsėjos ménesė, kokioj dėnoj negalu da pasakit, nes ir pats nežinau; jei nusiwėlįsiu, tai grįžsiu par Maskwą, Wologdą tėsiai, neuzwaziūdams į Peterburgą.

Apė Eskaldunakius kitoi grometoi, labai dėku už atsiųtimą to raszto. 22 Séjos m. 1875 m. *St. Raillo*

Iszboczik ilgai laukęs nu manės grometos. Nėku ne norejau rasziti, o dorą rasztą sudėti reikia laiko. Eskaluduną skaitiau, gražia mislis, ape gramatiką reiks szį tą parasziti. 23 Séjos m. (b. t.)

J. MIKŠO LAIŠKAS J. KRAŠEVSKIUI 1882 M.

Jurgis Mikšas kaip ir kiti aušrininkai labai gerbė ir vertino J. Kraševskį. Aušros 1883 N 1 jis rašė, kad Kraševskio Vitolio rauda lietuviams tiek pat reiškianti, kaip graikams Odisėja, romėnams Eneida ir t. t. Toji pagarba Kraševskiui matyti ir žemiau spausdinamame laiške, kurio originalas yra Krokuvos univ. bibliotekoje saugomo Kraševskio korespondencijos rinkinio III serijos 61 tome.

Labai charakteringas yra ir Kraševskio prierašas kitoje laiško pusėje:

Drezno, 27 lipca. Kochany panie Listu tego dobrze nie rozumiem, bądź łaskaw przeczytaj go i napisz mi odsyłając — o co chodzi. Wasz *J. I. Kr.*

Taigi Kraševskis, tiek rašęs apie Lietuvą, patsai nemokėjo lietuviškai ar bent užmiršo tą truputį, kurį buvo anksčiau pramokęs, nes taip aiškiai surašytą Mikšo pasveikinimą siunčia kažkokiam savo pažįstamam (gal būt, M. Akelaičiui, su kuriuo susirašinėjo), kad tas paskaitęs praneštų, „o co chodzi". *V. Mc.*

Wirkytůs, 26 julijų 1882 m.

Małoningiausiasis Garbingiausiasis Pone!

Kad ir prastas Lietuwnikas pasidrįsta paweiksłą daug žmoniů pasekti, prisiartinancziů Jusů Mylistai szendien tokia dźiauksminga szirdimi, tai butu bene pawelyta sawo iszsikalbėjimui pakarniai patikrinti, jog tikt begalinẽ meilẽ ir szirdingystẽ, kuria Jusů Mylista musů Lietuwôs, teip nuliudusiôs ir nuwargintôs per kitas gimines, wisados atsimena ir ją uszstoja, manę paragina Jusů septynes-deszimtaijai gimtajai dienai sawo isz szirdies gilybês kįlancziasias gratulacijas praneszti.

Senasis Pramźius tesuteikia isz sawo neiszsemtosiôs małonês Jums beįstojant į asztuntąją deszimtį metů Jusů brangiojo dẽl musů tẽwiszkẽs amźio, ir bẽgyje wisů Jusů dar seksenczių deszimczių metů, wiso łabo, ko tik nů jo pageidaujate; o priesz wiską teapdowanoja gera kuno sweikatẽle ir nepasilpstanczia stiprybe Jusů milžiniszkôsiôs dwasês. Wieszpats tesuteikia iłgą amźią, iszganymą, źegnonę garbingiausiam ir mylimiausiamam Lietuvôs numylẽtojui ir sutvẽrẽjui pagirtojo poẽmato „Anapielas"; tesutenka wisokį pasisekimą ir pasiwedimą wisiems, usz kurius Jusů Mylista stipriai kariaudama stow, kaip ir tikrą pripažinimą bei dẽkingystẽ tujů, kurie Jums sawo łaimą uždẽkawoja.

Jusů Mylista gał su pakajumi ant praẽjusiujů łaiků źiurẽti ant pilno kelio erszkẽcziů ir kadagiů. Ir paczios neprieteliszkosios giminẽs tur, teisybę atidůdamos, Jusů rasztinįkiszkąją auksztybę, ne tikt tarp Jusů pacziů źmoniů giminês, bet ir tarp swetimujů lieźuwiů pripažįti.

Kas suskaitytu welyjimus, kurie Jums szendien supłus! O tikt nebaimyjůs, kad patikrinimas prasto Lietuwniko, jog

Jusû Mylistôs laima jam arcziaus uż wiską eina, szitujû sriowēje paskęstu. Amżinasis tedûdie dar daug-daug laimingû gywasties metû Jums sukakti, kad Jusû prietelystē ir meilē dēl Lietuwôs dar ilgiems czēsams iszsiłaikytu.

Szitus szirdies welyjimus ir jutimus, suwienyjęs su tyka maldele uż Jusu Mylistą, giliausioj pakarnystēj isztardamas pasiliektu

Jusû Mylistôs praszcziausiûju tarnu Lietuwniku!

Jurgis Mikszas

(sous l'adresse de Chr. Mikszas à Wirkytai p. Saugen Lithuanie prussienne.)

JONO SPUDULIO LAIŠKAI KUN. A. DAMBRAUSKUI

Mūsų Senovėje II N 1 p. 101—107 buvo paskelbta atsiminimų apie Joną Spudulį, Vaire 1936 N 7/8 p. 746—753 yra P. Joniko straipsnis „Jonas Spudulis — aušrininkas kalbininkas“. Aleksandras Dambrauskas buvo J. Spudulio gimnazijos draugas iš Šiaulių gimnazijos. Žemiau spausdinamieji laiškai, saugojami VDU bibliotekos rankraščių skyriuje, pateikti E. Eimaitytės. Spausdinant vietoje Spudulio vartojamo ż palikta ž. *Red.*

I.

16 d. Lapkriczio 1882 m. Petropilė.

Mielas Drauge Wientauti!

Seniai, rods labai seniai kaip mudu su tawimi matėmės ir kalbėjomės: juk kaip persiskirėm Sziauliuose, tai daugiaus wiens apie kitą jei bent tiktai nuoszaliai tegirdėjome. Priežastį tam galėtu rasti ne wieną bet ir keletą, isz kuriu gali buti wienas toks, kad mudwieju keliai wisiszkai kitoniszki îra, užtai gi ir susitikti negalėjome. Užtiesą! ne wienodą kelią iszsirinkome saw, gal sakiti kad labai tolima nu kits kito; nenoriu tuomi iszreikszti, kad wiens isz tu keliu ira netikęs: asz nesu isz burio tu žmoniu, apie kuriuos sakoma: „kožnas cigonas sawo makarą giria“. Wisgi ne mažai stebėjaus, kad tu, kurs taip labai buwai įpratęs į mokslus kitoniszko budo, užwis į matematiką ir į priegimtinius dalikus, ėmeis už teoliogijos; atkartoju, kad asz tiktai stebėjaus, bet wisad turėjau ant mislies, kad be pamato be priežasties ne galėjai sawije padariti tokio perwersmo. Ne slepiu to daikto, kad pagal mano mislies teoliogija

ir medicina (katrą asz mokaus) retai tesusitink, — jeigu gi musu darbai nesusitink, tai ir mudwiem nebegalėtu susitikti. Taip užties ir butu, jeigu isz tos pusės žiurėti ant daikto, kaip asz kątik dabar iszguldžiau. Bet musu gadinėj ir kitaip reikia paweizdėti į daiktus; musu gadinėj negalima misliti wien — tiktai apie dalikus sawo asabos, reikia pamisliti ir apie dalikus ir reikalus sawo tautos. Taip suprasdami reikalą, tuoj rasim wieną kelią, kuriuomi reiks eiti wisiems wientaucziams jau susikibus, netiktai greta. Toks pažwilgis prispirė manę atnaujinti mudwieju pažintį ir prietelistę įdant arcziaus ir placziaus pasikalbėję galėtumėme iszwieno geriaus atlikti musu szwentą reikmenę dėl sawo tautos.

Daugibė musu broliu Lietuwiu iszmėtitu po swetimus krasztus atstu nuo gencziu, giminės ir tėwinės paskutiniais laikais ėmės ruoszties ant pagerinimo padėjimo musu szalies, ėmė steigties atgaiwinti, pažadinti musu tautą. Pirmneng taisiti sawo buwį, reikia asztriai ir stropiai isztirti koks jis ira ir ko jam trûko; prie to reikia isztirti netiktai dabartikszti padėjimą bet ir praėjusį. Įdant pažinti praeigą, reikia turėti tam dokumentus, kuriuose butu surasziti weikalai musu tautos; reikia netikt žinoti tokius dokumentus bet ir atrasti wietą, kur jie ira sudėti. Wisam tam kaip žinoma wisiszkai mažai tėra padarita. Atskirus mažą weikalėlį Karłowicz'iaus „Próba bibliografii litewskiej w „Rozprawie o języku Litewskim. Krakow", kuriame ira tiktai mažiausia dalele parodita, mes neturėm nieko tame dalike. Wienas isz Lietuwiu Peterburge[1] gaunąs prieiti prie biblijotekos publikinės, suraszė wisas kningas lietuwiszkai kalbai, katras galima rasti bibliotekoj Peterburge ir apie katras jis gawo dasižinoti isz rasztu. Kaip rankrasztis to Lietuwio bus iszspaustas ir paskleistas po žmones, tai jau bus lengwu esant Peterburge mokities sawo kalbos, Tas pats Lietuwis ilgainiu apsiėme padariti sąraszą dokumentu ir kningu isz biblijotekos Peterburgo, reikalingu dėl isztirimo istorijos musu ir tt. Bet Peterburge man rodos mažai tėra medigos paliginant su tuomi, ką galima rasti Kauno Seminarijos biblijotekoj; žinoma ira kad Kaune ira daug geru daiktu, bet nežinoma, ką tenai galima rasti, kaip reikia jieszkoti itt. Man rodosi, kad labai reikalingu butu ir geistinu daiktu, įdant butu suraszita wiskas, kas ira Kauno Seminarijos biblijotekoj apie Lietuwą ir iszspausta. Reikia tiktai rasti darbininką ant

[1] Sil. Baltramaitis. *Red.*

to. Man buwo kalbėta, kad tu žadėjai surasziti kningas Kauno Seminarijos Biblijotekos; dabargi jausdamas reikalą tokio kataliogo, užklausiu tawęs, mielas drauge, ar darbuojas kas apie tą daliką ir ar galima wilties, kad galės neužilgo žinoti, koks skarbas ira pas Jumis Kaune?

Jei panorėsi žinoti, kaip asz stumiuos ant tos aszaru pakalnės, tai pridėsiu, kad pakliuwus man į Peterburgo waistinę Akademiją palika daug geriaus nekaip buwo Maskwoj: czia asz imu stipendiją ant 25 r. kas mėnesį; tai mažne užtenk ant pirmuju reikalu. Mokslas mano daktaristėje klojasi labai gerai, nės turime labai gerus profesorius ir gerus įrankius dėl moksło...

Sweikinu mano pažįstamus ir draugus kk. Žebrį, Lideiką, Balsį ir kitus.

Praszidams dar sikį nepadidžiuoti ir duoti atsaką ant mano klausimo atsisweikinu bucziuodamas apsikabinus

Jonas Spudulis

Адресъ: Гагаринская улица д. N 26, кв 22 И. И. Сп

II.

5 Kowo m. 1883. Petropilė.

Meilingas Aleksandre!

Mea maxima culpa!!. Taip ilgai asz taw nedawiau nekokio atsako ant tawo gromatu!! Tam buwo keliatas priežaszczių: a) jieszkojau žiniu apie Hektografą, b) buwau truputį apsirgęs, c) daug darbo turiu ir... tinginis juk ne priedus daro žmoniu darbuose... Perpraszidamas tawę už tokią „szunibę", nuo to betariant, isz mano pusės, traukiuosi tolin prie reikalu.

Abejuose sawo gromatuose taip daug užkliudei klausimu, kad abejoju, begu galėsiu apie wiską užkartą iszpasakoti, ir begu mokėsiu taw ant wisoko atsakiti. Wienok nors ir trumpai steigsiuos taw duoti sawo žodį apie tokius reikalus, kuriuos užkabinai sawo gromatoje.

Labai asz pradžiugau, kad apsiėmei suwesti į eilą ir sutwarkiti Kauno seminarijos biblijoteką. Nors ir raszai, kad didžiu „skarbu" nėra pas jus, wienok asz dar suwisu negaliu su tawimi ant to sutikti, nės žinau, kad pas jumis ira rankrasztis Daukanto „Pasakojimas apie weikalus Lietuwiu tautos", Daukszos wersmas „Postillos"; gal ir dar atsiras keliatas knyguczių, katros labai didžios ira wertibės dėl musu Lietuwiu, o prie

katru nėkur kitur negalima prieiti. Wisa werczia tokiu kningu ira ne isz pusės kiekibės, bet kokibės, kaip gerai žinai, ir asz diwijuosi kad užpuolei ant manęs už tai, kad asz pawadinau retasias kningas musu literaturos „skarbu", mislidamas, kad asz tai jau norėjau buti „gîriu maiszu" kaip lietuwiszkai sakoma: žinau gerai ir matau, ko mums Lietuwiams ir musu Lietuwai trûksta. Gerai ira neslapstities patamsiais bet įleisti szwiesą į wisus užkambarius ir gainioti kitus isz užkambariu, kad pasiroditu, kas jie esą; gerai ira nuplėszti liecziną nuo „giriu maiszo" ir wisokio iszkalbininko: bet nereikia wėliai taip dideliai užpulti ant wisiszkai kartais nekalto žmogaus ir per tai mažai-mažai jam užduoti szirdį. Asz pats skaicziau kningas, kur labai iszgir Lietuwą, jos kalbą, kraszta, žmones, budą — tokias kningas kaip szit Bohuszo, maždaug ir Kraszauskio su Jucewicziu; skaitant tokius rasztus palieka blog ant szirdies, nės žinai, kad ant žemės negalima rasti szventu, laimingu ir t. t., bet wisi esam „žmogeliai". Bet dar didžiaus supiksti ir neapkenti tokio žmogaus, katras isz pažiuros budamas mokintu ir žinowu, drapsta purwais į tokius žmonės, katrie netur spasabo atsiginti ir nėra taip jau per daug niekam newerti. Asz szneku apie „J. Karłowicz, katras savo kningelėje „o Języku litewskim" taip dideliu pasirodė „kritiku" ir nieko nežiurėdamas szwaisto su purwina szluota į wisas puses, tardamas, kad dideliai daug gero padaręs ir apszwietęs nežinowus. Toks budas kalbejimo apie daiktus nieko gero neatnesz, nės nežinowas pamislis, kad isz tiesos taip blog ir ira, kaip Karlawiczia sako, o žinowas tikt nusispiaus. Asz apie Karł. czia nedėlto prabilau, idant iszroditi blogas puses jo kningos, nės wiliuos, kad perskaitęs tą kningą pats gerai surasi ir atskirsi kwieczius nuo kukaliu, bet dėlto kad paroditi, kaip tokios neteisingos kalbos kartais gal pawoditi mums. — Czia Petrop. pas mus neseniai labai szimet ta kninga pasklido tarpo Lenku ir Lietuwiu ir jie ją skaitė: kaip gi?, juk tai raszo apie kalbą; — o kiekwienas pamislijęs apie Lietuwą nori iszsimokiti ir kalbos, ir imas už tokios kningos, katra užwis greicziaus ir lengwiaus ira prieinama, nės wokiszku daugumas negal skaititi. Ir kas isz skaitimo Karlawiczios iszwiko? — Kiekwienas, katro tik klausiau, kaip jam patinka kninga, steigės nieko tiesiai neatsakiti, bet szwaipės patiloms ir matiti galima buwo, kad tas skaititojis Karlawiczę tur už tikra ir „asztrų" kritiką, katras giriu maiszą pakratė. Matik, mes Lietuwiai (t. i. isz mužiku kilę) spiriamės kaip

įmanidami, įdant paroditi Lenkams, katrie wadinti geb sawę Lietuwiais, jog Lietuwos be Lietuwiszkos kalbos negal buti, jog isz antros pusės lietuwiszka kalba nėra taip menka, kaip wirai à la Karłowicz mislija, kad, wirszum, lietuwiszka kalba ira tokia gera dirwa, jog tiktai reikia ją iszdirbti ir pasėti o waisius bus geras, — mes norime tai paroditi „Lenk-Lietuwiams", o mums ant kelio stow „mokinti filioliogai" à la Karłowicz ir daro szunibę.

Jau asz taw ir szirdį gal paėdžiau taip ilgai kalbėdams apie tą patį daliką, užmirszęs kad dar labai daug turiu apie ką kalbėti. Labai swarų ir sunkų klausimą uždawei apie tai, kokia musu Petropilės Lietuwiu ira programa? Sakau „sunkų klausimą" nedėlto, kad ant jo negalima butu atsakiti, bet dėlto kad programa Lietuwos gali buti taip plati ir didi, kad jos keliais žodžiais neiszguldisi, o antra, kad newisi mės wienopai tą programą suprantame. Wieną tiktai turiu pasakiti, kad mes Lietuwiai (ne Lenk-Lietuwiai) nenorime nieko grauti ir statiti pernaują, nės matome kad tai padariti mums negalima ir kad to nereikia, mes tikt norime pataisiti, kur kas ira negerai ir pridurti arba pridėti, ko truksta. Man rodosi kad tokia tendencija nėra baisi, nes žinoma, kad „status quo" negalima ir neiszpuola užlaikiti bet reikia wis žengti tolin, tai ira jieszkoti ko geresnio matant, kad seniejie daiktai jau nebegeliuoj. Idû galima atrasti daug pas Lietuwius ir Lietuwoje; kiekwieną isz ju reikia naikinti. Pirmu gi waistu priesz tas idas mes matome platinimą apszwietos patiekiant tam tikras ir naudingas kninguteš, katruose butu pamokinimai kaip isz wisu szendienikszcziu mokslu, taip ir dalikai dėl pažadinimo ir įkwėpimo patrijotiszkos sąžinės į duszią Lietuwiu. Pirmneng pastoti tikusiais tokiam darbui, mes steigiamėsi tikrai ir dailiai iszmokti sawo kalbą, istoriją, ekonomiszkas ir ukiszkas priewoles Lietuwos ir t. t. Matai, kad mes suprantame, ko reik ir maždaug žinome kaip reikia darbuoties, o kad nėra waisiaus musu darbu, arba kad waisius dar labai mažas, tai tam ira priežaszciai, tarp kuriu galiu paminėti priespaudą..., gausumas pas kiekwieną isz studentu sawo įpatingo darbo ir t. t. Iszrodimui musu programos gal ko dar ir truksta, arba gal asz pasakiau ką neaiszkiai, tai ateinantį sikį steigsiuos tą pataisiti ir iszsiteisinti.

Užklausei, kaip nusidawė, kad keliatas isz Lietuwiu iszlakstė į wisas pusės isz Petropilės. Tur but girdėjai, kad rudenį buvo keliatas sueigu Uniwersitete, ant kuriu studentai stei-

gės kowoti už sawo prowas; ant tokiu sueigu pakliuwo keliatas isz Lietuwiu per burį; paskuigi kaip wisus korojo, tai ir tiems užkliuwo. Dabargi wisiems leista ira rudenį wėl pagrįžti prie mokslo, tikt nekuriems užginta ira pagrįžti atgaliai į Petropilę. Musu „wadowas", kaip tu wadini, taipogi pakliuwo į nagus, nors labai mažai tebuwo kaltas, nės wieną tikt paskutinį sikį tebuwo ant sueigos. Kadangi jis gerokai buvo įkirėjęs wiresnibei (ne uniwersitetiszkai wienok) waikszcziodamas dėl reikalu Lietuvos, tai ir jį, gawę tikt mažiausią priežastį, tuo pastumė szalin isz Petropilės. Sutrikdino nabagų moksle, o kito blogo nieko isz to neiszwiko.

Matau, kad ir asz nepaspėsiu už sikį wiską aprasziti, ir pagal tawo paweikslą, atidedu ant kito sikio kalbą apie kitus dalikus. Tikiuosi, kad neužilgo wėliai prigausiu laiko ir pabrėsziu keliatą žodžiu. Praszau tikt neimti paweikslo isz manęs prie atsaku ir dar siki praszau nepikti, kad ilgai neatsiliepiau ant gromatu tawo, ir kad per greitį neaiszkiai ar negražiai pribraižiau tą lapelį. Sweikindamas pažįstamus pasilieku tawo draugu ir bucziuoju tawę apsikabindamas *Jonas*.

Su Hektografu nieko aiszkiai nepatiriau, nės nežinau Recepto dėl patiekimo reikalingos medegos. Žinau tiktai, kad jis kasztuoj perkant mažiaus ne deszimt rubliu ir su juomi galima iszspausti apie 50 ekzempliorių už sikį. Klausinėsiu dar... *Jonas*

[...] Prusuose neužilgo iszeis laikrasztis mėnesinis „Auszra". Matisim kas isz jo bus?.. *Jonas* (Su sąraszu kningu gali neskubėti).

III.

6 Birželio 1883 m. Kurtuwėnai.

Meilus wientauti bicziuli!

Nepik, kad taip wangus esmi raszime gromatu, žinai juk kad labai daug darbo turėjau ir negalėjau itin gero raszto taw patiekti, — tai wiena; antra wėl, mąscziau tawę pabaigus metinį mokslą Kaune ir iszwažiawus namon ir užtai bijojau raszitį bereikalo, kad nepražutu gromata. Neseniai per kuningus iszgirdau, kad tu dar tebesi Kaune ir busi iki 26 szio mėnesio ir galėsi dar priimti gromatą, pertai rižaus taw nors skubinai parasziti. Praszidamas, daugiaus nieko, kaip tiktai to, idant butumei taip maloningas suteikti man sawo adresą po katrumi galėcziau taw rasziti wasaros laike. Tuomi tarpu labai skubiu rasziti ir už tai neturiu laiko kalbėti apie reikalus di-

desnius, užtaigi praszau dowanoti ir nepriimti už blogą, kad asz sawo eila ir sawo laiku taw neraszau. Dabar praszau tikt wieno, buk geras duoti man savo wasaros adresą nors ant trumpo laiszkelio atidengto ir asz tikiuosi ir wiliuosi parasziti taw žmoniszką gromatą — Praszau neatsakiti — Pasilieku bucziuodamas tawę ir sweikindamas mano pažįstamus.

Tavo *Jonas*

Adres — Г. Шавли. Его Высокопреподоб. Г-ну Куртувянскому Настоятелю Кс. Бонавентурѣ Чижу съ передачей И. И. С.

IV.

3 siekio 1883. Peterburgas.

Szirdingas Drauge!

Jau nemaž wandenio nubėgo nuo to laiko, kad mudu su tawimi paskutinį kartą kalbėjowos... Gailiuosi labai, kad iki szioliai asz nėko taw neparasziau, bet to kas praslinko, sako, nebesugrąžinsi!.. Ir taip praszau užmiršti apie tą daiktą, ir toliaus sznekėsiwos, kaip po senowės buvo tarp mudwieju.

Kiek asz primenu, paskutinioj sawo gromatoj užkliudei klausimą, apie kurį asz daug mislijau, teirawausi ir darbawausi, ir kuriame suspėjau pasidariti sziokią tokią sawo paties nuomonę; — asz kalbu apie tiesrasztį lietuwiszkoj kalboj. Andai man sakei, kad newisiszkai pritari raszibai Kun. Baranauskio ir kad czia randi nekurias kliaudas; užwis neapweži „kerėblu“ *cz, sz,* sakidamas, kad ankszcziaus ar wėliaus reiksį jas isztremti isz musu tiesraszczio; ant galo pridedi, kad norėtumei iszgirsti mano pažwilgį tame daikte. Asz su džiaugsmu atsiliepu ant to tawo klausimo, dar kartą primindamas, jog tiesrasztis lietuwiszkos kalbos ira tai artimiausias daiktas mano szirdies... Dabar nelab daug turiu atliekamo laiko ir negalėsiu taw užkarto iszgulditi wisus tuos atwejus, kuriuose asz turėjau pasiszalinti nuo teorijos Kun. Baranauskio, bet palengwu tikiuosi taw wiską iszpasakosįs jei ne szioje gromatoje, tai ateisincziose.

Džiaugdamasi prisipažįstu, jog pirmuoju mano mokintoju tiesraszczio lietuwiszko buwo kun. Baranauskis pawizdije tos gramatikos, katrą asz gawau isz Kauno ir katrą tu pats matei pas manę Sziauliuose. Bet ilgainiu budamas Maskwoje asz gawau progą gerai pažinti kalbamokslius ir weikalus Szleikerio, Kurszaiczio, Bezzenbergerio, Fortunatowo, Brugmano ir

kitu ir ant pamato to mano mokimos ir isztirinėjimo nekuriuose atwejuose rasziboje įwairauju nuo Kun. Baranauski, kaip jau anksczcziaus sakiau. Atweju tokiu ira-keliatas: 1) Asz dedu minksztinantį ženklą *i* paskui cz, dž, raszidamas *žodžio* wietoj Bar. ir Szleik. *žodžo; 2)* raszau l = ł; li = l; 3) Wietoj Szleikerio ë ů, Kursz. iė, ů raszau *ie, uo,* kaip tai iszpuola isz žodžugio; 4) Randu lietuwiszkoj kalboj 5 lankcziojimus, bet ne keturius, kaip tai mislija Szleikeris ir Kun. Bar.; 5) Nematau reikalingumo rasziti š, č. v, y wietoj *sz, cz, w, i* ir t. t....

Nors jau seniai Prusuose raszitojai gramatiku, kaip szit Mielcke, stigawojo, jog cz, dž ira kieti (tai asz atsimenu isz weikalo Szleikerio „Zetacismus der Indo-Germanischen Sprachen. Bonn 1878?), bet Szleikeris pirmas stipriai įstatė tokį budą raszimo, katrą paskui jau Kun. Baran. ir kiti rasztininkai toliaus užlaikė; apie kietumą *cz, dž* (žodžo, wiet. žodžio) Szleikeris szneka sawo gramatikoj (Prag 1856) szalis 20, § 10. 3; jis sako: „wisiszkai klaidus ira dargi ir Kurszaiczio užlaikitas raszimas *czi, dži* (ir taip paw. *jauczio, žodžio)* 1. nės *j* dugninio ir žemaicziuose užsilikusio *tj, dj* (žem. gen. plur. *jautiu, žodiu)* wirsta į *sz* (czechiszka š, wok. sch) ir *ž* (kadangi *cz* ira = *tsz,* czech. tš, wok. *tsch),* kruwos *cz(tš)* ir *dž* tokiu budu jau tur sawije *j;* ir raszant *czi(tši)* ir *dži, j* butu dukartu paraszita, 2. nės raszimas *czi, dži* klista priesz isztarmę, kadangi teisibę pasakius isztariama ira *czo (tszo) czu, džo, džu* kietai, niekados gi minksztai (t. i. ne *tszio, tsziu, džio, džiu)*"*.

Asz ketu paroditi, kad Szleikeris tame daikte klista. Priwestame straipsnije galima ira pastebėti, kad be 2) punkto stigawojimo, kad *cz, dž* esanczios kietos, negal buti pirmas punktas, kur sakoma *j* wirstant į *sz,* arba *ž;* jeigu gi po to rasziti dar j (i), tai jau butu esą dusik *j* paženklinta; — nės jeigu *dž* ira kieta ir wirto isz *dj,* t. ira *dž* = dj, iszkur gauname ž = j. Bet jog Rusijos Lietuvoje *dž, cz* nėra kietos, bet minkštos, tai mes wisi žinome gerai; ir Prusu Lietuwoje *dž, cz* ira minksztos,

---

* Entschiden falsch ist (ferner) die selbst von Kurschat beibehaltene Schreibung *czi, dži* (also z. b. *jáuczio, žodžio)* 1. weil das *j* des zu Grunde ligenden und im niderlitauischen bleibenden *tj, dj* (niderl. gen. plur. *jautiu* žodiu) in *sz* (böhm. *š,* deutsch *sch)* und *ž* übergeht (denn *cz* ist = *tsz,* böhm *tš,* deutsch *tsch),* die Gruppen *cz (tš)* und *dž* das *j* also szon enthalten; in *czi (tszi)* und *dži* ist also das *j* zweimal geschriben, 2. weil die Schreibung *czi, dži* gegen die aussprache verstößt, denn es wird in der tat z. b. *czo (tszo) czu, džo, džu* hart, niemals aber weich (also nicht wie *tszio, tsziu, džio, džiu)* gesprochen.

kaip tai mums stigawoja toks žinowas g i w o s i o s lietuwiszkos kalbos, kokiu ira Kurszaitis; jis sawo gramatikoje tiesiai sako, kad *dj, tj* wirsdamos į *dž, cz* ira minksztos, t. ira *dži, czi,* pridurdamas dar diwiną mislį, kad *j* czia pasiskirstė į dwi dali, isz kuriu wiena wirto į *sz,* arba *ž,* kitagi pasiliko minksztinancziu ženklu; toliaus tą patį sako Leskien'as ir Brugmanas „rankiuje dainu" (Strassburg... neradau sawo užraszu; kitą sik pasakisiu aiszkiaus, kur tai buwo); ir K. Baran. sako gramatikoje, kad *cz, dž* ira minksztos; žodžiu sakant, negalima ira abejoti, kad cz, dž nėra kietos, jeib tiktai jos wirto isz *ti, di* (tj, dj) stowinczių priesz balsinę a, o, u. Ir taip kur tikt *cz, dž* wirto isz *ti, di,* mes turim *czi, dži.* Jeigu antras punktas Szleikerio stigavojimo ira klaidus, melagingas nekuomi nepaspirtas, tai pirmasis punktas pats isz sawęs grųwa, nės jis wisas ira paremtas antruoju punktu, kaip asz aukszcziaus jau pareiszkinau. Ir taip mes negalime drąsiai sakiti, kad kruwuose *dž, cz, ž* ir *sz* ira kilusios isz *j,* nės ta *j* n e i s z n i k s t a, ir kruwose *dži, czi,* stowincziose wietoj *di, ti* mes gauname wisiszkai n a u j u s elementus *sz, ž* (czi = tszi). Jeigu, toliaus, *dž, cz* ira minksztos, tai reikia tat ir ant raszto paroditi, dedant greta ju paprastą minksztinanczią žimelę *i,* kitaipgi kokiu budu mes raszisime atwejus, kur *cz* arba *dž* ira isztiesos kietos, — kaip rasziti *czaižiti, ginczas, džala?*...

Nežinau ar asz stigawodamas tawę įweikiau, bet asz pats nekiek neabejoju, kad Szleikeris klaidžiai mumis moko ir reikia liautis taip rasziti, kaip jis sako.

Apie kitus atwejus mano įpatiszkos raszibos pasikalbėsime ateinantį sikį, — prašau pasakiti, kaip matai mano mislį? — Dabar apie naujienas...

Turiu taw pasakyti, kad Peterburgo Mokslu Akademija pabaigė jau spausdinti tolesnę tąsą dainu swodbiniu surinktu, amžiną atilsį, kunigo Antano Juškos; bus tai 2 tomai, 1100 dainu, su pirmą iszėjusiomis dainomis Juszkos tat jau bus 5 tomai; apie naujus metus turėti galėsime wisi tas dainas, nės dabar dar nepabaigtos brosziurawoti. Gal jau girdėjai, kad ta pati Akademija nusprendė spausdinti žodiną Juszkos; bet tas dar negreit iszeis isz po spudžio, sako, po dwieju metu...

Po rusiszkas gazetas labai sujudintas ira dabar klausimas spaudinimo kningu lietuwiszku lotiniszkomis raidėmis, pamatisim, gal kas isz to ir iszwiks.

Kaip matai „Ausztrą" esanti; a propos, jinai wėliai trauk-

sis toliaus, nors ant laiko buwo sugaiszusi per netikėtus priežaszczius.

Turiu mažą praszimą prie tawęs; Kaune eina mokslas lietuwiszkos kalbos tarp jusu, tarp sawęs sznekates lietuwiszkai apie wisokius daiktus, turėjot jau daug įwesti nauju reikalingu tarmenu arba iszgirsti nuo kuningo Baran., — ar negalėtumei man suraszęs juos atsiųsti; taipogi asz noriu dabar iszduoti užduotis aritmetikiszkas lietuwiszkai, pramaniau tam dalikui tarmenis, bet nežinau ar bus geri, ar nepadėtumei man tame dalike, tai ira pramanime tarmenu[2]. Ką gero girdėtis?... Su Diew', sweikink pažįstamus (atmenu tiktai K. Žebrį). Tawo Draugas

J. Spudulis

Adresas tiesiai į „Военно — Медицинская Академія" —

Labai dėkui už apraszą kningos Daukszo (reikia raszyti *Daugszas*),— Peterburge nėra tos kningos.

(b. t.)

STUD. A. BUIVYDO LAIŠKAS V. ALEKSANDRAVIČIUI 1884 M.

Antanas Buivydas (1856—1919), baigęs 1884 m. medicinos fak. Maskvoje, apsigyveno Žagarėje, iš kurios tačiau buvo vėliau priverstas išsikelti Rusijon, įskųstas už lietuviškų raštų platinimą ir socializmo skleidimą („Aušros" 1885 N 10/11 yra jo korespondencija iš Naujosios Žagarės, pasirašyta slapyvardžiu A. J. B. Žagaras); Rusijoje gyvendamas, bendradarbiavo lietuvių laikraščiuose — Ūkininke, Naujienose; nuo 1911 m. mokytojavo Saulės mokykloje Kaune; mirė Rusijoje (apie jį žiūr. Liet. Encikl. IV p. 997—990).

Vincentas Aleksandravičius (1853—1926), Viekšnių vaistininkas, nesišalino lietuvių ir domėjosi lietuviškais dalykais; su Buivydu susipažino Maskvoje, eidamas ten vaistininko mokslus (apie jį žiūr. *M. Biržiškos* Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose, 1938 p. 86—89).

Žemiau spausdinamo laiško nuorašą pateikė M. Biržiška.

Red.

Mielas Drauge Vientauti!

Acziu Tau žemai už paraszitą pas manę gromatą ir atsiuntimą žiniu ape mano giarus pažįstamus lietuvninkus;

[2] Gailučio (Spudulio) Užduotinas pasirodė 1885 m. Tilžėje (Liet. Bibl. III N 2541). *Red.*

teipgi praszau nepyk, jei asz ką asztrei pasakysiu ar tikriau sakant, ne szvelnei iszgůsziu savo mysles. Raszai, kad budamas laimingu tarpo nelaiminguju neko giaro negalęs suteikti delei savuju brolu letuvninku, teipgi darbůdamasis aptiekoje neturęs laiko pasimokitis lietuviszkos kalbos. Asz su tůkia byla ne galu sulygti. Tiktai reik tvirto noro, o laikas gal atsirasti ant to daliko labai lengvei. Užmirszk ape mergates, mesk į szalį lenkiszkas knigutes ir gazetas (Warszavska gazeta), o imkis už skaitimo Auszros ir kitu gana giaru knigelu letuviszku, įsitemyk į kožną žodį, kuris iszlekia isz burnos atejusio pirkimo delei vaistžoliu lietuvninko; nes tiktai aiszkiausia ir tikriausia kalba užsilaike dar lig sziolei szirdesie musu kaimiecziu brolu lietuvninku ir žemaicziu.

Man malonu iszgirsti, kad laimingas esi isz to jog tarp savuju priseina giventi. Asz matau kad mili musu žemę Lietuvą brangię, nes ręki dainas, giesmes, o gal ir vardus vaistžoliu, pasakas, priežodžius ir teip tolau ir kaip žynau giarai důdi paszelpą ne mažą apsirgusems musu brolems sunams Lietuvos, teipgi matau kad isz tikros szirdes nori matyti lietuvninkus kaip medegiszkosie teip ir dvasiszkosie dalikůsie ne žemesneis ir ne mažesneis už kitas tautas jau senei apsvieczamas szviesa visokiu mokslu. No jauno ko giaro mažai ką galu pasakiti: Isz tavo bendru Maskvoje tikrai jau mažai kas beyra: Szemeta apsivedęs su siuvike gude ir palikins ję nesczia nuskambejo pernei ant amžyno givenymo pas musu narsius garbingus prosenius. Linka kazokijoje nusipirko apteką. Broniszas kaip ako(?) bitis pasirode pradzioje sziu metu, bet tikrai vel iszsibalde isz Maskvos negavęs vietos. Tas kuris buvo Kielmeje aptekoje (ne atmenu jo pavardies) pradzioje metu megino důti akzaminą ant provysoriaus, nežinau ar iszdave tiktai, prasze Tau nusiųsti labas dienas. Jei skaitai gazetą Kraj ar kitus gudiszkus laikraszczius, tai jau aiszkei galejei girdieti ape tvirtą kasdien auganti atsigimymą lietuviszkos tautos. Auszra, kaip žynai pats, tukstanczeis jau platinas po svieto kialdama isz gylaus miego tvirtus, dorus lietuvninkus ir griąždama ant tikro kialo iszgamas lietuvos, kurie dien isz dienos mažinas nů atgijusios lietuviszkos dvasies, kaip pavasario sniegas nů spindulu saules. Auszra skaito netik Evropoj bet ir Amerykoj ir Azioje. Uz rubęziaus daug iszeina naudingu gražiu letuviszku knigelu. Nu pasakik isz atvertos szirdes, argi ne puikei, naudingai sustatitas Auszros kalendorius. Asz del paraginima ant skaitimo knigu vakar iszsiunczau savo bro-

lui Aleksandrai jį į Žagarę. Visůsie kampůsie trusesie tikri lietuvei raszą knigas, žodynus, puikes naudingas žib(n)eles Petropileje Akademijoje mokslu spaudzia lietuviszkai gudiszką žodiną Juszkaus ir dainu surinktu jo daugiau kaip tukstantį. Pirmosios surinktos jo dainos tris piedai (tomai) jau visosios iszpirktos antrą kartą priseis spausti, nes mokiti virai Evropos ju reikalauja, didei svarbiu ir reikalingu del visokiu mokslu esant.

Vienas žmogus turęs ne mažą įtekmę ant visokiu daliku musu Vieszpatysteje, asz kaip girdejau nů szales, tikrai girdejo savo ausia nů Aukszcziausiojo Cecoriaus, kad jis netik daleisęs spausti lietuviszkas knigas lotiniszkomis literomis, bet palepsęs (обязательно) ivesti lietuviszką ležuvį szkalosie visosie redybosie letuviszkosie, nes tik tokiu budu galesmo esant apsergeti lietuvius nů apsilenkinimo. Žinomas daiktas kad lietuvei ne snaus, tai tą visą gaus, ko reikalaus. Asz givenu giarai, sunkujį akzaminą iszdaviau(,) adug smarkei turiu darba, nes netik viena medicyna užsijemu, bet ir kitas knigas skaitau. Sveikata mano eina tvirtin, jaucziu save kaip lutas. Szemet pabaigsiu mokslą. Noriu gauti vieta Lietuvoje, jau po biszki rupinos ape tai, viltį turiu, nežinau tik giarai ar ji iszsipildis. Kitą burį ape tą daliką placziau pasznekesem.

Atidůk nů manes labas dienas savo dedei klebonui, kurio asz ant amžiu neužmirsziu ir dekavosiu už jo manes delei geradeistes, teipgi labas denas pp. Karpuszkams, Malinauskui, Czaplinskui, kunigui Vaiszvilui ir kitems mano pažistamiems. Raszyk mielas drauge, ne patingek, asz su didze malone skaitau Tavo gromatas(.) Po szimtą sykiu Tavi szirdyngai buczůju *A.Buivydis* Maskva Sausio *22* d. 1884 m. adres. Москва Ст. Медикъ 5 курса.

V. Dokumentai.

JONIŠKĖLIO MOKYKLOS STEIGIMO DOKUMENTAS

Upytės apskr. karūžaitis Ignas Karpis mirdamas užrašė 1808 m. stambią sumą pinigų mokyklai ir ligoninei Joniškėlyje steigti ir išlaikyti. Ištrauka iš testamento: „Parapinei mokyklai prie Joniškėlio bažnyčios tos parapijos valstiečiams ir ligoninei tos pat parapijos ligonims steigti uždedu ant mano Deveniškio ir Rupeikių dvarų (Dewoniszki i Rupeyki) 400.000 lenkiškų auksinų sumą, taip pat mūro namus, esančius prie bažnyčios ir vadinamus elgetų namais, skiriu tai mokyklai ir ligoninei, taip pat 6 margus žemės prie tų namų įruošti daržui, kur mokiniai darys ekonomines pratybas. Toje mokykloje mokiniai mokysis rašyti ir skaityti lenkiškai ir rusiškai, aritmetikos, matavimo ir teorinės bei praktikinės ekonomikos. Tą fondą dar padidinu 40.000 lenk. auksinų, tą sumą uždėdamas ant Kraukėnų palivarko: iš tos sumos procentų turi būti kasmet perkamos knygos ir įrankiai, kurių reikės mokyklai. Tą fondą atiduodu Vilniaus Akademijos globon"[1]

Apie mokyklą J. Chodzka šiaip rašo 1822 m. vizitacijos raporte: „Mokykla, prasidedanti Lancasterio metodu, turi 2 mokytoju, ligoninę, daktarą ir padėjėją. Tik gaila, kad kilnaus piliečio taip didelė auka vietos valstiečiams tik mažam skaičiui teduoda naudos. Žiemos metu mokykla niekada neturi daugiau kaip 40 mokinių, o vieną kartą praeitais 1821 metais teturėjo 6, dabar radome vos 7 mokinius. Taip pat ir ligoninė, galinti sutalpinti keliasdešimt žmonių, teturėjo vos 9 ligonius" (Rankr. Čartor. Muz. Krokuvoje — Vilniaus kurator. arch. N 400).

Šiek tiek dokumentų apie Joniškėlio mokyklą, P. Šležo surinktų, po jo mirties atiteko VDU bibliotekos rankraščių skyriun. Ten yra, pvz., 1815 m. Joniškėlio mokyklos raportas apie mokinius, iš kurio sužinome, kad tuo laiku mokykloje buvo 14 mokinių 8—18 m. amžiaus. Mokytojai buvo tada Ignas Rodavičius (Rodowicz) ir Juozas Blusys (Błuś). Mokyklos gydytojas buvo Juozas Vardzickis (Wardzicki). 1814 m. raporte vedėjas nusiskundžia, kad mokinių tėvai nepatenkinti žemės ūkio pamokomis ir vengią mokyklos. Ten pat praneša, kad mokyklą lanko ir bajorų vaikai, kurie turi nuosavias knygas ir popierių, nedaro trukdymų valstiečių vaikams ir drauge mokosi, neskirdami luomo (razem nauki odbierają bez żadney dystynkcyi stanu).

Žemiau spausdinamasis dokumentas imtas iš Čartoriskių muziejuje Krokuvoje esančio Vilniaus kuratorijos archyvo (Rankr. N 158). Kadangi mums svarbu šio dokumento turinys, ne forma, todėl pateikiamas lietuviškas jo vertimas. *V. Mc.*

Santvarka parapinės mokyklos Joniškėlyje Upytės aps. nuo ateinančiųjų 1811 metų sausio m. 1 d. turinčios būti laikomos iš fondo, įsteigto

[1] Zapis Ignacego Karpia na szkołę parafiialna i szpital dla chorych w Johaniszkielach w powiecie upickim. *Wyięty z testamentu fundatora i podany przez A. Bohatkiewicza* — Dzieje Dobroczynności 1823 II p. 389.

a. a. Igno Karpio testamentu, 1808 m. gegužės 27 d. sudarytu[2], o 1809 m. kovo 15 d. įregistruotu Upytės aps. žemės teisme.

1) Kadangi fundatoriaus buvo noras, kad toje mokykloje būtų mokoma skaityti ir rašyti ir lenkiškai ir rusiškai, be to, aritmetikos, matavimo ir teorinės bei praktikinės ekonomijos, todėl ta mokykla turi turėti dvi klases ir du mokytojus, iš kurių vienas privalo gerai mokėti lenkų ir rusų kalbas, sugebėti dėstyti moralės mokslą, geografiją ir, be to, žemės ūkio žinias. Antrasis turi gerai mokėti aritmetiką, geometriją ir braižybą, be to, sugebėti mokyti sąskaitybos, arba ekonominės registratūros; abu gi turi mokėti lietuviškai (oba zaś maią znać język litewski).

2) Mokslas toje mokykloje turi būti visų pirma: skaitymas ir rašymas lenkiškai ir rusiškai, katekizmas, moralės mokslas, bendroji ir Rusijos valstybės geografija, gamtos mokslo žinios apie naminius gyvulius, apie medžius ir augalus, o taip pat ir apie mineralus, žemės ūkiui naudingus, ir apie apsiėjimo su jais būdą, susietą su pratybomis mokyklos darže; a n t r a: aritmetika arba skaičiavimas sveikais skaičiais ir trupmenomis, paprastomis ir dešimtainėmis, triskaitė ir proporc. dalybos taisyklė, skaičių kėlimas kvadratu ir kūbu, šaknų traukimas, matavimui pritaikyta geometrija, braižyba, kaimiškos statybos pagrindai (początki), žemės ūkio sąskaitybą ir matavimo praktika.

3) Tie mokslai išdėstomi į ketveris metus; juos mokytojai dėsto abiejose klasėse, pasikeisdami ir paskirstydami mokinius kiekvienoje klasėje į pirmamečius ir į antramečius. Kiekvienoje klasėje turi būti mokoma nuo 8 iki 12 valandos, o po pietų nuo 2 iki 6 valandos, paliekant mokiniams tame tarpe mažas pertraukas poilsiui, išskyrus antradienius ir ketvirtadienius, kada laisvas nuo mokslo popietinis laikas skiriamas kūno jėgoms lavinti; mokiniai čia susirenka prižiūrimi pakaitomis vieno mokytojo, kuris jiems parenka užsiėmimus, atitinkančius metų laiką, būtent, įvairius darbus mokyklos darže ar kitokius, pripratinančius prie darbo, o šventadieniais po pietų išgalvoja visokių žaidimų, pvz., su sviediniu, lenktynių ir panašių. Mokymosi laikas nuo spalio 1 d. iki liepos 1 d.

4) Religijos ir pamaldų atžvilgiu ta mokykla turi būti vietinio klebono ar jo pavaduotojo priežiūroje, kurs dėl savo pareigų yra tos mokyklos mokinių dvasios tėvas. Katekizmą mokykloje turi dėstyti vienas iš mokytojų, klebono prižiūrimas, o poterius kasdieną iš ryto, moksla pradedant, ir po pietų baigiant turi kalbėti su deramu pamaldumu mokytojas su mokiniais. Pamaldų bažnyčioje tvarka, giesmių parinkimas, kurias giedos mokiniai, prisirengimas prie išpažinties ir t. t. turi būti su vietiniu klebonu nustatyta.

5) Mokiniai į tą mokyklą turi būti priimami baigę septyneris amžiaus metus; tėvai, leidžią mokinius ton mokyklon, privalo mokytoją, kurs bus skirtas vyresniuoju, prašyti įrašyti ir jam pasakyti, kokį išlaikymą numato mokiniui ir pas ką apgyvendino.

6) Egzaminai toje mokykloje turi būti daromi du kartu: vieni Kalėdų metu, o kiti baigiant mokslą; į juos turi būti pakviesti klebonas ar jo pavaduotojas, dvaro vyresnybė ir vaikų tėvai.

7) Visos mokyklos vadyba ir priežiūra turi būti universiteto pavesta vienam iš mokytojų, vadinamam vyresniuoju, kuriam priklausys visos mokyklinės ir ekonominės tvarkos palaikymas; jis turi laikyti mokinių

---

[2] D z i e j e D o b r o c z y n n o ś c i l. c. rašo: „Zapis ninieyszy uczyniony był w Wilnie roku 1808 dnia **29 miesiąca lutego**".

knygą, užrašydamas kiekvieno mokinio vardą, amžių, vietą ir jo tėvo užsiėmimą, žemdirbys ar amatininkas ir t. t.; knygą, kur turi būti užrašomi visi mokinius liečią įvykiai, reguliarus lankymasis ar apleidimas, jų ligos ir nuomonė apie jų pažangą ir t. t. Turi taip pat turėti raportų ir vizitų knygą, be to, turi laikyti pajamų ir išlaidų knygą su didžiausiu tikslumu, ir visų namų bei mokyklinį inventorių. Nors vaikai visą dieną lieka mokytojo priežiūroje, vis dėlto vyresnysis turi susieiti su tėvais ar šeimininkais, pas kuriuos apsigyvenę mokiniai, kad žinotų, kaip elgiasi už mokyklos sienų.

8) Mokykla turi turėti savus namus, tai yra butą dviem mokytojams po vieną kambarį su sandėliu ir bendrą virtuvę ir butą sargui bei sandėlį maisto produktams (spižarnia), be to, dvi gana dideles sales klasėms; tai turi būti įrengta dabartiniame mūro name, fundatoriaus paskirtame mokyklai ir ligoninei; be to, turi turėti savo daržą, ypač pratyboms skirtą, kurs turi būti aptvertas ir kuriame turi būti pastatas sudėti įvairiems įrankiams. Daržas turi turėti savo atskirą inventorių ir būti ypatingoje priežiūroje mokytojo, kuris dėstys ūkio žinias.

9) Pagal fundatoriaus norą yra paskirtas atskiras fondas knygoms ir įrankiams, tai yra procentai nuo 40.000 auksinų; dėl to knygos, popierius, įrankiai ir visi mokyklos reikmenys turi būti mokiniams, Joniškėlio parapijiečiams, duodami iš fondo; taip pat iš to paties fondo turi būti padirbti įrankiai, pvz., grėbliai, kastuvai, karučiai, kirveliai ir t. t., pritaikyti vaikų amžiui, kad jie galėtų patys dirbti darže.

10) Sergą mokiniai, Joniškėlio parapijiečiai, turi dykai gauti vaistus ir gydymą fondo ligoninėje, o svetimieji turės mokėti už vaistus.

11) Galutinis mokyklinės kasos steigimas įvyks, kai bus įrengta Joniškėlio ligoninė, tuo tarpu Universitetas pasirūpins susitarti su Joniškėlio dvaru, per kurį turi siuntinėti reikalingą mokyklos išlaikymui sumą ir dalimis išdavinėti.

12) Toji mokykla turi būti artimuose ryšiuose su dvaro vyresnybe, reikalui esant kreiptis į ją pagalbos, o priklausyti turi Universitetui ir būti tiesioginėje Kauno apskrities mokyklos prievaizdos viršenybėje, kuriam turi siųsti mokyklinius raportus; be to, toji mokykla būdama ypatingoje Universiteto globoje, bus vizituojama mokyklinių vizitatorių.

13) Be tų nurodymų, Joniškėlio mokykla turi laikytis Valuinės, Podolės ir Kijevo gurbernijų parapinių mokyklų įstatų, patvirtintų 1807 metų rugsėjo 31 dieną; kad mokytojai pagal tuos įstatus turėtų užtikrintą likimą, turi būti kasmet dedama tam tikra suma procentams, kad iš to susidarytų kapitalas stropesniųjų mokytojų dovanoms, arba pensijai iki mirties.

14) Mokytojai be algos ir buto gauna iš fondo kurą, šviesą ir sargą patarnavimams, kuris drauge yra ir mokyklos sargas, o vasarą dirba darže.

Išlaidų sąmata:

Dviem mokytojams po 150 rublių	300 rb.
Vyresniajam mokytojui priedo	50 „
Namų remontui	60 „
Malkoms	100 „
Žvakėms	24½ „
Sargui	60 „
Mokytojų dovanoms ir ikimirtinei pensijai kasmet atidedama	100 „
Knygoms, instrumentams, popieriui, daržo išlaikymui ir ūkio pratyboms Universitetas skiria pagal reikalą iš procentų nuo 40.000 lenkiškų auksinų sumos.	

Iš viso 694 sidabro rb. 50 kp.

KELI DOKUMENTAI S. DAUKANTO BIOGRAFIJAI

Žemiau spausdinami, P. Karazijos suteikti, 2 liudijimėliai iš S. Daukanto studentavimo laiko ir S. Daukanto laiškas, 1858 VI 25 iš Svirlaukio rašytas. *Red.*

I.

Zaświadczam, że JP. Szymon Dowkąt słuchał kursu Loiki dawaney przezemnie w Cesarskim Uniwersytecie Wileńskim z r. 1818 na r. 1819, i stawał do dwóch pół-rocznych Examinow. Dan r. 1821 dnia 4 Stycznia w Wilnie. *X. Anioł Dowgird* zast: Proff: Loiki: Psychol.

II.

Zaświadczam że JP. Symon Dowkont Kandydat Oboyga Praw słuchał Kursu Ekonomii Polityczney wciągu lat szkolnych 1818—19 i 1819—20 na Examina połroczne z zaletą stawał i cwiczenia dwa w materyach naznaczonych złożył. — Dan Roku 1821 dnia 8 Stycznia *Jan Znosko* Professor.

III.

Szanowny Przyjacielu. Pan Akielewicz wręczyć raczy rękopism Pisma S. Starego i nowego zakonu należący do Pana Urbanowicza obywatela Połockiego, który mnie upraszał żebym wręczył pewnemu urzędnikowi, którego nazwiska niepamiętam; Kiedy kto się zjawi w imieniu Pana Urbanowicza proszę jemu wydać za karteczką, zdami się że ten urzędnik nazywał się Michałowski, Najpokorniej przepraszam iż mojemi głubstwami szanowną jego osobę ciagle utrudzam a obrazkow czekam. Bądz zdrów. Jego Przyjaciel *Szymon Dowkont.* Swirłauk, 25 Junij 1858 r.

PETRAPILIO LIETUVIŲ STUDENTŲ DRAUGIJOS VALDYBOS IR VISUOTINŲ SUSIRINKIMŲ PROTOKOLAI 1908 II 20 — 1917 XII 3.

(tęsinys*)

1909 III 7. Priimti n a r i u Sleževičių. Peržiūrėti š i a u l i e č i ų prašymams dėl paskolų iš Šiaulių baliaus pelno sudaryti komisiją iš Aleksandravičiaus, Ivanausko, Petraškevičiaus ir šiauliečių dr. valdybos.

Visuotinas susirinkimas 1909 III 13 7 val. vak. univ. II aud. Susirinkus mažam narių skaičiui nutarta svarstyti tik kai kuriuos dienotvarkės klausimus. Bet dėl laiko trūkumo kalbėta tik apie jaunuomenės šelpimą ir Žiburėlį. Purėnas pranešė apie konferencijos sumanymą; kalbėtasi apie įsteigimą bendro biuro, bet prieš įsteigimą bendros besimokinančios jaunuomenės draugijos. Jokių nutarimų nepadaryta.

Visuotinas susirinkimas 1909 III 21 7 val. vak. IV aud. universitete (atskirai užrašytoj rezoliucijoj pažymėta III 20). Susirinko pradžioje 38 n., ligi galo prisirinko 43. Susirinkimas teisėtas pirmam neįvykus. 1) Svarstyta sumanymas koncentruoti jaunuomenės šelpimą ir santykį su „Žiburėliu". Praneša Purėnas. Dalyvauja ginčuose Pečiulionis, Alseika (iš Dorpato), Sleževičius, Marma (iš Dorpato), Liutkus. Atmetamas Maskviečių sumanymas sudaryti vieną su klerikalais draugiją. Priimama visais balsais prieš 1 rezoliucija, pasiūlyta Sleževičiaus, kurią suredaguoti pavedama

---

* Pradžia Mūsų Senovėje II N 2 p. 346—350.

Sleževičiui, Purėnui, Končiui. (Purėno ranka atskirai rašyta rezoliucija išsiliko; matyti, tai komisijos priimta rezoliucija) (ištrauka): „Sulig jaunuomenės šelpimo klausymu... vis. susir. nutarė: Kadangi patys klerikalai aiškiai pasisakė (ž. Šalt. N 2, Viltis N 6 š. m.) negalį eiti išvien net ir tokiuose klausymuose, kaip badaujančios mūsų jaunuomenės šelpimas; kadangi klerikalų atsiliepimas apie moksleivių konferencijos nutarimą besimokinančios jaunuomenės šelpimą sukoncentruoti vienoje draugijoje rodo, kad su jais negalimas bendras veikimas net ir šiame dalyke; kadangi tokiu būdu sumanymas įkurti visoje Lietuvoje vieną bepartinę draugiją moksleiviams šelpti praktiškai nėra įvykdomas, — Peterburgo Lietuvių studentų draugija griežtai atmeta tą moksleivių konferencijos sumanymą. Kadangi iš vienos pusės jau ir be to sunkios ekonominio jaunuomenės gyvenimo sąlygos kasmet eina dar vis blogyn ir materialinės paspirties reikalaujančiųjų skaičius iš metų į metus žymiai auga; kadangi iš antros pusės jaunuomenės šelpimo darbas pas mus nėra kaip reikiant suorganizuotas, — šiam svarbiam darbui geriau atlikti P. L. S. Draugija skaito už būtinai reikalinga jaunuomenės šelpimo darbą koncentruoti „Žiburėlyj". Kadangi „Žiburėlis" remdamasis neskaitlinga inteligentijos dalimi ir būdamas mažai težinomas platesniai lietuvių visuomenei, dėlei lėšų stokos negali kaip reikiant atlikti jaunuomenės šelpimo darbą, — P. L. S. D. skaito už reikalinga prisidėti prie „Žiburėlio" tiek pavieniems asmenims, tiek ištisai draugijai: rinkimu aukų, kėlimu vakarų jo naudai, traukimu prie „Ž." naujų narių ir įvairiais kitais keliais didinant „Ž." lėšas. Kadangi „Ž." neša pašalpą tiems, kuriems ji už vis labiau reikalinga, ir kadangi jis šelpia ir šelps, reikalui esant, ir mūsų draugijos narius, P. L. S. D. skiria 25% iš gryno pelno nuo keliamųjų savo naudai vakarų „Žiburėlio" naudai. Kadangi moksleivių organizacijos geriausia žinodamos savo narių - draugų materialinį padėjimą, daug gali prisidėti prie tikslaus pašalpų ir stipendijų paskirstymo, — prisidėdamą prie „Ž." turto didinimo P. L. S. D. stato išlyga turėti balsą paskirstyme stipendijų savo draugijos nariams. Sąlygos, kuriomis remiantis būtų tvarkomi moksleivių šelpimo draugijų ir „Žiburėlio" santykiai, turi būti išdirbtos visų esančiųjų studentų draugijų atstovų kartu su „Ž." valdyba. Įvairiais reikalais su „Ž." susižinoti aukščiau minėtam tikslui išrinktas atstovas" (juo išr. M. Sleževičius).

2) Antruoju konferencijos klausimu, pranešus Purėnui ir pritarus Alseikai vienbalsiai nutarta: „Kadangi iš pereitais metais moksleivių konferencijoj svarstytų klausymų vos tik vienas jaunuomenės šelpimo klausymas tepavyko šiokiu ar tokiu būdu išrišti, kiti gi liko be atsako; kadangi iš naujo svarstyti tuos pačius klausymus nėra jokio reikalo: jaunuomenės šelpimo klausymas pakankamai paaiškėjo, kiti gi klausymai — suradimas vietų Lietuvoj baigusiems mokslą draugams ir kultūrinis jaunuomenės darbas tokioj konferencijoj neišrišami; kadangi naujų klausymų, kuriuos galėtų ji išrišti nesimato — P. L. S. D. atsisako dalyvauti maksviečių šaukiamojoje šių metų moksleivių konferencijoje". 3) Nutarta išduoti Jovarui lyg pavasario 20 r., nors iš žemės iškasus (nusiųsta 15 rb.). 4) Petraškevičiui atvykus per vėlai apyskaitos nebuvo. Susirinkimas dėl to išnešė protestą.

Rudenį 1909 m. iki IX 15 valdybos nariai B. Aleksandravičius, Laurinavičius, Končius kuo ne kasdien susirinkdavo peržiūrėti ir tvirtinti klausimo lapus atleidimui nuo mokesčio ir stipendijoms; patvirtinta 18 prašymų.

Vald. prot. 1909 IX 23. 1) Končius užsakys auditoriją vis. susirinkimui. 2) Aleksandravičius pasamdys Dumos salę vakarui. 3) Nauji nariai: Slaboševičius (rek. Aleksandravičius ir Biržiška), Byla (rek. Toliušis).

1909 X 7. 1) Užklausti Kmitos[5] apie likimą buvusio valgyklos knygyno ir pakalbėti dėl iškabos. Ivanauskas iš Šipilos sužinojo, kad jis jokių lietuviškų laikraščių iš užsienio išrašyti negalįs[6]. 2) Legalizacijos klausimą kol kas atidėti, nes greitu laiku ekspertų komisija žada legalizuoti visas „zemliačestvas". 3) Nauji nariai: 1) Chodakauskaitė Jadvyga (r. Vienožinskaitė, Prakaitytė), 2) Graurogkaitė (r. Liutkytė E., Aleksandravičius), 3) Stančius (Balčikonis, Kriščiūnas), 4) Elisonas (Balčikonis, Kriščiūnas), 5) Bartusevičius (Balčikonis, Šimkus), 6) Rimša (Purėnas, Vaitiekūnas), 7) Kaveckis (Žadeikis, Končius), 8) Fledžinskis (Gruzdytės dvi), 9) Aravičius Petras (Pečiulionis, Kubilius), 10) Blažiutė Teofilia (Šimkus, Pečiulionis), 11) Dirvianskaitė (Aleksandravičius, Ivanauskas), 12) Noreikis (Končius, Žadeikis), 13) Paknys (Čerkeliūnas, Didžiulis), 14) Griška (Pečiulionis, Krikščiūnas), 15) Slaboševičius (Aleksandravičius, Biržiška), 16) Byla (Toliušis, Šimkus), 17) Adamkavičius (Končius, Gricius), 18) Bilmeniūtė (Toliušis, Gricius), 19) Orentas (Bunikis, Marma), 20) Sulikas Ad. (Balčikonis, Kriščiūnas), 21) Jablonskis (Vaitiekūnas, Purėnas), 22) Totorius (Krikščiūnas, Treigys), 23) Krivopišin Viač. (Toliušis, Nemčevskaitė), 24) Bandzevičius (eksternas) (lenkų kasa), 25) Kibirkštytė (Prakaitytė), 26) Svechauskis (Kelpšas), 27) Brzozauckytė, 28) Jadzevič- Mickienė (Liutkytė).

Visuotinas susir. 1909 X 19. Pirmininkas Purėnas, sekretorius Balčikonis. Susirinko 51 narys. Kadangi moterys atsiuntė protestą[7], susirinkimas nepripažino savęs pilnai teisėtu ir tik pasitaręs išsiskirstė. Laikotarpyj tarp 1909 X 19 ir XI 30 ieškota vietos susirinkimui ir valdyba buvo visai apsnūdus, rinkosi tiktai paskoloms išduoti.

Visuotinas susir. 1909 XI 30. Sekretorius I. Končius. 1) Priimta 27 nariai. 2) Į valdybą išrinkti: Čiurlys (49 bal.), Aleksandravičius (46), Tallat-Kelpša (45), Sleževičius (39), Paknys (32), Prakaitytė (26). Kandidatai: Kilys (29), Liutkytė (25), Didžiulis (24). Revizijos komisija: Toliušis (46), Končius (40), Marma (37). Priminta, kad kandidatai dalyvautų valdybos posėdžiuose patariamuoju balsu. 3) Išklausius valdybos apyskaitos, atkreiptas valdybos dėmesys, kad nevykdė kai kurių str., kad draugijos nariai nemoka narių mokesnio, rado reikalinga mokesnius imti pusmečiais, dokumetališkai ir formališkai vesti visus dr. reikalus, pavedė valdybai organizuoti viešas paskaitas temomis rūpimomis moksleiviai ir visai Lietuvos visuomenei. 4) Atmesta legalizacija ir organizavimas nuolatinių filijų, tik visuot. susirinkimai galės būti daromi 2-se vietose. 5) Dėl maskviečių sumanymo kurti nepartinį moksleivių laikraštį ilgoj rezoliucijoj prieita išvados, kad toks laikraštis savo tikslo nepasieks ir todėl nereikalingas („Kadangi moksleivija nei pagal savo pažiūrų, nei pagal savo socialinio padėjimo nėra tai kokia apribota Lietuvos visuomenės dalis, kuri turėtų savo atskirus siekimus ir savo atskirus idealus. Kadangi moksleivija savo pažiūroms skirstosi pagal šiandien veikiančių Lietuvoje politiškų ir visuomeniškų-socialinių srovių; kadangi moksleivija visuomenės ir kultūros dirvoje pasekmingai gali veikti eidama tik drauge su visuomenės dalimi, kuri atstovauja įvairias musų gyvenimo apsireiš-

---

[5] Lenkų studentų valgyklos vedėjas „amžinas technologas". *Red.*

[6] Šipilo neišrašydavo laikraščių, bet gaudavo kitais keliais užsakytus ir juos atiduodavo draugijos bibliotekai. *Red.*

[7] Matyt, protestavo dėl to, kad susirinkimą sušaukus Universitete jos negalėjo jame dalyvauti, nes moterys į universitetą nebuvo įleidžiamos. *Red.*

kimo sroves; kadangi vien profesionaliniai ir materijalinės pašalpos moksleiviai reikalas negali būti tuo veiksniu, kurs skirtiną savo pakraipa ir pažiūromis moksleiviją jungtų vienan kūnan su bendrais ir kitokiais negu veikiančiųjų Lietuvoje srovių siekimais ir tikslais; kadangi profesionaliniai ir pašalpos moksleivijos reikalai pilnai gali būti aptariami dabar einančiuose laikraščiuose arba tuose, kurie da gali pasirodyti; kadangi tokiu būdu bepartijinės moksleivijos laikraštis negalės būti „vadovu" ir žadintoju įvairių pažiūrų ir pakraipų mokslus einančios jaunuomenės, — P. L. S. D. mano, jog toks moksleivių laikraštis savo tikslo nepasieks ir todel bereikalingas"). 6) Žiburėliui skiriama 20% pelno tik iš vakarų. 7) Sutikti dalyvauti vakare „Vse narody Rossii" (komisija susinešimams Kelpša, Rimša, Liutkytė, Orentas, Purėnas). 8) Medikų laiškas: „Į Peterburgo Lietuvių studentų Draugiją. Pripažindami, kad netikusias draugijas reikia naikinti, kaipo kenksmingus visuomenės gyvenime apsireiškimus, be to patį dalyvavimą pripažindami mums ypatiškai demoralizuojančiu, meldžiame daugiau nebeskaityti žemiau pasirašiusių Draugijos narių. Studentai medikai: Z. Ščeponavičius, K. Oželis, P. Šližys, J. Blažys 30/XI 09 m." Dėl to laiško priimta rezoliucija: „Išklausęs Medikų studentų laišką, pripažindamas tą jų laišką bepamatiniai užgaunančiu visą Draugiją ir nedraugišku, susirinkimas paveda valdybai aptarti šį pranešimą ir pasirašiusius studentus medikus patraukti trečiųjų teisman".

Valdybos protokolų už visus 1910 m. ir 1911 m. ligi balandžio 3 d. šiuo tarpu dar nesusirado. Bet išsiliko **Visuotino susirinkimo protokolas 1910 XI 2.** Susirinkimo sekretorius J. Kriščiūnas. Priimta 21 naujas narys. Iš komiteto atskaitos paaiškėjo, kad draugija 1909/1910 m. suruošė koncertą 1910 II 13 ir nedidelį vakarėlį IV 25. Dalyvavo ir „etnografiško vakaro" rengime. Senas komitetas pasiūlė naujam bendradarbiauti su kitomis studentų draugijomis. Priimtas pasiūlymas susižinojimus su „Žiburėliu" pavesti komitetui, bet nerinkti atskiro tiems susižinojimams atstovo, nes tokių susižinojimų yra labai maža. Draugijos turtas siekia 4290 rub. 17 kap. 1909/1910 m. įplaukų buvo 1220 rub. 64 kap., išlaidų 1200 rub. 40 kap. Gale metų kasoj buvo 20 rub. 40 kap. Kadangi senosios revizijos komisijos revizijų nedarė, tai paskutiniajai teko daryti revizijas už 1907/1908, 1908/1909 ir 1909/1910 m. Jos pranešimas buvo pridėtas prie visuot. susirinkimo protokolo (Jis neišsiliko. R e d.). Jos pasiūlymu priimta 11 patarimų būsiančiam komitetui ir revizijos komisijai (tie patarimai į vis. susir. protokolą neįnešti, bet buvo įrašyti į neišsilikusį revizijos kom. pranešimą). Į komitetą išrinkti: Didžiulis, Končius, Tomkytė, Noreika, Kriščiūnas, Petronaitis; į rev. kom. Toliušis, Pečiulionis ir Liutkytė; kandidatais Lovmianskaitė, Byla ir Sugintas; į baliaus komisiją: Prakaitytė, Kelpša, Šveistys, Damijonaitis.

Painformuota apie nenormalius santykius tarp dr. narių konservatoristų ir pačios draugijos: konservatoristai, patys būdami draugijos nariais, už mažiausią pasidarbavimą draugijos naudai reikalauja sau atlyginimo, lyg visai draugijai svetimi. Metinis mokesnis sumažintas ligi 2 rublių. Komitetui pavesta įsteigti prie draugijos „informacijų ir darbo biurą". Pavesta knygyną perkelti į Universitetą prie „Litvovedenijos" būrelio. Patarta ateičiai ruošti „tikrai lietuviškus" vakarus, nes iš tarptautiškų vakarų nors daug surenkama, o „lietuvių dailė juose nesilavina".

(Toliau valdybos ir vis. susirinkimų protokolai eina nepertraukiamai nuo 1911 m. pradžios ligi draugijos gyvavimo pabaigos).

Nepapr. susirinkimas dėl mirties buvusio nario a. a. Čiurlianio.

P. L. S. D. valdyba nutarė nusiųsti telegramą žmonai a. a. Čiurlianio ir Lietuvių Dailės Draugijai... Iš kasos paaukojo 10 rub. vietoi vainiko Mokslo ir D. draugijos namams įsigyti. Paskolos Bylai 7 r., Kaveckiui 15 r., Žadeikiui pratęsti 10 r. paskolą mėnesiui.

Posėdis 1911 IV 3. Paskolos Sulikui-Volkui 5 r., Stefanovičiūtei 10 r., K. Niemčevskis, Aukštikalnis, Šapka ir Kelpša vietoje kvitų išdavė vekselius, Ščefanovičiūtei 7 r. paskolos (senas nario mokestis).

Vakaras. Nutarta kreiptis „prie labdariškosios draugijos dėl bendro vakaro surengimo. Su mažturčiais ir savitarpiečiais palaikyti senus ryšius". Tartis su labdariais pavesta Noreikai. Petronaitis ir Noreika pranešė, kad ateinančių metų vakarui surengti Suvorino teatralinės mokyklos salė netinka; taip pat ir labdarių atstovas p. Feterauskas nesutiko tą salę priimti.

Skolininkai. 10 balandžio, kada iš valdybos narių buvo tik Norejka ir Petronaitis, išbraukti iš narių skaičiaus tie, kurie neužsimokėjo nario mokesnio už praėjusius metus (šiedu vieninteliai protokolai neturi sekretoriaus parašo ir daro tam tikros santraukos įspūdį. *Red.).*

1911 IX 24. Dalyvauja 4 valdybos nariai ir 1 kand.

Naujі nariai. Nutarta naujais nariais priimti tik rekomenduotus 2 senųjų narių ir asmeniškai pareiškusius norą stoti draugijon. Priimti: Gabrys Liutkevičius[8] (r. Didžiulis ir Noreika), Jurgis Savickis (r. Toliušis ir Elisonas), Jonas Vilkaitis (r. Sugintas ir Elisonas), Jokūbas Šližys (r. Sugintas ir Petronaitis), Emilija Bliudžiūtė (r. Kriščiūnas ir Elisonas).

Kiti reikalai. Visiems valdybos nariams ieškoti vietos visuotin. susirinkimui sušaukti. Vakaro rengimu rūpintis L. Noreikai ir V. Didžiuliui. Knygininkui Noreikai surasti vietą knygynui universitete ar Mokslo akademijoj. Vitrina ir vieta jai universitete pasirūpinti Didžiuliui[9]. Nario mokestį rinkti išduodant korčiukes ineiti valgyklon[10]. Sekretoriui parašyti seniems skolininkams Klupšui į Lodzę ir Landsbergiui į Vilnių. (Sekretorius Vladas Petronaitis).

(b. t.)

---

[8] Naujais nariais čia priimami ir kiti buvę nariai, kurie dėl įvairių priežasčių (neužsimokėję nario mokesnio ir kt.) buvo jau anksčiau išstoję. Pvz. Liutkevičius jau 1905—1909 m. buvo vienas veikliausių, ypač organizuojant vakarus, draugijos narių. *Red.*

[9] Matyt, tuo laiku legalizuota draugijos dalis universitete, tai ir pasidarė galima ten perkelti biblioteka ir iškabinti vitriną. *Red.*

[10] Lenkų labdarių draugijos valgykla Zabalkanskiame pr. iš seno naudojosi ir visi lietuvių stud. dr. nariai, kurie ir gaudavo iš savo valdybos tam reikalui reikalingas korteles. Mažiau susipratusiems tai buvo svarbiausias akstinas stoti draugijon. *Red.*

VI. Recenzijos.

J. Dagys **Kaip kun. A. Pabrėža augalų vardyną kūrė** — Gamta 1937 N 4 p. 231—235.

Autorius išaiškino, kad kun. A. Pabrėža, kurdamas pirmą lietuvišką botanikos terminologiją, patriotiniais lietuvio sumetimais visai eilei augalų, net kartais ir turinčių savo liaudies pavadinimus, davė vardus iš lietuvių mitologijos, gavęs tam reikalui, tarp kitų, lietuviškų dievaičių sąrašą iš prof. Volfgango dukters Aleksandros Volfgangaitės. Tarp kitų, tokie mitologiniai augalų vardai yra: Atlaiba kanapinė (Eupatorium cannabinum), Patrimpas visurtinysis (Hippuris vulgaris), Austėja kalninė (Jasione montana), Bentis (Panicum) — sora, Dievaitis (Thymus) — čiobrelis, Dvarganykas (Aconitum), Eraičinas (Festuca), Gabė (Riccia), Gardojytis nendrintasis (Phalaris arundinacea), Gardunytis kvapingasis (Anthoxanthum odoratum), Gangelis purvinis (Isnardia palustris), Guboja (Cypsophila), Ilgė aptiekinė (Valeriana officinalis) — imbilijonas, Kerpytė (Jungermannia), Silnyčius (Bryum), Laukpatimas (Statice), Lielius (Fusarium), Lygičius (Arnica montana), Namėja Anižė (Sison Anisum), Palemonas mėlynasis (Polemonium coeruleum), Perkūnutė (Sedum), Pilvytė Puplaiškė (Menyanthes trifoliata), Poklius (Sisymbrium), Puščaitis (Circaea), Ragana (Clematis), Babyliós visurtinysis (Syringa vulgaris) — alyvos, Ratainyčia (Schoenus), Salaus (Peucedanum), Sotvaras Purškio (Myrico Gale), Strutis dešimtvyrė (Phytolacca decandra), Šveisbratas lungveidis (Limnanthemum nymphaeoides), Švatikas (Ranunculus) — vėdrynas, Tvertikas (Erysimum), Valgynė Badrama (Cynara Scolymus) — artišokas, Vaysgantos ar Vaisgantojas (Vincefoxicum officinale). J. Dagys čia palygino Pabrėžos augalų pavadinimus su L. Ivinskio Kalendoriuje 1864 m. paskelbtu lietuviškų dievaičių sąrašu. *Vac. B-ka*

J. Dagys **Kun. Juozapas Fedoravičius — Ilukštos ir Zarasų krašto floristas (1776—1860)** — Gamta 1938 N 3 p. 176—183.

Kauno kunigų seminarijos bibliotekoje yra lenkiškas rankraštis „Katalog roślin dziko rosnących i niektórych przyswojonych około Iłłuksztу przez X. Jozefa Fiedorowicza od roku 1818 aż dotąd postrzeżonych i zadeterminowanych, według układu Linneusza, roku 1851 napisany". Čia surašytos 942 augalų rūšys, autoriaus rastos 3—5 mylių plote apie Ilukštą, taigi ir dabartinių Rokiškio bei Zarasų apskričių dalyje (autoriaus minimų vietovardžių tarpe aptinkame Zarasus ir ypač Stelmužę). Kiekvienam augalui duotas ir lietuviškas pavadinimas, kurs rankraštyje pabraukiamas. Įdomu, kad Pabrėžos botanikos terminologija neturėjusi Fedoravičiui įtakos, nors jis pasipažinęs su Pabrėža ir skolinęsis iš jo herbarijų medžiagos. Pabrėžos terminologija esanti lietuviškesnė ir savarankiškesnė, o Fedoravičiaus daugiau verstinė, su didesne lenkų kalbos įtaka.

Kun. J. Fedoravičius gimė 1776 m., tur būt, Žemaičiuose, nes mokėsi Kražių mokykloje, kurią baigė 1807 m. Dvasinius mokslus ėjo Vilniuje 1808—1811. Paskiau 15 m. mokytojavo Ilukštos vidurinioje mokykloj. 1828—1849 metų vikaravo ten pat Ilukštoje. Mirė 1860 m.

Savo botanikos veikalą pradėjo 1818 m.; 1830 m. jis jau buvo paruoštas. Straipsnio autorius spėja, kad Fedoravičiaus botanizavimas rišosi

su jo mokytojo pareigomis. Tai labai galimas dalykas, nes Vilniaus universitetas buvo išsiuntinėjęs mokykloms valdžios parengtas instrukcijas rinkti žinių apie kraštą iš visų mokslo sričių (išsp. Dziennik Wileński 1816 — 1817). Tiems dalykams prižiūrėti universiteto skirtoji komisija 1818 II 15 raporte (rankraštis Krokuvos un-to bibliotekoje N 976) nurodo, kad šalia eilės kitų darbų gavo iš Ilukštos mokyklos vietos augmenijos aprašymą; deja, pasižymėdamas tą žinutę, dėl neapsižiūrėjimo praleidau to mokytojo pavardę. Ar ne kun. Fedoravičiaus nuopelnas bus buvęs ir botanikos darželis prie Ilukštos mokyklos, kur 1828 m. augo 886 augalų rūšys (plg., Inž. K. Šakenis Lietuvos mokyklos prieš šimtą metų — Šv. Darbas 1926 N 11 p. 1252). *V. Mc.*

M. Biržiška **Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos** II 1938 p. 432+87+14.

Tai antrasis prof. M. Biržiškos raštų rinkinys iš įvairių leidinių, kurių ne visi dabar lengvai begaunami. Perspausdinamieji straipsniai kai kur aprūpinami naujais prierašais. Taip, pvz., prie studijėlės apie Klementą, pridėta daug lietuviškų Klemento eilėraščių, kurių nebuvo ankstybesniame leidime (Lietuvių Tautoj 1910 ir atskirai). Straipsnyje Maž. Lietuvos visuomenė Duonelaičio metu pridėti išnašose šaltinių nurodymai, kurie pirmiau (Bare 1915) buvo rusų cenzūros išbraukti.

Rinkinyje gausu medžiagos ir mūsų tautinio atgimimo istorijai. Labai įdomus tuo atžvilgiu, pvz., yra straipsnis apie Jokubą Daukšą (iš Tautos ir Žodžio IV kn.), nes parodo, kad dar toli prieš „Aušrą“ buvo lietuvių, kurie kaip ir Daukantas jau mokėjo aiškiai atskirti lietuvį nuo lenko. Daukša dar 1858 m. rašė savo draugui:

> ... Gdy wyzwolenia hasło się wydzwoni,
> Nie w imię Moskwy, albo Polski imię,
> Lecz w imię Litwy — bądź w walczących rzędzie!

Prirašęs jis yra nemaža ir lietuviškų eilėraščių: originalių ir verstinių iš Ad. Mickevičiaus ir kt. Jo tėvas Kristupas Daukša, Biržų reformatų bažnyčios vargonininkas ir mokytojas, rašė lietuvių kalbos žodyną. Prisiminę dar J. Skeberdį, kurio lietuviški Papilyje 1841-48 m. rašyti eilėraščiai išspausdinti Mūsų Senovėje II N 1—2, ir Jasinskius, kurių keli lietuviški rankraščiai yra VDU bibliotekoje, galėtume kalbėti apie tam tikrą lietuvišką sąjūdį Biržų reformatų tarpe.

Straipsnyje Išliet. stud. gyvenimo Maskvoje XIX a. 60-tais metais (Aušrinė 1910 N 2) pateikiami Jono Koncevičės (taip jis pasirašė) atsiminimai apie studentavimo laikus. Buvęs tada Maskvoje apie 20 liet. stud. būrelis (Povilas Puzina, Enrikas Bukauskis, Pranas Lipštavičė, Leonas Daraškevičė, Juozas Savickas, Antanas Medekša ir kt.). Ypač keli minskiečiai, kurių pavardžių Koncevičė, deja, neprisiminė, nors patys ir nemokėdami lietuviškai, bet karštai raginę, kad „reikia viso gudiškumo - lenkiškumo ir maskoliškumo atmesti ir nusitverti lietuviškumą, o tai visus mokslu raštus apskelbti lietuviškai, musu poetas o ipačiai Mickevičio išversti ir išspausdinti lietuviškai“. J. Koncevičė leidęs rankraštinį laikraštuką, pažymėtą patarle „Kol saula užtekes, rasa akis išes“. M. Biržiškos cituojamas T. Korzon atsiminimuose iš 1855—59 m. rašo, kad Maskvos stud. žemaičių būrelis svajojęs apie steigimą „cesarstwa Telszewskiego“ ir atsižymėjęs „ćwiczeniami w mowie ludu żmujdzko-litewskiego“. Su tuo lietuviškos minties budimu studentijoje galima sieti

ir 1849 m. Maskvos stud. žemaičių būrelį, apie kurį patiriame iš nežinomo asmens laiško Grajevskiui, išspausdinto Mūsų Senovėje II N 2 p. 310—313.

Tuos straipsnius itin vertingus daro ta aplinkybė, kad jie paremti rankraštiniais ar ir kitokiais ne visada bepasiekiamais šaltiniais. Tuo dar pažymėtinas, pvz., nedidelis straipsnis Iš Vilniaus studentų darbų (Liuosoji Valanda 1918 N 5). Tai įvairių Lietuvos ir Gudijos apskričių aprašymai, studentų 1825—1827 m. parengti, rodos, prof. J. Loboikai. Visa tai svarbu susidomėjimo lituanistiniais dalykais istorijoje; iš buvusiųjų Vilniaus studentų tarpo išėjo nevienas Lietuvos kraštotyrininkas.

Straipsnis Iš pirmųjų Ant. Baranausko poezijos bandymų (Gairės 1923 N 2) paremtas nespausdintais Baranausko dienoraščiais ir ankstybosios poezijos rinkiniais. Kituose dviejuose straipsneliuose (Liuosoji Valanda 1918) paskelbia iš Baranausko rankraščio 3 jo lietuviškus eilėraščius: Saulą tekis ir 2 eiliuotus laiškus K. Kairiui.

Autorius stengiasi paprastai duoti ir platesnį visuomeninį kurio nors asmens darbuotės ar šiaipjau reiškinio foną. Antai, straipsnyje Žemaitis Pr. Šemeta — Ad. Mickevičiaus bičiulis (XXVII knygos mėgėjų metraštis I 1933) suglaustai nupiešia 1831 m. Lietuvos sukilimo eigą, Lietuvos emigrantų santykius su lenkais, savotišką jų lietuviškų separatizmą, jų rūpinimąsi kelti Lietuvos vardą ir jų istorinius raštus apie Lietuvą, jų ryšius su lietuvių kalba.

M. Biržiškos raštai pasižymi kruopščiu ir patikrintu medžiagos rinkimu. Ypač daug to kruopštumo recenzuojaman rinkinin įdėtuose straipsniuose apie įvairių prieškarinių laikraščių prasiplatinimą Lietuvoje ir apie lietuvių teatro statistiką.

Rinkinyje yra 39 dalykai. Be minėtųjų dar: S. Daukanto biblioteka, Apie Margirio žygio poemą, Literatūra ir jos istorija aukštesniojoje mokykloje, Lietuvos Kultūros Akademijos steigimo reikalu, Liet. literatūros ist. egzaminų programos ir t. t. Gale pridėta I. Kisino sudaryta M. Biržiškos bibliografijos II dalis (1928—1938) — 6111 naujų pozicijų ir 29 pap.

V. Mc.

J. Stakauskas **Lietuvių kalbos kelias į Žemaičių Kunigų Seminariją** — Tiesos Kelias 1937 p. 281—287, 340—356, 442—451, 533—537, 592—598; 1938 p. 16—28.

Šioj savo studijėlėj, daugiausia remdamasis dokumentais, autorius stengiasi parodyti, kaip lietuviškasis homiletikos dėstymas bei su ja susijęs lietuvių kalbos mokymas buvo ilgainiui įvestas į Žemaičių kunigų seminariją. Kaip iš straipsnio matyti, rusų vyriausybė, ypač po sukilimų, kovodama su lenkų įtaka, rūpinosi ir seminarijoje kiek galima daugiau įtakos laimėti rusų kalbai ir apskritai rusybei, užleisdama vietos ir lietuvių kalbai. Būtent, generalgubernatorius, tardamas lenkų kalbą esant svetimą Kauno gubernijai ir vyskupijai, 1866 II 10 raštu įsakė, kad klierikai Žemaičių seminarijoje būtų pratinami sakyti pamokslus „rusų ir žemaičių kalbomis“. Čia generalgub. rėmėsi seminarijų įstatymu, kuris leido kunigams sakyti pamokslus vietos kalbomis bei tarmėmis. Bet homiletika lietuviškai pradedama daug vėliau. Seminarijos vadovybės (M. Valančiaus) tada labiau palaikyta Petrapilio Dvasinės akademijos rektoriaus Holovinskio pusė, kuris 1845/6 m. buvo atsiuntęs seminarijai programą, kur buvo pasakyta, kad homiletika turi būti dėstoma lenkų kalba, nors vyskupijos administratorius J. K. Gintila siūlė seminarijos rektoriui M. Valančiui, kad būtų dėstoma žemaitiškai, ir prašė Holovinskio leidimo. Gin-

tila nurodė, kad Žemaičių vyskupijoje mažiau lenkiškai tekalbama, negu Petrapily prancūziškai. Tik po pakartotinių rusų vyriausybės klausimų ir įsakymų, remdamasis Valančiaus įsakymu, 1870 XII 31 rektorius Račkauskis paliepia A. Baranauskui seminarijoje dėstyti homiletiką „lietuviškai arba žemaitiškai" (18 p.). Bet Baranauskas pradeda vėliau. Pamiatnyja knižki Kovenskoj gub. tvirtina jį pradėjus homiletiką dėstyti 1875 m., bet iš tikrųjų oficialiniai dokumentai rodo, kad pradėta jau 1871 m.: iš Valančiaus rašto, 1871 XI 29 rašyto Kauno gubernatoriui, matyti, kad A. Baranauskas dėsto moralinę teologiją, homiletiką ir bažnytinį giedojimą (19 p.). Iš to autorius nustato ir žymiai tikslesnę Baranausko lietuviškos homiletikos dėstymo pradžios datą negu ligi šiol buvo žinoma, būtent, B. bus pradėjęs ją dėstyti 1871 m. pradžioje, klierikams grįžus iš atostogų (20 p.). Po Baranausko seminarijoje lietuviškai homiletiką (ir prie to lietuvių kalbą) dėstė A. Karosas (1883—1885), K. Jaunius (1885—1892), A. Povilanis (1892—1895), J. Dirginčius (1896—1898), P. Januševičius (1898—1919). Jaunius ir Januševičius (P. Gražbylio slap.) yra ir lietuvių kalbos gramatikas išleidę.

Vertingiausia Stakausko straipsny yra duotoji dokumentinė archyvų (vyskupo ir gubernatoriaus raštinės) medžiaga. Šitokių straipsnių tikrai pozityviai prisidedama prie dar toli gražu neišryškėjusios mūsų XIX a. istorijos nušvietimo. Nemažinant minimosios straipsnio vertės, vis dėlto nedera nutylėti ir tam tikrų pastabų, kurios, sakyčiau, liečia jau antraeilius dalykus. Būtent, pagrindinis autoriaus tikslas (kaip matyti iš straipsnio medžiagos) — oficialiniais, raštinės dokumentais nušviesti lietuvių kalbos kelią į Žemaičių kunigų seminariją — yra vykusiai siektas. Tačiau antriniai jo uždaviniai — bendrojo fono sudarymas, atskirų luomų ar asmenų pažiūros į lietuvybę ir, svarbiausia, į lietuvių kalbą (kuriems jis pasinaudojo bendraisiais teigimais arba šiaip kuriuo spausdintu šaltiniu) —nėra taip gerai atlikti; čia autoriaus besama ar perdaug bendro arba nevisai tikslaus, ypač dėl nepasinaudojimo kai kuria net jau paskelbta medžiaga. Sakysime, būtų buvę galima aiškiau ir tiksliau atvaizduoti dvasininkų pažiūras į lietuvių kalbą (bei lietuvybę), juos čia sugretinus su mūsų ano meto pasaulininkų pažiūromis. Juk nevienas buvo nepatenkintas tokio Daukanto ar Ivinskio pastangomis kurti gryną lietuvių rašomąją kalbą (plg. Liet. Tauta 1908 p. 274—276 ir kt.). Kad dvasininkų kartais turėta kita pažiūra į patriotų lietuvių kalbos gryninimą ir tobulinimą, rodo ir kun. A. Pabrėžos dvilypiškumas: kaip žinome, jo tikybinių raštų kalba pilna biaurių ano meto barbarizmų, o pasauliniuose raštuose jis stengiasi jų vengti, rašyti gryna lietuvių kalba; be to, pastarieji jo raštai ir kitokia jo rašyba išsiskiria (žr. A. Salys Kretingos vienuolyno lietuviškieji rankraščiai — Švietimo Darbas 1927). Arba vėl, autorius, teisindamas Valančių, vienu metu labiau palaikiusį Holovinskį ir lenkų kalbai seminarijoje suteikusį pirmenybę, pasitenkina bendro pobūdžio pastaba, kad dėl to negalima esą Valančiaus kaltinti prolenkiškumu, šalia pasiremdamas beveik vienais tais T. Dobševičiaus atsiminimais (343-4 p.). Rodos, kad čia visai būtų tikę plačiau panagrinėti Valančiaus pažiūrą į lietuvių kalbą ir nepraeiti tylomis pro tokius dalykus, kaip Valančiaus nenoras susirašinėti lietuviškai su savo buv. mokiniu prof. A. Ugianskiu (plg. V. Maciūnas A. Ugianskis — Židinys 1936 p. 522—523). Valančius jam atrašo lenkiškai, nors Ugianskio, karšto lietuvių kalbos mylėtojo, kreiptasi lietuviškai. Tokių faktų čia nereikėjo apleisti ne dėl to, kad jau tuo pačiu imtume

ką kaltinti ar smerkti, bet dėl to, kad juos reikia išaiškinti, bet ne užmesti: o čia tam irgi buvo vietos. Juoba, kad autorius kitame savo straipsnyje, apie Valančiaus laikų lietuviškąjį darbą, ir vėl šio dalyko neliečia.

P. Jonikas

Antanas Rucevičius **Kaip kovota dėl lietuvybės Užnemunėje. Prano Penčylos papasakojimas.** — Lietuvos Aidas 1938 NN 177, 179, 181, 183, 185, 187, 189, 191, 193.

Tai A. Rucevičiaus suredaguoti Pr. Penčylos atsiminimai apie lietuviškąjį veikimą Užnemunėje XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Autorius prisimena Artojų draugijos steigimą, kurios sumanytojai buvę P. Penčyla, A. Rucevičius ir Jonas Kidolis, ir gana beletristiškai papasakoja keletą epizodų iš kovų dėl lietuvybės: kaip gabenta knygos iš Prūsų, kaip naktimis lipinta atsišaukimai net ant sargybinio būdelės, susidūrimai su žandarais, jų papirkinėjimas, kratos, „Amerikos pirtyje" vaidinimas ir t. t.

V. Mc.

Nežinomas 1831 m. sukilėlių atsišaukimas lietuvių kalba — Athenaeum Kaunas 1938 IX t. 1 sąs.

Tai vienintelis žinomas 1831 m. lietuviškai spausdintas atsišaukimas, raginąs Lietuvos žmones kovoti su rusais.[1] Jis rastas marijonų vienuolyne Bielanuose netoli Varšuvos. Tai 35×20 cm dydžio lapas, kurio vienoj pusėj išspausdintas lietuviškas tekstas, kitoj — lenkiškas. Pastarasis yra ilgesnis už lietuviškąjį. Be to, yra ir labai charakteringų turinio skirtumų. Lenkiškame tekste keliamas tik politinės laisvės idealas, o lietuviškame tekste ir socialinių reformų pažadais stengiamasi vilioti lietuvių liaudį sukiliman: „Kayptiktay palykset Lankays, newayksczcioset i łaża teyp tankiey kayp lig szioley be atsyduksiejma nurita lig wakara dyrbote; o dar Akonomay su botagu su byzunu jusu wysumet sergieje... nebuset muzykays kayp jus wadyn Maskoley, yr niejokia ant sawęs neturiesete tayp sunkie jungą... turieset dang wełtu iszkalu, mokisieties skaytity yr raszity, idant galetumet but walnays, ligieys..." Kita vertus lietuviškame tekste nėra tokių liaudžiai nieko nesakančių literatūrinio pobūdžio kreipimųsi: „Potomkowie Giedymina, Witolda i Jagiełłów" ir t. t.

V. Mc.

[1] Yra žinomas vysk. J. A. Giedraičio lenkiškas spausdintas atsišaukimas, kviečiąs sukiliman. Labai galimas dalykas, kad buvo spausdintas ir lietuviškas jo vertimas.

„Mūsų Senovės“ II tomo Nr. 3 (8) turinys:

I. Straipsniai:

Vaclovas *Biržiška* Iš vysk. M. Valančiaus veiklos .. 355—371
Juozas *Bagdonas* Lietuvių paroda Paryžiuje 1900 metais (tęsinys) ..... 372—397
Julius *Būtėnas* Lietuvių teatras Vilniuje (tęsinys) .. 398—417

II. Atsiminimai. Biografijos:

Kun. Anupras *Jasevičius* Iszginimas ir sugrižimas (pat. Vac. Biržiška) (tęsinys) ..... 418—433
Jonas *Čerka-Čerkauskas* Iš atsiminimų ..... 433—435
Marijona *Čilvinaitė* Iš Jadvygos Juškytės atsiminimų ir jos rankraščių (nebaigta) ..... 435—447
Antanas *Rucevičius* „Artojų Draugija“ ..... 447—451
Prof. Petras *Leonas* Mano pergyvenimai (1914—1919) (ištraukos) (tęsinys) ..... 451—461

III. Tekstai:

1831 m. sukilimo emigrantų lietuviškieji spaudiniai (pat. V. Maciūnas) ..... 462—471
Julius *Anusavičius* Nežinomi eilėraščiai (pat. Vac. Biržiška) (tęsinys) ..... 471—477
Kun. Petras *Rimkevičius* (?) Eilėraščiai (pat. Vac. Biržiška) ..... 478—481
Juozas *Miliauskis* Gramatikos prakalba (pat. P. Jonikas) ..... 481—488

IV. Korespondencija:

J. A. *Pabrėža* Laiškai kun. J. K. Gintilai (pat. K. Sendzikas) ..... 489—498
Vac. *Biržiška* Prie maskviečių studentų žemaičių 1849 m. 498
L. *Ivinskis* Laiškai (pat. Vac. Biržiška) ..... 498—499
A. J. Laiškas J. Kraševskiui 1861 m. (pat. V. Maciūnas) ..... 500—501

Stanislovo *Railos* ir Nikodemo Venckavičiaus-Baukaus laiškai (1872—1877) (pat. Vac. Biržiška) (tęsinys) ..... 501—508

J. *Mikšas* Laiškas J. Kraševskiui 1882 m. (pat. V. Maciūnas) ..... 508—510

Jonas *Spudulis* Laiškai kun. A. Dambrauskui (pat. E. Eimaitytė) (nebaigta) ..... 510—519

Stud. A. *Buivydas* Laiškas V. Aleksandravičiui 1884 m. (pat. M. Biržiška) ..... 519—521

V. Dokumentai:

Joniškėlio mokyklos steigimo dokumentas (pat. V. Maciūnas) ..... 522—524

Keli dokumentai S. Daukanto biografijai (pat. P. Karazija) 525

Petrapilio lietuvių studentų draugijos valdybos ir visuotinų susirinkimų protokolai 1908 II 20 — 1917 XII 3 (pat. Vac. Biržiška) (tęsinys) ..... 525—529

VI. Recenzijos:

J. Dagys, Kaip kun. A. Pabrėža augalų vardyną kūrė *(Vac. Biržiška);* J. Dagys, Kun. Juozapas Fedoravičius — Ilukštos ir Zarasų krašto floristas (1776—1860) *(V. Maciūnas);* M. Biržiška, Iš mūsų kultūros ir literatūros istorijos II *(V. Maciūnas);* J. Stakauskas, Lietuvių kalbos kelias į Žemaičių Kunigų Seminariją *(P. Jonikas);* A. Rucevičius, Kaip kovota dėl lietuvybės Užnemunėje *(V. Maciūnas);* Nežinomas 1831 m. sukilėlių atsišaukimas lietuvių kalba *(V. Maciūnas)* ..... 530—534

Turinys ..... 535—536